

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY Филология

p-ISSN 2308-5258

e-ISSN 2308-1996

III(16), Issue 70, 2015

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe
BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and coauthors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

The journal is listed and indexed in:

INDEX COPERNICUS:	ICV 2014: 70.95
INNO SPACE SCIENTIFIC JOURNAL IMPACT FACTOR:	2013: 2.642 ; 2014: 4,685
ISI (INTERNATIONAL SCIENTIFIC INDEXING) IMPACT FACTOR:	2013: 0.465 ; 2014: 1.215
DIRECTORY OF RESEARCH JOURNAL INDEXING	
ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY	
UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK	
SCRIBD	
ACADEMIA.EDU	
GOOGLE SCHOLAR	

CONTENT

Numeronym as a modern type of abbreviation in modern English <i>T. Borisova</i>	7
The Interrelation of Epistemic Distance with the Expression of Doubt in Discourse <i>A. Gnatiuk, E. Koliada</i>	9
Typical tactics of the strategy of offence in the German Internet discourse <i>V.M. Khoroshylova</i>	11
Tipología comparativa de los sistemas vocálicos español y ucraniano <i>N.M. Korbozerova</i>	15
Reperspectivation as a Factor of Topic Recontextualization <i>L.V. Kovalchuk</i>	18
Translation Quality Assessment as Viewed by Professor Yuriy O. Zhluktenko <i>O. Litvinyak</i>	21
Linguistic Aspects of Colour in Ian McEwan's 'Atonement' <i>O. Ladnytska, M. Tsurkan</i>	24
Strategies and tactics of communicant-egotist <i>O.M. Melnyk</i>	29
Posttotalitarny dyskurs pamięci w literaturze Ukrainy i Polski: uwagi wstępne <i>O. Puchońska</i>	32
Стратего-тактичні та актомовленнієві особливості впливу в британській та українській віртуальній комунікації (на матеріалі діалогів чатів, блогів та форумів) <i>O.O. Борисов</i>	36
Вплив низького ступеня залученості на блокування референційного коду <i>Н.В. Вербицька</i>	40
Інтернет-комунікація та Інтернет-комунікант: взаємодія і взаємопородження <i>Ю.В. Воробей</i>	43
Когнітивно-інтерпретаційний підхід до аналізу знакової природи креолізованих віршованих текстів <i>О.О. Вялікова</i>	47
Лексико-семантичні шляхи утворення фразеологічних одиниць з гастрономічним компонентом у сучасній німецькій мові <i>О.Л. Липиніна</i>	52
Перифрастичні конструкції у латинськомовній поемі «Descriptiuncula Kijoviae» Феофана Прокоповича <i>М.Ю. Ластовець</i>	56
Концепт КОРАБЛЕГИБЕЛЬ в есе Джона Фаулза "Shipwreck": нерефлексивний і рефлексивний аспекти <i>Т.В. Луньова</i>	58
Синонімічні відношення у терміносистемі банківської сфери (на матеріалі англійської та української мов) <i>Петрина О.С.</i>	62
Лексико-семантичні особливості кельтських запозичень в англійській мові Ірландії <i>Д.В. Полгородник</i>	67
Аудитивний аналіз інтонаційного оформлення стратегічно-тактичних завдань англомовного президентського звернення <i>В.І. Савчук</i>	70

Лінгвопрагматичні параметри незакінчених речень (на матеріалі творів Юрія Винничука) <i>Б.Ю. Сахно</i>	73
Особливості редукції початкової моделі речення в оповіданнях Інгеборг Бахманн <i>О.Б. Склярєнко, Н.М. Марченко</i>	77
Синтаксична природа закритих фразеологізованих речень <i>В.М. Тесленко</i>	81
Прагматичні чинники нестандартних комунікативних ситуацій в англомовному інституціональному дискурсі <i>С.Є. Устименко</i>	85
Явище антонімії в українській електроенергетичній терміносистемі <i>Л. Харчук</i>	91
Специфіка відтворення хронотопних маркерів фентезі в перекладах текстів дитячої літератури <i>О.М. Шапошник</i>	94
Окреслення дієслівних словосполучень як чинника творення ідіостилю (на творах Матіос, Забужко, Костенко) <i>М.В. Яромолінська</i>	98

Numeronym as a modern type of abbreviation in modern English

T. Borisova*

Kherson State University, Kherson, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: taipi13ram@bigmir.net

Paper received 11.11.15; Revised 15.11.15; Accepted for publication 20.11.15.

Abstract. The article is dedicated to the Information Technologies shortenings used in electronic messages and mail in Modern English. The main accent is made on morphological description of the specific type of abbreviations – numeronyms – and their translation peculiarities. The main function of a numeronym in any written text is to heighten the informativeness and capacity of a message, and, simultaneously, shorten it and “hide” its meaning from readers who don’t belong to the specific community. In the process of translation of numeronyms into other languages the decipher method proved to be the most efficient. The necessity of explanatory glossary for decoding computer texts is also underlined.

Keywords: shortening, abbreviation, numeronym, Leet language, decipher, decoding

Shortening is one of the most complex and interesting objects for comprehension and translation, especially in specialized texts. During the last decades in modern European languages the number of abbreviations, as well as the frequency of their use, is increasing. The abbreviation became one of the leading methods of derivation. The intensity and complexity of this process determines our investigation relevance, the need to appeal to its scrutiny.

The interest in creating specific abbreviations in languages of different structural types and their peculiar usage in various genres is caused by the fact that the abbreviation is the way of word-formation that totally meets the pragmatic contemporary settings.

Basic theories of abbreviations and other types of shortenings in modern English are reflected in the research works of T.I. Arbekova [1] V.V. Borisov [3] E.P. Voloshin [4], B.A. Goncharov [5], E.N. Galkina [6], A.P. Sheveleva [7] etc.

The object of our research is a numeronym as a lexical unit created with the help of one of the most promising derivational means, as well as specific difficulties of its translation. The methodology used in the study is based on the general scientific methods of induction and deduction.

It is known that abbreviations are designed in order to increase the effectiveness of communication, which is the major cause of social development. Abbreviations are the result of secondary nomination, these lexical units perform mainly identifying and classifying functions, their emergence often demonstrates the relevance of the phenomenon they describe in a certain time period.

The abbreviation is a means of filling lexical or word-building gaps in the usual vocabulary, confirming the need of the society in the nomination of new realities. Any remarkable word, an abbreviation in particular, is the unity of meaning and sound, content and form that always strive for mutual conformity. In the case when this *nisus* is implemented, the additional burden on linguistic memory is removed and the further language operation becomes easier [quot. by 4, p.115].

In word-building systems of different grammatical structures abbreviations take unequal place. Inflected languages (like English and Ukrainian) demonstrate high potential in creation of words according to the abbreviation model and, having differs in degrees of synthesis and analytism, represent an opportunity to follow the impact of the grammatical structure on specific features and types of abbreviation formation.

In the study of the abbreviation trends in these languages we should consider matching of a word-token as a system unit with its implemented usage. This approach allows us to distinguish the abbreviations retained in the language system, and abbreviations that appear in speech, as well as to investigate the most productive methods of acronyms’ entry into the vocabulary, that depend on the specifics of a language and knowledge reflecting cultural background of native speakers. The problem of the study of the abbreviation position in a discourse that occurs at the intersection of two spaces, virtual (or discursive patterns), and real (or practice) is also of high importance [4].

Productivity of the shortening as a means of the word-formation is also evident in the occurrence of specific words belonging to the slang vocabulary of specialists in the sphere of Information Technologies, such as: *arg* (*argument*), *tab* (*tabulation*), *comp* (*computer*), etc. The tendency of moving such words from slang to the common lexicon stratum is another illustration of the globalization processes, which cover all segments of society. Some newly-formed words created with the help of the shortening are not used in oral speech, but can only be submitted in writing on the computer screen. For example: *edt* – *program Editor* (Ukr. *програма-редактор*); *Edlin* (*Edit lines*) – *line editor* (Ukr. *рядковий редактор*); *err* – *error* (Ukr. *помилка*); *EXT* – *the End of Text* (Ukr. *кінець тексту*.); *ext* – *extension* (Ukr. *розширення*).

A special type of abbreviations, which is characteristic of English language, is a numeronym – the shortening created on the basis of a number. Pronunciation of letters and numbers may coincide with the word they represent, for instance: “K9” (Ukr. *собака*) for “canine” (phonetically: “ka” + “nine”), “gr8” (Ukr. *чудовий*) for “great” (phonetically: “gr” + “eight”). The similar example in French is “K7” (Ukr. *касета*) for “cassette” (phonetically: “ka” + “sept”). Similarly, letters between the first and the last letters of the words are replaced by the number of omitted letters, for example: “i18n” as “internationalization”. Sometimes the last letter can be counted but, nevertheless, missed. It is believed that the first numeronym was “S12n” [8]. It was the name of the e-mail account that was given to Jan Scherpenhuizen, a worker in the corporation DEC (Digital Equipment Corporation), by some system administrator because his name was too large for the account name. The colleagues often could not pronounce his name properly and often used the abbreviation “S12n” instead of it. The usage of such numeronyms became the part of DEC corporate culture.

Number of figures can also reflect the number of words that begin with one of the same letter, for example: W3 – the World Wide Web (Ukr. Всесвітня Павутина) or W3C – World Wide Web Consortium – a consortium of Internet (Ukr. Інтернет консорціум). Numeronyms which are not so widely used are those which consist only of numbers, like “212” for “New Yorker”, “4-1-1” for “information”, “9-1-1” for “help”, and “101” for “basic introduction to a subject”. The words of this type have existed for decades, including such as “10-code”, which was in use since World War II [8].

The concept of combining numbers into words can be found in the language Leet, where numbers often replace words similar in spelling, such as H4CK3D for HACKED. Leet (or “1337”) – is the specific style of use of English language which spread in the Internet. Its main peculiarities are – replacing letters with similar numbers and symbols, imitation and parody of errors typical for fast typing, imitation of hackers and gamers jargon, ending -x0r for words (haxx0r – hacker, rocks – r0xx0rz). These reductions are mainly used in writing, because some words (for example, pwn) have no definite pronunciation [9].

When composing words have complex meaning, numeronyms always get their “IT sense” such G11n relates to the preparation of software for worldwide distribution, not to the social trend of globalization. In some cases, only the use of a suitable context allows to distinguish uppercase and lowercase letters “I” / “i” and “L” / “l”, for example: a11y – accessibility (Ukr. доступність); c11y – consumability (Ukr. витратність); c14n – canonicalization (Ukr. канонізація); d11n – documentation (Ukr. документація); E15 – The Eyjafjallajökull volcano (Ukr. вулкан Ейяфьятлайокудль); g11n – globalization (Ukr. глобалізація); i14y – interoperability (Ukr. інтероперабільність); i18n – internationalization (Ukr. інтернаціоналізація); i12n – initialization (Ukr. ініціалізація); L10n – localization (Ukr. локалізація); m12n – modularisation (Ukr. модулізація); m17n – multilingualization (Ukr. мультілінгвалізація); n11n – normalization (Ukr. нормалізація); p1r8 – pirate (Ukr. пірат); P13n – personalization (Ukr. персоналізація); P45 – pneumonoultramicroscopicsilicovolcanoconiosis (Ukr. пневмоультрамікроскопікоівулканоконіоз); s10n – subscription (Ukr. передплата); v11n – versification (Ukr. версифікація); v12n – virtualization (Ukr. віртуалізація); w8 –

waiting (Ukr. Чекання), c10k – 10 thousand clients problem – The C10k problem is a potential issue in web server administration, it occurs when a web server has to handle 10,000 clients simultaneously (Ukr. Проблема 10000 клієнтів), the Y2K38 Problem – the 2038 year problem – the Year 2038 problem that is a time-related data storage issue that will occur in the year 2038 (Ukr. Проблема 2038 року).

Having analyzed our investigation material, we consider possible to allocate two general types of numeronyms: full (911, 218n) and partial (2nite). In the selection of numeronyms analyzed in our paper we can register the frequent use of figures 1, 2, 3 in the shortened words. This fact may be explained by the possibility of numbers to transmit definite sounds, such as 2 – to, too, two ([tu]); 4 – four, for([fo:]), etc. It can also be connected with the quantity of letters in the word. In general, long words which have more than ten letters, are usually cut, so the figure “1” is often used in numeronyms as the designation of “ten” in the number of letters in words that are omitted.

Among the means of abbreviations’ translation, the transference of English shortenings with the native equivalent, the borrowing of foreign language abbreviations (preserving the Latin spelling), the transliteration, the reflection of the phonetic form of English abbreviations (transcription), the descriptive translation, the creation of a new native shortening and the method of the direct borrowing are commonly used [2, p. 137]. But as we see from the examples of numeronyms given above and variants of their translation into Ukrainian, while interpreting such types of shortenings it is possible only to “decrypt” them and give the corresponding full forms of words or phrases (this method is used when there is no corresponding shortening in the target language, and for the precise translation it is necessary to determine the full form of abbreviation in the original language). Taking into account these difficulties in translation process, we consider that a special explanatory dictionary of the Leet language and numeronyms in particular is of great necessity.

Thus, the adequate translation of computer texts and their components – terms (numeronyms, acronyms, abbreviations, etc.) – is of current interest today. As the spread of new technologies constantly continues, the emergence of new vocabulary and the need for its interpretation remain unchanged.

REFERENCES

1. Arbekova, T.I. Lexicology of English language. – M.: Higher School, 2002. – 240 p.
2. Baloneva, O.O. Specific features of English scientific and technical literature translation. – Zhitomir: Zhitomir State University, 2004. – 25 p.
3. Borisov, V.V. Abbreviations and Acronyms. Military and scientific-technical shortenings in foreign languages. / Ed. Schweitzer, A.D. – M.: Higher School, 2004. – 320 p.
4. Voloshin, E.P. Abbreviations in Lexical system of English: Thesis. – M., 2005. – 279 p.
5. Galkina, E.N. Translation of abbreviations and acronyms into Russian language. // Russia and West: Dialogue of cultures. – M., 2005. – No.4 – P. 17.
6. Goncharov, B.A. To the question of typology and translation of shortenings in English scientific-technical literature // Theory and practice of translation. – Kiev, 1991. – No.17. – P. 143-151.
7. Shevelev, A.P. The structure and semantics of telescopic прозводних from the point of view of cognitive linguistics (on the material of Modern English): Abstract. – SPb, 2003. – 17 p.
8. 10 Numeronyms Web Developers Should Know / URL: <http://www.hongkiat.com/blog/tech-numeronyms/>
9. Leet / URL: http://www.netlore.ru/Leet_speak

The Interrelation of Epistemic Distance with the Expression of Doubt in Discourse

A. Gnatiuk*, E. Koliada

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: alla_lutsk@hotmail.com

Paper received 14.11.15; Revised 18.11.15; Accepted for publication 23.11.15.

Abstract. The article investigates the correlation between the level of epistemic distance and the degree of doubt expressed by discourse participants. The research is based on the main postulates of the mental space construction theory as well as broadens it. The article provides research results and illustrations on how the increase or decrease of epistemic distance by the interlocutor influences the degree of doubt he expresses. As the result of the research, the correlation between epistemic distance and the level of expressed doubt in discourse is determined, which unexpectedly doesn't presuppose the growth of the doubt level synchronically with the growth of the dimension of epistemic distance.

Keywords: epistemic distance, doubt, mental spaces, space builders, elements, conditionals

In order to establish interdependence between the level of expressed doubt and the dimension of epistemic distance, the research proceeds into the theory of mental space construction. According to this theory, doubt may be expressed by the speaker with the help of such linguistic category as epistemic distance. Epistemic distance is the speaker's assessment of likelihood of a particular situation. The term 'epistemic' relates to the speaker's knowledge or opinion concerning likelihood, possibility, certainty or doubt, and the terms 'epistemic stance' and 'epistemic distance' both rely on the speaker's metaphorical 'distance' from a particular state of affairs: the speaker's 'position' or judgement regarding the likelihood of a particular situation coming about" [2, p. 395]. Depending on the context, the referential meaning of doubt, related with the epistemic distance, may vary from strong to vaguely expressed [5, p. 177].

The goal of the article is to investigate the correlation between the level of epistemic distance and the degree of doubt expressed by discourse participants. The research is made on the material of contemporary English-language fictional discourse.

The main method used in the research is the method of contextual analysis, which allows identifying lingual and extralingual factors that influence the expression of doubt in discourse.

In this article, we shall consider the main postulates of the mental space construction theory, provide illustrations on how the increase or decrease of epistemic distance by the interlocutor influences the degree of doubt he expresses.

Mental space is temporary conceptual domain constructed during ongoing discourse, but is not the result of the discourse. Mental spaces are created by the individual during conversation or contemplations. Mental space architecture presupposes the presence of such components in its structure: elements (represented by noun phrases), space builders (prepositional phrases, adverbs, subject-verb combinations, etc.) and epistemic distance. Mental space elements are entities created in the ongoing discourse or those existing in the conceptual system long before the discourse started [1, p. 29; 2, p. 371–395].

Space builders serve to build mental spaces. They are actually "linguistic units that prompt the construction of a new mental space or shift attention back and forth between previously constructed mental spaces" [2, p. 371]. Space builders may be presented by adverbs (*theoretically, probably, really*), connectives (*if... then...; either...or...; neither...nor...*) and a large variety of combinations. Those are prepositional phrases (*at school, at 5 o'clock, in 2011, to my surprise*), subject-predicate combinations in complex sentences, which are followed by an embedded sentence (*Johnattan hopes*

(Katherine likes his project), Nickolas assumes..., Sarah believes...). The peculiar feature of mental space builders is that they stimulate the addressee for creating a scenario outside the boundaries of actual time and place. This new scenario reflects the reality of the future or past, takes place in the other location, contains hypothetical situations and embodies certain ideas or convictions [1, p. 111–112; 2, p. 371].

In order to create epistemic distance, which serves for expression of doubt, mental constructor "if" is used in combination with the category of tense. As a result, such combination gives rise to the appearance of conditional sentences of different types. These conditionals disclose various degrees of doubt of discourse participant [1, p. 57–58; 2, p. 394–396].

Let's follow the mentioned tendency on the example of the extract from fiction literature. The discourse material is an abstract from the fantasy novel by Stephenie Meyer "The Host". As the action in the novel takes place in the non-existing reality, its fictional discourse is abundant in dialogues, where doubt is expressed particularly by means of conditional sentences and epistemic distance, created by them.

(1) "The Seeker scowled at me and smoothed the front of her outfit. *"You're not well,* and I suppose I startled you."

"I wasn't expecting to see you," I whispered. "Why are you here?"

"Let's get you to a Healing facility before we speak. *If you have a flu, you should get it healed.* There's no point in letting it wear your body down." (Meyer) [6, p. 94]

The complex sentence with Conditional I "*If you have a flu, you should get it healed*" consists of two propositions: A (antecedent) "*If you have a flu,...*" and proposition B (consequent) "*...you should get it healed*".

According to the mental spaces theory [3; 4], hypothetical constructions of the type "if A then B", create two successive spaces in addition to the reality space which is a base. Those additional spaces are namely foundation space and expansion space.

Foundation space is determined as a hypothetical space, constructed by means of a space builder "if". Expansion space is a hypothetical space, which arises as a logical continuation of the foundation space. Expansion space can also, but not necessarily, be introduced into the sentence by space builders (for example, "then"). Simultaneously, as foundation space (A-antecedent) appears to be hypothetical in relation to basic reality space, not dependent from the context of expansion space (B-consequent), the latter (expansion space B) depends on the meaning expressed in foundation space. In other words, B develops A, logically comes out of A and continues A. Speaker's assessment of accordance in succes-

sion “foundation A – expansion B – basic reality” creates epistemic distance [2, p. 394–396].

In the sentence *“If you have a flu, you should get it healed”* the speaker’s assessment of the possibility of his interlocutor’s sickness is neutral. In the condition of reality space, the addressee looks really like a person, that doesn’t feel well (*“You’re not well”*), and thus needs to be cured. The sentence is a vivid example of maximum concordance between reality space (*“You’re not well”*) – foundation space A (*“If you have a flu”*) – and expansion space B (*“You should get it healed”*), which is logical continuation of A. Epistemic distance in such case is neutral, or may even occur to be minimal on condition, that the sickness of the addressee is caused by other reasons, then flu.

The next fragment of the fiction literature shows how other type of conditional sentences (Conditional II) is implemented in the flow of discourse.

(2) “You’re struggling so hard with your problem that it’s all you can concentrate on. Maybe one answer is to not concentrate quite so hard. You said Melanie grows bored during your working hours... that she is more dormant. *Perhaps if you developed some peer relationships, those would bore her also.*” (Meyer) [6, p. 89]

The sentence *“Perhaps if you developed some peer relationships, those would bore her also”* is hypothetical, but the speaker creates epistemic distance by using the Past Simple Tense in antecedent *“if you developed some peer relationships”*. The sentence would be true to life if the other scenario took place. That is, if the addressee couldn’t possibly create equal-right relationship, and the addresser evaluated his chances for success as minimal or non-existent, obviously expressing his doubt this way. The type of the sentence described above “if...(then)”, which relates to non-existing situation, is known as “contrafactual” [1, p. 57–58].

Let’s consider one more discourse example with a contrafactual conditional sentence (Conditional III).

(3) “Jared grins, still studying the lines. And then his voice is heavier. “People like my father. *If he and my brothers had hidden rather than fought... well, they’d still be here.*”

My tone is softer, hearing the pain in his. “Okay, I agree with the theory. (Meyer) [6, p. 138]

The sentence antecedent *“If he and my brothers had hidden rather than fought... well, they’d still be here.”* is

used in the Past Perfect Tense, and therefore is marked for the past tense and the perfect aspect, which results in the growth of the epistemic distance. The example contains contrafactual and is suitable only in case, if the people mentioned in the discourse tried but failed to survive, because they chose to fight instead of hiding (*“If they had hidden rather than fought”*).

In this case, epistemic distance reaches its maximum. The sentence analyzed is the judgment of the communicant, his evaluation of the situation, which took place in the past and thus is impossible to change. The sentence embodies assertion of unwanted results, it confirms the appropriateness of doubt towards inexpedient behaviour of people described.

The interlocutor contemplates about the fate of his father and other people like him: what would it be like if the circumstances changed? The contemplations about actions in the long forgotten past give birth to the new wave of doubt. Though, to our opinion, the nature of doubt expressed in the latest analyzed sentence (Conditional III) is more vague and weaker than in the previous example with Conditional II *“Perhaps if you developed some peer relationships, those would bore her also”*, as the speaker’s main position here (*“If he and my brothers had hidden rather than fought... well, they’d still be here.”*) is acknowledging of the tragic outcome of past events.

As examples prove it, the tense system is not merely exploited for time reference, but also for signaling the epistemic distance. A conclusion is drawn on the basis of this research, that tree types of conditional sentences (Conditional I, Conditional II, Conditional III) are characterized by different level of epistemic distance they create, as well as by various extent of doubt expressed.

We define epistemic distance in Conditional I sentences as neutral or minimum with the meaning of doubt being either merely expressed or not presented at all. Conditionals II possess the medium level of epistemic distance and the highest degree of doubt. Acknowledgement of unwanted results, getting the previous doubts proved and giving rise to new uncertainties is distinguishing feature of Conditional III sentences. Epistemic distance in Conditional III reaches its maximum, though the degree of doubt is assessed as medium. The results of this analysis are presented in the table 1.

As we may conclude, speaker’s enlargement of epistemic distance doesn’t presuppose the growth of his doubt.

Table 1. Expression of Epistemic Distance and Doubt in Conditionals

Type of Conditional	Epistemic distance	Degree of doubt
Conditional I	neutral – minimum	neutral – 0
Conditional II	medium	high
Conditional III	high	medium

The degree of doubt doesn’t rise simultaneously with the growth of the gap between the basic reality space, foundation space and expansion space. The highest degree of doubt takes place when the incongruity between such spaces is medium.

As a result of the research we determined correlation between epistemic distance and the level of expressed doubt in discourse, which unexpectedly doesn’t presuppose the growth of the doubt level synchronically with the growth of the dimension of epistemic distance.

REFERENCES

1. Dancygier B. Mental Spaces in Grammar: Conditional Constructions. Cambridge Studies in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. Vol. 108: 295 p.
2. Evans V., Melanie G. Cognitive Linguistics. Introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006. 830 p.
3. Fauconnier G., Turner M. Conceptual Projection and Middle Spaces. Department of Cognitive Science, University of California, San Diego, 1994. 40 p.
4. Fauconnier G. Mappings in Thought and Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 205 p.
5. Kärkkäinen E. Epistemic Stance in English Conversation: A Description of its Interactional Functions, with a Focus on I think. Philadelphia: John Benjamins B. V., 2003. 207 p.
6. Meyer S. The Host. London: Little, Brown and Co., 2008. 619 p.

Typical tactics of the strategy of offence in the German Internet discourse

V.M. Khoroshylova

Department of German Philology and Translation of V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

Paper received 12.11.15; Revised 17.11.15; Accepted for publication 23.11.15.

Abstract: This article analyzes the tactics of implementing the offense strategy in the German Internet discourse within the framework of the impoliteness theory. Asynchronous interaction is considered in order to define a set of tactics in initial and responsive utterances and identify specific features in both of them.

Keywords: *impoliteness, Internet discourse, strategy of offence, tactics*

Introduction. Many researchers have focused on the phenomenon of impoliteness (Culpeper, Bousfield, Beebe, Locher, Wichmann, Watts, Leontyev, Rudanko) and the notion of offense (Jay, Labov, Harris, Shakhovskiy, Zhelvis, Kusov etc.) in their studies. We offer an approach, which presents a study of offense using the theory of impoliteness. Due to greater social role of the Internet and boost in network interaction within the last decade, the amount of studies addressing different aspects of both synchronous and asynchronous modes of computer-mediated communication has also increased (Baron, Crystal, Yus, Hardaker, Lutovinova, Sidorova, Goroshko etc.). In this paper we propose a set of tactics for implementation of the strategy of offense based on data obtained from asynchronous Internet-based interaction.

Methods and Data. Our study employs the "discursive, data-driven, bottom-up approach" [10, c. 16]. The analyzed data sets are authentic extracts from threaded discussions of multi-participant Internet discourse. We have included user comments from social network pages like Facebook, Pinterest; multiple independent forums and those attached to news portals like www.yahoo.de as well as platforms like YouTube, etc. The corpus embraces about 2.5 thousand pages and 1.2 thousand active elements. The topics of antecedent events stimulating further interaction include politics and economy (news; political talk-shows; official pages of politicians and political parties on Facebook), sports (official fan pages; broadcasts), fashion (commercial; specialized forums; video-blogs of celebrities; video-interviews), health and travelling (blogs; cooking shows; shows about various countries; cultures and traditions), media entertainment (stand-up shows; sarcastic, parody and comic videos; show business news; movie trailers; videos of music festivals and performances) and others (forums off diverse marginal groups).

We focus our attention on situational factors (i.e. extralinguistic factors, such as social, cultural, or pragmatic), which influence the function of the linguistic sign [2, p. 12-13] considering discourse not only as a result (textual output), but as a process (a form of semiosis), producing meanings in social practices (linguistic and non-linguistic ones) based on ideology or cultural differences [11, p. 1-2].

Results and Discussion. Numerous prior impoliteness studies argued that a further exploration of impoliteness strategies in a wider range of discourse types is needed. Following the idea developed by J. Culpeper, D. Bousfield, A. Wichmann we have moved beyond a single strategy (lexically and grammatically defined) in order to see how impoliteness manifests itself discourse development. Our study focuses on the implementation of the

strategy of offense, which corresponds to the first local strategy of impoliteness according to J. Culpeper's model and is formulated as follows: "*ignore, snub, fail to attend to Hearer's interests, wants, needs, goods etc.*" [9] using data taken from the German Internet discourse. We define impoliteness as intended (or perceived as such) and marked (not conventionalized relative to a certain context or unexpected in a certain situational context) speech behavior which is strategically aimed at the addressee's "face loss" and which may (not) cause a corresponding perlocutionary effect.

This means that we consider offense as a subtype of impoliteness, one of the possible ways to threaten the "positive face" ("the positive consistent self-image" or personality claimed by interactants, crucially including the desire that this self-image be appreciated and approved of [8, c. 61]); as a result the addressee construes the following discursive meaning: "*You are bad. Your views, tastes, interests, achievements, settings etc. are bad*". The strategy of offense is implemented in discourse through various tactics.

Tactics based on means which correlate with breach of the speech norm represent the open confrontation strategy, while tactics based on means demonstrating adherence to the norm represent the hidden confrontation strategy [6]. The offense strategy covers both fields, whereas the set of tactics used for its implementation as well as corresponding verbal means/ indicators (to a degree also non-verbal i.e. paralinguistic clues) totally depend upon the features of a given Internet platform. A varying degree of anonymity as well as different styles of moderation on the sites seem to determine means of implementing the offense strategy on the text level.

The quantitative analysis of our data showed that Internet users are prone to adhere to the speech norm and tend to be more indirect (but not necessarily) on the platforms with a higher level of moderation and a lower level of anonymity (for instance, such networks as Facebook, LinkedIn, Pinterest); and on the contrary, a lower level of moderation and a higher level of anonymity encourage rude expressions, usage of taboo-language, profane language, etc. Nevertheless, neither of the ways of implementation of the offense strategy guarantees the corresponding perlocutionary effect. Unlike politeness, (in)directness does not influence the constitution of impoliteness. In addition, the study also showed that strategic impoliteness and the offense strategy specifically are hardly present in closed Internet communities. Users communicating in a disharmonious way are often identified as trolls and are excluded from communication by being blocked or banned.

Analysis of the data set allowed us to single out the following tactics by the semantic criterion: accusation, advice, demand, humiliation, reproach, threat, rhetoric question, argumentation, hyperbolization, emphasis on nationality/ religion, pointing out mistakes, ignorance or inability, negative criticism, discrimination, discreditation (often combined with self-praise), opposing the hearer to the speaker or an ideal, direct or indirect evaluations (for instance, of intellectual or communicative abilities), irony, provocation, labeling and hyper-generalization, "tracing" and "tit for tat" tactics.

We would like to stress that strategic actions are opposite to algorithmic ones [3], which makes it impossible to fit all possible situations into one formula or one fixed set of tactics.

The cognitive foundation underlying the tactics of discrimination, discreditation, comparison, some cases of negative criticism, hyperbolization, evaluation, irony, and individual cases of the remaining tactics is the binary opposition "we ingroup/they outgroup", which underpins the stereotype "WE ARE GOOD/THEY ARE BAD", or specifically "I AM GOOD/YOU ARE BAD" [5, p. 90-92] resulting in a stereotype of behavior "DISPRAISE THE OTHER", which is one of the means of gaining communicative advantage or leading communicative position.

In the paragraphs below we provide illustrations for some of the tactics.

The tactics of comparison is used in order to highlight differences in the ingroup and outgroup features through opposing views, beliefs, tastes, characteristics, actions, etc. The actualized semantic opposition infers/ implies the notion of semantics specified by culture and society (along with beliefs, values and norms of the dominating ingroup) and not the universal one. In other words, we deal with relative semantics [1, p. 290]. Comparison often occurs in an implicit form and can be derived from discourse as an implicature – either conventional or discursive. The example below demonstrates a conventional implicature with an offensive meaning arising from usage of a comparative degree of the adjective along with profane language:

Bugra Ahmet

+HalfGamers Also gut ich gibts auf, ich werde aufhören zu kommentieren, denn danach kommen immer **noch dümmere Idioten** die ihr Wissen preisgeben. +> Ihr seid dumm.

The tactics of argumentation is often used in responsive utterances as an offensive or defensive-offensive counter strategy.

The tactic of criticism is often aimed at communicative actions (expressions, layout, style), mental abilities, professionalism, individual traits of character etc.

AnonymousCowardX

+Insterburg1 **Du hast also null Argumente, was mich auf der ganzen Linie bestätigt.**

Insterburg1

+AnonymousCowardX **Null Argumente - Das beweist doch eindeutig deinen niedrigen IQ, denn Argumente, die dir nicht passen, begreifst du dadurch nicht.**

The "tit for tat" tactic is often observed in responsive utterances, which leads to a cycle of exchanges. Lein and Brennis [7] also indicate a possibility of "escalation" ("con-

flict spirals" in the conflict theory), where each speaker uses a stronger strategy than the previous one [7, p. 301]:

1) Steffen Ulbricht **Ist das Schlange? Wenn ja, dann ist es zum KOTZEN! Sorry.**

Lunafreya Nox Fleuret Wie voreingenommen und dumm bist du eigentlich? **Du bist zum KOTZEN. Sorry.**

Steffen Ulbricht **Ist es Schlange oder nicht? Wenn ja, dann sind Sie noch viel mehr zum kotzen! Wenn es Imitat ist, ist doch alles ok... die Hitze macht Ihnen wohl zu schaffen?**

Steffen Ulbricht **Anonyme Dumpfbacke!**

(<https://www.facebook.com/WolfgangJoop?fref=ts>)

2) Systemtrottel

gg als würde ein Disstrack von euch jemanden bei EDEKA interessieren XD Einfach nur lächerlich. Aufmerksamkeitsdefizit?

crushporter

+Systemtrottel **Glückwunsch. Entweder trollst du oder du bist geistig behindert. :)**

Primat City Music

mega wie behindert du bist +Systemtrottel

(<https://www.youtube.com/watch?v=jOolAfjv3xg>)

The tactic of "tracing" is in a way similar to the "tit for tat" tactic, although the latter presents interaction resembling solely a play with form (of expressions) or a "combat" like in children's talk, whereas "tracing" presents, on the one hand, the tactic of replication of the expression from the initial utterance in order to implement the strategy of offense, and, on the other hand, it is an indicator of taking offense due to the presence of this expression in the initial utterance.

Fabian Kluth

+siemensohm **Rechts ist ok, nur nicht rechtsextrem.**

Schnallst du das nicht?

siemensohm

+Fabian Kluth **was willst du denn jetzt von mir? hab ich irgendwann gesagt, dass rechts für mich nicht legitim wäre. rechts ist genauso legitim wie links. dummerweise wird rechts seitens der medien und politik als kampfbe-griff missbraucht. davon abgesehen wird die afd nicht einfach nur als rechts bezeichnet, was ja auch schon falsch wäre, sondern als rechtspopulistisch bis rechtsextrem. eine definition des begriffs rechtspopulismus bleibt man aber schuldig, andernfalls würde vielleicht rauskommen, dass sogar die linkspartei rechtspopulismus betreibt ^^.** **"schnallst du das nicht?"**

The tactic of irony is implemented in utterances with literal meanings opposite to discursive ones [4, p. 236]. In the second example irony ("ein Autor") is intensified through sarcasm ("Thomas Mann") and citing of the addressee's mistake (the tactic of pointing out a mistake in counter strategies); the responsive utterance contains a sarcastic remark (the contribution contains non-relevant information in order to depreciate the preceding utterance) and the tactic of giving advice in order to implement the strategy of counter-offense.

1) Boah wahn kak labberst du wenn du diese filme verdammt nicht magst dan guck sie dir auh nicht an

Xx The imbuka Xx X

+Jade Edwards **Wenn ich ihn mir schon angesehen hab, soll ich ihn mir nicht angucken.. ach so, natürlich** (<https://www.youtube.com/watch?v=W1FigL5IGrw>).

2) H. Celine

+Luca Dills **Thomas Mann**, was machst Du denn hier?
"korriegeerit", alles klar, ein Autor. Ich bin Rennfahrer.

Luca Dills

+H. Celine cool, meine ex fuhr auch freizeitmässig
rennen. „usst aber auf dein kopf aufpassen, nicht das du
noch einen unfall baust.

(https://www.youtube.com/watch?v=jOolAfjv3xg_

The example below presents a combination of irony
and hyperbolization in the responsive utterance as a counter-
strategy.

SuperGayya

du Behinderter mensch kannst du kein biologie. es ist
so das wir nur 10 % unserer Gehirnkapazität benutzen
können weil nur die 10 % unseres Gehirns unser ganzes
Wissen ist und der rest reflektionen usw. Und die kann ja
100 % ihrer kapazität benutzen also nur wissen du
schleumeier.

Dufnee D

+SuperGayya Ich hoffe, dass das ein Scherzkommentar
sein soll. **Andernfalls haben wir ein Exemplar gefunden,
welches nur 0,1% seines Hirns zu nutzen scheint.**

(<https://www.youtube.com/watch?v=yhy2nsMWfDw>)

Isolated tactics present a very limited number of cases
in our data set. The majority of offensive communicative
contributions represent by a combination of tactics. Tac-
tics are often interdependent [1, c. 286] and reflect a cer-
tain trend within one individual comment, demonstrating
a kind of "tactical arrangement" in implementation of the
offense strategy. The trend can be either towards escala-
tion, or mitigation. In some cases such arrangement can
be quite chaotic.

The tactics of negative evaluation and criticism are of-
ten combined with a sarcastic tone, which is an additional
clue in text-based interaction for constituting offence.

***wein* Anhänger aber nicht Wähler wie mir dein
Nickname verrät.** Auch Schulabschlüsse sind wohl noch
nicht in ausreichender qualität bei dir vorliegend. Du
setzt dich selbst spot aus. Lese bitte über die Geschichte
Afghanistan`s nach und wer die Taliban sind und woher
sie kommen.+> Du hast einen doofen Nickname. Du bist
doof und bist nicht in der Lage, selbst zu wählen.Und ich
hingegen verstehe alles gut.

The tactic of giving advice provokes counter-offense
with gradation of tactics.

Lern mal lesen das steht bis 2014 +> Du bist nicht
aufmerksam.

Tony Inhalath

Schön das ihr alle lesen könnt.

Hauptsache haben.

Trottel

(<https://www.youtube.com/watch?v=MeWkXPAtayQ>).

The tactic of labelling is not always direct, but it is of-
ten intensified through allusions and usage of taboo lan-
guage or comparisons (with the help of ad-hoc metaphors,
idioms or clichés) as well as sarcastic tone or association
of the addressee with something or somebody negatively
marked or perceived, as in the examples below:

1) bergathron

Muß dir nicht peinlich sein...warum hast diesen Dreck-
sack nicht denunziert, angezeigt bzw. sofort erschossen.

Kannst du dir vorstellen unter einem Regime dieser Art zu
leben? Nein?! du hast aber nichts unternommen um die-
ses präventöse Schwulen-Gesindel zu verkloppen, oder?!
Sei froh daß es dir und deinen Kindern gut geht. Dreck-
fresser wie wir haben für den Gewinn der Freiheit das
Leben aufs Spiel gesetzt...Reaktionär?!...Ja, gegenüber
Kommies instinktiv.

Blubberbernd91

+bergathron

Erst mußt ich lachen, weil ich mir dachte, guter Troll.
Aber ich befürchte, du meinst das ernst. Machs doch bitte
wie **dein Führer!** +> Wenn man sowas ernsthaft vor sich
bringt, dann ist man dumm.Du folgst der nazionalisti-
schen Ideologie.

2) Ares3DA

+theblackqueen777 Ja, bist du offensichtlich laut dei-
nem Namen. Aber du bist ja anscheinend eh eher der Typ,
der versucht schnell Off Topic zu gehen, damit er sich
nicht **ganz** blamieren muss. **Mit dir zu diskutieren ist echt
wie einem Bayern-Fan Kultur beizubringen. Naja, Ka-
nal wurde gefragt, bb.**+>Du bist zu einer Diskussion
nicht fähig.

3) LNhart

+TheTaminoseeck Da du zu ignorant bist um: a) mein
Argument zu lesen (nur weil es ein Job ist muss man nicht
klammheimlich zu einem Rivalen wechseln um dort noch
ein paar Millionen mehr zu verdienen) b) mein Beispiel zu
lesen (Wetklo) betrachte ich die Diskussion für beendet da
es kein Sinn macht mit dir zu diskutieren, wenn du meine
Texte nicht liest.

TheTaminoseeck

+LNhart **HAHA** oh nein lass mich raten **Hobby Psy-
chologe**, 2 Kommentare von mir gelesen und wissen wie
ich bin. Kann ich mit dir noch über anderen Problemen
die ich habe sprechen^^

The example below illustrates the tactic of discrimina-
tion used for implementation of the offense strategy in the
initial comment. Discrimination is intensified through the
tactics of argumentation, asking rhetoric questions, and
accusation. The counter-strategy is implemented with the
help of hidden criticism and negative evaluation.

Julian Weber

+Bergatron Menschen die andere als Schwul bezeich-
nen versuchen meist ihre eigene Homosexualität zu verde-
cken. Statistisch gesehen ist einer von 4 Männern in
Deutschland Schwul. (geoutet oder nicht) redarmyF ist
nicht schwul, ONeilTD ist nicht schwul, und ich bin es
auch nicht..... bleibst nur du. Und was ist schlimm daran
schwul zu sein?!, **drecks homophob**

(<http://www.youtube.com/watch?v=hTheVwj64k8>).

The examples below present a typical combination of
tactics for implementation of the offense strategy, with
the tactics of discrimination being the central one: nega-
tive evaluation imbedded in the semantics of the pejora-
tive lexemes (suggesting emotional outbursts) and ad-
dressed invectives.

1) TinkiWinki62

die meisten moslems sind so gescheit wie drei meter
fussweg. durch jahrhunderte lange inzucht degeneriert
jedes säugetier.

AnonymousCowardX

+TinkiWinki62 Hier wieder ein klassisches Beispiel **deiner krassen Idiotie**: Es handelt sich hier um die zweitgrößte Weltreligion mit 1.6 Milliarden Anhängern. **Du bist absolut behindert. Du bist nur ein kleiner Rassist ohne Hirn**, das ist alles, während sich die Welt weiterdreht.

3) Insterburg1

+AnonymousCowardX **An Antisemiten und Rassisten wie du einer bist, mache ich mir die Hände nicht schmutzig. Du wirst schon langsam an Gehirnverstepung zu Grunde gehen.** Am besten ist, du gehst zu deinen Terroristenfreunden nach Gaza und rufst herein, wenn mal wieder ein Echo aus Israel kommt.

The following example demonstrates the tactic of giving advice used for implementation of the offense strategy in the initial comment and the tactics of accusation and labeling in a sophisticated "snowball" manner (presumably, in order to demonstrate negative emotions along with hostile attitude) as a counter-strategy in the responsive utterance.

Parz1fal

Lernen Sie doch bitte erstmal richtiges und gutes Deutsch, bevor sie Wörter wie "empirisch", "materialistisch" und "kategorischen imperativ" in den Mund nehmen. Bei Leuten, die solche Begriffe nicht grammatikalisch kor-

rekt aneinanderreihen können, kann ich gar nicht glauben, dass das, was sie äußern, irgendeinen Belang hat. +> Sie können Deutsch nicht. Sie sind auch geistig begrenzt.

MrMajakowski1917

+Parz1fal **Was ist dein problem du Troll? Lerne erstmal die Bedeutung der Begriffe und versuche das mal in deinen engstirnigen, eindimensionalen braven gleichgeschalteten Untertanen Bewusstsein nachzuvollziehen was ich damit bezwecke du einfältiger primitiver denkfauler Mitläufer und Konformist...im Internet gibt es halt solche banalen stumpfsinnigen TROLLE wie Du..das muss man in Kauf nehmen. Die stehlen einem nur die Zeit.**

Summary

Diverse tactics used for implementation of the strategy of offense normally occur in both – initial and responsive utterances, though some of them are typical only for responsive utterances e.g. either offensive or defensive counter-strategies, such as teasing, "tit for tat", "tracing" or negative evaluation. Our analysis has allowed identifying the most typical tactics of offense in the German Internet discourse by the semantic criterion as well as correlations between types of tactics used in initial and responsive utterances.

REFERENCES

1. Van Dijk, T.A. (1989). *Language. Cognition. Communication*. Moscow: Progress.
2. Morozova, E.I. (2005). *Lies as a discursive formation: linguistic and cognitive aspect*. Kharkiv: Ekograf.
3. Ryzhkov, M.S. (2014). Speech strategy and tactics of Internet communication (based on chats). // *Internet communication as a new formation of call* / ed. T.N. Kolokoltseva, O.V. Lutovnova. 2nd ed. Moscow: Flint: Science, pp. 72–86.
4. Susovm I.P. (2009). *Linguistic pragmatics*. Vinnitsa: Nova knyga.
5. Frolovam I.E. (2009). *The strategy of confrontation in the English-speaking discourse*. Kharkiv. Kharkiv University Pub., 2009.
6. Frolovam I.E. (2013). Regulatory capacity of strategy of confrontation in the English dialogical discourse: the tools and principles of analysis. *Cognition, communication, discourse*, 7, pp. 111-130.
7. Brenneis, Donald, Leinm, Laura (1977). "You fruithead": a sociolinguistic approach to children's dispute settlement. Ervin-Tripp Susan, Mitchell-Kernan Claudia (Eds.). *Child discourse*, New York: Academic Press, pp. 49–65.
8. Brownm P. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Use*. L., NY, etc. : CUP.
9. Culpeper, Jonathan (1996). Towards an anatomy of impoliteness. *Journal of Pragmatics*, 25, pp. 349–367.
10. Locherm, M.A. Watts R. J. (2005). Politeness theory and relational work. *Journal of Politeness Research*, 1 (1), pp. 9–33.
11. Schiffrinm, D. (1994). *Approaches to discourse*. Oxford : Blackwell.

Tipología comparativa de los sistemas vocálicos español y ucraniano

N.M. Korbozerova

Universidad Nacional de Kyiv, Kyiv, Ucrania

Paper received 12.11.15; Revised 17.11.15; Accepted for publication 23.11.15.

Anotación. En este artículo se analizan los sistemas de las vocales en las lenguas española y ucraniana. La aplicación del método comparativo interpragmático del análisis como el método principal de la lingüística contrastiva ayudó a revelar las características universales y alomórficas en el sistema vocal de dos lenguas que no son parecidas, lo que coadyuva a perfeccionar los conocimientos de los estudiantes. El análisis comparativo se aprovecha con el fin de revelar y conocer mejor los rasgos específicos en la lengua española por los ucranianos, además con el fin de pronosticar la interferencia de ambas lenguas y buscar la forma de aprender el sistema fonológico de la lengua española.

Palabras clave: sistema vocálico, lengua española, lengua ucraniana, tipología comparativa, fonema, articulación

Introducción

La tipología comparativa tiene una gran importancia teórico-práctica en el proceso de enseñanza de una lengua extranjera. Su importancia se relaciona, en primer lugar, con el pronóstico y la prevención de errores estables, que surgen como resultado de la interferencia de una lengua sobre la otra.

El estudiante, portador del ucraniano, retiene en su consciencia y en su memoria el sistema del idioma natal. Al estudiar una lengua extranjera (en nuestro caso, el español) surge un complicado proceso de asimilación de un segundo sistema lingüístico. El mismo estudiante se apoya en su lengua natal y hace traslaciones lingüísticas mediante formas y contenidos ya conocidos para él. Naturalmente, al estudiante le espera un gran número de situaciones lingüísticas inesperadas que pueden provocar unos errores graves.

De ordinario, los errores se dividen en ocasionales y estables. Aparecen no sólo durante el proceso de apropiación de fenómenos fonéticos y gramaticales que se estudian y no existen en la lengua natal, sino también al no coincidir fenómenos en apariencia semejantes. Un factor decisivo que puede estimular la interferencia en todos los niveles lingüísticos es la semejanza de modelos equivalentes en las lenguas comparadas. De esta manera la tipología comparativa ejerce una gran influencia en la metodología de la enseñanza de la lengua extranjera. Los errores se basan en los índices alomórficos que existen entre el español (la lengua que se estudia) y el ucraniano (la lengua natal). A ellas se refieren los caracteres distintivos estructurales y funcionales.

El conocimiento de los universales lingüísticos tipológicos y únicos propios de las lenguas española y ucraniana permite elaborar el mínimo fonológico del español necesario para los estudiantes que son portadores del ucraniano.

Las fuentes de los errores estables en la esfera del vocalismo español se derivan: 1) de la influencia de la vocal coronal [i] (ucraniana) capaz de palatalizar en el discurso la consonante anterior; 2) de la influencia de la vocal mezclada [ɪ] (ucraniana) que según los caracteres articulatorios no coincide con la española [i]; 3) de la capacidad de las vocales ucranianas hacia la acomodación; 4) de la ausencia de la capacidad de combinar vocales, es decir, de construir diptongos y triptongos.

Formulación del problema

El análisis contrastivo o tipológico de idiomas diferentes se realiza mediante investigaciones comparativas de los hechos lingüísticos. En este caso el análisis comparativo concentra su atención en la comparación de los sistemas, particularmente, en las semejanzas y diferencias de los principios de organización de los sistemas fonológicos. La existencia de una u otra norma se explica por las particularidades del sistema en general, por la estructura del idioma formado históricamente. Particularmente actual es el problema del análisis comparativo del habla, que se explica por la necesidad de la práctica de la enseñanza de los idiomas extranjeros. La investigación de la comparación especial de las lenguas española y ucraniana en el aspecto vocálico todavía no existe como tal. Este artículo está basado en las investigaciones fonológicas tanto de la lengua española, como en la ucraniana, además en las tipologías comparativas de otras lenguas [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Resultados

El análisis comparativo de los sistemas fonológicos del español y el ucraniano (del nivel segmental y suprasegmental, la organización prosódica de la unidad comunicativa del habla – el sintagma, la frase y las unidades supraoracionales) se puede representar en el esquema de descripción de las unidades de los sistemas fonológicos.

Tabla 1. El esquema de descripción de las unidades de los sistemas fonológicos

Fenómenos segmentales			Fenómenos suprasegmentales	
Sonido	Palabra		Sintagma o frase	Unidad de suprafrase
Fonema	Alófono	Acento	Organización de la entonación	

Según la cantidad de fonemas y la correlación de vocales se observa una contraposición exacta de las lenguas española y ucraniana. La lista de los fonemas de una lengua es un inventario cerrado. En el sistema vocálico de los idiomas investigados se observan contraposiciones fonéticas según la posición de la lengua y de los labios, por el tono, labialización, duración, grado de tensión, agrupación de vocales. Los rasgos distintivos fonéticamente de la articulación de las vocales en los idiomas español y ucraniano se caracterizan por la posición de la lengua y de los labios y por el modo de pronunciación. En la definición por la posición de la lengua y de los labios se observan contraposiciones fonológicas: vocales anteriores o palatales – vocales centrales – vocales posteriores o velares; por el modo de pronunciación: alto – medio-bajo.

El sistema fonológico español comprende un reducido número de fonemas vocálicos. Sin embargo, existen en

español agrupaciones de vocales que se pronuncian con un solo movimiento respiratorio, es decir, en una misma sílaba y llevan, el nombre tradicional de diptongos y triptongos, por ejemplo: *vio, rio, cuadro, causa, estudiáis, buey, Uruguay*. La lingüística moderna renuncia a considerar estas agrupaciones como unidades fonológicas. Los diptongos y triptongos españoles son combinaciones de vocales, una de las cuales es fuerte y la otra (u otras) débil. El idioma español dispone de 18 agrupaciones de vocales (14 diptongos y 4 triptongos). En la lengua ucraniana la combinación de dos vocales no es diptongo.

En los dos idiomas las vocales se dividen en labiales y no labiales. La labialización y tensión de la articulación no tiene independencia fonemática en ninguna de las dos lenguas, aunque son esenciales en las relaciones acústicas y de articulación.

Tabla 2. El sistema vocálico del español

Modo de pronunciación	Posición de la lengua		
	anterior o palatal	central	posterior o velar
alto	i		(u) ¹
medio	e		(o)
bajo		a	

() – significan que la vocal es labial.

La variedad de rasgos de semejanzas y diferencias en los sistemas vocálicos en los dos idiomas se puede reducir a 15 cualidades diferenciales de articulación que incluyen rasgos principales y auxiliares y tienen correspondencia en el plano acústico.

Tomemos de ejemplo, dos fonemas vocálicos españoles anteriores [i], [e]. Ambos sonidos tienen correspondencia con los fonemas del idioma ucraniano, aunque dicha correspondencia no es exacta. El fonema vocal [i] en el español es un sonido anterior, cerrado, no labializado. En la pronunciación corriente española tiene dos variantes: [i] cerrada (*lila, sino, kilo*) e [i] abierta (*salis, listo, pinto*). Para pronunciar la vocal [i] la lengua se halla en la parte anterior de la cavidad bucal con el dorso elevado contra el paladar duro y la punta tocando los incisivos inferiores. Los labios se extienden hacia los lados ligeramente, la abertura de las mandíbulas es estrecha, por ejemplo: *cine, molino, dime*.

En la lengua ucraniana el sonido [i] es también un sonido anterior, cerrado, no labializado, de tono alto y tenso, por ejemplo: *ніна, стіна, сніг, сідло*. Sólo en posición después del sonido [p] la [i] recibe otro matiz que le da un carácter abierto: *рідина, річка, рівчачок*.

El fonema vocal [e] en el español es un sonido anterior, medio, no labializado. Comparado con el sonido ucraniano, es muy preciso y claro, gracias a la firme tensión muscular de los labios; es también más cerrado que en ucraniano. El sonido español [e] tiene dos variantes: [e] cerrada (*pelo, queso, pera*) y [e] abierta (*recto, aquel, perro*). Al articular el sonido [e] cerrado la lengua se halla en la parte anterior de la boca, la elevación del dorso es algo menor que al pronunciar la variante abierta y la abertura de las mandíbulas es mayor. La [e] cerrada en español nunca es tan cerrada como en otros idiomas, ni siquiera como la variante cerrada del idioma ucraniano, por ejemplo: *emperador, césped, pez, extenso*. Comparemos

Tabla 3. El sistema vocálico del ucraniano

Modo de pronunciación	Posición de la lengua		
	anterior o palatal	central	posterior o velar
alto	i и		(y)
medio	e		(o)
bajo			a

con el ucraniano: *передній, залежить, великий*. La [e] tiene matices anteriores y medios. Los sonidos consonánticos españoles delante de la vocal [e] son duros: *tema, dentro, mesa, tela*. La variante abierta [e] en español se asemeja a la pronunciación de la variante abierta del correspondiente sonido ucraniano en las palabras *енергія, екзакуція*. El sonido vocal [a] ocupa un lugar intermedio por la posición de la lengua dentro de la cavidad bucal, entre los fonemas anteriores y posteriores del idioma español. Comparado con el sonido ucraniano, el español es más anterior. Es el sonido más abierto del idioma español. En el ucraniano el sonido [a] se labializa un poco y es de carácter velar.

Los sonidos vocálicos velares se caracterizan por una posición recogida de la lengua que retrocede hacia el fondo de la cavidad bucal en tanto que el postdorso se eleva contra el velo del paladar. Al mismo tiempo, los sonidos velares se pronuncian con un alargamiento de los labios que les vale la característica de labializados. En el idioma español hay dos vocales velares o posteriores [u] y [o]. Estos fonemas, como los anteriormente examinados, tampoco coinciden exactamente con los correspondientes fonemas ucranianos [y] y [o]. El más semejante es, sin embargo, el fonema vocal cerrado [u]. En lo tocante al fonema [o], es, en la pronunciación española, un sonido firme y claro. El fonema vocal [u] en el español es un sonido velar, alto, labializado. En la pronunciación la lengua se recoge hacia el fondo de la cavidad bucal, el postdorso se eleva considerablemente hacia el velo del paladar y los labios avanzan en forma de bocina, bastante estrecha en sus extremos, alargando de este modo el resonador de la cavidad bucal. Comparado con el ucraniano, este sonido es menos cerrado y más uniforme. Compárense: *luna, uso, muleta; умова, український, лечу, слухати*.

El fonema velar, medio y labializado [o] dispone en la pronunciación española de dos variantes: cerrada y abier-

ta. Al estudiar este sonido hace falta prestar singular atención a los movimientos de los labios, mucho más precisos y enérgicos en la pronunciación española. De otro modo, dada la semejanza entre los respectivos sonidos de ambos idiomas, se emitirá un sonido ligeramente diptongado [uo]. Comparen: *ojo, cojo, otro, donde*; *слово, кожен, один, народ*. Al pronunciar este sonido la lengua retrocede hacia el fondo de la cavidad bucal, el postdorso se eleva hacia el velo del paladar algo más que para alcanzar la posición media. El abocinamiento de los labios es más suave y los extremos se abren, formando un círculo de mayor diámetro que al pronunciar el sonido [u]. La abertura de las mandíbulas es también mayor. La pronunciación de la vocal [o] en la variante ucraniana se asemeja a la pronunciación de la variante española, por ejemplo: *roca, rosa, grano, sordo*: *ворожий, гора, поверх, розвук*.

Los grupos de las vocales ucranianas anteriores y posteriores tienen más fonemas que el español. Las vocales anteriores en el ucraniano cuentan con tres fonemas y las vocales posteriores también. La vocal central en el ucraniano no hay ni un solo fonema. En el español las vocales anteriores y posteriores cuentan con dos fonemas, y hay una vocal central. Las diferencias en los sistemas fonéticos del español y el ucraniano existen también en la pronunciación, o mejor dicho, en la articulación de las vocales que pertenecen al mismo grupo, unidos por algún rasgo común de articulación. Ya hemos visto la diferencia de las vocales en las lenguas investigadas, cuando examinamos las correspondencias de las vocales en el plano acústico. Lo común en las vocales según la posición de la lengua y de los labios para los dos idiomas es la correspondencia entre el grado de la elevación de la lengua y la distancia entre las mandíbulas superior e inferior. En las

vocales anteriores se observa una correlación entre el movimiento de la lengua en las direcciones horizontal y vertical. Las vocales más altas, por ejemplo, la [i] española y ucraniana son más anteriores.

Conclusiones

La modificación de las vocales en la lengua española depende de la situación de la vocal, si está en sílaba acentuada o no acentuada, si ocupa una posición inicial o final en la palabra, qué consonantes la rodean. Por eso las vocales pueden ser: cerradas y abiertas. En la lengua ucraniana también hay algunas diferencias en la pronunciación de las vocales: si la vocal está en una sílaba inacentuada el sonido es más corto.

Los sonidos vocálicos se cambian mucho en contacto con los consonánticos. La mayor influencia corresponde al sonido consonántico anterior. En contacto con las consonantes palatales, las vocales se palatalizan parcialmente en las lenguas investigadas: *nunca, lonja; окрилений*. Estos cambios no son grandes e incluyen solamente la parte de tránsito de la consonante a la vocal. En la lengua ucraniana la intensidad de las vocales se reduce en contacto con las consonantes palatales. El fenómeno fonético llamado asimilación consiste en que los movimientos articulatorios propios de un sonido se propagan a otro sonido vecino. Existen dos clases de asimilación: progresiva, es decir, cuando el sonido precedente impone sus movimientos articulatorios al que le sigue, y regresiva, en la cual el sonido precedente sufre la influencia del que le sigue, es muy frecuente en el español y el ucraniano la asimilación regresiva que en ambas lenguas investigadas suele ser completa y parcial. En el idioma español es más frecuente la asimilación regresiva parcial, aunque también hay casos de asimilación completa.

BIBLIOGRAFÍA

1. Гак В.Г. Сравнительная типология французского и русского языков / В.Г. Гак. – Л.: Просвещение, 1977. – 230 с.
2. Корунец І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов / І.В. Корунец. – Вінниця: Нова книга, 2013. – 464 с.
3. Alarcos Llorach. Fonología española / Llorach Alarcos. – La Habana: Pueblo y Educación. 1975. – 257 p.
4. Tomás Navarro Tomás. Manual de Pronunciación española / Tomás Navarro Tomás. – Madrid: CSIC, 1996. – 326 p.
5. Quilis A. Tratado de Fonología y Fonética española / A. Quilis. – Madrid: Gredos, 1999. – 223 p.
6. Quilis Antonio, Fernández Joseph A. Curso de fonética y fonología española / Antonio Quilis, A. Joseph Fernández. – Madrid: CSIC, 1997. – 223 p.

REFERENCES

1. Hack, V.G. Comparative typology of French and Russia / V.G. Hack/ – L.: Education, 1977. – 230p.
2. Korunets, I.V. Comparative typology of English and Ukrainian / I.V. Korunets. – Vinnitsya: New book, 2003. – 464 p.
3. Alarcos, Llorach E. Spanish Phonology / Llorach E. Alarcos. – La Habana, Education, 1975. – 257 p.
4. Tomás Navarro Tomás. Spanish pronunciation / Tomás Navarro Tomás. – Madrid: CSIC, 1996. – 326 p.
5. Quilis, A. Spanish phonology and Phonetics / A. Quilis. – Madrid: Gredos, 1999. – 558 p.
6. Quilis, A., Fernández, Joseph A. Course of Spanish Phonology / Antonio Quilis, A. Joseph Fernández. – Madrid: CSIC, 1997. – 223 p.

The comparative study of Spanish and Ukrainian vowel system

N.M. Korbozerova

Abstract: The article deals with the analysis of Spanish and Ukrainian vowel system. The results revealed common and specific features in area of vowel systems of two languages due to the application of inter-paradigm comparative research method as a main method of comparative linguistics. The research contributes to better knowledge of both languages. We used the comparative analysis to identify the features of the interaction of these languages in the process of learning Spanish by the Ukrainian students, as well as to predict the interference of language and to identify the best ways of learning the phonological system of Spanish.

Keywords: vowel system, Spanish language, Ukrainian language, comparative typology, phoneme, articulation

Reperspectivation as a Factor of Topic Recontextualization

L.V. Kovalchuk

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine

Paper received 12.11.15; Revised 17.11.15; Accepted for publication 20.11.15.

Abstract. The article presents the study of perspective as a dynamic phenomenon and its function in topic recontextualization in the process of communication. Understanding context as a mentally construed subjective representation of the relevant properties of a communicative situation in episodic memory of its participants gives the opportunity to differentiate the speaker's and the hearer's context models which overlap in the process of communication. Topic as an object of the speaker's thought can be appropriately identified by the hearer under condition of activating the relevant context model. Topic contextualization is marked by the perspective impact which is defined as a speaking stance or position according to which the topic is viewed and interpreted. The existence of various and often divergent perspectives of the interlocutors on the same topic produces its multiperspectivity. Special attention has been focused on the cases of perspective change or reperspectivation that results in context model modification and consequently in topic recontextualization – the process of viewing and interpreting topic in a new context model.

Keywords: context model, topic, perspective, reperspectivation, recontextualization

The present-day study of context is marked by its fundamental rethinking in various branches of linguistic research: pragmatics, sociolinguistics, discourse analysis, cognitive linguistics and others. Context is no longer treated as purely linguistic environment (co-text) of a language unit but a set of linguistic and non-linguistic factors which play a crucial role in the effective production and interpretation of discourse. As Ch. Goodwin and A. Duranti state, "linguistics could no longer be content with analyzing language as an encapsulated formal system that could be isolated from the rest of a society's culture and social organization" [2, p. 1].

T.A. van Dijk suggests a radically new sociocognitive approach towards studying context according to which context as an objective phenomenon doesn't exist at all. Instead we deal with context models - mentally construed subjective representation of the relevant properties of a communicative situation in episodic memory of its participants [1, p. 16]. Such relevant properties include time and place parameters, participants and their various identities and roles, actions, goals and knowledge. It demonstrates the great importance of taking as a point of departure for the analysis of context the perspective of the participant(s) whose behavior is being analyzed [2, p. 4]. Accordingly within a communicative situation there exist at least two context models: the speaker's context model and the hearer's context model which overlap in the process of communication.

Topic as an object of thought formed in the mind of the speaker and expressed in the discourse can be easily recognized and appropriately identified by the hearer under condition of taking into consideration the relevant context model. Thus topic and context stand in a fundamental figure-ground relationship to each other. Alongside with subjectivity, uniqueness and flexibility the most distinctive functional property of context models is their dynamic character. Contexts as mental models are not static. In other words, contexts develop "ongoingly" and "on line," that is, in parallel with interaction and (other) thoughts [1, p. 18].

Topic contextualization is an integral part of effective communication. Its perspectival impact lies in its function to display how interlocutors want their topic to be interpreted and therefore what choice of informational background characterizes their mental position in relation to the topic. Alongside with topic contextualization the interlocutors face the necessity of topic *recontextualization* – the process of viewing and interpreting topic putting it in a new context model. The goal of this paper is to study how the change of interlocutors' perspective (*reperspectivation*) influences the process of topic recontextualization.

The term "perspective" originated in the theory of visual arts and denoted a position in physical space from which a person looks at his world (*visual perspective*), but nowadays it has become metaphorical and broadly used in philosophy, sociology, history, psychology and linguistics. The present-day understanding of perspective characterizes it as a form of representation by which the parts of an object or the elements of a complex state of affairs and their interrelations are construed and presented as if seen from a given point of view (*linguistic perspective*) [4, p. 25].

In our communication with others we learn that any cognition, sensory or non-sensory, perceptual or judgemental, may turn out to be position-related. Growing up together with others and talking with them we experience the relativity and perspectival structure of human knowledge: one and the same thing can be viewed, judged and evaluated from more than one viewpoint, but, above all, one and the same thing, person, event or state of affairs can be named and communicated in different ways [4, p. 1].

Topical perspective can be defined as a specific way of viewing, understanding and evaluating the things talked about. *Perspectivation* is mental and communicative activities (perspective-setting and perspective-taking) performed by interlocutors to display their point of view on the given event. Perspective and perspectivation are studied by Carl F. Graumann, Werner Kallmeyer, Per Linell, Paul Simpson and others [4; 5; 6].

Effective communication presupposes "the accommodation of conversation-oriented and dialogue-oriented viewpoints" and thus the integration of functional values anchored to minimally two co-participants, topic and discourse [3, 79].

Establishing the formal structure of a sequentially ordered interaction demands perspective-setting and perspective-taking and the construction of a common perspective on a basic level. This elementary feature of perspective does not prevent perspective divergences on a higher level, but it is a necessary condition for the chance to negotiate divergences of positions and goals in a constructive and socially acceptable manner [4, p. 5-6].

Perspectivity is the necessary result of topic positioning. The speaker and the hearer possess their own perspectives on the topic under discussion (the speaker's perspective and the hearer's perspective). Thus the process of communication is characterized by *multiperspectivity* (more than one perspective) on the same topic rather than *monoperspectivity* (one perspective (e.g. dogmatism – the ideologically blind belief that there is only one true view of the world)).

Topical perspective is distinguished by the following main properties [4, p. 43-47]:

1) *relativity* – it concerns a relationship between an interlocutor's position and a topic;

2) *discourse-basement* – it is connected with a particular communicative or cognitive activity in which a person views a topic from a particular position;

3) *implicitness / explicitness* – primarily perspective is implicit (it is shown in the way interlocutors talk rather than said explicitly), but sometimes they are motivated to make perspective explicit;

4) *asymmetry* – it presupposes the difference between the speaker's and the hearer's topical perspectives which is often the cause of perspectival clashes and divergences;

5) *statics / dynamics* – perspective is usually fixed in relation to the interlocutors who stick to a certain point of view on the given topic, though in the process of interaction topical perspective may change. Such shifts happen especially when the asymmetry of the speaker's and the hearer's perspectives leads to confrontation and reperspectivation.

On the ground of profound factual material analysis we singled out the following basic cases of reperspectivation leading to topic recontextualization.

1. Role-taking.

A. Speaker1 – speaker2. The speaker and the hearer change their communicative roles one by one in the process of communication. As the initiator of communication the speaker (S1) introduces the topic for discussion and sets his topical perspective depending upon the relevant context model. In his turn the hearer (potential S2) may also set his own perspective on the given topic which can be similar or different from the speaker's one depending on his context model. As P. Simpson states, "all interpretations are in some sense context-bound and are contingent on the position of the analyst" [6, p. 3] relative to the topic.

Thus role-taking becomes synonymous with perspective-setting. Topic is contextualized by speaker1 and then recontextualized by speaker2. We may represent this process with a help of the following formula:

$$(1) \quad R = \frac{TPs1}{CM1} \rightarrow \frac{TPs2}{CM2}, \quad (1)$$

where R – reperspectivation, TPs1 – topical perspective of speaker1, TPs2 – topical perspective of speaker2, CM1 and CM2 – context models of speaker1 and speaker2.

Let us analyze the following example:

S1 "I think I should go to school, mum. I don't have to take gym if you give me a note".

S2 "Michelle. You haven't been feeling right for a month. You have a fever this morning. I think it's time we did something".

S1 "But I feel fine now and want to go to school" [CF, 30].

In the given example Michelle (S1) feels the necessity of studying and insists on its continuation in spite of her illness. Her stepmother (S2) worries greatly about Michelle's health as she has been feeling bad for a month and suggests taking some measures for improving her state of health. The interlocutors' perspectives on the topic are explicated through the use of personal deixis (*I, you, we*), temporal deixis (*now*) and perspectival expressions (*I think, I should go to school, want to go to school*). The focus of contrast marks two conflicting asymmetrical perspectives (Michelle – stepmother) on the topic and their divergence.

B. Side-participant presence. The canonical structure of a communicative situation presupposes the obligatory presence of two interlocutors (the speaker and the hearer). But there are communicative situations with extended anthropo-

logical structure which are marked by the presence of the third participant – a side-participant (SP) - who may at first just observe what is going on and sets his perspective on the topic under discussion "silently". But in course of communication he may also change his communicative position from a passive observer to an active interlocutor and "verbalize" his own perspective on the topic depending on his own context model. In this case our basic formula of reperspectivation is modified in the following way:

$$(2) \quad R = \frac{TPs1}{CM1} \rightarrow \frac{TPs2}{CM2} \rightarrow \frac{TPsp}{CM3}, \quad (2)$$

where R – reperspectivation, TPs1 – topical perspective of speaker1, TPs2 – topical perspective of speaker2, TPsp – topical perspective of side-participant, CM1, CM2, CM3 – context models of speaker1, speaker2 and side-participant.

The following conversation illustrates the change of topical perspective caused by the presence of a side-participant who displays his own position on the problem being discussed:

S1 Fred: *I have to go and you won't let me use the car.*

S2 Dad: *All right. Then let's talk it over. What's so urgent?*

S1 Fred: *It is a secret.*

S2 Dad: *And you can't tell us what it is?*

SP Mother: *Don't you think you could let him this time, Paul?* [PR, p. 47-48]

The example illustrates the situation, when the son (Fred) (S1) addresses his father (Dad) (S2) to let him use his car, but he doesn't receive a permission. This situation is characterized by the presence of a side-participant (Mother) (SP) who at first only observes the development of the events. But later she changes her position from an observer to an active participant and her son's supporter in order to set her own perspective on the topic. The whole utterance (*Don't you think you could let him this time, Paul?*) serves as a linguistic marker of reperspectivation and topic recontextualization.

2. Communicative acts of advice giving and persuasion.

As C.F. Graumann states, "besides expressing myself and appealing to my partner's attention I refer my partner not only to an object or state of affairs but I also try to make him or her see (understand, conceive, judge, etc) it the way I do, i.e. from my point of view. Whatever I present as my view on a given matter, I offer as a potential perspective for others. The capacity to take other persons' perspectives may be considered the elementary communicative competence" [4, p. 15]. In this case reperspectivation formula is as follows:

$$(3) \quad R = \frac{TPs1}{CM1} \rightarrow \frac{TPs2 \approx TPs1}{CM2}, \quad (3)$$

where R – reperspectivation, TPs1 – topical perspective of speaker1, TPs2 – topical perspective of speaker2, CM1 and CM2 – context models of speaker1 and speaker2.

Taking others' perspective is a vivid example of reperspectivation, especially in communicative acts of advice giving and persuasion which serve as an attempt to bring divergent perspectives to convergence.

A. Advice-giving. Let us consider the following example:

S1 "That woman from down below, Margot Quinn, is not to be trusted, Ms. Mcgrail", he [Mr. Coyne] said, his jowls trembling with outrage. "She does not know the meaning of truth. Worse still, she is in league with thoroughly corrupt speculators. I would not want to deal with her if I were you... And I trust you are not considering selling your bungalow".

S2 *"This woman seems very interested in the land around here. Wanted to buy our house for a condominium development. But not at the moment... A lot of money to be made out here..."* [GIL, 139].

The conversation given above is a friendly talk between two close friends (Mr. Coyne and Ms. McGrail) concerning the woman, Margot Quinn, who is going to buy the land around. Mr. Coyne worries greatly about Margot Quinn's attempt to buy Ms. McGrail's house and advises her not to sell it to this woman giving reasons for that (*That woman is not to be trusted; she does not know the meaning of truth; she is in league with thoroughly corrupt speculators*). His final remark *"I would not want to deal with her if I were you... And I trust you are not considering selling your bungalow"* serves as a linguistic marker of reperspectivation. Ms. McGrail's response (*But not at the moment... A lot of money to be made out here*) signals that she takes Mr. Coyne's perspective on the topic and thus perspectival convergence takes place.

B. Persuasion.

S1 *"I've got a better idea"*, said Charles. *"Why don't I go over Morrison's head to the director and just lay the cards on the table, explain that it's infinitely more important for us to stay with our own work"*.

S2 *"I can't imagine it will help"*, cautioned Ellen. *"Morrison told you the decision came from the board of directors... I think you are just asking for trouble"*.

S1 *"And I think it's worth the risk"*.

S2 *"Well, you're right"* [CF, 47].

In the given dialogue Charles is sure that the open talk with the director may improve his difficult position and is trying to persuade Ellen that it's worth doing (*I've got a better idea; I think it's worth the risk*). At first Ellen doubts the appropriateness of his actions (*I can't imagine it will help; I think you are just asking for trouble*), but finally he changes his perspective and his final remark *"Well, you're right"* is an indicator of convergence of interlocutors' perspectives.

As P. Linell states, "since all communication predetermines asymmetries, it is that only by mutual taking the perspective of others we are able to communicate and, thereby, to become aware of our own (and others') perspectivity. The focus on mutual communication with its emphasis on the *reciprocity of perspectives* gives language a prominent role in the development of world and self knowledge" [5, p. 14].

With respect to knowledge "a person who knows less will accept his or her partner's perspective on the topic. The interlocutors may start to argue about more or less general aspects of their divergent views, but finally, they may reach a point of sufficient convergence of perspectives [4, p. 21]. But there is no movement of convergence between their personal perspectives but the acquisition of knowledge by the ignorant participant when he knows nothing about the topic talked about. In such a case the

corresponding dialogical movement is unidirectional (from the informed to the uninformed and not vice versa).

3. Topic-changing.

The intense debates evolve in dynamic, partly unpredictable ways, much like multi-party conversations in which topics emerge, disappear or branch off into quite different topics, stay on and get transformed as the contexts change, and as a consequence, new perspectives on partly the same and partly new subject matters appear. These reperspectivation processes thus recontextualize the discursive treatment of particular events into debates that are of a long-lasting nature [4, 52]. We may represent this process with the help of the following formula:

$$(4) R = \frac{T1Ps1}{CM1} \rightarrow \frac{T1Ps2}{CM2} \rightarrow \frac{T2Ps1}{CM1'} \rightarrow \frac{T2Ps2}{CM2'}, \quad (4)$$

where R – reperspectivation, T1Ps1 – perspective of speaker1 on topic1, T1Ps2 – perspective of speaker2 on topic1, T2Ps1 – perspective of speaker1 on topic2, T2Ps2 – perspective of speaker2 on topic2, CM1 and CM2 – context models of speaker1 and speaker2, CM1' and CM2' – partly modified context models of speaker1 and speaker2.

Let us illustrate it by the following example:

S1 *"I hear you killed people for the wise guys out on the coast"*.

S2 *"You are talking to the wrong man, my friend..."*

S1 *"Let me raise another subject. I understand you've made some remarks about my wife"*.

S2 *"I don't know where you heard that, but it's not true. I have the greatest respect to you wife", he said.*

S1 *"Maybe we can take up the subject another time. On a more physical level", I said.*

S2 *"I've got to run. Get a good night's sleep..."* [BPCR, 156].

Discussing the topic of killing introduced by speaker1 which turns to be unpleasant for speaker2 the interlocutors suddenly switch to another topic (remarks about a wife) partly modifying their context models. In this case the strategy of topic changing is used as manipulative in order to avoid a potential conflict. *"Let me raise another subject"* serves as a linguistic marker of topical change and the emergence of different perspectives of the interlocutors on the new topic.

Thus, on the ground of our research we may conclude that topical perspective is a discourse-based dynamic phenomenon. Perspective-setting and perspective-taking are mental and communicative activities performed by the interlocutors in the process of topic positioning taking into consideration the relevant context model. Topic multiperspectivity presupposes the existence of various perspectives of the interlocutors on the same topic which, on the one hand, may lead to perspectival divergence, but on the other hand, to perspectival convergence. Such differently directed processes signal about perspectival shifts or reperspectivation and, consequently, topic recontextualization.

REFERENCES

1. Dijk, T.A. van. Discourse and Context: A Sociocognitive Approach / T.A. van Dijk. – New York: Cambridge University Press, 2008. – 266 p.
2. Duranti, A. Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon / A. Duranti, Ch. Goodwin. – Cambridge: Cambridge University Press, 1995. – 363 p.
3. Fetzer, A. Recontextualizing Context: Grammaticality Meets Appropriateness / A. Fetzer. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2004. – 267 p.
4. Graumann, C. Perspective and Perspectivation in Discourse / C. Graumann, K. Werner. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002. – 395 p.
5. Linell, P. Approaching Dialogue: Talk Interaction and Contexts in Dialogical Perspectives / Per Linell. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1998. – 330 p.
6. Simpson, P. Language, Ideology and Point of View / Paul Simpson. – London, New York: Routledge, 1993. – 198 p.
7. BPCR: Burke J.L. Purple Cane Road. – New York: Dell Publishing, 2000. – 387 p.
8. CF: Cook, R. Fever. – New York: New American Library, 1982. – 311 p.
9. GIL: Greeley A.M. Irish Love. – New York: Tom Doherty Associates, 2002. – 356 p.
10. PR: Plays for Reading: Using Drama in EFL. – Washington D.C., 1994. – 179 p.

Translation Quality Assessment as Viewed by Professor Yuriy O. Zhluktenko

O. Litvinyak*

The Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: oleksandrpylypchuk@gmail.com

Paper received 12.11.15; Revised 17.11.15; Accepted for publication 20.11.15.

Abstract. The problem of translation quality assessment and approaches to it was described by Yuriy O. Zhluktenko mainly in his reviews. His views on translation quality are based on a number of criteria, which change from case to case. However, the demand of preserving equivalence remains. In some cases translation quality assessment is done by contradiction, i.e. through indication to certain pitfalls, their seriousness and number in translation. The researcher believes that it is necessary to promote translation criticism and determine a consistent approach to setting the criteria of translation quality assessment.

Keywords: Yuriy O. Zhluktenko, translation quality assessment, translation norms, translation criticism

Translation quality assessment is an eternal problem for translators and translation studies scholars. Despite a multitude of solutions offered by specialists all over the world, none of them can be seen as universally applicable. Therefore, the space for further elaboration of the problem remains.

Ukrainian translation studies is not an exception. Ivan Franko, Mykola Zerov, Oleksandr Finkel, Hryhoriy Kochur and many others addressed the issue of translation quality in their reviews and articles. The same can be said about Yuriy Zhluktenko. This article aims at analyzing his views on translation quality assessment in their correlation with ideas of other researchers.

The problem of translation quality assessment is closely connected with the issue of equivalence and adequacy in translation. Some researchers consider them to be the main criterion of translation quality [13]. For instance, Finkel regarded stylistic adequacy of a translated text to be the measure of its quality [14, p. 113]. Sometimes translation quality is even associated with the degree of its adequacy [1, p. 434].

Translation quality could be viewed in two ways: 1) as requirements and norms set by the theory and practice of translation into this or that language; and 2) as determination (assessment) of the quality of the translations done.

Requirements and norms can be derived from the existent translation practice at the given stage of its development and change with progress and evolution of theoretical ideas and elaborations, as well as practical achievements. They also have a direct impact on the other component, for translation quality cannot be assessed not having any previous reference points (preferably commonly accepted ones).

Translators and translation studies scholars have been offering their own recommendations as to what a translation should look like, and what criteria should be applied to assess its quality. For example, the well-known *desiderata* by Mykola Zerov include: 1) lexical choices that correspond to the lexical roles of the units in the original text; 2) attention to tropes and figures; 3) reproduction of metrical peculiarities; 4) attention to euphonia; 5) naturalness and ease of the target language [20, p. 132-135].

The following generalization is found in Fiodorov's works: 1) a translator has a conceptual responsibility for the quality of his/her work; 2) language of the translation has to be natural, devoid of literalisms; 3) the fullest reproduction of the unity of content and form possible, where special attention should be paid to their functions, should be achieved; 4) the fullest reproduction of peculi-

arities of the source text possible, which would correspond to its conceptual and artistic role, should be achieved; 5) consideration of conditions and aims of doing a translation [2, p. 124].

Something similar is described by Levý, who believes there are two main translation norms: the norm of reproduction (i. e. faithfulness) and the norm of artistic value. Ideally, both of them should be fulfilled. However, analyzing different translations critics often juxtapose these criteria as mutually exclusive instead of seeing them as components of a whole [11, p. 445-449]. Modern researchers offer to assess translation quality taking into account also the translator's competence [15, p. 19] or applying models based on error (and their number) analysis [12, p. 59].

However, despite the existence of a multitude of recommendations to translators, and different criteria to assess the quality of their work, there is also plenty of criticism of these approaches. The main problem here was and still is the subjectivity of assessment, which cannot be fully overcome, for no recommendations can include all the diversity of aspects that might be necessary to be taken into account while assessing the quality of translation [18, p. 7].

Yuriy Zhluktenko believed that requirements to translation quality depend on the type/genre of the text, its social and political importance, and authorship [11, p. 26]. The researcher shared the ideas of the authors of the polysystem theory Even-Zohar and (later) Toury (which Zhluktenko most probably did not know about at that time) in that the highest requirements to translation are faced by the translators of the texts that are located in the center of a literary polysystem or close to it, while the requirements to the periphery would be more flexible and more liberal. Levý, who believed that translation quality is determined by the relation of a work to the norm, but the norms change with times [11, p. 444], was also in a way close to some ideas of these Israeli researchers. These are the norms that determine the criteria of the so-called "acceptability" (according to Toury [17, p. 201]), which greatly depends on the traditions of the target culture and is one of the factors determining the quality of a text entering this culture. This is also proven by Finkel's disagreement with the fact that translation is often assessed as an independent fact of the target literature without comparing it with the source text [3, p. 327], despite the fact that Levik believes that quality of a poem (generally, and not in relation to its source text) is the main criterion determining the creative value of a translator's work [10, p. 275].

According to Toury, norms are socially and culturally-specific and relatively unstable [17, p. 204]. We believe

that the same is true for criteria of translation quality assessment. Thus, Juliane House, who dedicated a lot of time to elaborating a model of translation quality assessment, concludes that subjective and intuitive approaches to translation quality assessment have always existed and continue their existence even now, despite some progress made by translation studies in this respect [7, p. 244]. Such approaches were criticized by Finkel who complained that translations are often assessed through a very abstract notion of the spirit [3, p. 327].

According to Zhluktenko and Dvukhzhlyov, "the problem of translation quality assessment cannot do without a certain criterion. Since translation, as any other activity has multifaceted character, it is often assessed from different viewpoints" [21, p. 85]. For example, Gak describes the differences in approaches to translation quality assessment from the point of view of a translation studies scholar and a contrastive linguistics researcher. A translation studies scholar assesses the text or a part of it comprehensively, from all sides, points out both successful findings and drawbacks of a translation and explains his/her decisions. Meanwhile, a contrastive linguistics scholar aims at analyzing a certain phenomenon and, therefore, concentrates primarily on it and has a right to ignore all other aspects of translation; thus, he/she would assess the quality of translation not in general, but only on the basis of the phenomena analyzed [6, p. 13].

Translation quality assessment may be qualitative or quantitative. For example, quantitative indicators were used by Ivan Franko while analyzing his *Kamenari* in Polish translation, which is described in detail in his article *Kamenari. Ukrayinskyi tekst i polskyi pereklad. Deshcho pro shytuku perekladannia* [5]. Finkel is also believed to be a proponent of quantitative assessment [9, p. 291]. A qualitative approach, on the contrary, stipulates among other things studying the reaction of the readers and surveying [19, p. 4]. We deem both approaches imperfect. The application of the quantitative approach may make the researcher forget about something called by the term *spirit* of a work while surveying of target text recipients would foreground subjective perception of translation as an autonomous work without comparing it with the source text.

Williams advocates that translation quality assessment cannot (and should not) be deprived of evaluative statements. On the contrary, it should be based on the criterion of "goodness". Otherwise, it will be just a list of all strong and weak sides of the translation [19, p. 5]. Contrary to this, House believes that translation quality assessment should be based on a detailed linguistic analysis, and all other factors (social, political, psychological, etc) are secondary [7, p. 254-255]. An important observation is made by O'Brien: despite the fact that the influence of the quality of source text language on the quality of the target language is undeniable, the majority of translation quality assessment models do not take this criterion into account [12, p. 59].

Zhluktenko is of the opinion that over the last decades (the article was written in 1981) the quality of literary translations in Ukraine improved significantly [21, p. 87]. Of importance here was the systematic work of the Soviet translation studies scholars and translation critics, who had been analyzing the existing translations to improve the level of the future ones. However, there is an opposite opinion, according to which after the repressions of 1930's-1940's

and WWII, the quality of translation dropped, and the situation was saved by separate personalities, such as Pavlo Tychyna, Mykola Bazhan, Maksym Rylskyi, Hryhoriy Kochur, Mykola Lukash et al. An important role in the development of literary translation was also played by *Vsesvit* journal (restored in 1958) and *Dnipro* Publishing House, which starting from 1965 published whole series of works from foreign literature [16, p. 211-302].

Requirements to translations formulated in the Soviet times were characterized by relative uniformity and strictness. This, on the one hand, set high standards for translations, but, on the other hand, could lessen the translators' intellectual curiosity, which in Kochur's opinion could have a negative impact on translation quality, especially in cases where it is necessary to be inventive to adapt to an author's individual manner of writing and cultural specificity of a work [8, p. 126].

Contrary to this, there existed (and still exists) another problem described in his book *Muki perevodcheskiye* by Florin. According to him, the majority of practicing translators and editors know nothing about translation theory. As a result, translation studies scholars have been working for many years to describe and solve main problems of translation, including the criteria for assessment of their quality, and guidelines and warnings concerning certain aspects of translation, while the translators do not deem it necessary to use these elaborations and prefer reinventing the bicycle every time they face a certain problem [4, p. 7].

This idea is also supported by Bylinkina, who writes that criteria for translation quality assessment are necessary first and foremost for a practicing translator, who needs to be guided in the right direction, as well as for an editor who should know his/her duties. The final goal is an adequate presentation of the source text to the reader in the form of the target text [1, p. 434].

Despite the existing counter arguments, Yuriy Zhluktenko was of the opinion that translation quality (particularly the quality of a literary translation) can be improved by purposeful work of translation studies scholars on studying the "technology" of translation. It is necessary to analyze and discuss different translations, particularly from the languages that are less known in Ukraine, which would allow for a comprehensive approach to the problems encountered by translators in their practical work, as well as for the development of certain guidelines or recommendations to solve them [21, p. 91]. This approach should be consistent and comprehensive. Such views of the scholar fit the framework of the Soviet translation studies of that time, which had an expressly didactic (sometimes even prescriptive) character and was inclined to a relative conformity of scholarly views and approaches.

The analysis of Yuriy Zhluktenko's views on translation quality assessment shows that he was the proponent of a qualitative approach to it. However, the main responsibility for improvement of the quality he places on the so-called "competent reader", i.e. the person who has studied the source and target texts well enough to be able to draw some conclusions concerning the correlation between them and, respectively, the quality of translation. Mostly, these would be translation critics writing reviews of the newly published translations. It is this role of translation critic that Zhluktenko referred to the most important ones.

REFERENCES

1. Bylinkina, M. Speaking to the point (An overview of the proceeding of the All-Union symposium "Topical problems of the theory of artistic translation") // Skill of Translation. 1970, Iss. 7. P. 431-452.
2. Fedorov, A.V. Introduction to translation theory (linguistic problems). Moscow, 1958. 375 p.
3. Finkel, O.M. Goethe's "Wanderer's Nachtlied" in Russian translations // Oleksandr Finkel – forgotten theoretician of Ukrainian Translation. Vinnytsia. 2007. P. 326-354.
4. Florin S. Translators' ordeal. Moscow. 1983.
5. Franko, I. Kamenari. Ukrainian text and its Polish translation. Some ideas about the art of translating // Ivan Franko: Collected works in fifty volumes. Kyiv. 1983, Vol. 39. P. 7-20.
6. Gak, V.G. Contrastive research and translation analysis // Notebooks of an interpreter. Moscow. 1979. Iss. 16. P. 11-21.
7. House, J. Translation Quality Assessment: Linguistic Description versus Social Evaluation / J. House. // Meta: journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal. – 2001. – Vol. 46. – No. 2. – P. 243-257 / URL: <http://www.erudit.org/revue/meta/2001/v46/n2/003141ar.pdf>.
8. Kochur, H. Metre and translation // Hryhoriy Kochur. Literature and Translation. Kyiv. 2008, Vol. 1. P. 122-126.
9. Kyiak, T. Formal characteristics as one of the criteria of assessing translation quality of poetry (a case study of Ukrainian translations of "Wanderers Nachtlied" by J. W. Goethe) // Arts of Gregory Kochur in the context of Ukrainian culture in the XXI century: the 100th birthday of Masters. Lviv. 2009. P. 291-297.
10. Levik, V.O. On accuracy and fidelity // Skill of Translation. 1959, Iss. 1. P. 254-275.
11. Levý, I. Two chapters from the book "The Art of Translation" // Skill of Translation, 1966, Iss. 5. P. 440-469.
12. O'Brien, S. Towards a Dynamic Quality Evaluation Model for Translation / S. O'Brien // The Journal of Specialised Translation. – 2012. – Iss. 17. – P. 55-77.
13. Romaniuha, N. V. Linguostylistic and semiological dimensions of the author's artistic world representation (based on English translations of the late 19th/early 20th century Ukrainian short stories): Review of Dissertation to obtain a Candidate of Philology degree. Kyiv, 2012. 20 p.
14. Shmiher, T. A History of Ukrainian Translation Studies of the 20th Century. Kyiv, 2009. 342 p.
15. Stejskal, J. Quality Assessment in Translation / J. Stejskal // MRA's Alert! Magazine. – 2007. – No. 5. – P. 18-22.
16. Strikha, M. Ukrainian literary translation: between literature and nation-shaping. Kyiv. 2006. 344 p.
17. Toury, G. The Nature and Role of Norms in Translation / G. Toury // The Translation Studies Reader / ed. by L. Venuti; advisory ed. M. Baker. – London and New York: Routledge, 2000. – P. 198-211.
18. Tsvilling, M.Ya., Turover G.Ya. On translation quality assessment criteria // Notebooks of an interpreter. Moscow. 1978, Iss. 15. P. 3-9.
19. Williams M. Translation Quality Assessment / M. Williams // Mutatis Mutandis. – 2009. – Vol. 2, No. 1. – P. 2-23.
20. Zerov, M. On the matter of verse translation // Vsesvit. 1988, No. 8. P. 128-136.
21. Zhluktenko, Yu.O., Dvykhzhylov, O.V. Problems of adequacy in translation // Theory and practice of translation. Kyiv. 1981, Iss. 6. P. 85-91.
22. Zhluktenko, Yu., Semenets, O.Ye. L.I. Brezhnev's "Malaya zemlia" and "Vozrozhdeniye" in English // Theory and practice of translation. Kyiv. 1979, Iss. 1. P. 24-34.

Linguistic Aspects of Colour in Ian McEwan's 'Atonement'

O. Ladnytska*, M. Tsurkan

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

*Corresponding author. E-mail: doolesya@gmail.com

Paper received 12.11.15; Revised 17.11.15; Accepted for publication 23.11.15.

Abstract. The article analyzing the semantic, structural and stylistic peculiarities of colour-naming words and phrases in Ian McEwan's celebrated novel 'Atonement' is an attempt to deal with the issue of colour continuum in fiction from the point of view of the author's input and readers' perception alike. Thus it is a contribution to the linguistic colour studies by virtue of dealing with the types and imagery of colour and colour-related words and phrases in the English literary discourse of the XXIst century in particular.

Keywords: colour, colour-naming word/phrase, basic colour term, the [+colour] seme, 'Atonement'

The issue of colour being quite interdisciplinary, its linguistic research quota is represented among others by the seminal work in the worldwide colour palette by B. Berlin and P. Kay [1], numerous works on various aspects of English colour continuum, namely pragmatic, social-cultural, psycholinguistic, translational and comparative, semasiological and onomasiological in general, by the research of O.V. Demenchuk devoted to the cognitive and onomasiological aspects of English colour-naming compounds [3] and the research of T.V. Venkel on the syntagmatic, paradigmatic and epigrammatic characteristics of colour adjectives [2] in particular.

Qualifying colours linguistically actually reflects the extralinguistic three-way distinction between hue, lightness, and saturation. These three dimensions correspond to how people describe the experience of colour, and how they categorise colours, verbal means included. Given that the borderline between different colours is rather fuzzy and since every person has his/her own colour experience and colour memory it is only obvious that every author has his/her own style of resorting to colour words and images, which makes the colour phenomenon in fiction **the object** worth researching, as the writer's input and from the point of the perception by the reader alike, both presenting **the subject matter** of this article. Respectively, colour words and phrases are perfect means of foregrounding or attracting attention to something and good material for developing and extending the ground of co-creating. As to the latter and in relation to the topic under study, the readers' contribution includes their perception of the colour sensations triggered by the writer's use of colour-naming words as well as the readers' freedom and ability to be guided by their own experiential and discourse-dependant parameters of literary communication. In terms of the postmodern contextualist approach in linguistics whose **methodology** this article draws on, this could be one of the things presupposed by the reader's alleged feedback to the text, his or her ability to co-produce, determine, and even generate meanings in the process of reading, rather than merely decoding and consuming a ready-made text.

Topical as the issue of investigating the impact of colour words and images on the readers constantly is, it is reinforced by the ever-growing popularity of the contemporary British writer Ian McEwan. **The material** for this study is his celebrated novel 'Atonement' (2001) which received a number of honours and was adapted for the eponymous award-winning film version of the book. The novel itself is quite conducive to be interpreted in terms of the poststructuralist paradigm. A story within a story, it

leaves open the question of whose story it actually is. Part One is all about perception and misperception. It is interestingly also the richest in colour and light, presumably for the reason of still being the most optimistic one, with the tragedy just looming ahead. A lot of the action in Part One takes place in a state where some senses are obstructed or absent while others are available. Briony can "see" the incident between Cecilia and Robbie at the fountain, but she can't hear it. Briony "reads" the tragedy-provoking word in the letter, but she doesn't "know" what it means. Briony "sees" the sex in the library, but nobody "says" anything about it. And finally, Briony "hears" Lola being raped, but can't completely "see" who it is because it is dark, which will lead to fatal results for the protagonists. The narration of the whole novel plays on this idea, the interplay or lack of senses assuming the colour continuum variety. The author continuously has to go back and repeat the same episode through different eyes so the reader can get the whole picture. By doing this, Briony (as author) is trying her best to make up for what she did not understand as a child and what she struggles with as an author, that is, present the story from every single angle, and not just the writer's point of view. In achieving this, Briony hopes to atone for her misconception of events as a 13-year-old girl caught in between worlds. As a novel that stretches over a sixty-five year period observing the characters go through periods of change and development "Atonement" naturally features the identity theme. The confusion of identity points out the confusion of coming into oneself at the golden age of lost innocence as well as what a nation is during war. Part Two, set in the wartime France, is the least colourful one. Remorse and atonement represented by black colour is the central notion in Part Three. Another theme that colours that part mostly set in a military hospital in London is death. In the last part of the book all the colours have almost disappeared: Briony is now an old woman and her life has become colourless.

According to S. Wyler and G.N. Verlag, on average we may find "...1 colour term per 841 words" [5, p. 161] in literary texts, which in their own calculation makes one colour term "on every 3rd page..." [5, p. 161]. Quantitatively Ian McEwan's 'Atonement' featuring about 300 cases of using colour words approximates the "1 colour case : 1 page" ratio. Qualitatively they are of various semantic and structural types, different stylistic and aesthetic value.

The most numerous in the novel (135 samples) are **basic colour terms (BCTs)**, monolexemic and almost devoid of any stylistic effects of themselves: *black, white, red, green, yellow, blue, brown, orange, pink, purple* and

grey. Ubiquitous in human colour memory they do not require a lot of efforts to imagine them and usually coincide in the speakers' mind and treatment. This way such phrases as '*red crepe paper*', '*pink ribbon*' or '*green eyes*' immediately create a certain picture of these objects due to the primary denotational meaning of the colour word. Beside BCTs, there are about 10 examples of **abstract colour words (ACWs)** rather considered to be the hues of the basic colour terms. Such words as '*vermilion*', '*tan*', '*ochre*', '*scarlet*', '*indigo*' or '*crimson*' demand more efforts to imagine them and may result in a different picture than the one intended by the author. But at the same time they are more specific than the basic ones, which could provide the reader with more exact characteristics of the colour, foregrounding as they do the very concept of colour: "Her sandals revealed an ankle bracelet and toenails painted *vermilion*" [4, p. 11], "... cutting her hand so badly that a spray of blood had made a *scarlet* bouquet on the white muslin dress of a nearby child..." [4, p. 138].

As far as dresses are concerned, even BCTs do a perfect job, or rather the abundance and emotional intensity of both within three pages of the text. Selecting an evening dress for the supper on the first night of the book Cecilia first considers black (with its 'air of invulnerability' [4, p. 90]) but on the ground of the resulting simile, namely for the reason of looking like 'a woman on her way to a funeral, an austere, joyless woman moreover, whose *black* carapace had affinities with some form of matchbox-dwelling insect' [4, p. 90-91] she reconsiders her choice triggering the repetition of the lexeme 'black': 'She did not linger – she turned on her heel, which was also *black*, and returned to her room' [4, p. 91]. The obsession about her look at the dinner reveals Cecilia's unconscious as of that time desire to produce a favourable impression on Robbie – a needless endeavour since the man is already desperately in love with her. She thinks against her 'latest and best piece, bought to celebrate the end of finals, before she knew about her miserable third, ... the figure-hugging dark *green* bias-cut backless evening gown...' [4, p. 91] considering it "Too dressy to have its first outing at home" [4, p. 91]. Having decided for the pink which in terms of epithets was "muted and musty enough for the evening wear" [4, p. 92] she later discards it too because "the *pink* was in fact innocently pale..." and "the dress flared like an eight-year-old's party frock" [4, p. 92]. This is when Cecilia returns to her famous due to the film backless post-finals green gown and the description of her look is stylistically loaded and finally involves an abstract colour word as well, now negatively connoted: "... she felt sleekly impregnable, slippery and secure; it was a mermaid who rose to meet her in her own full-length mirror... Her immediate, reeling perception was of radical, Picasso-like perspective in which tears, rimmed and bloated eyes, wet lips and raw, unblown nose blended in a *crimson* moistness of grief" [4, p. 93]. Interestingly, the other three cases of the ACW '*crimson*' also occur in the pessimistic context of the war setting or the hospital with soldiers dead or wounded beyond recognition:

A *crimson* stain on the back of his white shirt spread from neck to waist [4, p. 211];

This was all ruin, *crimson* and raw [4, p. 284];

Below the jagged line of bone was a spongy *crimson* mess of brain, several inches across, reaching from the crown almost to the tip of his ear [4, p. 290].

Besides, the complex colour-naming phrase '*crimson and black*' proves the derogatory meaning of the first element in the case of Ian Mc Ewan: "The soldier had a sergeant's stripes. He was without his boots and his bluish toes stank. His head was wrapped in a bandage soaked to *crimson and black*. On his thigh his battle dress was mangled into a wound" [4, p. 274].

In the novel one can also find words which denote only partial colouring. These are mainly colour words with the suffix *-ish* added to BCTs (*bluish* (4), *purplish* (3), *reddish* (2), *brownish*, *grayish*, *greenish*) mainly found in Part One providing it with the feeling of vagueness or dimness in correspondence with the identity and misperception themes dwelt upon above: "...sky and ground took on a *reddish* bloom" [4, p. 73]. Besides, there are other cases of vague colour nominations: 'pink muted and musty' [4, p. 91], 'opaque muddy green' [4, p. 217], 'blurred red glow' [4, p. 97] etc. Related to the affixed dim colour words and to the **descriptive colour words** ahead are the colour-naming words with the suffix *-y* (*milky*, *fiery* (2), *dusky*).

Descriptive colour words (DCWs) in their turn denote a colour with the help of *association* with a certain object. For example, the word '*asphalt*' easily suggests a '*greyish*' colour. There are 12 simple cases in the novel: *ginger*, *emerald*, *silver* (5), *sepia*, *khaki* (2), *cream*, *ochre*, and 3 samples with the intensifier preceding the DCW ('*bright ginger* heads' [4, p. 94], '*pale gold*' [4, p. 98], 'names in *faded silver and gold*' [4, p. 316]. Reading such words readers recall the colour of the corresponding objects and cannot avoid the implied connotations inherent in them. They can be mostly found in the first chapter, full of play on light and colours. Besides, there is a case involving two DCWs within a complex structure, again to describe the colour of the dress, this time Briony's ('...but what of the antique *peach and cream* satin dress that her mother was looking out for her...' [4, p. 14]), one BCT and one DCW ('*blue and gold*' [4, p. 23], and a case of an ACW and a DCW ('*beige and olive* wallpaper' [4, p. 81]). The associations at work in the DCWs may also result in compound words and complex and double-step structures like the following colour-naming ones from 'Atonement': *powder-blue* carpet [4, p. 18], *blood-orange* light [4, p. 81], dress in *dove grey* [4, p. 340], *leonine-yellow* (2), *nacreous brown* [4, p. 98], *bamboo green* [4, p. 50], etc with the first element establishing the shade of colour by way of allusion or implication. Interestingly, sometimes the modifying word follows the colour word itself: *brown-ink* copperplate [4, p. 140], the 'oily' descriptive component may specify the hue (*oily blue* water [4, p. 49]), or merely provide another characteristic of the coloured object (*oily black* foliage [4, p. 73]), and *leonine-yellow* features twice – at the beginning of the novel in Briony's inner represented speech while watching the fountain scene from her nursery window –

"Then, nearer, the estate's open parkland, which today had a dry and savage look, roasting like a savanna, here isolated trees threw harsh stumpy shadows and the long grass was already stalked by the *leonine yellow* of high summer. Closer, within the boundaries of the balustrade,

were the rose gardens and, nearer still, the Triton fountain, and standing by the basin's retaining wall was her sister, and right before her was Robbie Turner. There was something rather formal about the way he stood, feet apart, head held back. A proposal of marriage. Briony would not have been surprised" [4, p. 36]

and at the end of the novel reappearing as a praised quote from Briony's later novella in the letter of rejection from the editor of the publishing house to which Briony had contributed her work for consideration –

"We found Two Figures by a Fountain arresting enough to read with dedicated attention. I do not say this lightly. We cast aside a great deal of material, some of it by writers of reputation. There are some good images—I liked "the long grass stalked by the *leonine yellow* of high summer"—and you both capture a flow of thought and represent it with subtle differences in order to make attempts at characterization. Something unique and unexplained is caught" [4, p. 294].

There are also some cases involving colours of limited use prompted by collocation demands: "He turned out to be a very handsome fellow, nineteen years old, more than six feet tall, with *blond* hair that flopped over his forehead" [4, p. 200]; "Gather up from the mud the pieces of burned, stripped cloth, the shreds of his pyjamas, than bring him down, the poor *pale* boy..." [4, p. 247]. These two examples illustrate objects of roughly similar colour, but with different colour words.

Besides, there feature some lexemes derived from colour words but not denoting colour, nor actually having the component [+colour] in their semantic structure (bluebells [4, p. 198], bluebottles [4, p. 231], blackbird [4, p. 272]). The same holds true for the cases of words where colour is merely 'a distinguishing marker' [5, p. 38] specifying which kind of object is actually referred to: red wine [4, p. 241], red grapes [4, p. 279], green tea [4, p. 335]. Contrary to these few, the rest of the colour samples under study contain stems or morphemes denoting colour and possess the [+colour] seme which is either easy to recognize or allows establishing a colour notion by way of allusion or implication.

Naturally, it is adjectives that underlie colour words. When nouns, colour words and phrases (compound and derivative, too) would come as part of constructions with prepositions like *in*, *of*, *from* or *to*: "*the greyish-blue* of the western sky" [4, p. 151], "shell of *drab green*" [4, p. 58], "rectangle of *bluish-black*" [4, p. 201], "*grey-blue* of a jacket" [4, p. 235], "patches of *healthy pink*" [4, p. 255], "I decided on a shirtwaisted cashmere dress in *dove grey*" [4, p. 340], some possessing highly expressive and emotive connotations. Sometimes, though, a noun colour word is triggered by a verb not needing a preposition to follow: "Her sandals revealed an ankle bracelet and toenails painted *vermilion*" [4, p. 11], "a merry-go-round painted *red, white and blue*" [4, p. 234]. Other nouns are more obvious as to the part of speech due to the affixes within their structure: except for '*greenery*' [4, p. 224]; derivative nouns include 3 cases of '*whiteness*' and '*blackness*' each. Among other parts of speech denoting colours the stem '*black*' features most and solely: *blackened* edges [4, p. 179], *blackened* faces [4, p. 277], *blackened* arm [4, p. 285], *blackout* (v) [4, p. 266], [4, p. 324],

blackened-out city [4, p. 253], all but one appearing in the war and post-war parts of the novel.

As to the adjectives themselves and adjectival phrases, the novel "Atonement" provides a variety of structural patterns of colour words and phrases. After the most numerous monolexemic basic colour terms (135), ACWs (8), DCWs (12) and derivatives (17) described above, there comes the most frequent group of colour phrases of an adjectival colour word preceded by an intensifier or modifier (25) of which the most productive are *dark* (7 cases including 6 intensifying *green*), *bright* (5 cases for bright colours as it were – orange, ginger, blue, red (2)), *deep* (4 cases), *pale* (2) and its superlative *palest* modifying the noun phrases to be analysed further, the participial *faded* (*faded blue* chair [4, p. 66] and also modifying the noun phrase 'names in *faded silver and gold*' [4, p. 316]), *soft* (*soft yellow* glow [4, p. 86]) and the only hyphenated one: '*mid-blue* touches of dawn' [4, p. 168]. A group of 'adj+n+ed' complex derivatives (14) describing people's appearance, objects and places is presented in the novel again by the most numerous colour component 'black' (*black-roofed*, *black-furred*, *black-stained*, *black-faced* and *black-tiled*) and 'white' (*white-painted* (2), *white-sheeted*, *white-faced*) and some other BCTs ('*blue-edged* kidney bowl' [4, p. 281], '*grey-veined* lozenge' [4, p. 311]) and a DCW 'ginger'- component (*ginger-haired* (3 cases)). Due to their structure simultaneously combining composition and affixation such lexemes are highly expressive.

Quantitatively there follows the 'adj and adj' combination (14) involving mostly two basic colour terms or one BCT and another an ACW ('*crimson and black*' [4, p. 274]), one involving an ACW and a DCW (a *peach and cream* dress' [4, p. 15]). These are not to be confused with the structures containing only adjectives without the conjunction 'and' (with derived adjectives, too – *bluish-green*, *yellowish-orange*, *bluish-grey*) which are characterised by merging of two components while the colour-naming components with the conjunction 'and' do not create a new colour, but only indicate the combination of different patches of colours involved. Similar to the latter are the samples of 'n and n' constructions functioning in the same way: 'the unblended mix of *orange and green*' to describe Cecilia's impression of the eyes of her beloved [4, p. 24], and another time, when their eyes met 'what she saw in the bilious mélange of *green and orange* was not shock, or guilt, but a form of challenge, or even triumph' [4, p. 28], twice occurring '*blue and gold*' [4, p. 35], [4, p. 235]), landscape-pertaining '*wash of grey and blue*' [4, p. 182], and another containing a superlative modifier as well ('broken sky of *grey and palest blue*' [4, p. 140]). Concerning the latter and the noun colour phrase '*jam of palest pink*' [4, p. 311] Ian McEwan expresses the extremity of the colour hue. Sometimes the effect is produced by mere cumulation of basic colour terms or by mixing them with descriptive ones, by resorting to epithets. All of these, for instance, are at work in the noun colour phrase describing a group of people '*fresh white, blue and gold*' [4, p. 235] whose structure adj+n, n+conj+n makes the description richer. Another mixed structure within a sentence makes use of a double-step epithet to describe the colour noun subject: "... the *pink* was in fact *innocently pale*, the waistline was too high, the

dress flared like an eight-year-old's party frock" [4, p. 92]. Had the author written this another way, for instance, "the pink dress looked childish", the effect would be completely different. Observing these two examples we may make a conclusion that colour words and phrases of

mixed structure add stylistic colour to the phrases in addition to the abundantly presented colour palette of the novel as such.

All in all, the frequency of colours in the novel may be illustrated in the following diagram:

Frequency of Colours in the Novel

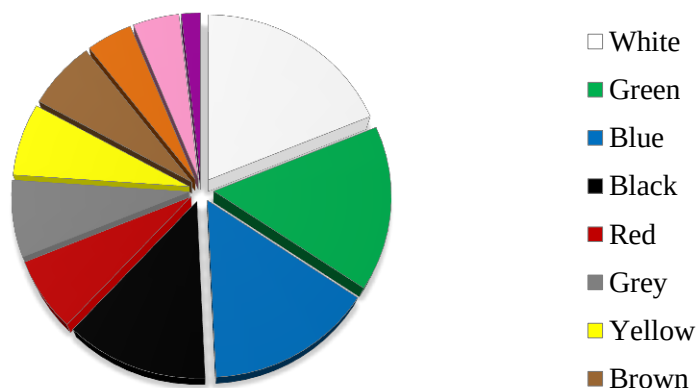

Diagram 1. Frequency of Colours in Ian McEwan's 'Atonement'

White, green, blue and black are the colours most frequently used in the novel. Paradoxically enough, the reader does not feel their lavishness. They are here to create a particular mood, to evoke certain feelings. Among the minor colour words there are a lot of bright colours, though. The story of 'Atonement' being far from happy, the contextual meanings of these colour lexemes have

been changed to rather pejorative. Hope, enthusiasm and love are the feelings associated with yellow, orange and red. They create a kind of thin but strong rope, which unites all four parts from the first page up to the last.

The frequency and quantity of colour words and phrases differ with every chapter:

Dynamics of Colours in the Novel

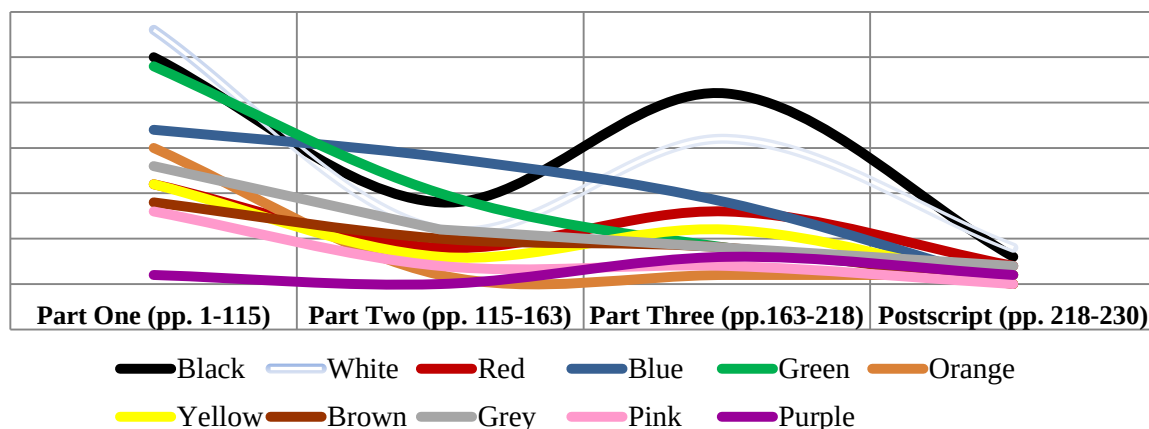

Diagram 2. Dynamics of Colours in Ian McEwan's 'Atonement'

It is obvious that Part One has the highest frequency of colours despite the fact that the events portrayed there happen during one summer day in 1935 – the hottest in the decade (which is the case of pathetic fallacy weather – nature coinciding with human emotions). Half of all the colour words used in the novel feature in this part, making it luminous, bright and colourful. The mood here is still optimistic and all the descriptions are full of colours and illumination. The white colour represents successful beginning and metaphorically stands for innocence and purity. But the black colour of grief is also abundantly present here, presumably standing for precaution. Green and blue are dubious colours. They may symbolize safety and stability as well as misfortune due to some common senses

in the corresponding lexemes. In Part Two, where the author describes Robbie at the war there is obviously the least quantity of colours. But the same colours are proportionally the most frequent. The green here may be a metaphor of misfortune, while blue stands for trust and hope. The sea represents the final goal, a chance to get free; it becomes the only aim for soldiers, a way of retreat from Dunkirk. Black is still present in this chapter. On the one hand, it still symbolises power, but here far more topical are other contextual associations with this colour – these are death and fear. Part Two actually ends with Robbie's death but just like with descriptions of colours without colour words to be mentioned below the dying scene does not make use of the appropriate vocabulary, the reader

may not even understand that one of the protagonist leaves the story. His last words to his colleagues actually were: "Wake me before seven. I promise, you won't hear another word from me" [4, p. 250]. It is the sense of hearing together with the pervasive throughout the part sense of colour that trigger the reader's assumption as to the true state of facts about Robbie. Not surprisingly, many readers still being under the impression that Robbie is alive, take his appearance by the end of Part Three quite naturally and only later do they realise that the final episodes in that part were concocted by Briony for the sake of her fictional story to have a happy end, rather as an act of atonement for the childish sin she made in 1935 at the age of 13 (Part One). Remorse, thus, is the central notion in the third part. It is mainly represented by black colour. Another theme that is still present here is death. Actually, Briony is now situated in the centre of it, since she is a nurse in the hospital, which accounts for the frequency of white, but it is no longer a metaphor for innocence and cleanliness. Here it denotes hospital, paleness and death, too. Bright colours are almost absent in the chapter, apart from blue and red, which are here to describe horrible wounds of suffering soldiers. And finally in the last part of the book all the colours have almost disappeared: Briony being 77 years old, her life has become colourless. Everything is different now that Cecilia and Robbie are dead and Briony has allegedly atoned.

Another issue worth discussing is the presence of phrases aiming at conveying some colour notion without the colour words themselves. These are different descriptions where the colour words may be absent, but the colour evocation is available through implication, association or otherwise: "The desiccated grasses took on the *colours of the sky*" [4, p. 73]; "The upward bluish gleam gave everything around the pool a *colorless, moonlit look*, like a photograph" [4, p. 149]; "*All the colour had gone from his face*" [4, p. 209]; "...her unpainted lips were *rich in natural colour*" [4, p. 249] etc. On the border with these and those describing some unidentified, vague or modified colour analysed above one can place the following colour phrases: "The swollen trunks of elderly oaks became *so black they began to look blue*" [4, p. 73]; "...*whiter than mist*" [4, p. 249]. The author literally painted those images in front of the reader, showing the power of verbal means to denote the issues of colour.

Definitely, in terms of imagery it is mostly epithets in all their variants that colour words and phrases assume in the novel: purely descriptive ("She had *green eyes* and sharp bones in her face..." [4, p. 10]; "Its spherical stone

eyeballs, as big as apples, were *iridescent green*" [4, p. 28]), metaphorical ("...a floral scarf was tied across her *silver hair*" [4, p. 240]), synaesthetic but gone trite and hence used to convey a certain degree of intensity ("...the *soft yellow glow* at the windows on the far side of the lake..." [4, p. 86]) and tautological ("...the huge cumulus clouds piled against a *pale blue sky*" [4, p. 269]), some of them being simultaneously double-step epithets in their structure. The latter create stunning images throughout the novel: 'dirty green battle' [4, p. 273], 'dirty yellow light' [4, p. 330], 'soupy brown light' [4, p. 330].

Basically, colour words appear engaged in various stylistic devices proper in the course of the novel, sometimes resulting in retrievable images, often juxtaposing the usual with the unexpected. The following simile quite incongruously mixes the dreadful and the pleasant, the negatively connoted with the positively connoted: "...patches of uneven *sunburn* on his shoulders and legs – *pink and white like a strawberry and vanilla ice-cream*" [4, p. 234]. On the narrative level, the abundance of descriptions and colours in the novel is partly due to the desire of the main heroine Briony to describe everything. This longing for total description first embraced Briony half an hour before her crime was committed. Looking for the lost twins, trying to describe everything she sees, Briony lost control of her imagination, enjoying its enormous power: "There was nothing she could not describe: the gentle pad of a maniac's tread moving sinuously along the drive, keeping to the verge to muffle his approach. ... She could describe this delicious air too, the grasses giving off their sweet cattle smell, the hard-fired earth which still held the embers of the day's heat and exhaled the mineral odor of clay, and the faint breeze carrying from the lake a *flavor of green and silver*" [4, p. 146]. Unable to explain adult scenes properly to herself, Briony gave way to her imagination which left her no choice but to commit the crime by lying, since for Briony all her fantasies seemed absolutely real.

Highly expressive by their nature, colour words and phrases are welcome in fiction. Not available physically, invisible as wavelength frequencies in literary texts colour sensations in the brain are to be evoked by the colour names and their variations in terms of structure and stylistic virtuosity. 'Atonement' is rich in the quantity, structural variety, semantic and stylistic load of colour words and phrases. It seems expedient to research the colour continuum issues in other novels of Ian McEwan investigating their literary, ideological and social interpretative potential for different readings of the novels.

REFERENCES

1. Venkel, T.V. Syntagmatic, paradigmatic and epidigmatic characteristics of colour-naming adjectives in English [Text] : abstr. dis. cand. filol. sc.: spets. 10.02.04 / T.V. Venkel. – Lviv National Ivan Franko University. – Lviv, 2004. – 20 p.
2. Demenchuk, O. Colour Composites in English : Cognitive-Onomasiological : abstr. dis. cand. filol. sc.: spets. 10.02.04 / Oleh Demenchuk. – K., 2003. – 20 p.
3. Berlin, B., Kay, P. (1969) Basic Colour Terms / URL: <https://sites.google.com/a/sheffield.ac.uk/all-about-linguistics/branches/semantics/example-research>
4. McEwan, I. Atonement / Ian McEwan. – Doubleday, 2002. – 357 p.
5. Wyler, S., Verlag, G.N. Colour and Language: Colour Terms in English / Siegfried Wyler, Gunter Narr Verlag, 1992. – 203 p.

Strategies and tactics of communicant-egotist

O.M. Melnyk

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine

Paper received 12.11.15; Revised 17.11.15; Accepted for publication 23.11.15.

Abstract. This article is an attempt to cast an eye on the research of strategic arsenal of communicant-egotist. The article focuses on manipulative, domineering and confrontation strategies as certain kinds of social relationships. The study of fiction discourse fragments makes it possible to reveal the communicative behaviour of egotists. It has been found out which strategies and tactics are mostly used by communicant-egotists.

Keywords: *communicant-egotist, communicative strategy, tactic, manipulation, domineering, conflict*

Introduction. The complicated nature of the phenomenon under study requires an interdisciplinary approach. To recognize the social nature of human language is to view language through its function which is a means of communication. As in speech communication language is used intentionally and purposefully, ample understanding of the meaning of linguistic units is impossible without the proper understanding of the functional significance or their pragmatics, which becomes evident in the speech interaction of communicants. The principles and conditions for effective communication are highlighted in detail in works by P.G. Grice [2], S. C. Levinson [5], D. Tannen [7] and others.

The aim of this article is to analyze strategies and tactics of communicant-egotist. The special attention is paid to the manipulative strategy as the most frequent one.

Materials. We have analyzed the fiction of 20-21st century [3], [6], [8], containing utterances of egotists.

In order to conduct a more deep and profound research we have used the following **methods and techniques** of scientific research as contextual analysis, discourse analysis, conversational analysis, descriptive method and technique of generalization.

Results and discussion. People who enter into relationships with other people are communicants. The communication transaction is a means of sharing information about things, ideas, tasks, and selves. Through communication people define what they think of themselves in relationship to others. Through communication people express themselves and their needs to others. In the process of interaction a speaker and a listener realize different motives, aims and intentions, which can be represented as oppositely aimed vectors.

Communication can be viewed as an exchange of influences. An effect can be emotional, physical, cognitive, or any combination of the three ones just mentioned. Influence is not the same as manipulation. Influence recognizes the rights and boundaries of other people, and it is based on direct, honest communication while manipulation depends on covert agendas and an attempt to coerce another person into giving in. A manipulative relationship advances the goals of the manipulator at the expense of the person being manipulated. Egotists feel superior to others physically, intellectually or in some other way and have the tendency to exploit others and disregard their rights.

The analyzed data show that egotists may use different communication strategies (manipulative strategy, strategy of domineering, confrontational strategy) and tactics. 'Strategy' involves a long-term orientation and overall plan for using resources to reach an ultimate goal in the

face of an uncertain environment, while 'tactics' concern the concrete manoeuvres and attempts – the short-term-oriented operational actions and activities – for achieving these goals. A particular strategy may involve an assortment of tactics. There is a wide range of tactics used by egotists ranging from verbal threats to subtle attempts to arrange situations to suit them.

Here is the example of manipulative strategy.

Nevertheless, today, when the young man spoke of settling something, taking a line, she felt that it was the truth, and she answered very simply and without hesitating.

"We must do our duty," she said. "We must speak to my father. I will do it tonight; you must do it tomorrow."

"It is very good of you to do it first," Morris answered. "The young man – the happy lover – generally does that. But just as you please."

It pleased Catherine to think that she should be brave for his sake, and in her satisfaction she even gave a little smile. "Women have more tact," she said. "They ought to do it first. They are more conciliating; they can persuade better."

"You will need all your powers of persuasion. But, after all," Morris added, "you are irresistible."

"Please don't speak that way – and promise me this: Tomorrow, when you talk with Father, you will be very gentle and respectful."

"As much so as possible," Morris promised. "It won't be much use, but I shall try. I certainly would rather have you easily than have to fight for you."

"Don't talk about fighting; we shall not fight."

"Ah, we must be prepared," Morris rejoined, "you especially, because for you it must come hardest. Do you know the first thing your father will say to you?"

"No, Morris; please tell me."

"He will tell you I am mercenary."

"Mercenary!"

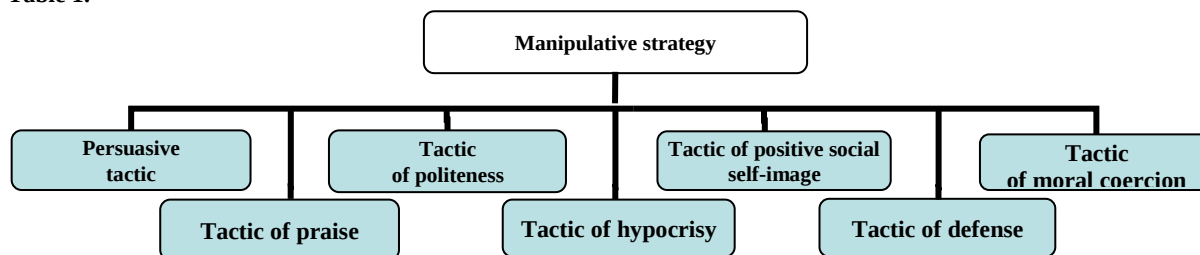
"It's a big word, but it means a low thing. It means that I am after your money."

"Oh!" murmured Catherine, softly[3].

The communicant-egotist (Morris Townsend) wants to avoid the meeting with the heroine's father (Dr. Austin Slopper), a wealthy physician, who understands that Morris pursues his selfish motives and is after Catherine's money. The manipulator (Morris) makes Catherine speak to her father first, using pleasant, ingratiating and reasonable words.

The manipulative strategy means employing the following tactics: persuasive tactic, tactic of praise, tactic of politeness, tactic of hypocrisy, tactic of positive social self-image, tactic of defense and tactic of moral coercion.

Table 1.

Utterances of egotists are regarded as potentially conflicting. Let's analyze the example:

The Monkey King is an excitable, selfish creature with magic skills. As punishment for bad behaviour, he is sent by the gods on a long, hard journey to the West.

.../ They followed the Stone Monkey to the Cave of the Water Curtain. There the Stone Monkey sat down and talked to them.

'Gentlemen!' he said. 'I have been through the waterfall and have come back again. I have given you a home in this cave, so am I not your king now?'

The monkeys bowed to the Stone Monkey and they all cried, 'Great King for a thousand years!' The Stone Monkey became the Monkey King and he made other monkeys his ministers [8, c. 7].

In this text fragment the speaker (*The Monkey King*) demonstrates a positive self-image in order to get the king status. He uses the tactic of optimal self presentation to convince his communicative partners (*am I not your king now?*). The Monkey King shows his own qualities and actions in the most favourable light. In this case the interpersonal conflict could have been prompted by differences in perceptions and interests but it did not occur as the hearers (*the monkeys*) submitted.

An unavoidable part of interpersonal relationships is conflict. People who manipulate others have difficulty in maintaining good interpersonal relationships. Conflict is a clash of opposing beliefs, opinions, values, needs, assumptions, and goals [1]. The basic strategic choice is whether to avoid or engage in conflict. The fate of a conflict is related to the communication strategies used. The interactants can use either disruptive or constructive strategies.

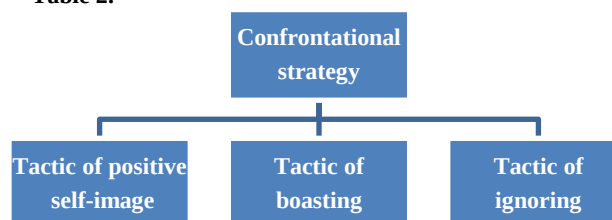
Constructive strategies are aimed at finding a mutually favorable solution. They include empathizing with the other party, accepting responsibility, emphasizing commonalities, and initiating problem solving. Disruptive strategies include fault-finding and rejecting the other party's statements, hostile questioning and joking, minimizing one's own responsibility, attributing attitudes to the other party, demanding changes in the other's behavior, threats, and even the use of violence. A pattern of disruptive tactics escalates a conflict. Which tactics are used affects the course of the conflict.

Generally, conflicts go through different stages of intensity. In low-intensity conflicts, the parties do not want to destroy each other. They use tactics aimed at finding a mutually favorable solution. In medium-intensity conflicts parties assume that both parties can win, and that it is possible to pursue both one's own and another's interests at the same time. No one feels that the opposition must be destroyed. In high-intensity conflicts, one party intends to destroy or at least seriously hurt the opposition. The par-

ties believe that winning or losing is a reflection of their own self-worth, prestige, or competence. When this happens, the issue itself is no longer important because each interactant perceives himself/herself to be on the line. Ego conflicts have the greatest potential to destroy a relationship. The intent of aggressive behavior is to dominate, and victory must be total.

Thus, the communicant-egotist uses confrontational strategy implemented by the tactics of positive self-image, boasting and ignoring.

Table 2.

The strategy of interpersonal dominance is observed in egotists, like in the following case:

George couldn't help disliking Grandma. She was a selfish grumpy old woman. .../

'How much sugar in your tea today, Grandma?' George asked her.

'One spoonful,' she said. 'And no milk.'

Most grandmothers are lovely, kind, helpful old ladies, but not this one. She spent all day and every day sitting in her chair by the window, and she was always complaining, grouching, grumbling, griping about something or other. .../ She didn't seem to care about other people, only about herself. She was a miserable old grouch. .../

Grandma slipped the tea. 'It's not sweet enough,' she said. 'Put more sugar in.'

George took the cup back to the kitchen and added another spoonful of sugar. He stirred it again and carried it carefully in to Grandma.

'Where's the saucer?' she said. 'I won't have a cup without a saucer.'

George fetched her a saucer. .../

When George's mother or father were home, Grandma never ordered George about like this. It was only when she had him on her own that she began treating him badly. .../

'Daddy says it's fine for a man to be tall,' George said.

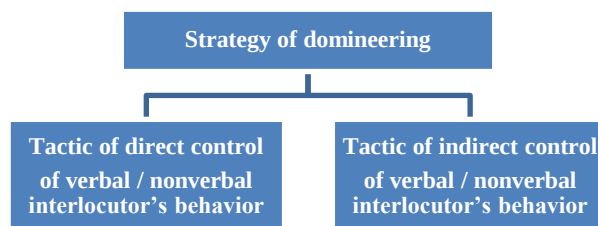
'Don't listen to your daddy,' Grandma said. 'Listen to me' [6, p. 2-3].

In this example a selfish grandmother dominates her 8-year-old grandson. She uses the tactic of direct control over the grandson's behavior employing inducement speech acts. It should be mentioned that the ways the speaker con-

veys his/her inducement can be either direct (when the meaning of an utterance directly reflects its communicative purpose) or indirect (when the utterance possesses the syntactic structure and meaning usually associated with another speech act). Direct inducement speech acts are directive utterances (e.g. *Put more sugar in; Don't listen to your daddy; Listen to me*) and indirect inducement speech acts are non-directive utterances (e.g. *Where's the saucer?; I won't have a cup without a saucer*).

The indirect inducement speech act combines two different meanings: 1) the primary, or semantic, meaning derived from the linguistic units that compose the utterance. It is the explicitly expressed meaning of the utterance; 2) the secondary, or pragmatic meaning, determined and regulated by the communicative (intentional) purpose of the utterance. Interrogative and declarative utterances of non-directive semantics refer to the indirect speech acts of inducement. Though the pragmatic meaning of such utterances overlaps with their primary meaning, it is the pragmatic meaning that reveals the communicative intention of the speaker. Thus, it is only the illocutionary force of directive that manifests the transposition of such utterances to the plane of directive utterances.

Table 3.

Conclusions. Our study has defined strategies and tactical arsenal of communicant-egotist used in fiction discourse. Egotists employ the following strategies: manipulative strategy, strategy of domineering and confrontational strategy. The basic potential of the egotist is found in manipulative strategies and tactics. The main characteristic features of egotists are ignoring interests of other people and achieving their own goals. While discussing the manipulative strategies the most frequent tactics that are used by the communicant-egotists are the persuasive tactic, tactic of politeness, tactic of positive social self-image, tactic of moral coercion, tactic of praise, tactics of hypocrisy, and tactic of defense.

REFERENCES

1. Gamble, Teri Kwal. Communication works / Teri Kwal Gamble, Michael Gamble. – 5th edition. New York : The McGRAW-HILL COMPANIES, INC. 1996. 542 p.
2. Grice H. P. Logic and conversation // Syntax and semantics. NY: Academic Press, 1975. v. 3 P. 41-58.
3. Henry James Washington Square / URL: https://openlibrary.org/authors/OL21001A/Henry_James_Jr.
4. Leech G. Principles of Pragmatics. L. ; N. Y. : Longman Linguistic Library, 1983. 250 p.
5. Levinson S. C. Pragmatics. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. 420 p.
6. Roald Dahl. George's Marvelous Medicine. Puffin Books Penguin Books Ltd., Middlesex, England. 1998. 90 p.
7. Tannen D. Indirection in Discourse; Ethnicity as Conversational Style // Discourse Processes 4. 1981. P.221-238.
8. Wu Ch'eng-en. Retold by Coleen Degnan-Veness. The Monkey King. Penguin Active Reading Pearson Education Limited Edinburgh Gate, Harlow, Essex CM202JE, England 2010. 98 p.

Posttotalitarny dyskurs pamięci w literaturze Ukrainy i Polski: uwagi wstępne O. Puchowska

Kijowski uniwersytet imienia Borysa Grinczenki, Kijów, Ukraina

*Corresponding author. E-mail: o.pukhonska@kubg.edu.ua

Paper received 11.11.15; Revised 15.11.15; Accepted for publication 20.11.15.

Abstract. Proponowana rozprawa badawcza jest próbą porównania sytuacji literackich dwóch krajów na różne sposoby doznałych doświadczenia totalitarnego. Różne ośrodki kulturowe podejmują decyzję reinkarnacji tak ważnej pamięci, niegdyś straconej w wyniku różnych warunków historycznych. Literatura jako sztuka słowa staje się na nowo stworzonym przypominanym światem zapomnianym, kształtując obszar historii odzyskanej a ocalałej przeszłości. Ona też pełni rolę swoistej terapii dla społeczeństw, które niegdyś doznały okropnej traumy strat i niszczenia całych narodowości, traumy w gruncie rzeczy nieuleczalnej bez aktywnego przepracowania jej za pomocą wymówienia.

Słowa kluczowe: pamięć, amnezja kulturowa, trauma posttotalitarna, literatura, totalitaryzm, doświadczenie

Nowoczesność stawia przed ludzkością dużo pytań, które przede wszystkim korzenia się w przeszłości i, niestety, nie ma na nich żadnej odpowiedzi, ponieważ dotyczą rzeczy albo zapomnianych, albo zniszczonych, albo są zbyt niezręczne dla przypominania. Ostatnie wywołały traumę psychologiczną, zarówno poszczególnych jednostek, jak i całych narodowości. W tym zakresie mieści się kwestia braku pamięci ważna dla uzupełnienia wiedzy o życiu dzisiejszym i kulturze współczesnej, która jest stałym przewodnikiem w procesach rozwoju nowych generacji.

Na przełomach wieków powstają bardzo ważne i nie dające się odwrócić procesy zmiany wartości kulturowych. Aktualną pozostaje kwestia odnalezienia tożsamości indywidualnej i zbiorowej w warunkach postzależnościowych. Wiek XXI zapowiada się jako czas globalizacji społeczeństwa pod względem unifikacji świata, bezgranicznej informacji, powszechnej technizacji, wielokulturowej komunikacji. Jednak pozostało dużo białych plam w historii poprzedniego stulecia. Spowodowane były bowiem przez największe zburzenia oraz zapomnienie bolesnej przeszłości. Chodzi tutaj o rezultaty dwóch wojen światowych, wieloletniego terroru totalitarnego, zaginięcia zabytków kulturowych i historycznych, niszczenie inteligencji oraz całych narodowości w obozach koncentracyjnych. Taka przeszłość pozostawiła przed społeczeństwem nowego stulecia problem wyboru: przenieść tę pamięć ze sobą w przyszłość lub zostawić ją, zapomnieć, nie przeżywać więcej.

Kwestia pamięci, czyli przypominania stanowi dzisiaj przedmiot badań nad przeszłością. Najpierw są to popularne na Zachodzie *memory studies*. Badaczy z różnych terenów nauki próbują znaleźć prawdziwe dowody tego, co się wydarzyło wcześniej, żeby poznać lepiej to, co się dzieje z ludzkością dzisiaj. Innymi słowy, odbywa się swoista walka o przezwycięzenie amnezji kulturowej na poziomie najpierw traumy indywidualnej a następnie zbiorowej. Historia, jako nauka, często zwraca się do udowodnionych faktów, wyciągając racjonalne wnioski z rozmaitych zjawisk przeszłości. Jednak mamy inną dziedzinę, która jest naturalnym choć niezbyt udokumentowanym źródłem tego przezwyciężenia. Mowa o kulturze, dziedzinie, która zawsze zachowywała największe zabytki zapomnianej historii. W tym zakresie najpierw chodzi o sztukę, jako najgłębszej metodzie samoanalizy tej albo owej narodowości. Literatura piękna odgrywa szczególnie ważną rolę, ponieważ często próbuje wypowiedzieć to, co się znajduje w pamięci genów, podświadomości albo świadomie sięga po tematy, które dotychczas były zakazane lub przemilczane. Jak zauważa niemiecki historyk kultury Renate Lachmann w artykule *Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature*, literatura jest pamięcią kultury, nie jako proste urządzenie re-

jestrujące, ale raczej jako ucieleśnienie procesu pamiętania, który utrwała zachowywaną w kulturze wiedzę [7, s. 301].

Rozważając wspomniany wyżej problem, zastanawiamy się nad jego aktualną dominantą. W takim przypadku zauważamy dominującą wartość dwóch aspektów, które stają się fundamentem niniejszych studiów nad tekstami najnowszej literatury: pamięć oraz przechowywana w niej trauma, doznana w okresie totalitarnego reżimu, funkcjonującego w większości państw europejskich w XX wieku.

W badaniach nad literaturą teoria traumy sięga do amerykańskiego poststrukturalizmu, a jej podstawą były świadectwa osób ocalałych z Holocaustu [11, s. 28]. Według Ewy Thompson, „literatura jest istotnym budulcem, a także wyrazem tożsamości narodowej” [12, s. 16]. Dzieła literackie pozostają bardzo ważnymi świadectwami przeszłości, bo najpierw są fikcją literacką, która może być (i nie być) zidentyfikowana przez analogię z faktem historycznym. Po drugie, to jest ważna i śmiała, chociaż nie zawsze uświadomiona próba pokonania traumy z przeszłości. Tak teoria psychoanalizy mówi o przezwycięzeniu jakiegokolwiek traumy psychologicznej przede wszystkim przez wypowiedzenie doświadczeń traumatycznych. I po trzecie, upamiętnienie w tekście literackim jakiegokolwiek wydarzenia stwarza możliwość przypominania przez społeczeństwo przejścia od niewiedzy do wiedzy, co zawsze daje szansę na nową perspektywę badawczą. Tomasz Bilczewski zwraca uwagę na to, że „waga tekstów literackich usiłujących odśladzać i przepracowywać zranienia i obsesje związane z traumatycznymi wydarzeniami przeszłości (...) polega na tym, że umożliwiają one wejście na nieuświadomione lub słabo uświadomione obszary indywidualnej i wspólnotowej historii, że mogą pełnić funkcje (...) swoistego katalizatora pozwalającego w inny sposób spojrzeć na przeszłość, aby rozumieć i zmienić swoje życie” [2, s. 62]. Zdaniem Marka Zaleskiego, „odmowa pamiętania, a potem rehabilitacja kaleczonych pamięci, błędzenie, gubienie i odnajdywanie utraconego wzoru i ciągłości, tożsamości jednostkowej i zbiorowości stanowi dla nas dzisiaj doświadczenie kluczowe” [13, s. 6]. Właśnie chodzi o to, że kolejny przełom wieku i zmiana formuły rzeczywistości powodują w ludzkiej świadomości inne spojrzenie na świat przez pryzmat pamięci.

Bezpośrednim przedmiotem badań są tutaj ponowoczesne próby literackie przezwyciężyć zapomnienia strasznych skutków ubiegłego XX wieku, przede wszystkim w okresie II wojny światowej, Holocaustu, głodu na Ukrainie w latach 1932-33, i życia w reżimie totalitarnym na terenach byłego Związku Radzieckiego oraz krajów obozu socjalistycznego. Szczególnie chodzi mi o literaturę piękną Polski i Ukrainy, pisaną już pod koniec lat 1990 i w latach 2000. Komparatystyczne podejście do takiego problemu z per-

spektywy państw, które różni polityka historyczna i geokulturowa oraz odmienny stosunek do Związku Radzieckiego pozwala przedstawić też odmienne aspekty w procesie przezwyciężenia bolesnej przeszłości. Dorota Kołodziejczyk w badaniach nad postkolonialnym odzyskiwaniem pamięci zwraca uwagę na spostrzeżenie teoretyka traumy, Cathy Caruth, według której bolesne wspomnienie może utworzyć połączenie między kulturami, nie jako proste zrozumienie przeszłości innych, lecz w obszarze traum historii współczesnej, jako nasza zdolność do słuchania [6, s. 286]. Jednak warto zauważyć, że różne szlaki do wolności oraz różne formy państw w Związku Radzieckim miały też odmienny wpływ na rozwój literatury w latach późniejszych. Wiadomo, że upadek Związku nie tylko przyczynił się do zmiany mapy świata, przywracając niepodległość szeregu państw. W wyniku tego procesu stało się możliwe również obudzenie kultur narodowych, odślonięcie wieloletnich represji wobec wszystkiego, co miało pretensje tożsamościowe, powrót do zakazanych i unicestwionych nazwisk, zabytków i faktów historycznych. Marja Janion w pracy *Do Europy tak, ale razem z naszymi umarłymi* już w tytule nawiązuje do konieczności ocalenia historii za pomocą rehabilitacji licznych ofiar reżimów totalitarnych (zarówno radzieckiego jak i faszystowskiego), bo tylko w takim przypadku możliwe jest tworzenie prawdziwej rzeczywistości i historii w posttotalitarnej Europie zjednoczonej. Autorka dochodzi wniosku, że „kraje Europy Środkowo-Wschodniej wydobyły się z zamknięcia po to, by móc się otworzyć. Możliwości budowy otwartego społeczeństwa jest wiele; ważne, by wazwolić się z wszelkich «systemów» i «doktryn», gdyż grożą one zniewoleniem” [5, s. 31].

Literatura światowa w tym czasie już przeżywała kolejne przewartościowanie, ponieważ ludzkość stojąca na progu nowego tysiąclecia, zanurzonego w świat szybkiej i krótkotrwałej informacji, gdzie sztuka pisania zajmowała miejsce nie tyle formy, co głębszej refleksji, uproszczenia wszystkiego, co jest trudne. W beletrystyce na pierwszy plan wychodzi bohater, jako człowiek sukcesu, który ma pozycję osoby nieuczestniczącej w żadnej hierarchii społecznej. Często taki bohater nie jest zainteresowany ani przeszłością ni przyszłością – trwa tylko *tu i teraz* i nic więcej. Natomiast literatura krajów postradzieckich pozostała przed wyborem: zwracać się do już dozwolonej teraz przeszłości i ocalać przerwana ciągłość tradycji, czy zostawić wszystko na ofiarę czasu i podążać za tym, co proponuje dzień dzisiejszy. Aleida Assman w pracy *Przestępek wspomnienia (Erinnirungsräume)* zauważa, że sztuka zawsze zaczyna zajmować się problemami pamięci, kiedy społeczeństwo pozostaje przed zagrożeniem jej utraty lub chce się jej pozbyć [1, s. 31].

W komparatystycznym podejściu do pamięci przeszłości w literaturze nowoczesnej Polski i Ukrainy oczywiście nie możemy zapominać, że totalitaryzm – jako próba niszczenia wszystkiego, co było świadectwem osobnej kultury narodowej oraz bezkompromisowego okrutnego narzucania sztucznej kultury socrealizmu – miał różne formy oraz zakresy wpływu w tych dwóch państwach. Podczas gdy Polska po drugiej wojnie światowej zostawała włączona do krajów obozu socjalistycznego jako PRL, mając przedtem doświadczenie dwóch dziesięcioleci niepodległości, ukształtowaną i uświadomioną tożsamość narodową, to dla Ukraińców niepodległość ograniczała się do krwawej walki w krótkim okresie rewolucji narodowej z lat 1917-1921,

wynikiem której były nagła porażka i siedemdziesięcioletnie podporządkowanie Związkowi Radzieckiemu.

Zdaniem Ryszarda Nycza przeszłość PRL-u „szybko stała się trwałą, kluczową częścią żywej pamięci (...) terażniejszości, która czasem pozwala zrozumieć sens (ówczesnych i dzisiejszych) prywatnych i publicznych zachowań, wyborów, poglądów, kiedy indziej zaś istotnie to nam utrudnia – za każdym razem jednak tyleż profiluje myślenie o terażniejszości i przyszłości, co formuje aktualny kształt wiedzy o PRL-owskiej przeszłości” [9, s. 6]. Natomiast przeszłość URRS (Ukraińskiej Radzieckiej Republiki Socjalistycznej) pozostała w dwóch zakresach: przede wszystkim w zakresie sztucznego wyparcia z pamięci, jako źródła, historii ukraińskości oraz totalnego niszczenia kształtu narodowego, a z drugiej strony – jako obiekt tęsknoty za niezrealizowaną i nie do końca zrozumianą przestrzenną utopijną nowego socjalistycznego życia. W drugim przypadku raczej chodzi o ludzi, którzy albo nie uświadamiali sobie totalitarnej rzeczywistości, albo całkowicie uwierzyli w propagandę komunistyczną.

Warto zauważyć, że największą traumą kulturową dla literatury ukraińskiej zostało powszechne niszczenie nowoczesnych prób jej modernizacji, według których była ona uznana za sztukę elitarną z pretensją udziału w europejskim procesie literackim. Przykładem jest tzw. epoka *rozstrzelanego odrodzenia* (wymordowanie pisarzy po okresie tzw. *ukrainizacji*), prześladowania pisarzy, zakazania pod groźbą śmierci pisania na inne tematy, niż gloryfikacja przywódców i partii etc. Temat Ukrainy jako historycznej ojczyzny oraz Ukraińców jako narodowości ze swoją historią heroiczną nie miały żadnego prawa istnienia.

Taki stan rzeczy z niewielką odmianą zachował się również po śmierci Józefa Stalina, w czasie tak zwanej *odwilży*. Natomiast w Polsce już w latach 1944-1948 (na początku okupacji sowieckiej) zaczynają się poszukiwania modelu literatury, który pozwoliłby ogarnąć zarówno doświadczenia wojenno-okupacyjne, jak i kształtującą się powojenną rzeczywistość. W takim przypadku mówimy o istnieniu pewnej alternatywy, która nie miała żadnej perspektywy rozwoju w podporządkowanej komunistycznej ideologii literaturze ukraińskiej. Według Andrzeja Zawady, w czasach powojennej okupacji Polski przez władze radzieckie powszechne doświadczenie wojny odsunęło w dalszą przyszłość myślenie o literaturze jako dziedzinie autonomicznej twórczości, po to, że nowe ideologiczne państwo polskie widziało w sztuce słowa narzędzie „inżynierii dusz” [14, s. 47]. Poza tym, jak pisze badacz, ważne wydarzenia społeczne spowodowały nieco innego kierunku rozwój kulturowy i już „rok 1956 oznacza w dziejach polskiej kultury przełom (...) od upadku doktryny realizmu socjalistycznego rozpoczął się systematyczny proces powiększania zakresu intelektualnej i artystycznej swobody. Proces ten nie bez przeszkód i trudności zmierzał ku uczynieniu z obszarów życia umysłowego rzeczywistości alternatywnej wobec realiów PRL” [14, s. 86]. Jeżeli nawiązać do kulturowej sytuacji ówczesnej na Ukrainie sowieckiej, to ona była bardzo skomplikowana i nie do porównania. W okresie tzw. *odwilży* społeczeństwo Ukraińskiej Republiki Radzieckiej chociaż i dostało prawo rehabilitacji niektórych ofiar reżimu stalinowskiego, jednak rozwój kultury (w tym i literatury) odbywał się w warunkach powszechnych zakazów, cenzury a kierunkiem oficjalnym i dominującym aż do połowy lat 80. został socrealizm. Z jednej strony, wspomniana powyżej alternatywa w literaturze (i szerzej w kultur-

ze) polskiej była wspieraniem rozwoju ciągłości pamięci historycznej oraz zachowywania tożsamości narodowej. Z drugiej, odpowiadając na oficjalną komunistyczną ideologię w sztuce, odrzucała teksty socrealistyczne jak coś nie-naturalnego, co powodowało pogłębienie istniejącej traumy psychologicznej, związanej ze stratą niepodległości i zagrożeniem polskości. Dlatego, podczas gdy socrealistyczna literatura polska nie była zaakceptowana ani przez społeczeństwo, ani przez krytyków, mając szerszy wybór już ustalonej tradycji modernistycznej, literatura ukraińska stała się bezalternatywnym instrumentem systemu radzieckiego wspierania ideologii partyjnej.

Pojęcie totalitaryzmu w latach ostatnich pozostało w centrum uwagi różnych studiów, prowadzonych pod tytułem *post* (postmodernizm, postkolonializm, posttotalitaryzm). Wszystkie te zjawiska z przydomkiem *post* oczywiście mają różne znaczenia, jednak w kulturze ukraińskiej występują jako równorzędne w procesie wypierania traumatycznego doświadczenia doznanego w odległej czy niedalekiej przeszłości. Po upadku Związku Radzieckiego na mapie świata konsekwentnie pojawiają się nowe niepodległe państwa, na których terenach nieodwołalnie i bardzo intensywnie rozpoczyna się proces masowej dekolonizacji kultur narodowych przez różne akcje społeczno-polityczne i kulturowe. Wychodzą z podziemia liczne organizacje dysydenckie, grupy artystyczne i po prostu jednostki, którzy walczą o prawo wolności twórczej, o odrodzenie tożsamości narodowej na gruncie wskrzeszenia zakazanej tradycji. Odrodzenie ostatniej wymagało zwrócenia się do źródeł wykorzenienia tej tradycji, czyli do potwornych doświadczeń historii wcześniejszej. Jak się okazało, poszukiwanie prawdy w przeszłości często było zbyt bolesne. Ażeby zniwelować traumatyczne skutki wieloletniego terroru, działania kultury, a szczególnie pisarze grają rolę smutnego klauna, tańczącego na kościach przodków.

Dlatego, jeżeli mówimy o latach 90. to raczej mamy do czynienia z usuwaniem wspomnień traumatycznej przeszłości przez ironiczne ujęcie nad rzeczywistością oraz próbami nie tyle przezwyciężenia, a raczej przemilczenia i zapomnienia przeszłości. Ten proces dokładnie jest wyjaśniony przez psychologiczną teorię, według której „wyparcie jest koncepcją pozbycia się określonych treści umysłowych ze świadomości w celu uniknięcia bolesnych emocji” [4, s. 183]. Pisarze ukraińscy jeszcze pod koniec lat 80. – i na początku lat 90. próbowali odwrócić się od kwestii skutków totalitaryzmu, natomiast korzystając z większej wolności i nieodwrotnego upadku systemu radzieckiego poddawali ironicznej dyskredytacji wszystkie osiągnięcia kultury socrealistycznej. Między innym rewizji została poddana większość kanonów literackich w procesie eksperymentów nad formą i treścią. Powstają wówczas różne grupy literackie, takie jak *Bu-Ba-Bu*, *Nowa degeneracja*, *Psy Świętego Jura*, *LuGoSad* etc., których zdaniem, nowa kultura narodowa musi znaleźć inne drogi ku odrodzeniu, bez żadnego powrotu w przeszłość bliższą czy dalszą, w tym i bez analizy totalitarnego dziedzictwa kultury. To było niczym innym jak uświadomioną próbą wyparcia, wspieraniem rozwoju amnezji kulturowej. Zdezorientowane społeczeństwo okazało się niegotowe do uświadomienia sobie własnej tragedii. Natomiast w prozie artystycznej już na początku lat 90. pojawiały się dzieła, które miały nie tylko kształt sarkastyczny wobec socrealistycznych ideałów, ale świadczyły o dość śmiałych podówczas próbach pożegnania z tamtą rzeczywistością. Przede wszystkim mamy na myśli

Rekreacje (1992) oraz *Moskowiadę* (1993) Jurija Andruchowycza.

Później doświadczeniem z innego zakresu kształtowania tożsamości kulturowej w dziedzinie literatury staje się publikacja prowokacyjnej i jednocześnie wielowartościowej powieści Oksany Zabuzko *Badania terenowe nad ukraińskim seksem* (1996). Niestety, pierwsze recenzje zdefiniowały to dzieło jako feministyczne, co zrozumiałe, skoro tematem dominującym były wówczas próby kobiet by odzyskać miejsce w postkolonialnej przestrzeni zniszczonego przez wojny i terror świata zdominowanego przez maskulizm. Jednak to była tylko swoista konstatacja dekolonizacji świadomości jednostki i częściowo społeczeństwa ukraińskiego. Przeszłość XX wieku jeszcze była zbyt bliska i bolesna dla jej reaktualizacji w kulturze, a nawet po prostu uświadomienia doświadczonych urazów. Poza tym starsi pisarze sięgają po historyczne tematy, czyli okresy heroicznych walk Ukraińców o swoją wolność, co znajduje odzwierciedlenie w twórczości Pawła Zahrebelnego, Anatolija Dimarowa etc.

W związku z transformacjami geopolitycznymi po roku 1989 spostrzegamy radykalne zmiany życia kulturowego, w tym i literackiego w Polsce. Jednak musimy zauważyć, że literatura, podobnie jak na Ukrainie, weszła w okres transformacji postzależnościowej trochę wcześniej na poziomie rewizji mitów konstytuujących etos niezależnej kultury. Już w drugiej połowie lat 80. odczuwalna była stagnacja spowodowana stanem wojennym oraz wyczerpaniem formuły literatury zaangażowanej. Postrzegane są wówczas radykalne zmiany funkcjonowania życia kulturowego: odbywa się rewizja mitów tworzących etos kultury niezależnej. Ucieczka od centralnie zarządzanego stylu życia daje początek powstaniu wielu czasopism i lokalnych środowisk literackich, podnosi się fala literatury emigracyjnej oraz tłumaczeń dzieł popularnych. Zmiany radykalne w rozwoju nowej literatury polskiej po 1989 roku spowodowało też to, że przede wszystkim uwolnił się rynek książki, pojawiały się sporo nowych wydawnictw.

W latach 80. debiutowała tzw. generacja „bruLionu”, która przede wszystkim próbowała odejść od treści politycznych, jakie w tym czasie wydawały się mniej ważne, ku poezji przeżyć osobistych i kontestacji zastanego ładu (M. Świetlicki, M. Sendekci), bądź ku afirmacji wartości kultury i religii (K. Kohler, W. Wencel), wreszcie ku grze z tradycją literacką. Na stronach bruLionowskich czasopism, których pierwsze numery ukazały się w drugim obiegu, pojawiają się artykuły ironicznie traktujące tak zwaną kulturę inteligentką. W 1986 roku we Wrocławiu została zorganizowana *Pomarańczowa alternatywa*, której przedstawiciele próbowali połączyć działania artystyczne z polityczno-społecznymi. Ważnym dla rozwoju literatury poPRLowskiej staje się tzw. powrót zakazanych dotychczas w Polsce znanych emigracyjnych „starych mistrzów” takich jak Czesław Miłosz. W dziedzinie prozy dominowały w tym czasie nurty mitologizujące: „małej ojczyzny” (Stefan Chwin, Olga Tokarczuk, Andrzej Stasiuk), młodość i jej rytuały, życie zbiorowości w ujęciu wizyjnie symbolicznym. Razem z tym aktywizują się ruchy emancypacyjne, swoje miejsce w nowej literaturze poszukuje literatura kobieca w dziełach Marii Nurowskiej, Izabeli Filipiak etc. (warto zauważyć, że pierwsza feministyczna antologia w Polsce pod tytułem *Nikt nie rodzi się kobietą* okazała się jeszcze w 1982 roku). Wśród pisarzy starszej generacji wysoką pozycję zajmował Gustaw Herling-Grudziński, którego dzieła opublikowane

w Polsce dopiero w końcu 80. (szczególnie *Inny świat*), zrywały zasłonę milczenia o losach Polaków w sowieckich łagrach i dokładnie zapoznawały rodaków z gorzkim doświadczeniem polityki Stalina i Moskwy wobec innych narodowości. Ważnym tematem historycznym w literaturze lat 90. okazują się kwestie przesiedlenia, wojny i Holocaustu, podejmujące próbę reaktualizacji doświadczenia traumatycznego.

Wracając do głównego przedmiotu rozprawy – traumy totalitarnej – chciałabym dodać, że po rozpadzie Związku Radzieckiego na różnych terenach badań naukowych wprowadzany został termin, który przyczynił się do pojawienia się określenia *posttotalitaryzm*. Chociaż badacze podają różne definicje totalitaryzmu, jego treścią wspólną pozostaje: oficjalna, obowiązująca wszystkich ideologia, głosząca radykalne zerwanie z przeszłością. Oczywiście to tylko część definicji, ponieważ zmiana rzeczywistości spowodowała całkowitą rewizję doświadczeń XX wieku. Okazało się, że oprócz ideologii to była straszliwa wersja terroru. Władysław Masiaż zwraca uwagę na najbardziej wyraziste cechy tego zjawiska, wskazane przez amerykańskiego socjologa Carla Joachima Friedricha: 1) totalitaryzm istnieje jako oficjalna ideologia, obejmująca wszystkie sfery ludzkiej egzystencji; 2) funkcjonuje tylko jedna, masowa partia polityczna z jednym liderem i biurokratyczną organizacją władzy; 3) ma monopol w dziedzinie kontroli nad środkami efektywnej walki zbrojnej; 4) sprawuje pełny nadzór nad środkami efektywnej komunikacji społecznej; 5) posiada system całkowitej terrorystycznej kontroli politycznej [8, s. 17]. Trwała kolonizacja na różnych poziomach zarządzania licznych państw europejskich przez reżim totalitarny nie mogła nie pozostawić śladu w świadomości podbitych narodowości. To z kolei wyjaśnia, z czego rodzi się pilna potrzeba zapomnienia przeżytej traumy. Musimy zauważyć, że w toku naszej rozprawy będziemy zwracać uwagę nie tylko na doświadczenia traumatyczne związane z okresem radzieckim, ale również te z okresu wojennego,

wywołane przez hitlerowskich nazistów, którzy w równej mierze stosowali praktyki totalitarne. W wyniku drugiej wojny światowej zostały, jak wiadomo, nie tylko wyzwolone, lecz na nowo ujarzmione narody Europy Wschodniej.

Stojąc u progu niepodległości, społeczeństwa tej części Europy otrzymali wiele możliwości wyboru własnych transformacji kulturowych. Lata 90. ubiegłego wieku są określane jako przestrzeń czasowa zmian świadomości i odnajdywania tożsamości narodowej. Jednak ten proces, jak się okazało, musiał być trudny i w przypadku niektórych państw, w tym i Ukrainy, zbyt długi i uciążliwy. Jak zauważa badacz problemu traumatycznej pamięci Alexander Etkind, „prześladowana przez nieopgrzebianą przeszłość kultura postsowiecka wyprodukowała perwersyjne praktyki pamiątkowe, które są godne szczegółowych badań” [3]. Przedmiotem badań praktyki te stają się na początku nowego tysiąclecia, kiedy ludzkość pozostaje nie tyle przed nową rzeczywistością, ile przed wyzwaniem nowego czasu, zwłaszcza na terenach postradzieckich, gdzie społeczeństwa już przechodzą od procesów dekolonizacyjnych do postkolonialnego stylu życia i zadają sobie pytania o perspektywę przyszłości.

Człowiek nowoczesny jest zbyt zaangażowany w proces konstruowania przyszłości, jej wizji i uporządkowania. Jednak znalezienie odpowiedzi dotyczącej jakiegokolwiek jutra jest niemożliwe bez odwołania się do przeszłości, niezależnie od tego czy i na ile jest traumatyczna. Zdaniem Ryszarda Nycza, „niemilknący pogłos w naszych głowach świadczyłby o prawdziwości innego przekonania: o niemożliwości dokonania, skończenia oddziaływania, uznania za zamknięte zdarzenia, dopóki nie wybrzmi we wszystkich swych konsekwencjach, a także nie zostanie przepracowane i nie przestanie być podtrzymywane przez niepodległą pamięć” [10, s. 11]. Właśnie ten pogłos jaknajbardziej nadaje się do odczytania we współczesnym dyskursie literackim.

REFERENCES

1. Assman A. *Spases of Recollection. Forms and Transformations of Cultural Memory*, Kyiv 2012, 440 p.
2. Bilchevsky T. Trauma, Translation, Transmission in the Perspective of Post-memory. *From Literature to Epigenetics // From the Organic Hereditary Memory to the Post-memory*, Red. T. Shostek, R. Sendyka and R. Nych, Warsaw 2013, P. 40-62.
3. Etkind A. *Post-Soviet Hautology: Cultural Memory of Soviet Terror // Constellations*, p. 182, <http://onlinelibrary.wiley.com/enhanced/doi/10.1111/j.1467-8675.2009.00527> (19.03.2009)
4. Furnham A. *50 Theories of Psychology You Ought to Know*, Warsaw 2008, 264 p.
5. Yanion M. *To the Europe Yes, but Together with our Deceased*, Warsaw 2000, 270 p.
6. Kolodziejchuk D. *Postcolonial Finding of Memory: Assumptions, Fabulations, Amazing Remembering // From the Organic Hereditary Memory to the Post-memory*, Red. T. Shostek, R. Sendyka and R. Nych, Warsaw 2013, P. 277-305.
7. Lachmann R. *Mnemonic and Intertextual Aspects of Literature // Media and Cultural Memory/Medien und kulturelle Erinnerung*, Berlin – New York 2008, P. 301-310.
8. Masiaż W. *Totalitarianism. General Problems // Totalitarianism Continued to XXI century*. Red. Of W. Masiaż, Krakow 2011, P. 15-21.
9. Nych R. *PRL: Divided Memory, Replaced Society // Second Texts*, 2013, № 3, P. 6-10.
10. Nych R. Introduction. „Untreated Chronic Reverberation”. *Three Comments to Polish Post-dependent discourse // Traumatized Culture, People with the Past*, Krakow 2011, P. 7-12.
11. Piontek B. *Text as a Trauma – Landscape in Sepia's Color of Kazuo Ishiguro // Trauma, Memory, Imagination*, Krakow 2011, P. 27-34
12. Thompson E. *Imperial Knowledge. Russian Literature and Colonialism*. Translate by. A. Siershulska. Krakow 2000, 384 p.
13. Zalesky M. *Forms of Memory*, Warsaw 1996, 238 p.
14. Zawada A. *Literary Half-Century 1939-1959*, Wrocław 2001, 288 p.

Posttotalitarian Discourse of Memory in Ukrainian and Polish literature: Introduction

O. Pukhonska

Abstract. The author of the article tries to compare post-dependent cultural circumstances of Poland and Ukraine both of which (although in different ways) gained experience of the totalitarianism. Literature takes a great part in the process of reincarnation of memory which was lost in the result of different historical conditions. As the kind of art it also becomes the so called therapy for the societies, which have been injured as a result of genocide against the whole nations. After the researching the cultural heritage of the communistic ideology in both countries there was reached a conclusion that theirs literature has different but very strong traditions of the struggle against the cultural amnesia and post-totalitarian trauma.

Keywords: memory, cultural amnesia, post-totalitarian trauma, literature, totalitarianism, experience

Стратего-тактичні та актомовленнієві особливості впливу в британській та українській віртуальній комунікації (на матеріалі діалогів чатів, блогів та форумів)

О.О. Борисов*

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, м. Чернігів, Україна

*Corresponding author. E-mail: tacitus@i.ua

Paper received 12.11.15; Revised 23.11.15; Accepted for publication 27.11.15.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню впливу в британській та українській віртуальній діалогічній комунікації на прикладі таких жанрів, як чат, блог та форум. Встановлюються ізоморфні та аломорфні ознаки використання функціонально різних типів мовленнєвих актів, а також типових стратегій та тактик комунікативної поведінки інтерактантів.

Ключеві слова: чат, блог, форум, діалог, мовленнєвий акт, тактика, стратегія, вплив

Вступ. Комунікація як реалізація власних мовних можливостей в певному соціо- та етнокультурному контексті є одним з головних засобів вплинути на інших суб'єктів. Успішна комунікативна поведінка індивіда свідомо вибудовуються ним таким чином, щоб максимально ефективно здійснити вплив на партнера з метою досягнення таких результатів, які б відповідали запланованим цілям. Власне мотивом вступу до спілкування є протиріччя, яке формується у свідомості людини під час усвідомлення того, що «є» та що «повинно бути». Незадоволення особи наявним станом речей передбачає цілеспрямовану та вольову ініціацію розгортання комунікативного простору між нею та іншими індивідами: відповідне напруження повинна зняти комунікація, соціально-вербальна взаємодія індивідів, на яку усвідомлено розраховує мовець, коли розпочинає мовленнєвий акт. Ми погоджуємося з О.О. Селівановою, що комунікативна ситуація організована на підставі діяльнісного процесу інформаційного обміну та впливу [2, с. 568]. Під впливом розуміємо активне інформаційне втручання одного імпаکتора у простір фізичного чи інтелектуально-психологічного існування реципієнта впливу з метою їх інтенціональної зміни в бажаному для себе напрямку як відображення необхідності задоволення деякої потреби [1, с. 273; 3, с. 5-14]. Вплив передбачає актуалізацію різних етнічно забарвлених вербальних й невербальних засобів, які реалізують ситуативно доцільну прагматичну складову комунікації.

Мета. Метою статті є з'ясування особливостей прагматики впливу комунікантів у британських та українських чатах, блогах та форумах. Вплив активно вивчається в межах сучасної лінгвістики [1; 2; 3; 4], однак, порівняння різноматематичних діалогів вказаних жанрів в аспекті впливу комунікантів один на одного здійснюється вперше, що зумовлює новизну цього комунікативного спрямованого порівняльного дослідження.

Матеріали і методи. Матеріалом слугували британські та українські діалоги, вилучені з етнічних чатів, блогів, форумів та присвячених тематиці особистого життя, освіти, політики, фінансів, економіки, мас медіа, спорту, мистецтва, здоров'я. У науковій розвідці було використано метод індукції, дедукції, зіставний та описовий метод, метод дискурс-аналізу та статистичний метод.

Результати та їх обговорення. Тактико-стратегічна поведінка комунікантів у чатах визначається тим, що особи постійно, за короткий проміжок часу, пере-

ходять з позиції адресанта на позицію адресата, та навпаки, взаємодіючи з великою кількістю чатланів, які вклинюються до «первісних» діалогів, розширюючи їх чи заважаючи спілкуватися. У британському чаті адресанти використовують як більше кооперативних (КПТ) (у 3,1 рази, пор., 75,5% та 24,5%), так і конфронтативних (КФТ) тактик, ніж адресати, які переходять на позицію мовців (у 4 рази пор., 80% та 20%). При цьому у своєму мовленні британські адресанти використовують у 36 разів більше КПТ, ніж КФТ (пор., 97,3% та 2,7%), а адресати – у 46,6 разів (пор., 97,9% та 2,1%), напр., **тактики вибачення та примирення:** [17:26:20] <synrgy87> sorry thats racist [17:26:23] <synrgy87> i take that back, **тактика встановлення контакту:** sac1970 afternoon all.. Like comment 1 hours 36 minutes ago, або **тактики заперечення та самозахисту:** [17:22:34] <Man_In_The_Box> but in my defence i thought she was 19!, **тактика вторгнення до особистісного простору:** [20:12:36] <shamoan> where did your parents screw up dann?. В українському дискурсі чату спостерігається аналогічна картина: адресанти вживають у 3,3 рази більше КПТ (пор., 77% та 23%), а КФТ вживається у 2 рази більше адресатами (пор., 67% та 33%, що менше в порівнянні з британським дискурсом). При цьому у своєму мовленні українські адресанти використовують у 14,6 разів більше КПТ, ніж КФТ (пор., 93,6% та 6,4%), а адресати – у 8,6 разів (пор., 89,6% та 10,4%), напр., **тактика гумору:** 20:43:38 Магніт очень_крут: ти зі мною одружуватись не хочеш то що мені з тебе?))))))), **тактика підтримки розмови:** 17:18:00 Ласкавий_Май... **снігом замело так класно.** Такі показники свідчать про більшу кооперативність комунікантів у британському мовленні чату в порівнянні з українським (при міжетнічному порівнянні виявляється, що українці використовують у 2,1 разів більше КФТ, ніж британці, пор., 32,6% та 67,4%), напр., **тактики вираження припущення та негативного ставлення:** 21:36:33 Чоккер почти_прозрачный_ник: очевидно не є людьми ті беркутівці , що били студентів і дівчат, знущалися над людьми. А також банда РИги АНА-ЛІВ, що знаходиться при владі , бандити , продажні прокурори , судді і міліція. Українські чатлани поводять себе більш вільно у розмовах та суперечках, використовуючи ширший спектр КФТ, включаючи інвективну, напр., **тактика критики:** 21:25:10 **т_h_e_c_o_l_d Позитив4ик:** люди люди а якщо тобі люди скажуть що ти ідіот? чи там хтось із твоїх друзів?

ти повіриш? Думка однієї людини нічого не означає, **тактика виставлення умови:** (12:57:43) ***†WOLF ENS†EIN†***: {SчAsTьE_V_FoRmE_3D}, Смотри в каком состоянии , **тактика образи:** 21:36:19 **почти прозрачный ник** Рорра: *ти помиля-єшся. Бо дурень.* Встановлено, що на відміну від британського чату, а також українського форуму та блогу, український чат є більш конфліктним жанром (пор., 69,7%, 20,2% та 10,1%).

В обох етнічних чатах розподіл за ступенем активності вживання мовленнєвих актів (МА) має однаковий вигляд: брит. **констативи** (78,5%), **квесетиви** (10,6%), **директиви** (7,9%), **перформативи** (2,5%), **промисиви** (0,5%), **менасиви** (0%) та укр. **констативи** (68,3%), **квесетиви** (16,8%), **директиви** (11,5%), **перформативи** (1,5%), **промисиви** (0,4%) та **менасиви** (0,4%). Міжетнічна перевага на користь британських діалогів спостерігається у використанні констативів (у 1,1 рази, пор., 78,5% та 68,3%). Українські діалоги у чаті домінують в аспекті вживання квесетивів (у 1,6 рази, пор. 10,6% та 16,8%) та директивів (у 1,5 рази, пор., 7,9% та 11,5%). Ізоморфною є міра використання перформативів (пор., 2,5% та 1,5%) та промисивів (пор., 0,5% та 1,5%), з формальною перевагою на 1% британського мовлення у першому випадку та українського мовлення – у другому. Формально аломорфним є також відсутність менасивів у британських чатах на відміну від українських (0,4%). Ізоморфною рисою відповідно є стверджувальна структурна схема чатів; аломорфною – кількісне співвідношення різних МА, що, за відсутності менасивів у англійському мовленні, свідчить про більш емоційний характер дискурсу українських чатів.

Аналізуючи матеріал *блогів* констатуємо британські блогери, які продукують своє перше безособове повідомлення на сторінці стосовно деякої теми, виступаючи як ініціатори потенційних діалогічних взаємодій з іншими, не виявляють себе конфліктними особами, реалізуючи виключно КПТ, напр., spasm-gadget 05 January 2014 10:22 pm *After the overblown crash bang wallop of this weeks Sherlock what a pleasure and relief it was to watch this well written, acted and perfectly paced drama.* Інші комуніканти-адресати блогу, які також можуть реагувати на такі повідомлення (окрім реагування на задану тему) продукують як КПТ, напр., **тактика позитивного оцінювання:** MikoSquiz irisheXile 06 January 2014 12:25am *Blandly competent, deeply conventional, vaguely observational bit-lets about the humdrum everyday,* так і КФТ, що і відрізняє суб'єктів один від одного, напр., **тактика докору:** MikoSquiz Lodgey 06 January 2014 12:26 am *Hey, give some credit to Larry David. It was his show.* У їхньому мовленні, однак, КФТ у 15 разів менше, ніж КПТ (пор., 93,9% та 6,1%), що є значно менше у порівнянні з чатом. В українському дискурсі блогу спостерігаємо іншу картину: кількість адресантів, які первісно реагують на тему збільшується, вони є більш активними, ніж ті, хто реагує на наявні вже повідомлення. КПТ вжито більше у 15,6 разів (пор., 94% та 6%), а конфліктних – у 8 разів (пор., 88,9% та 11,1%), що визначається кількістю комунікативних внесків на веб-сторінці. КФТ можуть включати й інвективність висловлення, напр., **тактика образи:** 01.11.2013,

21:07 **Шкодница** *Піс добра людина. Тебе падлюку треба терти фейсом об асфальт, тактики сарказму, висміювання та образи:* **Mes_** 09.01.2014 16:28 *це один нащадок довшаних асвабдітелів. Звісно нащадок визволителів. А Вам себе вважати нащадком лужерів я звісно не забороняю.* Однак, реальний відсоток КФТ не є високим: «первинні» адресанти продукують КПТ більше (у 65,7 разів, пор., 98,5% та 1,5%), так само як і їх адресати вживають більше КПТ (у 33,5 разів, пор., 97,1% та 2,9%), напр., **тактика поради:** **jarofed** 30 жовтня 2013 *Анонімний* Можна на початку дня записувати що потрібно зробити, і по мірі зробленого викреслювати або **тактика підтримки:** **barita_** 08.01.2014 20:42 IP: 74.125.18. **Svitlana Strebkova:** *Русланко, не переймайся! Дрова на Майдан купимо на гроші, які приносять кияни, та й не тільки.* Відмічаємо й те, що відсоток активності використання КФТ є меншим у порівнянні з британським дискурсом блогу та українським чатом.

Проаналізовані діалоги виявили наступний розподіл за ступенем активності використання МА: брит. **констативи** (86,4%), **квесетиви** (9%), **директиви** (4,1%), **перформативи** (0,3%), **промисиви** (0,2%), **менасиви** (0%) та укр. **констативи** (63,8%), **квесетиви** (22,6%), **директиви** (10,8%), **перформативи** (1,7%), **промисиви** (0,9%) та **менасиви** (0,2%). Міжетнічна перевага на користь британських діалогів спостерігається у використанні констативів (у 1,4 рази, пор., 86,4% та 63,8%). Українські діалоги блога домінують в аспекті квесетивів (у 2,5 разів, пор., 9% та 22,6%), директивів (у 2,6 рази, пор., 4,1% та 10,8%), перформативів (у 5,7 разів, пор., 0,3% та 1,7%). Ізоморфною є міра вживання промисивів (пор., 0,2% та 0,9%) з перевагою на 0,7% українського мовлення; встановлено відсутність менасивів у британському блозі, на відміну від українського (0,2%).

Аналіз емпіричного матеріалу дозволив встановити, що стратегічно-тактична поведінка учасників *форуму* характеризується так: унаслідок того, що форум не виявляє чіткої спрямованості на комунікацію між його активними відвідувачами, які з'являються, щоб дати відповідь на перше запитання головного адресанта, і кількість висловлень таких учасників-експертів є більшою за тих, які продукуються запитувачем, зокрема з його уточненнями, перезапитами, словами подяки тощо, то й співвідношення кількості реплік й вживаних тактик між комунікантами різне. Відтак, «первинні» адресанти, в мовленні яких об'єктивно не спостерігається наявність КФТ, у британських форумах продукують у 3,4 рази менше КПТ, ніж ужито відвідувачами; останні використовують КПТ більше, ніж КФТ (у 11,5 разів, пор., 22,5% та 77,5%), напр., **тактика констатації факту:** Robert Durrant on 09 Feb 2014 OK, *if we go for top 100, grit might just about make it, top 1000 and you could make a case for Southern Sandstone (maybe not though....)* :-) або **тактики підхоплення та продовження думки партнера:** Nediam 03 April 2007 – 11:29 AM I dunno our cats pretty faithful.....She always faithfully keeps my seat warm☺ Useless at fetching the paper though☹. Конфліктність розкривається у реакції відвідувачів форуму по відношенню один до одного та реалізується між полюсами непогодження, критики та образи, напр., **так-**

тика заперечення: oolongcha, on 15 April 2013 - 12:04 PM, said: gbn note also that there is a difference between being transgender and being gay transgender don't neceserily mean to be attracted to the same sex, or to act upon such attraction. she could be both transgnder and lesbian, тактика образи: NOT a deity Posted 05 May 2013 - 11:09 AM you invent such silly excuses - but these are the reasons... або **тактики нападу та вираження негативного ставлення: BUKF's Night-watchman** Posted 06 May 2013 - 01:17 AM Actually, it's your own self-righteous indignation that is pretty sickening. Експерти, взаємодіючи у просторі форуму, використовують КПТ у 11,5 разів більше, ніж КФТ (пор., 92% та 8%); порівнянню з блогом та чатом британський форум є найбільш конфліктним (54,1%, 37,5%, 8,3%).

В українському форумі «первинні» адресанти так само вживають менше висловлень і тому продукують КПТ менше (у 2,8 рази, пор., 26% та 74%), хоча об'єктивно їх показник – 100% унаслідок відсутності вживання КФТ, наприклад, **тактика підсумовування: 02:33 15.06.2005 ант В цьому світі за все треба платити: і за вступ у будь-який союз, і за не вступ** або **тактики запиту інформації й вираження негативного емоційного стану: 16:23 10.10.2010 ALizes А як довести, що ти отого програвача тримав на полиці біля книг, нічим не заливав і вмикав десь раз на неділі ...???** Інші відвідувачі конфліктні тактики вживають, однак їх відсоток не є великим – 3,5%, кооперативних тактик – більше (у 27,8 разів, пор., 96,5% та 3,5%). На відміну від британського форуму, український форум займає середню позицію щодо конфліктності порівняно з чатом та блогом (пор., 69,7%, 20,2%, 10,1%), хоча КФТ є також різноманітними: **тактики глузування та образи: 19:41. 30.01.2010 marysienka З нами від: 13:18 09.11.2009 тищу евро тобі кожда так би догодила... як справжньому чоловікові а ти дурак следователю..., тактика сарказму: 19:47. 30.01.2010 Murat З нами від: 15:01 09.08.2007 Зайчикку милий, ви чули таке слово - неадекватність?**

У британському форумі серед усіх МА розподіл за мірою активності вживання прагматичними актами має наступний вигляд: **констативи** (83,2%), **квесетиви** (8,1%), **директиви** (6,6%), **перформативи** (1,4%), у той час як **промісиви** (0%) та **менасиви** (0%) не представлені. В українському форумі спостерігається інший розподіл: **констативи** (82,2%), **квесетиви** (9,8%), **директиви** (7,4%), **промісиви** (0,4%), **перформативи** (0,2%) та **менасиви** (0%). Тож, аломорф-

ним є те, що були виявлені промісиви в українському електронному дискурсі, ізоморфним є відсутність менасивів. Міжетнічна перевага на користь британських діалогів спостерігається у використанні констативів (різниця на 1,7%, пор., 83,9% та 82,2%) та перформативів (у 7 разів, пор., 1,4% та 0,2%). Українські діалоги у форумі домінують в аспекті вживання квесетивів (на 1,7%, пор. 8,1% та 9,8%). Ізоморфним є міра використання директивів (формально перевага на 0,8% за українським мовленням, пор., 6,6% та 7,4%) та промісивів (перевага на 0,4% за українським мовленням, пор., 0% та 0,4%).

Висновки. Вивчення особливостей вживання функціонально різних МА дало такі результати. Так, найбільш насиченими констативами виявилися британський блог та український чат, найменш – британський форум та український блог. Квесетиви більш притаманні британському та українському чату, найменше – британському та українському форумам. Ізоморфною рисою є те, що в обох культурах чат за рівнем вживання квесетивів перевищує форум, що є природним, адже форуми спрямовані на роз'яснення та подання інформації, чат – більш орієнтований на запит інформації. Ізоморфними рисами для обох культур є те, що директиви найбільше притаманні британському та українському чату, найменше – британському та українському форуму. Аломорфною рисою стосовно використання перформативів є те, що вони найбільш характерні для британського чату та українського чату, найменше – для британського блогу та українського форуму. Найбільш насиченими промісивами є британський та український чат, найменш – форуми, при цьому в британському форумі їх не було знайдено, а насиченість в українському становить лише 0,4%. Перевага у використанні перформативів в українському блозі не перевищує 1%. Менасивів не було виявлено у британському Інтернет-просторі діалогів, в українському було знайдено декілька випадків, що складає у чаті (80%) та блозі (20%). Стосовно КПТ, то ізоморфним є те, що в обох просторах чат є найбільш кооперативним у порівнянні з іншими жанрами. Найменш конфронтативним виявляється етнічний блог у порівнянні з іншими жанрами. Український блог є на 2,3% більш кооперативним за британський, так само як й український форум (на 3,7%). Отже, британський блог та форум відрізняються (у 2,4 рази) більшим ступенем конфронтації. *Перспективою* роботи є порівняння стилістичної складової діалогів британських та українських віртуальних жанрів чат, блог та форум.

ЛІТЕРАТУРА

- Олянич А.В. Презентационная теория дискурса / А.В. Олянич. – М.: Гнозис, 2007. – 407 с.
- Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К., 2008. – 712 с.
- Стернин И.А. Введение в речевое воздействие / И.А. Стернин. – Воронеж: Полиграф, 2001. – 252 с.
- Тарасов Е.Ф. Речевое воздействие: методология и теория / Е.Ф. Тарасов // Оптимизация речевого воздействия. – М.: Наука, 1990. – С. 5-18.
- Київський форум “Українці” / URL: <http://forumkyiv.at.ua/forum/145-796-1>.
- «Українська правда». Блоги / URL: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/lutsenko/52c72a84e32b9/>.
- Форум “TopUa.net” / URL: <http://topua.net/forum/topic1755.html>.
- Форуми Майдану / URL: <http://forum.maidanua.org>.
- Allergy UK / URL: <http://forum.allergyuk.org/>.
- Bestukforums / URL: <http://bestukforums.co.uk/>.
- Чат Bizarre / URL: <http://bizarre.kiev.ua>.
- Чатинет / URL: <http://da.zp.ua>.
- Ukchatters Free Uk Chat / URL: <http://www.ukchatters.co.uk/memberchat.php>.
- World of Chat / URL: <http://www.worldofchat.co.uk/chatroom.htm>.
- «Korrespondent» / URL: <http://blogs.korrespondent.net/users/blog/pisistrat/a123628>.
- Livejournal UK / URL: <http://livejournal-uk.livejournal.com>.
- «Politiko» / URL: <http://politiko.ua/blogpost106129>.
- Free Uk Chat Rooms / URL: www.chatrooms.org.in/uk-chat-rooms.

REFERENCES

1. Olyanich A.V. The Presentation theory of discourse / A.V. Olyanich. – M. : Gnozis, 2007. – 407 p.
2. Selivanova O.O. The Modern Linguistics: directions and problems / O.O. Selivanova. – Poltava: Dovkillya-K., 2008. – 712 p.
3. Tarasov E.F. Speech influence: methodology and theory / E.F. Tarasov // Speech influence optimization. – M.: Nauka, 1990. – P. 5-18.
4. Sternin Y.A. The introduction into speech influence / Y.A. Sternin. – Voronezh: Poligraph, 2001. – 252 p.
5. Kyiv Forum “Ukrainians” / URL: <http://forumkyiv.at.ua/forum/145-796-1>.
6. “The Ukrainain Pravda”. Blogs / URL: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/lutsenko/52c72a84e32b9/>.
7. Forum “TopUa.net” / URL: <http://topua.net/forum/topic1755.html>.
8. Maydan Forums / URL: <http://forum.maidanua.org>.
9. Allergy UK / URL: <http://forum.allergyuk.org/>.
10. Bestukforums / URL: <http://bestukforums.co.uk/>.
11. Chat Bizarre / URL: <http://bizarre.kiev.ua>.
12. ChatInet / URL: <http://da.zp.ua>.
13. Ukchatters Free Uk Chat / URL: <http://www.ukchatters.co.uk/memberchat.php>.
14. World of Chat / URL: <http://www.worldofchat.co.uk/chatroom.htm>.
15. «Korrespondent» / URL: <http://blogs.korrespondent.net/users/blog/pisistrat/a123628>.
16. Livejournal UK / URL: <http://livejournal-uk.livejournal.com>.
17. «Politiko» / URL: <http://politiko.ua/blogpost106129>.
18. Free Uk Chat Rooms / URL: www.chatrooms.org.in/uk-chat-rooms.

Strategic, tactic and speech act peculiarities of influence in the British and Ukrainian virtual communication (on the material of the dialogues taken from chats, blogs and forums)

O.O. Borisov

Abstract. The article is devoted to the influence peculiarities in the British and Ukrainian virtual dialogical communication on the material of such genres as chats, blogs and forums. The isomorphic and allomorphic features of the use of speech acts as well as of typical strategies and tactics in interlocutors’ communicative behavior are established and analyzed.

Keywords: *chat, blog, forum, dialogue, speech act, tactics, strategy, influence*

Вплив низького ступеня залученості на блокування референційного коду

Н.В. Вербицька*

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

*Corresponding author. E-mail: natasha-sunshine@mail.ru

Paper received 14.11.15; Revised 18.11.15; Accepted for publication 23.11.15.

Анотація. У статті розглядається когнітивно-комунікативна сутність залученості та її вплив на блокування референційного коду. Встановлено, що блокування референційного коду відбувається при низькому ступені залученості одного з комунікантів, який характеризується дистанціюванням (відстороненням) від топіка та (само)усуненням одного з комунікантів від інтеракції.

Ключові слова: блокування референційного коду, залученість, високий ступінь залученості, низький ступінь залученості, адресант, адресат

Соціолінгвістичний підхід до залученості полягає в бажанні мовця ініціювати і підтримувати вербальну інтеракцію. [1, 80]. Дослідники дискурс-аналізу фокусують свою увагу на лінгвістичній варіативності крізь призму усного та письмового способів комунікації. [4, 62]

Залученість є градуальною величиною, яка залежить від активності учасників ситуації спілкування. Зміна фокусу уваги комунікантів до інформативного наповнення повідомлення впливає на ступінь їх залученості. [4, 63; 1, 80] Т. Катріел і М. Даскал розглядають два види залученості: топікальну та інтеракціональну. Перша відноситься до когнітивної орієнтації мовця на спільний дискурсивний топік, а друга, у свою чергу, визначає орієнтацію мовців на ситуацію спілкування та її учасників. [3, 285]

Лінгвісти асоціюють сутність залученості з високим ступенем залежності від нелінгвістичних маркерів (вираз обличчя, жести, інтонація). Тому залученість створюється не лише за рахунок форми дискурсу, але й за рахунок взаємодії лінгвістичних та екстралінгвістичних аспектів комунікації.

Залученість як комунікативна сутність визначається ступенем взаємодії комунікантів, спрямованої на ефективне функціонування топіка. [2, 463] Вона змінюється залежно від активності учасників комунікативного процесу. З цього випливає, що симетрія інтенцій інтерактантів призводить до високого ступеня залученості у заданому топіку та успішного перебігу комунікативного процесу і стимулює процес спілкування.

Мета даної статті зумовлена необхідністю дослідити когнітивно-комунікативну сутність залученості з позицій мовлення та розглянути її вплив на блокування референційного коду.

Поставлена мета окреслює низку **завдань**:

1. Визначити ступінь залученості, при якому відбувається блокування референційного коду;
2. Встановити лінгвістичні маркери, які позначають низьку залученість і проаналізувати її вплив на блокування коду.

Об'єктом дослідження є когнітивно-комунікативна сутність залученості, а **предметом** – блокування референційного коду, яке відбувається за умови низького ступеня залученості одного з учасників спілкування.

Матеріалом дослідження слугують приклади діалогічного мовлення персонажів англомовної прози ХХ-ХХІ століть, виокремлені методом суцільної вибірки. У статті використані методи дискурс-аналізу та конверсаційного аналізу.

Д. Танен визначає залученість в термінах темпу спілкування: якщо темп спілкування швидкий, то комуніканти демонструють високий ступінь зацікавленості у топіку, і навпаки, сповільнений темп мовлення означає втрату зацікавленості у заданому топіку. [4, 63] Дослідниця також розглядає залученість як внутрішній, емоційний зв'язок, який відчувають індивідууми, який прив'язує їх як до інших комунікативних партнерів, так і до місця, діяльності, ідей, спогадів та слів [4, 12]. Вона виділяє два типи залученості. Перший тип ґрунтується на різних видах повтору, що засвідчує емоційну зацікавленість комунікантів.

Розглянемо на прикладі як емоційна зацікавленість учасників ситуації спілкування, що маркується повторами, впливає на перебіг комунікативного процесу.

*"Have you ever seen a **psychiatrist**?"*

"No."

*"A **psychologist**?"*

"No."

*"A **counselor or therapist** of any type"*

"Yes."

"Details please."

"It was nothing."

"Then let's talk about nothing. What happened?" [6, 57]

Діалог формується навколо розмови двох друзів про проблеми психічного стану одного з них. Обидва мовці виявляють високий ступінь залученості до топіку, але з різних точок зору. Про це свідчить частота дистрибуції слів **psychiatrist**, **psychologist**, **counselor**, **therapist**. Синонімічний ряд слів маркує емоційну зацікавленість комунікантів і сприяє перебігу діалогу в рамках заданого топіка.

Інший приклад ілюструє високу залученість обох учасників комунікативного процесу та симультанне використання одного і того ж коду. На це вказує частота вторинних номінацій слова *to apologize*:

[...] *"Then why was Baxter so anxious **to apologize** (M1)?"*

"I can't answer that. I don't speak for Baxter"

*"Why did Joey **apologize** (M1)? He did so in my presence, you know?"*

*"Did Joe **apologize** (M2) for raping Elaine, or did he **apologize** (M2) for the misunderstanding?"*

*"He **apologized** (M1). That's what important."*

*"There's still no case, and his **apology** (M2) adds nothing to the evidence. There's no way to prove rape occurred. There was sex, sure, but you can't prove anything else". [6, 259]*

Обидва мовці виявляють високий ступінь залученості до топіку, але з різних точок зору. Про це свідчить частота дистрибуції слова *to apologize*, яке присутнє у репліках обох мовців (далі M1 і M2). Стилистичний повтор слова *to apologize* маркує емоційну зацікавленість комунікантів і сприяє перебігу діалогу в рамках заданого топіка. Високий ступінь залученості адресата та адресанта можна зобразити наступним чином: $3M1=3M2$, де $3M1$ позначає залученість першого мовця, а $3M2$ – залученість другого.

Другий тип залученості орієнтується на тропи: метафору, метонімію, синекдоху та іронію. Нерозуміння прихованого значення іронії, значні когнітивні зусилля учасників комунікативного процесу перешкоджають повноцінній інтерпретації змісту висловлення та призводять до негативного комунікативного ефекту. Розглянемо вплив низького ступеня залученості на блокування референційного коду, реалізація якого відбувається за допомогою стилістичного прийому іронії:

“Do you have any **Tylenol**?”

“No. Do we have **an agreement**, Kyle?”

“Do you have **anything for a headache**?”

“No.”

“Do you have a **gun**?”

“In my **jacket**.”

“Let me **have it**.” [6, 44]

Як бачимо з прикладу, кожен мовець переслідує свою мету. Перший, наполегливо намагається позбавитися головного болю, а другий мовець намагається реалізувати свою інтенцію – укласти угоду про співпрацю. Вибравши відповідні одиниці мовного коду, (**Tylenol**, **anything for a headache**) та (**an agreement**) відповідно, кожен мовець орієнтується на позитивний комунікативний ефект. У такому випадку ми можемо стверджувати про паралельне існування двох кодів, яке є запорукою непорозуміння (communication at cross-purposes). З метою зниження напруги у атмосфері спілкування мовець (M1) вдається до іронії і просить дати йому пістолет (**Do you have a gun? Let me have it**). Оскільки слухач не може розпізнати наміру мовця і зрозуміти для чого йому насправді треба пістолет, підсилюється психологічна дистанція між комунікантами і діалог припиняється.

Варто зазначити, що залученість протиставляється усуненню, яке включає засоби для кодування віддаленості/дистанціювання від елементів дискурсу. Лінгвісти розглядають залученість та усунення як континуум, у якому є різні ступені, в діапазоні якого залученість проявляє свою флактуційну природу. Це обумовлено комунікативною метою спілкування, соціальними та культурними конвенціями та нормами конкретного дискурсу.

(Само)усунення не є емоційно забарвленим у дискурсі і виступає стратегією для позначення низької залученості з метою уникнення конфліктної ситуації. Серед лінгвістичних маркерів (само)усунення варто виділити інтенсифікатор *do*:

“Question number two: **why didn't you tell me about Wennerström earlier?**”

“You never asked me”

“And if I never did ask you – let's suppose that I never met

you – you **would have sat here knowing that Wennerström was a gangster while Millenium went bankrupt?**”

“Nobody asked me to expose Wennerström for what he is”

“Yes, but what if?”

“I **did tell you**,” she said.

Blomkvist dropped the subject. [7, 526]

У наведеному вище прикладі, Blomkvist (M1) і Salander (M2) обговорюють свого клієнта, який виявився злочинцем. Шляхом повторення питання (тричі) мовець (M1) переслідує мету отримати відповідь. Він намагається досягти це шляхом повтору своїх реплік (*why didn't you tell me about Wennerström earlier?, you would have sat here knowing that Wennerström was a gangster while Millenium went bankrupt?*”, Yes, but what if?). Обрана стратегія не є ефективною і навіть спричиняє зміну тональності спілкування, поглиблюючи психологічну дистанцію між комунікантами. На це вказує респонсивна репліка мовця (M2): **I did tell you**. Як бачимо з прикладу, дієслово *did* виступає маркером низького ступеня залученості та стратегії (само)усунення від заданого топіка. Репліка **I did tell you** є експліцитним засобом вираження блокування референційного коду.

Низький ступінь залученості мовця може також ілюструватися одиницями синтаксичного рівня, за допомогою речення, яке маркує стратегію (само)усунення від заданого топіка. Блокування референційного коду маркується мовленнєвими актами заперечення та наказу. Проілюструємо сказане на прикладі:

Sam slowly rose from his seat and walked to the end of the table where he stopped and stood with his back to Adam. “That was forty years ago,” he mumbled, barely audible.

“I **didn't come here to talk about it**,” Adam said, already feeling guilty.

Sam turned and leaned on the same bookshelf. He crossed his arms and stared at the wall. “I've wished a thousand times it hadn't happened.”

“I **promised Lee I wouldn't bring it up, Sam. I'm sorry**.”

“Joe Lincoln was a good man. I've often wondered what happened to Ruby and Quince and the rest of the kids.”

“**Forget it, Sam. Let's talk about something else**.”

“I hope they're happy when I'm dead.” (5, 301)

Діалог ведеться між засудженим до смертної кари Семом Кейхалом та його адвокатом, Адамом Кейхалом. Вони обговорюють злочин Сема. Будучи молодим, він вбив афро-американця. Ця історія відома обоим учасникам ситуації спілкування. Однак ступені залученості інтерактантів до предмета думки мовця різні. Це можна зобразити наступним чином: $3M1>3M2$. Обидва комуніканти переслідують різні стратегічні лінії діалогу. Сем намагається розповісти онуку про вбивство і своє ставлення до нього: “That was forty years ago”, “I've wished a thousand times it hadn't happened”, “Joe Lincoln was a good man. I've often wondered what happened to Ruby and Quince and the rest of the kids”, “I hope they're happy when I'm dead.” Адам, у свою чергу, намагається реалізувати стратегію (само)усунення від заданого топіка, використовуючи експліцитні засоби. Ця стратегія складається з двох етапів, про що свідчить тональність спілкування та емоційний стан мовців. На

першому етапі Адам вдається до фраз *I didn't come here to talk about it*, хоч і відчуває провину за небажання розмовляти на цю тему (*already feeling guilty*) та *I promised Lee I wouldn't bring it up, Sam. I'm sorry*. У другій фразі мовець вербалізує свої почуття (*I'm sorry*). Такий стратегічний хід не є успішним і розмова продовжується. Зростання емоційної напруги є чинником, який змушує мовця вдруге заблокувати референційний код і вдатися до комунікативного акту наказу "*Forget it, Sam. Let's talk about something else*". Як бачимо, він дотримується некооперативної стратегії, порушує принципи мовленнєвого спілкування, висловлює небажання взаємодіяти зі співрозмовником із певного питання завдяки тактиці відмови.

Висновки. Отже, залученість як комунікативна сутність визначається ступенем взаємодії комунікантів, спрямованої на ефективне функціонування топіка. Симетрія інтенцій комунікантів призводить до високого ступеня залученості у заданому топіку та успішного перебігу комунікативного процесу. Низька залученість характеризується дистанціюванням (відстороненням) від топіка та (само)усуненням одного з комунікантів від розмови чи від інтеракції взагалі та призводить до блокування референційного коду. Перспективи подальшого дослідження полягають у розширенні мовного матеріалу та детальнішому аналізі впливу залученості на блокування референційного коду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Besnier, Niko. Involvement in Linguistic Practice: An Ethnographical Appraisal // *Journal of Pragmatics*. – 1994. – №22. – P. 279–299.
2. Cooker D. and Burgon J. The Nature of Conversational Involvement and Nonverbal Encoding Patterns // *Human Communication Research*. – 1987. – №13 (4). – P. 463–494.
3. Katriel, T. and M. Dascal / Speaker's Commitment and Involvement in Discourse // *From Sign to Text: A Semiotic View of Communication*, ed. Y. Tobin – Amsterdam and Philadelphia : John Benjamins, 1989. – 275–295.
4. Tannen, Deborah. *Gender and Discourse*. – New York; Oxford: Oxford University Press, 1996. – 227p.
5. Grisham J. *The Chamber* / J. Grisham – New York : Doubleday, 1994. – 676 p.
6. Grisham J. *The Associate* / J. Grisham – New York : Doubleday, 2009. – 294p.
7. Larson S. *The Girl with the Dragon Tattoo* / S. Larson – New York : Vintage Books, 2009. – 590p.

The influence of low involvement on the blocking of referential code

N.V. Verbytska

Abstract. The article deals with cognitive-communicative nature of involvement and its impact on the blocking of referential code. It was established that the blocking of referential code is due to low involvement of one of the communicants and it is characterized by distancing (detachment) from the topic and by the (self)withdrawal of one of the communicants from interaction.

Keywords: referential code blocking, involvement, high involvement, low involvement, addresser, addressee

Інтернет-комунікація та Інтернет-комуніканти: взаємодія і взаємопородження

Ю.В. Воробей*

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: iuliia_vorobei@ukr.net

Paper received 11.11.15; Revised 15.11.15; Accepted for publication 20.11.15.

Анотація. У статті розглянуто проблематику взаємодії та взаємовпливів між Інтернет-комунікацією та Інтернет-комунікантом. Проаналізовано передумови цих процесів, схарактеризовано особливості сучасного мовного наповнення Інтернет-простору.

Ключові слова: глобалізація, Інтернет-комунікація, Інтернет-простір, віртуальна реальність, особистість

Вступ. Сьогодення характеризується активним розвитком глобалізаційних процесів. Вони спрямовані на формування світової єдності у правовому полі, а також єдності світових керівних органів в економіці та політиці. Така об'єктивна трансформація виникла як реакція на початок інформативної технічної революції, що стартувала після припинення світового суперництва між капіталістичною та комуністичною системами. Водночас треба розуміти, що ці процеси, охопивши економічний та політичний аспекти життя людства, впливають і на саму людину. Тому разом із численними надіями глобалізація приховує в собі значну кількість загроз. Головними її напрямками є: а) досягнення екологічної рівноваги; б) розвиток господарської конкурентоспроможності; в) встановлення соціальної справедливості; г) підтримка правової держави та демократії. І хоча часто ці завдання суперечать одне одному, елімінація жодного з них неможлива, адже це одразу позначиться на решті, оскільки зробить їх недосяжними. Тому на порядку денному стоїть завдання їхньої збалансованості [3].

Проникає ця тенденція і до комунікативної сфери. Серйозним сегментом людської комунікації стає Інтернет-простір. Він займає усе більше місця в житті соціуму, диктує свої умови, детерміновані технологічністю, параметрами і специфікою особистостей учасників комунікації. Справедливо, що значущість створення Інтернету перебуває поряд із найсуттєвішими винаходами в історії людства. Сучасне життя без нього уже не можна й уявити. Інтернет зайняв свою нішу і далі демонструє нарощення темпів розвитку та поширення. Сьогодні світова павутина дає змогу значно простіше здійснювати досить широкий спектр найрізноманітніших операцій як розважального, так і практичного плану: оплачувати послуги, контролювати банківські рахунки, проводити конференції, брати участь у біржових торгах, купувати товари, контролювати працівників установи чи підприємства, обмінюватися інформацією, обговорювати умови договорів, вести листування, рекламувати і просувати товари та послуги. І процес цей щодня йде в напрямку розширення та збільшення [18, с. 87]. Досить активно відбувається вторгнення Інтернету в систему комунікації. Він став тією віртуальною територією, де, незважаючи на відстань, будь-коли можна легко провести «зустріч» і поспілкуватися. Інтернет виступає специфічним комунікативним середовищем, новою сферою, де відбувається реалізація потенціалу мови. Ця нова сфера внесла в життя нові способи комунікації та форми функціонування мови. Виформовується new

style (стиль Інтернет-спілкування), для якого характерні: а) письмова вимова; 2) гіперінтертекстуальність; 3) зафіксована розмовність; 4) спонтанність. Незважаючи на письмове відтворення, остання риса постає як якісно нова ознака згаданого стилю [6].

Короткий огляд публікацій із теми. Питання, пов'язані з особливостями комунікативної взаємодії за допомогою Інтернету і його впливом на особистість, знаходилися в центрі уваги у працях таких науковців, як С. Барінова (на матеріалі англійської мови розглядалася класифікація скорочень у мові Інтернету), М. Бергельсон (окреслювалося коло мовних аспектів віртуальної комунікації), С. Зайцева (вивчалися деякі напрямки розвитку україномовного Інтернету), Л. Дубина (аналізувалися тенденції розвитку російської мови в умовах Інтернет-комунікації), Т. Іванова (характеризувалася мовна поведінка Інтернет-спілкування), А. Екслер (розглядалося в цілому спілкування в Інтернеті), О. Колесник (досліджувався Інтернет як фактор впливу на розвиток особистості), А. Каргін (окреслювалося та описувалося коло проблем, пов'язаних із взаємодією Інтернету і фольклору – технології і традиції), Б. Кузнецов (досліджувалося глобальне інформаційно-комунікативне середовище та молодіжна аудиторія Росії), С. Коноплицький (здійснювався феноменологічний аналіз соціальних аспектів комунікації в мережі Інтернет), Н. Козлова (на прикладі німецькомовних блогів вивчалася самопрезентація особистості в умовах віртуальної комунікації), Л. Компанцева (Інтернет-комунікація розглядалася в когнітивно-прагматичному та лінгвокультурологічному аспектах), М. Рудик (характеризувалися позиції українського слова в Інтернеті), Л. Пономаренко і С. Козиряцька (описувалися реалії та перспективи мови сайтів українського сегмента Інтернету), О. Матвієнко і Г. Остапенко (комунікативна діяльність у мережі Інтернет вивчалася крізь призму теоретико-методологічних підходів до аналізу соціалізації студентської молоді), О. Скуловатова (досліджувалися Інтернет-ресурси як психологічний фактор впливу на якість навчання), М. Сидоров і Д. Табаков (Інтернет розглядався як засіб соціальної комунікації та соціального впливу), В. Фатунова (Інтернет-середовище описувалося як фактор психологічного розвитку комунікативного потенціалу особистості), Г. Чичкань (характеризувався емоційно-оцінний потенціал невербальних засобів Інтернет-комунікації, а також мова і стиль Інтернет-комунікації), С. Чемеркін (описувалися позамовні та внутрішньо-структурні процеси української мови в Інтернеті, а також на матеріалі мови в

Уанеті вивчався культуромовний аспект уживання слів на позначення дії, які набули нових значень) та інших. Однак залишається ще ряд проблем, яким слід приділити увагу.

Мета пропонованої статті – охарактеризувати сучасний стан і мовні особливості Інтернет-комунікації крізь призму її взаємодії з Інтернет-комунікантом.

Матеріали і методи. Матеріалами для нашої праці стали розробки дослідників з різних галузей наукового знання, а також власні спостереження автора за комунікативними процесами у всесвітній павутині. У процесі підготовки матеріалу використані аналіз і синтез, індукція та дедукція, метод абстрагування, метод спостереження.

Результати і їх обговорення. Мовне наповнення Інтернету пронизане антропоцентричністю. Він створений людьми і для людей. Центр комунікативної концепції Мережі займає особистість. Вона виступає суб'єктом мовної діяльності, віртуального спілкування, створює віртуальну реальність [10, с. 12]. Водночас розглядаючи Інтернет як середовище існування віртуальної реальності, не варто залишати поза увагою постійний і міцний його зв'язок із реальним світом. Інтернет – це не відокремлений «віртуальний світ», це – додаток до світу реального [13]. Коли людина отримала Інтернет, у неї з'явилося принципово нове поле, де можна знайти простір для творчого самовираження.

Головну соціально-психологічну основу для мережових спільнот сформуливали кілька принципів: 1) індивідуалізму; 2) свободи самовираження; 3) прагнення рівного і вільного доступу до будь-якої інформації [17]. Процес залучення індивіда до Інтернет-комунікації супроводжується і прийняттям ним неписаних канонів такого спілкування, вироблених Інтернет-спільнотою і постійно активно використовуваних.

Віртуалізація існування та взаємодії у новому середовищі, розширення і подальша технологізація сфери комунікацій, трансформації інтелектуально-емоційних ресурсів особистості «здійснюють вплив на процес виникнення нової форми ментальності, людини сучасної цивілізації. Комп'ютер сьогодні став важливим засобом спілкування, а в майбутньому може перетворитися на один із основних засобів комунікативної взаємодії. Якщо це дійсно відбудеться, то, пам'ятаючи, що «The medium is the message» (засіб передавання повідомлення є саме повідомлення), логіка комп'ютерних мереж неминуче почне перетворюватися на логіку спілкування сучасної людини. Тим самим Інтернет як «мережа мереж», тобто сучасна технологічна база інформаційно-комунікаційних потоків, стає епіцентром розвитку сучасної особистості» [9, с. 121]. Можна говорити про активні процеси формування такої собі Інтернет-особистості – віртуальної особистості, учасника Інтернет-комунікації. Саме ця віртуальна особистість формує мову Інтернет-простору, оптимізує її, шукає адекватні форми і способи вираження. Водночас Інтернет-комунікація здійснює свій вплив на особистість.

Технології Інтернет-комунікації дають змогу користувачу залишатися неідентифікованим. Це розв'язує йому руки і відкриває нові можливості для реалізації своїх інтенцій. Ховаючись за вигаданим нікнеймом та

чужою фотографією на аватарі, людина може проявляти себе у різних аспектах, хоча найчастіше це робиться для того, щоб уникнути різних негативних моментів у спілкуванні (образа, залякування, деструктивна критика тощо), або ж навпаки – щоб проявити свою приховану (творчу) іпостась, популяризувати її.

Інтернет-комунікант часто вдається до нехтування узвичаєними правилами орфографії чи навіть граматики. Такі девіації часто стають перешкодою для адекватного декодування інформації. Водночас, якщо мова йде про випадки комерційного використання Інтернету, тоді відправник віртуального повідомлення намагається ретельно дбати про відповідність його графічного і граматичного оформлення загальним правилам, оскільки на перший план тут виходить турбота про одержувача (адресата) і бажання репрезентувати свою організацію як законослухняну і офіційну структуру. У цій ситуації від точності розуміння запропонованого меседжу залежить позитивний результат такої комунікації.

Процеси Інтернет-комунікації сприяють витворенню «нової мови», нового функціонального стилю. Це стосується «суржиковізації» лексичного складу (тут виділену лексему треба розуміти і як мішанину лексичних елементів різних мов, і як спотворені псевдоексми, утворені в результаті змішування української та російської лінгвосистем). У першому випадку мова йде про залучення до смислового наповнення речень лексичних компонентів із інших (англійської, німецької, іспанської) мов. У другому – про використання російсько-українських покрутів у двох аспектах: 1) як реальне вживання (комунікант сприймає таку одиницю як нормативну для нього), а також 2) як стилізація під суржик, коли учасник спілкування вживає той чи інший лексичний елемент, щоб створити комічний ефект. Активно використовується молодіжний сленг, професійні жаргонізми фахівців програмування. Вживання нецензурної лексики відбувається у двох варіантах: прямий і модифікований (із заміною деяких букв іншими, інверсією або використанням на місці тієї чи іншої літери зірочки, амперсанда, крапок). Перше позиціонує такого користувача як невиховану та грубу людину, яка не дотримується етичних норм спілкування та шляхом епатування прагне створити собі певний імідж або образити співрозмовника. Друге вказує на бажання такого автора не переступити межу порядності, при цьому, однак, вжити певне обценне слово для передачі відповідних емоцій, виразного експресивного навантаження, влучної і точної характеристики об'єкта комунікації.

Якщо простір ЗМІ тривалий час вважали найоптимальнішою сферою для виникнення нових мовних одиниць, то тепер до нього додається Інтернет-комунікація. Інша річ, що проблемним залишається питання подальшого входження таких неологізмів до загального словника. Але й оказіоналізмами певна частина таких елементів теж не є, оскільки вони доволі широко та регулярно функціонують в Інтернет-просторі. Тому їх можна вважати «віртуальними неологізмами».

Письмове повідомлення, що виступає основною формою віртуальної комунікації, позбавлене змоги передавати емоції автора, його міміку, жести, інтона-

цію. Частково ця проблема долається використанням вигуків та слів вигуків характеру. Частково – графічними засобами (знаком оклику, крапками, розташуванням у дужках уточнень і «ремарок», «капслоком» та багаторазовим повтором тієї ж літери). Водночас цю лакуну намагаються також заповнити, вдаючись до різноманітних смайликів, зображень (мотиваторів чи демомотиваторів, графічних карикатур, шаржів («фотожаб»), фотографій або відео. Такий прийом можна назвати «пінкчерз-супроводом».

Висновки. Таким чином, глобалізація і розвиток Інтернет-технологій ведуть людство до його чергового перетворення. Віртуальний простір Інтернет-комунікації формується і формує віртуальну особистість: його параметри і специфіка детермінується технічними особливостями Мережі та пошуком оптимізації протікання процесів спілкування саме в такому режимі; водночас такі особливості впливають на саму людину, витворюючи з неї «віртуальну особистість». Наукові пошуки в цьому напрямку мають значні дослідницькі перспективи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барінова С.О. Классификация сокращений в языке Интернета (на материале английского языка) // Известия РГПУ им. А.И. Герцена. 2007. № 33 / URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-sokrascheniy-v-yazyke-interneta-na-materiale-angliyskogo-yazyka>
2. Бергельсон М.Б. Языковые аспекты виртуальной коммуникации // Вестник МГУ. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – М., 2002. – № 1. – С. 55–67.
3. Возняк Т. Глобалізація як виклик людству // І. – 2000. – № 19 / URL: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/politkuchma/globalizac.htm>
4. Дубина Л.В. Тенденции развития русского языка в условиях интернет-коммуникации / Л.В. Дубина // Вестник ТГПУ. 2013. №2 (130) / URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-razvitiya-russkogo-yazyka-v-usloviyah-internet-kommunikatsii>
5. Зайцева С.В. Про деякі напрямки розвитку україномовного Інтернету / С.В. Зайцева // Ученые записки ТНУ им. В.И. Вернадского. Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – 2011. – Т. 24 (63). – № 1. – С. 24–27.
6. Иванова Т.С. Речевое поведение интернет-общения / Т.С. Иванова // Вестник АГУ. Серия 2: Филология и искусствоведение. – 2011. – № 3 / URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/rechevoe-povedenie-internet-obscheniya>
7. Каргин А.В. Интернет и фольклор – технология и традиция / А.С. Каргин, А.В. Костина // Традиционная культура. – 2007. – С. 4–15.
8. Козлова Н.С. Самопрезентация личности в условиях виртуальной коммуникации (на примере немецкоязычных блогов) / Н.С. Козлова // Вестник ЮУрГУ. Серия: Лингвистика. 2012. №25 / URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/samoprezentatsiya-lichnosti-v-usloviyah-virtualnoy-kommunikatsii-na-primere-nemetskoyazychnyh-blogov>
9. Колесник О.О. Интернет как фактор влияния на развитие личности / О.О. Колесник // Теория та методика электронного обучения: сб. науч. работ. Выпуск III. – Кривий Ріг: ВВ НМетАУ, 2012. – С. 120–123.
10. Компанцева Л.Ф. Интернет-коммуникация: когнитивно-прагматичний та лінгвокультурологічний аспекти: автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Л.Ф. Компанцева. – К., 2007. – 36 с.
11. Коноплицкий С.М. Социальные аспекты коммуникации в сети Интернет: феноменологический анализ: автореф. дис. канд. социол. наук: 22.00.01 / С. М. Коноплицкий. – К., 2007. – 17 с.
12. Кузнецов Б.М. Глобальная информационно-коммуникативная среда и молодежная аудитория России: социкультурный анализ: автореф. дис. ... канд. социол. наук: 22.00.06 – социология культуры / Б.М. Кузнецов. – М., 2010. – 18 с.
13. Култыгин В. «Что ты видишь за окном? – рабочий стол» // Интернет и фольклор: сборник статей / сост. А.В. Захаров. – М.: ГРЦРФ, 2009 / URL: <http://magazines.russ.ru/october/2010/7/ku13-pr.html>
14. Матвієнко О.В. Комунікативна діяльність у мережі Інтернет: теоретико-методологічні підходи до аналізу соціалізації студентської молоді / О.В. Матвієнко, Г.І. Остапенко // Вісник ХДАК. – 2013. – Вип. 41. – С. 151–158.
15. Пономаренко Л.Г. Мова сайтів українського сегмента інтернету: реалії та перспективи / Л.Г. Пономаренко, С.А. Козиряцька // Держава та регіони. Серія : Гуманітарні науки. – 2014. – № 1–2. – С. 64–69.
16. Рудик М. Українське слово в інтернеті / М. Рудик / URL: http://journ.lnu.edu.ua/publications/zbirnyk07/Zbirnyk07_Ruduk.htm
17. Сидоров М. Інтернет як засіб соціальної комунікації та соціального впливу / М. Сидоров, Д. Табаков // Політичний менеджмент. – 2008. – № 4 (31). – С. 119–125 / URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/59836/12-Sidorov.pdf?sequence=1>
18. Скуловатова О. Інтернет-ресурси як психологічний фактор впливу на якість навчання [Текст] / О. Скуловатова // Вісник КНТЕУ. – 2013. – № 5 (91). – С. 84–94.
19. Фатунова В.М. Інтернет-середовище як фактор психологічного розвитку комунікативного потенціалу особистості: автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В.М. Фатунова. – К., 2004. – 27 с.
20. Чемеркін С.Г. Культуромовний аспект уживання слів на позначення дії, які набули нових значень (на матеріалі мови в Уанеті) / С.Г. Чемеркін // Наук. зап. ТПУ ім. В. Гнатюка. Мовознавство. – Тернопіль, 2004. – Т. 1 (11). – С. 49–54.
21. Чемеркін С.Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньоструктурні процеси: монографія / С. Г. Чемеркін. – К.: НАН України. Інститут української мови, 2009. – 240 с.
22. Чичкань Г. Мова та стиль інтернет-комунікації / Г.С. Чичкань / URL: http://journal47.at.ua/publ/chichkan_galina_mova_ta_stil_internet_komunikacii/1-1-0-5
23. Чичкань Г.С. Емоційно-оцінний потенціал невербальних засобів Інтернет-комунікації / Г.С. Чичкань / URL: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Philologia/9_108272.doc.htm
24. Экслер А. Общение в интернете. – М.:ИТ Пресс, 2006. – 384 с.

REFERENCES

1. Barinova, S.O. Classification of abbreviations in the language of the Internet (based on English) // IZVESTIA RGPU. A.I. Hertsen. 2007. № 33 / URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-sokrascheniy-v-yazyke-interneta-na-materiale-angliyskogo-yazyka>
2. Bergelson, M.B. Linguistic aspects of virtual communication // Vestnik MGU. Series 19. Linguistics and intercultural communication. – M., 2002. – № 1. – P. 55–67.
3. Vozniak, T. Globalization as a challenge to humanity // YI. – 2000. – № 19 / URL: <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/polit-kuchma/globalizac.htm>

4. Dubina, L.V. Trends of development of Russian language in terms of internet-communication / L.V. Dubina // Bulletin of TSPU. 2013. №2 (130) / URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-razvitiya-russkogo-yazyka-v-usloviyah-internet-kommunikatsii>
5. Zaitseva, S.V. Some directions of Ukrainian Internet development / S.V. Zaitseva // V.I. Vernadsky TNU academic memoirs. Series "Philology. Social Communications"- 2011. – T. 24 (63). – № 1. – P. 24-27.
6. Ivanova, T.S. Speech behavior of Internet communication / T.S. Ivanova // Vestnik of AGU. Series 2: Literature and art history. – 2011. – № 3 / URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/rechevoe-povedenie-internet-obscheniya>
7. Kargin, A.V. Internet and folklore – technology and tradition / A.S. Kargin, A.V. Kostina // Traditional culture.- 2007. – P. 4-15.
8. Kozlova N.S. Self-presentation of the identity in virtual communication (based on German blogs) / N.S. Kozlova // Bulletin of IUrGU. Series: Linguistics. 2012. №25 / URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/samoprezentatsiya-lichnosti-v-usloviyah-virtualnoy-kommunikatsii-na-primere-nemetskoyazychnyh-blogov>
9. Kolesnik, O.O. Internet as a factor of influence on personality development / O.O. Kolesnik // Theory and methods of electronic education: collection of scientific works. Volume III. – Kryvyi Rig: BB NMetAU, 2012. – P. 120-123.
10. Kompantseva, L.F. Internet communication: cognitive – pragmatic, linguistic and cultural aspects: dissertation of the candidate of sociological sciences Specialty 10.02.02 "Russian language" / L.F. Kompantseva. – K., 2007. – 36 p.
11. Konoplytskyi, S.M. Social aspects of communication on the Internet: a phenomenological analysis: dissertation of the candidate of sociological sciences: 22.00.01 / S.M. Konoplytskyi. – K., 2007. – 17 p.
12. Kuznetsov, B.M. Global informational communicative environment and the youth audience in Russia: social and cultural analysis: the Dissertation of the candidate of sociological sciences: 22.00.06 – sociology of culture / B.M. Kuznetsov. – M., 2010. – 18 p.
13. Kul'tygin, B. "What do you see outside the window? – desktop" // Internet and folklore: a collection of articles / comp. A.V. Zakharov. – M.: GRTSRF, 2009 / URL: <http://magazines.russ.ru/october/2010/7/ku13-pr.html>
14. Matviienko, O.V. Communicative activity in the Internet: theoretical and metodological approaches to the analysis of students' socialization / O.V. Matviienko, G.I. Ostapenko // Vestnik of HDAK. – 2013 – Vol. 41. – P. 151-158.
15. Ponomarenko, L.G. Language of Ukrainian segment of the Internet: realities and prospects / L.G. Ponomarenko, S.A. Kozlyriatska // The State and the regions. Series: The humanities". – 2014. – № 1-2. – P. 64-69.
16. Rudyk, M. Ukrainian word on the Internet / M. Rudyk / URL: http://journ.lnu.edu.ua/publications/zbirnyk07/Zbirnyk07_Rudyk.htm
17. Sydorov, M. Internet as a means of social communication and social impact / M. Sydorov, D. Tabakov // Political management. – 2008. – № 4 (31). – P. 119-125 / URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/59836/12-Sydyrov.pdf?sequence=1>
18. Skulovatova, O. Internet resources as psychological factor of influence on the quality of education" [Text] / O. Skulovatova // Herald of KNTEU. – 2013. – № 5 (91). – P. 84-94.
19. Faturova, V.M. Internet environment as a factor of the psychological development of the communicative potential of the individual: thesis of candidate of psychological sciences: – specialty 19.00.07 "Educational and developmental psychology" / V.M. Faturova. – K., 2004. – 27 p.
20. Chemerkin, S.G. Cultural and linguistic aspect of the word usage to describe the actions that have gained new values (based on language in Uanet) / S.G. Chemerkin // Scientific notes of V. Hnatiuk TPU. Linguistics. – Ternopil, 2004. – Vol. 1(11). – P. 49-54.
21. Chemerkin S.G. Ukrainian language on the Internet: extralinguistic and internal structural processes: monograph / S.G. Chemerkin. – K.: NAN of Ukraine. Ukrainian Language Institute, 2009. – 240 p.
22. Chychkan, G.S. Language and style of Internet communication / G.S. Chychkan / URL: http://journal47.at.ua/publ/chichkan_galina_mova_ta_stil_internet_komunikaciji/1-1-0-5
23. Chychkan, G.S. Emotionally evaluative potential of non-verbal means of Internet communication / G.S. Chychkan / URL: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Philologia/9_108272.doc.htm
24. Eksler, A. Communication in the Internet". – Moscow: NT Press, 2006. – 384 p.

Internet communication and Internet communicant: interaction and mutual generation

Iu. Vorobei

Abstract. The article covers the issues of interaction and interinfluence between Internet communication and Internet communicator. The main prerequisites of this process have been analysed as well as the peculiarities of modern Web language defined.

Keywords: globalization, Internet communication, Internet space, virtual reality, personality

Когнітивно-інтерпретаційний підхід до аналізу знакової природи креолізованих віршованих текстів

О.О. Вялікова*

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: sinoyo@nm.ru

Paper received 08.11.15; Revised 12.11.15; Accepted for publication 20.11.15.

Анотація. У статті аналізується знакова природа креолізованих віршованих текстів, під якими у роботі розуміються фігурні вірші, конкретна поезія та заум. Автор зупиняється на ретельному вивченні семіотики тексту взагалі, та особливостях креолізованого віршованого тексту зокрема. Досліджувані методики вивчення візуальної поезії об'єднані у статті у когнітивно-інтерпретаційний підхід, оскільки їх автори спираються на аналіз сприйняття окремих елементів візуалізованого тексту та інтерпретацію тексту загалом.

Ключові слова: семіотика тексту, візуальна поезія, креолізований віршований текст, знакова природа, методика аналізу.

Вступ. У семіотичних дослідженнях смисловим центром терміноелемента “текст” є знак, суперзнак, складний мовний знак чи то макрознак, як от: “деякий макро- або суперзнак, який уміщує в собі всі інші сутності (фонему, морфему, синтагму і т. ін.) як складники знаку (або, ймовірно, мікро- чи то субзнаки)” [18, с. 79]. Основною ознакою такого погляду на текст є наявність інформації в семантично організованій послідовності знаків. Смисловизначальним є те, що цим терміном позначають знакові утворення вербального та невербального походження, зокрема твори мистецтва, музичні твори, німе кіно, одне слово: культура в цілому представляє собою текст у його знаковому вияві. Знакову характеристику креолізованого тексту як “мовної графічної інформації та частково немовної – адитивної (запис музики, шумів тощо) та зображувальної” представлено С.Г. Кулешовим [11, с. 143].

Короткий огляд публікацій за темою. У семіотичі поняття тексту має широке тлумачення: текст – це наповнена смислом структура, яка складається зі знаків [16]. Р.Т. Гром'як та Ю.І. Ковалів визначають текст як будь-яку послідовність знаків, зведену за правилами певної системи мови [12, с. 662]. Дискусійним також залишається питання про знаковий статус тексту. У зв'язку з цим виділяються такі основні погляди: 1) текст – це мовний знак (П. Хартман, В. Дресслер, Д. Фівегер); 2) текст – це мовленнєвий знак (Н.І. Серкова); 3) текст має знакову природу, проте не є знаком (М.Я. Димарський) [там само].

Зауважимо на глибокій дискусійності знакової природи тексту, яка в ініціації М.Я. Димарського означується як “сплокуса семіотикою [7, с. 29]. Головним доказом знаковості мови, але незнаковості тексту в авторській інтерпретації, є феноменологія, потенційна безмежність і необліковуваність текстового поля, неоднозначність його сприйняття тощо.

Ціллю статті є проаналізувати знакову природу креолізованого віршованого тексту та представити наявні методи його вивчення.

Результати та їх обговорення. Х. Штьокл вважає, що суть креолізації полягає у тому, що різні семіотичні системи об'єднані і взаємопов'язані на різних рівнях (синтаксично і семантично) [29, с. 206].

Оскільки спілкування це діяльність, що відбувається по шаблонах, можна було б очікувати цілий набір текстових виразальних прийомів і технік набору, використаних для зв'язку візуального та вербального змісту [29, с. 204]. Завдання семіотики тексту, мультимодальної семіотики виявити ці шаблони і змоделювати як

зображення та мова співпрацюють для формування зв'язного цілого [там само]. З точки зору когнітивістики, ці дві основні семіотичні системи йдуть пліч о пліч в будь-якому разі, оскільки розуміння мови зазвичай означає мислено уявляти речі, тоді як розуміння зображення зазвичай потребує знання мови, комунікативних процедур і сталих виразів [28, с. 18]. Як зазначив Андрутсопулос [25] більшість типів тексту “побудовані вербально, але структуровані й організовані візуально”.

За Х. Штьоклем модель розуміння креолізованого тексту освітлює два моменти. По-перше, за нею візуальне розуміння уявляється як послідовність стадій, на яких реципієнт обирає декілька основних перцептивних та когнітивних завдань. Хоча ці стадії організовані послідовно, вони не потребують зафіксованого розташування. Найкраще розглядати модель як індивідуально гнучкий процес, цикл, який може бути повторений й доступний у будь-якій точці. По-друге, кожна когнітивна операція залучує, що найважливіше, акт розпізнавання окремих зображувальних елементів. Тож на кожній стадії процесу розуміння реципієнти класифікують те, що вони бачать, і відносять це до певного типу зображення або візуального шаблону. Створення смислу у візуалізованому тексті за Х. Штьоклем відбувається наступним шляхом [28, с. 115–129]:

1. Ще до того, як глядачі усвідомлюють зміст картинки, вони роблять здогадки щодо функції та цілі даної картинки. (Це легко зробити в рекламному тексті, адже глядач знайомий із виглядом та способом розміщення реклами, проте у візуальній поезії потрактування є значно більш широким й ускладненим.)
2. Розуміння образу передбачає бачення візуальних форм (гештальтів) та об'єднання їх для утворення повнозначних знаків (суть). На цій стадії глядачі реєструють якість картинки: вони помічають, чи простий або складний в неї дизайн, чи легко її прочитати та чи підпадає вона під їх або будь-який інший естетичний стандарт.
3. На наступній стадії глядачі намагаються сформувати ідею змісту картинки. Тут працюють два нюанси: опрацювання зображеного та контекст або ситуація.
4. Зрештою, два семіотичні коди повинні об'єднатися аби виробити загальне повідомлення.

Використовуючи теорію знаків Ч. Пірса, А.Г. Степанов побудував типологію фігурних віршів, комплексно дослідив участь ритму, метру, інтонації, рими в семантизації строфи [20]. На прикладі фігурних вір-

шів вченим досліджується семантика візуальної графіки, яка реалізує відношення фігури, що розуміється як знак, до того, про що говориться у тексті як репрезентованому об'єкті.

Візуальна поезія поєднує в собі словесне та образотворче мистецтво завдяки створенню словесно-зорового образу [4]. Так, за визначенням М. Сороки, текстовий символ (а це може бути літера, слово чи речення) є “елементом зорового образу завдяки специфічному його розташуванню в зображенні чи в об'єкті”, а під час синтезу текстового символу та зображення виникає “автономний символ”, основою якого є дихотомія ТЕКСТ-ЗОБРАЖЕННЯ [10, с. 397]. У переважній своїй більшості дихотомія ТЕКСТ-ЗОБРАЖЕННЯ виражає саму ідею конкретного візуального вірша. Характерною рисою також виступає динаміка сприйняття, відчуття перцептивного й семантичного руху [4].

Дослідження, що пов'язані з візуалізацією поетичного жанру, стають популярними в зв'язку із інтересом до гіпотетичних наслідків глобалізації, що зростає з кожним роком, оскільки спочатку візуальна поезія створювалася як жанр на стику поезії та мистецтва (живопису, графіки, скульптури, прикладного творчості), що був і покликаний стерти межі мовних відмінностей [13, с. 12]. Сучасного поета не може не хвилювати те, як його творіння виглядає на папері. У результаті розвитку комп'ютерних технологій стало нескладно змінювати довжину рядка, відстань між строфами, а також розмір і, що важливо, колір шрифту. Всі ці метаморфози трансформують зміст самого твору [там само].

Крім особливих структурних ознак у візуальній поезії можна також виділити графічну образність, нелінійність сприйняття, а також відносно індивідуальність інтерпретації та багатогранність значення, що було розкрито в ній – характеристики, властиві і символу. Твори візуальної поезії можуть виступати в ролі символу, а значить, й інтерпретувати їх потрібно виходячи з символічних характеристик, вважає В.О. Липчанська [13, с. 14–15].

Елементи креолізації допомагають звести до мінімуму кількість вербального тексту, будучи ефективним інструментом “пакування” частини змісту, запобігання інформаційному перевантаженню, виводячи з вербальної сфери прагматичну складову тексту [23].

Наративність візуального віршованого тексту проголошує В.П. Бедрик [2, с. 35]. Якщо справедливо говорити про алегоричність, в певних випадках, зображення, то також виправдано буде назвати структуру візуальної поезії – візуальною риторикою. Візуальні знаки, хоча й можуть бути укладеними в окрему мову, в цьому випадку не творять її. Вони підкоряються правилам літератури як часового виду мистецтва. Про це також свідчить поєднання їх в одному тексті з власне лінгвістичними знаками. Візуальні символи без цього поєднання та підпорядкування не є літературою, поезією, можуть бути алегоричним живописом, символами у графіці тощо, які призначені ілюструвати літературу, а не бути нею. Безперечно, візуальні знаки в поезії мають власне значення, але його не варто намагатися відділити від значення тексту загалом, бо в такому випадку замість дешифрування отримаємо розрив мінімальних одиниць змісту [там само].

На іконічності знаків-конституентів КВТ зупиняється В.П. Бедрик. Реципієнт діє в “неочікуваному контексті”, на що спрямована загалом уся так звана курйозна поезія [2, с. 36]. Тому спочатку намагається змінювати дискурс, а вже потім пристосовуватися до нього. Людське ж сприйняття прагне навіть посилити зв'язок іконічного знаку з позначуванням. Хоча загалом будь-який знак не самототожний. Іронія, жарт і гра у візуальних типах поезії, з одного боку, покликані увиразнити “зашифровані” змісти, а з другого, не будучи “справжніми” висловлюваннями, сприяють “обману” або герметизації змісту, який не має бути затемненим в посланнях, плакатах, візуальній поезії [там само].

Коли автори творять візуальну поезію, експериментуючи з побудовою й розміщенням рядків, шрифтом тощо, активізуються враження реципієнтів як читачів і водночас як глядачів [14, с. 223].

Матеріали та методи. Н.Д. Мочернюк пропонує інтермедіальну методологію в підході до аналізу просторової специфіки літературного твору у взаємодії з образотворчим мистецтвом [14, с. 219]. У сфері інтермедіальності художній простір є одним з важливих чинників, що розкриває позиції літератури як найбільш універсального виду мистецтва, здатного конвертувати у слові інші його види, зокрема візуальні. Інтермедіальність передбачає організацію тексту через взаємодію мов різних видів мистецтва й визначається як особливий спосіб організації тексту та специфічна методологія аналізу й окремого художнього твору, і мови художньої культури в цілому [там само].

Згідно з типологією, заснованою на інтерпретації відношень у семіотичному трикутнику, перший тип інтермедіальних зв'язків передбачає моделювання матеріальної фактури іншого виду мистецтва у літературі, отож мова йде про візуальні форми в поезії чи прозі (паліндроми, акростиhi, анаграми тощо). Оскільки цей тип зв'язків орієнтований на зовнішні елементи тексту, то розглянуті вище взаємодії поезії і графіки, зокрема щодо особливостей моделювання простору, тяжіють до нього [14, с. 222–223]. Другий тип інтермедіальних зв'язків передбачає проекцію формотворчих принципів візуальних мистецтв у літературному тексті. Практика інтермедіальних досліджень на пограниччі літератури й живопису небагата на такі студії [14, с. 224].

Антропоцентризм сучасної лінгвістичної парадигми змушує науковців більшою мірою звертатись до інтерпретативного аналізу з суб'єктивними когнітивними перцепціями поетичного тексту взагалі та креолізованого віршованого тексту зокрема. Дослідники останнього стверджують, що візуальна поезія може змінювати нашу свідомість [9]. Там, де людині з лінійно організованим сприйняттям привиджуються ознаки хаосу, поет вбачає можливості іншого порядку [там само].

Проблема інтерпретації конкретних поетичних текстів полягає у тому, що із самого початку ця поезія позиціонувалася як така, що не виступає відображенням жодного явища оточуючої дійсності, не передає переживання автора і існує не для того, щоб втілювати на графічному рівні певні абстрактні ідеї нематеріальної дійсності, а для того, щоб просто існувати – бути самоцінним, незалежним елементом надпредметного світу [19]. Внаслідок такої прагматично-інформаційної самодостатності ця поезія відкидає і один із найважливіших компонентів інтерпретаційного аналізу, а саме –

металінгвістичний контекст. Принаймні, у розумінні останнього як сукупності основних джерел отримання додаткової інформації про будь-який літературний твір, таких як світогляд та ідейно-ціннісні переконання автора, причини задуму та умови практичної реалізації окремих частин та загальної сюжетної лінії цього художнього тексту, культурно-історична ситуація, на тлі якої його було створено, та багато інших чинників нелінгвістичного характеру, що допомагають краще зрозуміти прямі та метафоричні значення, закладені вже у безпосередньо лексико-граматичних одиницях тексту художнього твору. У процесі інтерпретації конкретних поезій спиратися на усі ці джерела інформації не є можливим, тому перед інтерпретатором відкривається широкий обрій можливих варіантів тлумачення тексту, що базуються на його суб'єктивному сприйнятті і баченні змісту. З огляду на це Г.О. Скалевська вважає, що інтерпретація конкретних поезій відбувається за умов взаємодії світогляду читача із самим текстом, а не із світоглядом якогось конкретного автора [там само].

Окрім проблем, пов'язаних із складністю визначення металінгвістичного контексту, багато питань стосовно інтерпретації окремих текстів конкретної поезії виникає і на рівні їх суто лінгвістичного контексту. Виникає це внаслідок того, що лексичні та граматичні елементи цих текстів, як правило, не об'єднуються між собою за принципом логічних зв'язків. Значна кількість конкретних поезій будується за принципом суто графічної поєднаності лексичних та знакових елементів, що не вступають між собою у жодні граматико-семантичні зв'язки [там само].

Досліджуючи креолізований віршований текст, В.О. Липчанська використовує “порівняльний стилістичний, структурний та семіотичний аналізи текстів візуальної поезії” [13, с. 13]. Дослідниця доходить висновку, що “візуальна поезія не стільки працює на сенс, скільки навпаки, робить його вторинним, текст розширюється на два рівні, які не сприймаються одночасно: образотворчий і вербальний, і другий зазвичай програє” [13, с. 15].

Дослідниця курйозної поезії О.П. Ткаченко використовує метод стильового аналізу, який передбачає вивчення літературних творів у відповідності до законів мистецького розвитку певного історичного періоду [22].

У монографії Г. Д. Клочек для розкриття засобів візуалізації використано потенціал рецептивної поетики, головний методологічний принцип якої полягає в моделюванні за допомогою психологічного інструментарію процесу сприймання художніх текстів [8].

Один з придатних методів вивчення афективних (емоційних) реакцій на візуальні ефекти є eye-tracking (стеження за рухом очей) [26]. Ця методика в першу чергу була використана в читанні, але стала дуже важливим інструментом у вивченні візуальної комунікації. Eye-tracking дає нам здатність проникнути в суть розподілу візуальної уваги в плані того, які елементи обслуговуються, як довго, в якій послідовності і як ретельно. Це надає дані про сприйняття і пізнавальні процеси при взаємодії одержувачів зі складними матеріалами [27].

Як правило, більшість науковців використовує спільні загальнонаукові методи дослідження креолізованого тексту: це метод концептуального аналізу –

для з'ясування дефініції “креолізований текст”; метод аналізу, синтезу та порівняння – для виокремлення різновидів креолізованого тексту; ілюстративний метод – для добирання прикладів з ілюстративного матеріалу [6].

Використання цих методів в свою чергу допомагає виділити певні моделі креолізації вербальних та невербальних одиниць. Наприклад, Г.О. Цуканова пропонує п'ять моделей об'єднання цих компонентів:

- “вербальний текст + зображення” – метафоричний образ утворюється поєднанням компонентів, що окремо сприймаються як нейтральні;
- “лексична метафора + зображення” – вихідний метафоричний вербальний текст поєднується з нейтральним зображенням;
- “візуальна метафора + вербальний текст” – до метафоричних зображень додається нейтральний вербальний текст;
- “метафоричний вербальний текст + візуальна метафора” – метафоричний креолізований текст створюється взаємозалежністю лексичної та візуальної метафори; сутність такої метафоричності розкривається лише за умови нерозривності складових;
- “метафоричний вербальний текст = візуальна метафора” – це тексти з найвищим рівнем креолізації, у яких текстова метафора “вписана” у візуальну; вона формується на рівні ідеї повідомлення [24, с. 151].

Існує багато різновидів кореляції тексту та зображення, серед яких російська дослідниця Л.В. Головіна виокремлює паралельний (зміст тексту та малюнок повністю збігаються), доповнювальний (іконічна інформація частково перекриває вербальний текст або навпаки) та інтерпретативний (текст та зображення не пов'язані одне з одним за змістом) [5, с. 93]. Відповідно до даної класифікації М.Ю. Амеліна виділяє повну або часткову кореляцію [1, с. 14].

На основі когнітивного підходу інтерпретує креолізовані тексти Ю.В. Стодолінська та виділяє в них основний та допоміжний вербальний компонент [21]. Зо дослідницею, основні компоненти містять найбільш важливу інформацію, яка є самодостатньою та зрозумілою. Допоміжний вербальний компонент містить додаткову інформацію, яка не є ключовою і зазвичай є графічно виділеною (меншим шрифтом або в дужках). Допоміжний невербальний компонент зображує інформацію, яка не містить суттєвого значення для адресата та, як правило, відіграє естетичну функцію [21, с. 104].

Інтерпретувати креолізовані тексти за допомогою “когнітивного прийому вербально-візуальної метафори, яка шляхом мапування допоможе встановити співвідношення між зображенням та вербальними компонентами”, пропонує А.Л. Сегал [17, с. 124]. Візуальні елементи креолізованого тексту у дослідженні співвіднесено зі знаками-іконами, знаками-символами та знаками-індексами.

Розмірковуючи про співвідношення вербального і візуального рядів у креолізованому тексті, О. Мстиславська зазначає, що вербальний ряд визначає природу візуального. Однак візуальний ряд значно поглиблює сприйняття вербального ряду: він розширює, доповнює і здійснює його інтерпретацію візуальними засобами [15, с. 418]. Зображувальний ряд моделює образ того світу, який пропонує текст. Він представ-

ляє другу інформаційну систему розгортання змісту твору [15, с. 423]. На підтвердження цих міркувань Г.В. Бітківська наводить графічне оформлення есе Дмитра Павличка, “який є поліграфічним відтворенням живого почерку, цілком відповідає щирому, відвертому тону думок поета” [3, с. 97–98]. Дослідниця використовує контекстуально-інтерпретаційний метод, витлумачуючи невербальні елементи когнітивним способом, аналізуючи сприйняття елементу на основі фонових знань.

Висновки. У рецензії на книгу про креолізовані (в західній традиції – мультимодальні) метафори, Х. Штёкл підкреслює важливість об’єднання когнітивної та креолізованої парадигми. Когнітивна лінгвістика використовує креолізовані тексти для вивчення різних проявів концептуальних метафор у зображеннях, звуках і жестах, щоб побачити, як метафори побудовані, об’єднуючи ці режими. Теорія креолізації сфокусована на ключових функціях метафор для зв’язку різних режимів у креолізованому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

- Амеліна М.Ю. Взаємодія вербального та невербального компонентів в текстах іспаномовної реклами / М.Ю. Амеліна // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 24. – 2013. – С. 12–19.
- Бедрик В.П. Комунікація та автокомунікація в сучасній українській візуальній поезії / В.П. Бедрик // Літературознавчі студії. – Вип. 35. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. – С. 33–37.
- Бітківська Г.В. Візуальний образ у сучасному літературному журналі / Г.В. Бітківська // Літературознавчі студії. – Вип. 39 (1). – 2013. – С. 95–102.
- Васильківська О.О. Проблема сприйняття і вивчення візуальної лірики сучасними читачами / О.О. Васильківська // Соціум. Наука. Культура. Філологічні науки / URL: <http://intkonf.org/vasilkivska-oo-dokt-ped-nauk-prof-kutsevolom-problema-spriynyattya-i-vivchennya-vizualnoyi-liriki-suchasnimi-chitachami/>
- Головина Л.В. Креолізований текст: закономірності побудови / Л.В. Головина // Речеве об’єднання: психологічні та психолінгвістичні проблеми. – М.: АН СРСР, Ін-т лінгвістики, 1985. – С. 82–100.
- Драган-Іванець Н. Паралінгвістичні засоби креолізованого інтернет-тексту / Н. Драган-Іванець // Стиль і текст: науковий збірник / за ред. В.В. Різуна; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. К., 2014. Вип. 15. С. 223–230.
- Дымарский М.Я. Проблемы текстообразования и художественный текст: на материале русской прозы XIX–XX веков / Михаил Яковлевич Дымарский. – Изд. 3-е, испр. – М.: КомКнига, 2006. – 296 с.
- Клочек Г.Д. Поетика візуальності Тараса Шевченка / Григорій Дмитрович Клочек. – К.: Академвидав, 2013. – 256 с.
- Колотвин В. Візуальна поезія – альтернатива лінійної організації восприятия / В. Колотвин // Доклад на фестивалі “Культурні герої 21 століття” в г. Кемерово, 1999 / URL: <http://www.vavilon.ru/textonly/issue3/kolotvin.htm>
- Ковалів Ю.І. Літературна енциклопедія: у 2 томах / Юрій Ковалів. – К.: ВЦ “Академія”, 2007. – Т. 1. – 608 с.
- Кулешов С.Г. Документ як історичний джерело: граничні поняття з точки зору інформаційного підходу / С. Г. Кулешов; под общ. ред. Н.С. Ларькова // Документ як соціокультурний феномен: збірник матеріалів IV Всеросійської науково-практичної конференції з міжнародним участям. – Томск: Томський державний університет, 2010. – С. 142–145.
- Літературознавчий словник-довідник / [редкол.: Р.Т. Гром’як та ін.]. – К.: Академія, 1997. – 748 с.
- Липчанська О.В. Мовно-стилістичні особливості текстів візуальної поезії / О.В. Липчанська // Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики навчання іноземних мов в дослідженнях студентів: збірник статей. – Вип. 9, Ч. 2. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 11–18.
- Мочернюк Н.Д. Художній простір у контексті інтермедіальності (поезія та образотворче мистецтво) / Н.Д. Мочернюк // Питання літературознавства: науковий збірник / гол. ред. О.В. Червінська. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. – Вип. 87. – С. 219–229.
- Мстиславская Е. Вербальный и визуальный ряды в книжной культуре (на материале авторской книги) / Е. Мстиславская // Искусство versus литература: Франция – Россия – Германия на рубеже XIX – XX веков: Сб. ст. – М. ОГИ, 2006. – С. 418–423.
- Садченко В.Т. Текст как объект лингвистической семиотики / В.Т. Садченко // Вестник Челябинского государственного университета. – №5 (143) “Филология. Искусствоведение”. – Вип. 29. – Челябинск, 2009. – С. 104–111.
- Сегал А.Л. Візуальні компоненти в рекламній інформаційному колажі як креолізованому утворенню / А.Л. Сегал // Studia philologica. – 2014. – Вип. 3. – С. 123–128.
- Серкова Н.И. Предпосылки членения текста на сверхфрагментах / Н.И. Серкова // Вопросы языкознания. – 1978. – № 3. – С. 75–82.
- Скалевська Г.О. Конкретний поетичний текст як складна самоорганізована система: проблеми інтерпретації / Г.О. Скалевська // Наукові записки. Серія “Філологічна”. – Острог: Вид-во Національного університету “Острозька академія”. – Вип. 30. – 2012. – С. 159–161.
- Степанов А.Г. Семантика стихотворной формы: Фигурная графика, строфика, enjambement: дисс. ... канд. филол. наук: 10.01.08 / Александр Геннадьевич Степанов. – М.: РГБ, 2003. – 186 с.
- Стодолінська Ю.В. Класифікація креолізованих текстів у дискурсі маркетингу американських компаній дитячого одягу / Ю.В. Стодолінська // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”]. Сер. Філологія. Мовознавство. – Вип. 204. Том 216. – 2013. – С. 103–109.
- Ткаченко О.П. Курйозна поезія в українській бароковій літературі 1999 року: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / Олена Петрівна Ткаченко; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 20 с.
- Тяжлов Я.И. Графическая норма в современных медиатекстах о кино / Я.И. Тяжлов // Современный дискурс-анализ. – Выпуск 9 / URL: <http://discourseanalysis.org/ada9/st67.shtml>
- Цуканова Г.О. Метафора в креолізованих текстах друкованої соціальної реклами / Г.О. Цуканова // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2013. №2(14). С. 150–154.
- Androustopoulos, J. Zur Beschreibung verbal konstituierter und visuell strukturierter Textsorten: das Beispiel Flyer / J. Androustopoulos // Bild im Text – Text und Bild [eds. U. Fix, H. Wellman]. – Heidelberg: Winter, 2000. – S. 343–366.
- Holmqvist, K., Nyström, M., Mulvey, F. Eye tracker data quality: What it is and how to measure it / K. Holmqvist, M. Nyström, F. Mulvey // Proceedings of the 2012 Symposium on Eye Tracking Research and Applications. – New York, NY: ACM, 2012. – P. 45–52.
- Scheiter, K., Van Gog, T. Using Eye Tracking in Applied Research to Study and Stimulate the Processing of Information from Multirepresentational Sources / K. Scheiter, T. Van Gog // Applied Cognitive Psychology. Special Issue: Themed issue: Using Eye Tracking in Applied Research to Study and Stimulate the Processing of Information from Multi-representational Sources. – Vol. 23. – № 9. – 2009. – P. 1209–1214.
- Stöckl, H. In between Modes: Language and Image in Printed Media / H. Stöckl // Perspectives on Multimodality [eds. E. Ventola, C. Charles, M. Kaltenbacher]. – Amsterdam: Benjamins, 2004. – P. 9–30.
- Stoeckl, H. The language-image-text – Theoretical and analytical inroads into semiotic complexity / H. Stoeckl // Arbeiten aus Anglistic und Amerikanistik. Band 34 (2009). Heft 2. Gunter Narr Verlag Tübingen. – P. 203–226.

REFERENCES

1. Amelina, M.Yu. The interaction of verbal and nonverbal components in the texts of the Spanish commercial / M.Yu. Amelina // The problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics. – Vol. 24. – 2013. – P. 12–19.
2. Bedrik, V.P. The communication and autocommunication in the modern Ukrainian visual poetry / V. P. Bedrik // Literary Studies. – Vol. 35. – K. : KNU named after Taras Shevchenko, 2012. – P. 33–37.
3. Bitkivska, B.V. Visual images in contemporary literary magazine / G.V. Bitkivska // Literary Studies. – Вип. 39 (1). – 2013. – P. 95–102.
4. Vasylykivska, O.O. The problem of perception and study of modern visual poetry readers / O.O. Vasylykivska // Society. Science. Culture. Philology / URL: <http://intkonf.org/vasylkivska-oo-dokt-ped-nauk-prof-kutsevol-om-problema-spriynyattya-i-vivchennya-vizualnoy-liriki-suchasnimi-chitachami/>
5. Golovina, L.V. The creolized text: patterns of building / L.V. Golovin // Speech Communication: psychological and psycholinguistic problems. – Moscow: USSR Academy of Sciences, Institute of Linguistics, 1985. – P. 82–100.
6. Dragan-Iwaniec, N. The paralinguistic means of the creolized Internet text / N. Dragan-Iwaniec // Style and text: scientific journal / ed. V. Rizun; Journalism Institute of Kyiv National Taras Shevchenko University. – K., 2014. – Vol. 15. – P. 223–230.
7. Dymarsky, M.J. Problems of textbuilding and literary text: on a material of Russian prose of XIX-XX centuries / Mikhail Yakovlevich Dymarsky. – 3rd ed, corr. – M.: KomKniga, 2006. – 296 p.
8. Literary Dictionary Directory / [redkol. : R.T. Hrom'yak et al.]. – K.: Academy, 1997. – 748 p.
9. Mochemyuk, N.D. The art space in the context of Intermediality (poetry and art) / N.D. Mochemyuk // Questions of literature: scientific journal / Ed. A.V. Chervinska. – Chernivtsi: Chernivtsi National University Press, 2013. – Vol. 87. – P. 219–229.
10. Klochek, G.D. Poetics of visuality of Taras Shevchenko / Grygory Dmytrovych Klochek. – K.: Akademvydav, 2013. – 256 p.
11. Kovaliv, Y.I. Literary Encyclopedia: in 2 volumes / Yuri Kovaliv. – K.: EC "Academy", 2007. – V. 1. – 608 p.
12. Kolotvyn, V. Visual Poetry – an alternative to linear organisation of the perception / V. Kolotvyn // The report at the "The Cultural Heroes of the 21st century" in Kemerovo, 1999. – Access mode: <http://www.vavilon.ru/textonly/issue3/kolotvin.htm>
13. Kuleshov, S.G. document as a historical source: the boundaries of the concept in terms of the information approach / SG Kuleshov; under the total. ed. N.S. Lar'kov // The document as a sociocultural phenomenon: a collection of materials of the IV All-Russian scientific-practical conference with international participation. – Tomsk: Tomsk State University, 2010. – P. 142–145.
14. Lypchanska, O.V. The linguistic-stylistic features of visual poetry texts / O.V. Lypchanska // Actual problems of modern linguistics and language teaching methodology in students' studies: a collection of articles. – Vol. 9 Part 2. – Kharkiv, Kharkiv National University Karazin, 2013. – P. 11–18.
15. Mstislavskaya, E. Verbal and visual culture in the book series (based on the author's book) / E. Mstislavskaya // Art versus literature in France - Russia - Germany at the turn of XIX-XX centuries: Coll. Art. – M. OIG, 2006. – P. 418–423.
16. Sadchenko, V.T. Text as an object of linguistic semiotics / V.T. Sadchenko // Bulletin of Chelyabinsk State University. – №5 (143) "Philology. Arts". – Vol. 29. – Chelyabinsk, 2009. – P. 104–111.
17. Segal, A.L. Visual components in the advertising-information collages as creolized formation / A.L. Segal // Studia philologica. – 2014. – Vol. 3. – P. 123–128.
18. Serkova, N.I. Preconditions of the text division on the micro-text level / N.I. Serkova // Questions of Linguistics. – 1978. – № 3. – P. 75–82.
19. Skalevska, G. . The concrete poetic text as a complex self-organizing system, problems of interpretation / G.O. Skalevska // Scientific notes. Series "Philological". – Ostroh: National University "Ostroh Academy" Pres. – Vol. 30. – 2012. – P. 159. – 161.
20. Stepanov, A.G. Semantics of poetic form: Figured graphics, strophics, enjambement: diss. ... Cand. filol. sciences: 10.01.08 / Alexander G. Stepanov. – M.: RSL, 2003. – 186 p.
21. Stodolinska, Yu.V. Classification of the creolized texts in the marketing discourse of American companies of children's clothing / Yu.V. Stodolinska // Scientific papers [Petro Mohyla Black Sea State University Complex "Kyiv-Mohyla Academy"]]. Avg. : Philology. Linguistics. – Vol. 204. Volume 216. – 2013. – P. 103–109.
22. Tkachenko, O.P. Curious poetry in Ukrainian baroque literature 1999.: Autoabstract. to diss ... Candidate. philol. sciences: 10.01.01 / Tkachenko Olena Petrivna; Kyiv National Taras Shevchenko University. – K., 1999. – 20 c.
23. Tyazhlov, Y.I. Graphic norm in modern media texts about the movie / Y. I. Tyazhlov // Modern discourse analysis. – Issue 9. – Access mode: <http://discourseanalysis.org/ada9/st67.shtml>
24. Tsukanova, G.A. Metaphor in creolized texts of printed social advertisements / G.A. Tsukanova // The State and Regions. Series: Social Communications. – 2013. – №2 (14). – P. 150–154.
25. Androutsopoulos, J. Zur Beschreibung verbal konstituierter und visuell strukturierter Textsorten: das Beispiel Flyer / J. Androutsopoulos // Bild im Text – Text und Bild [eds. U. Fix, H. Wellman]. – Heidelberg: Winter, 2000. – S. 343–366.
26. Holmqvist, K., Nyström M., Mulvey F. Eye tracker data quality: What it is and how to measure it / K. Holmqvist, M. Nyström, F. Mulvey // Proceedings of the 2012 Symposium on Eye Tracking Research and Applications. – New York, NY: ACM; 2012. – P. 45–52.
27. Scheiter, K., Van Gog, T. Using Eye Tracking in Applied Research to Study and Stimulate the Processing of Information from Multirepresentational Sources / K. Scheiter, T. Van Gog // Applied Cognitive Psychology. Special Issue: Themed issue: Using Eye Tracking in Applied Research to Study and Stimulate the Processing of Information from Multi-representational Sources. – Vol. 23. – № 9. – 2009. – P. 1209–1214.
28. Stöckl, H. In between Modes: Language and Image in Printed Media / H. Stöckl // Perspectives on Multimodality [eds. E. Ventola, C. Charles, M. Kaltenbacher]. – Amsterdam : Benjamins, 2004. – P. 9–30.
29. Stoeckl, H. The language-image-text – Theoretical and analytical inroads into semiotic complexity / H. Stoeckl // Arbeiten aus Anglistic und Amerikanistic. Band 34 (2009). Heft 2. Gunter Narr Verlag Tübingen. – P. 203–226.

Cognitive-interpretative approach to the analysis of the sign nature of the creolized verse texts

O.O. Vialikova

Abstract. In the article the sign nature of the creolized verse texts (which embrace shape poetry, concrete poetry and zaum in the paper work) is analysed. The author dwells on the careful study of text semiotics in general, and the specific features of the creolized verse text in particular. The methods of study of visual poetry under analysis are combined in the article into the cognitive-interpretative approach, as their authors base their ideas on the analysis of perception of certain elements of the visual text and the interpretation of the whole text.

Keywords: text semiotics, visual poetry, creolized verse text, sign nature, methods of analysis

Лексико-семантичні шляхи утворення фразеологічних одиниць з гастрономічним компонентом у сучасній німецькій мові

О.Л. Лапиніна*

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: forman@ukr.net

Paper received 17.11.15; Revised 21.11.15; Accepted for publication 30.11.15.

Анотація. Статтю присвячено проблемі утворення фразеологічних одиниць німецької мови з гастрономічним компонентом у ході первинного фразотвору. Розглянуто внутрішню форму фразеологізмів та виділено основні семантичні механізми перетворення значення досліджуваних одиниць: метафору та метонімію. Виявлено символічне значення низки гастрономічних компонентів фразеологізмів. Проаналізовано вплив екстралінгвальних чинників на утворення фразеологічних одиниць з гастрономічним компонентом.

Ключові слова: фразеологічні одиниці з гастрономічним компонентом, внутрішня форма, метафора, метафоризація, метонімія, символ, порівняння

Вступ. З початку свого існування людина проводила більшу частину часу, добуваючи собі їжу, адже остання була і залишається необхідною умовою життєдіяльності живого організму. Саме тому гастронімі відносяться у своєму самостійному вживанні до високочастотної зони лексичного складу, до його найбільш давньої, одвічної та соціально значущої частини. У мовних одиницях відображається, фіксується та зберігається інформація про дійсність, яку пізнала людина. Кумулятивна функція мови забезпечується в першу чергу лексикою, фразеологією та мовною афористикою [3, с. 34]. Фразеологічні одиниці з гастрономічним компонентом (далі ФОГК) формуються в ході особливого лінгвістичного процесу – *фразеологізації*, яка є універсальним лінгвістичним явищем, оскільки фразеологічні одиниці (далі ФО) властиві всім мовам.

Проблема фразотворення була предметом досліджень М.Ф. Алефіренко, В.М. Білоноженко, В.І. Гаврися, М.В. Гамзюка, О.В. Куніна, А.Г. Назаряна, В.М. Телії. Вивченню гастронімів присвячено праці Я.В. Браницької, П.П. Буркової, Е.А. Гашимова, Н.П. Головицької, Д.Ю. Гулінова, О.О. Дормідонтової, І.В. Пахомової. Проте поза увагою лінгвістів залишилися проблеми утворення ФОГК німецької мови, що й зумовило **актуальність** нашої розвідки. **Метою статті** є дослідження лексико-семантичних шляхів утворення ФОГК в процесі первинного фразотвору та виявлення основних семантичних механізмів перетворення значення ФОГК.

Матеріалом дослідження слугують 1332 ФОГК, отримані шляхом суцільної вибірки з лексикографічних джерел. Дослідницькі завдання статті розв'язувалися шляхом використання сукупності **методів**: описового методу, методу фразеологічної ідентифікації, методу словникових дефініцій, елементів концептуального аналізу та методики компонентного аналізу.

Механізм *первинної* транспозиції полягає в семантичному чи семантико-синтаксичному перетворенні змінного словосполучення чи речення, при якому фразеологічний дериват зберігає структуру вихідного словосполучення [10, с. 82]. Транспозиція є переосмисленням слова, словосполучення чи речення. Під *переосмисленням* розуміємо повну або часткову втрату значення компонентів ФО внаслідок семантичного зсуву та появу у них нового значення, яке реалізується лише в цій ФО [7, с. 81]. У ході дослідження було

виявлено, що 1076 ФОГК (81%) утворено в процесі первинного фразотвору, найпродуктивнішими відносинами якого є лексико-семантичні.

Змінний словесний комплекс при первинній транспозиції стає стійким образним словосполученням фразеологічного характеру внаслідок семантичного перетворення вільного словосполучення та формування єдиного образного семантичного цілого. Внутрішня форма є посередником між вільним словосполученням та утвореною на його основі ФОГК. Внутрішня форма сама не здатна виступати в якості диференційної ознаки фразеологічного значення [6, с. 124], оскільки ознака, яка в семантичній структурі вихідного слова є конотативною та існує у вигляді потенційної семи, у переосмисленому значенні стає провідною, диференційною семою. При метафоризації відбувається заміна архісеми та диференційної семи вільної сполуки, що веде до зміни денотату та повного оновлення сигніфікативного змісту цієї сполуки [9, с. 159]. Для прикладу, *eine dicke Nudel* (змінне словосполучення – “товста локшина”): архісема – “макаронний виріб”, диференційна сема – “певна форма (макаронний виріб з тіста, який може мати різну форму та величину)”. ФОГК *eine dicke Nudel* (“товстуха”): архісема – “особа жіночої статі”, диференційна сема – “певна вага (особа жіночої статі, маса тіла якої значно перевищує норму)”. Спостерігаємо перенос значення з продукту харчування на людину на основі схожості форми та розміру.

Метафоричне переосмислення досліджуваних ФОГК ґрунтується на переносі значення на **основі схожості**: **відчуттів**: *dieser Senf steigt in die Nase* – “der Spaß ist zu grob, er verursacht Ärger und Zorn” [12, с. 1467]; **дій**: *Pfeffer reiben* – “beim Radfahren wegen Kurzbeinigkeit auf dem Sattel hin- und herrutschen” [12, с. 1160]; **стану**: *ohne Saft und Kraft sein* – “müde, erschöpft sein” [12, с. 5132]; **явищ**: *das ist Speck in Butter gebraten* – “es ist entweder sinnlose Verschwendung oder etwas Zweckloses, das zum zweiten Male geschieht” [12, с. 1497]; **зовнішнього вигляду**: *einen Spargel quer essen können* – “einen sehr breiten Mund haben” [11]; **кольору**: *in Pfeffer und Salz* – “eine aus Schwarz und Weiß gemischte Farbe von Kleiderstoffen” [12, с. 1159]; **вражень**: *jemandem eine pfeffern* – “jemanden kräftig ohrfeigen” [12, с. 1160], *Öl auf die Lampe gießen* – “einen Schnaps trinken, zechen” [12, с. 1119].

В основі метафоричного перенесення спостерігаємо значення **міцності**: *Schmalz in den Armen haben* – “відчувати в собі велику силу” [5, с. 168]; **труднощів**: *jmdm. eine harte Nuss zu knacken geben* – “jmdm. eine schwierige Aufgabe stellen” [11]; **вартості**: *um ein Linsengericht* – “billig, für einen lächerlich geringen Preis, weit unter seinem Wert” [12, с. 287], *das ist kein kleines Bier* – “das ist etwas Wertvolles” [12, с. 193]; **розміру**: *drei Käse hoch sein* – “ganz klein sein” [12, с. 813]; **об’єму**: *in einer Nuss* – “ganz zusammengedrängt” [12, с. 1105]; **часу**: *jemand holt Bier* – “хтось кудись запропастився” [4, с. 101].

Семантика метафори будується під впливом емоцій, позамовних явищ та життєвого досвіду носіїв мови, іноді випадкових спостережень. Це пояснює виникнення нових конотативних сем у структурі досліджуваних ФОГК в процесі переосмислення вільного словосполучення чи речення. Прототипом ФОГК *seinen Senf zu etwas geben* – “ungefragt seine Meinung zu etwas äußern” [12, с. 1466] є змінне словосполучення *seinen Senf zu etwas geben* – “додавати до чогось свою гірчицю”. Перенос назви ґрунтується на схожості дій. Семантичним інваріантом обох дій є “робити щось, коли тебе про це не просять”. Значення прототипу конкретне – “на власний розсуд додати до страви приправу, якої не вистачає”. Значення ФОГК є абстрактним, тому стосується всього класу об’єктів або ситуацій, стосовно яких потрібно висловити власну думку. Таким чином, метафоричне переосмислення поєднується із розширенням значення.

При метонімізації зберігаються архісема та диференційна сема значення змінного словосполучення, при цьому актуалізується конотативна сема значення вільної сполуки, а архісема перетворюється у диференційну сему. Внаслідок цього спостерігаємо ускладнення семантичної структури досліджуваних ФОГК в порівнянні з їх прототипом [9, с. 158]. Так, у вільній сполуці *zur Suppe kommen* (букв. “прийти на суп”) архісема лексеми *Suppe* – “страва”, диференційна сема – “рідка, гаряча страва”, потенційна сема – “страва на сніданок, обід чи вечерю”. У ФОГК *zur Suppe kommen* (“auf Besuch kommen, wenn gerade gegessen wird” [12, с. 1588]) архісема – “їжа”, диференційна сема – “один із прийомів їжі (обід, вечеря)”. Процес переосмислення ФОГК відбувся на основі перенесення значення за суміжністю, із дії на її об’єкт.

Таким чином, при метонімізації зберігається тісний мотиваційний зв’язок з прототипом. Важливу роль тут відіграє внутрішня форма, яка у семантичній структурі ФОГК виконує роль конструктивної семи, поєднуючи в одному “кадрі” дві картини – первинну та вторинну [2, с. 160]. Так, у низці ФОГК з компонентом-гастрономом **Frucht** “плоди дерева” (*die Früchte des Baumes*) були образно перенесені на людину та її діяльність, тому виникає група метонімічно переосмислених ФОГК: *Die süßesten Früchte nicht erreichen* – “das Köstlichste nicht erlangen können”, *Etwas wird (reiche) Frucht tragen* – “es wird mit Erfolg belohnen”, *die Frucht ihres Leibes sein* – “ihr Kind sein”, *Die Früchte seiner Arbeit (Mühe, seines Schweißes) genießen* – “Wohlverdientes genießen”, *Die Frucht langjähriger Arbeit sein* – “das Ergebnis wissenschaftlicher Forschung, künstlerischen Ringens” [12, с. 479].

В результаті метафоричного співставлення далеких одне від одного понять виникає **символ**. Він є образним, багатозначним, універсальним в окремо взятій культурі, глибоко національним та вмотивованим тим смисловим зв’язком, який встановлюється між предметними та абстрактними елементами його змісту. Саме вмотивованість об’єднує символ з метафорою та метонімією. Символ та метафора пов’язують два концепти в один. Але метафора, зіставляючи концепти, нівелює їх відмінності, а символ їх зберігає та підкреслює самостійність кожного концепту [1, с. 189].

Символічне значення присутнє у низці компонентів-гастрономів досліджуваних ФОГК:

1) Компоненти-гастрономи **Apfel, Beeren, Frucht, Kirsche, Obst**, є символами **еротизму, сексуальності** та **гріха**: *verbotenes Obst gegessen haben* – “eine gedankliche Verbindung zum Sündenfall” [12, с. 1108], *in die Beeren gehen* – “zu einem heimlichen Stelldichein, unbeobachtet sexuelle Abenteuer erleben” [12, с. 165]. Набуття компонентом-гастрономом символізму пояснюється асоціацією фруктів з плодом, зірваним з дерева пізнання добра та зла із райського саду, яким спокусили Єву;

2) **Bohne**. Оскільки сама по собі одна квасолина не мала жодної цінності та вартості, то вже з XIII ст. лексема **Bohne** у складі ФОГК символізує щось **незначне**, те, що **немає жодної вартості**: *Nicht die Bohne* – “durchaus nicht, nichts; keineswegs, nicht die Spur” [12, с. 235], *keine Bohne wissen* – “нічого не знати” [4, с. 117]. З іншого боку, часто німці замінювали квасолинами під час гри справжні гроші, тому звідси виникає асоціація **багатого врожаю квасолі з добробутом та заможністю**: *er hat viele Bohnen im Sack/er hat Bohnen* – “er ist reich, wohlhabend” [12, с. 236];

3) ФОГК з компонентом-гастрономом **Brot** передають усвідомлення людиною залежності свого існування від хліба. Кожна стадія в процесі приготування хліба, від посіву зерна до подачі на стіл, пронизана символікою та свідчить, по відношенню до людини, про шлях людської культури. Хліб є настільки головним, що навіть вживається як синонім до **їжі, роботи**: *brotlose Kunst* – “eine Tätigkeit, die nichts einbringt” [12, с. 262]. Оскільки винагородою за роботу є гроші, то лексеми **Brot/Brötchen** позначають і **гроші як засіб до існування**: хто працює, той *verdient sein Brot*; *irgendwo verdient man seine Brötchen* – “заробляти на прожиття” [4, с. 124];

4) Компонент-гастроном **Butter** у ФОГК символізує **фінансовий достаток, везіння, гарний хід справ**: *Butter in den Spinat tun* – “finanzielle Lage verbessern” [12, с. 1588], *Butter bei den Fischen haben* – “gut leben, Geld haben” [12, с. 286]. Наявність асоціативного зв’язку пов’язана з гастрономічними особливостями масла як продукту високої харчової цінності, який покращує смак страв;

5) **Ei**. Селяни оплачували податок господарю у чистий четвер саме яйцями, також вони були засобом оплати інших дрібних церковних та світських податків (*Eierzins*), тому на той час **велика кількість яєць** символізувала **добробут**: *Eier im Fett haben, Eier im Schmalz haben* (у вжитку з 1430 р.). Окремо взяте яйце взагалі нічого не означало, або якусь **дрібничку**: *er*

hat es für ein Ei und ein Butterbrot/einen Apfel gekauft – “für eine Kleinigkeit, weit unter dem Wert” [12, с. 93];

6) Компонент-гастронім **Haselnuss** (лісовий горіх) є символом **любові** та **плодовитості**. *Die Haselnüsse sind heuer geraten* означає “in diesem Jahr gibt es viele schwangere Mädchen” [12, с. 672]. Ще у Середньовіччя монахи-бенедиктинці вважали дерево лісового горіху символом **похоті та гріха**, оскільки лісові горіхи мали еротичне значення, символізували **сексуальність** та **плодовитість**: *In die Haselnüsse gehen* – “sein Liebchen aufsuchen, heimlichen Umgang pflegen, verbotene Liebe genießen”, *Es gibt in diesem Jahr viele Haselnüsse* – “viele uneheliche Kinder geboren werden” [12, с. 672];

7) **Hering** – символ дріб’язковості та незначущості (виникає на основі асоціації з розміром самої риби): *er brät den Hering um den Rogen* – “er bemüht sich um wenig oder nichts” [12, с. 702], *an einem Hering acht Tage essen* – “жити надголодь” [4, с. 324];

8) **Honig** та **Zucker** – символи лестоців, насолоди та радощів: *Zucker klopfen, Zucker im Munde haben* – “sich bei jemandem einschmeicheln” [12, с. 1776], *Honig reden* – “багато обіцяти, лестити”, *einem Honig um den Bart schmieren* – “підлещуватися до когось” [4, с. 347];

9) Сир, особливо у сільській місцевості, вважався продуктом дешевим та легким у приготуванні, тому компоненти-гастроніми **Käse/Quark** часто позначали **нісенітницю, дурниці**, давали **низьку оцінку**: *So ein Käse/Quark!* – “Solch ein Unsinn!”, *Quark reden* – “Unsinn erzählen”, *Käse machen* – “Unsinniges tun” [12, с. 813]. В той же час **Käse** у низці ФОГК є символом життєвого благополуччя, оскільки у житті простого селянина відігравав роль основного продукта харчування: *den Käse ohne Brot essen* – “sich das Beste nehmen”; *sich den Käse nicht vom Brot nehmen lassen* – “sich zur Wehr setzen, sich nicht alles gefallen lassen; seinen Standpunkt verteidigen” [12, с. 813];

10) Компонент-гастронім **Pfeffer** – символ **багатства**: *viel Pfeffer zu haben* – “бути багатим” [11]. Ця екзотична приправа була завезена з Індії, проте її транспортування обходилося настільки дорого, що перчинки продавалися поштучно через високу вартість і цінилися як золото;

11) Компонент-гастронім **Pflaume** є символом **вистіювання** та **насміхання**: *Pflaumen austeilen* – “пускати шпильки” [5, с. 106], *sich nicht anpflaumen lassen* – “anzügliche, spöttische Bemerkungen, provozierende Anrede energisch zurückweisen” [12, с. 1174], *jemandem eine Pflaume an den Kopf werfen* – “кидати камінець у чийсь город; пускати шпильку на адресу когось-н.” [5, с. 106]. Символічне значення пов’язане з тим, що назва цього фрукту раніше була образливим прізвиськом, адресованим розпусним жінкам.

Таким чином, символом стає предмет або явище, що добре знайомі та відіграють важливе значення у житті народу-носія мови. Предмети-символи пов’язані з певною ситуацією, в якій вони реалізуються, при цьому ця ситуація може співпадати в різних народів.

У низці ФОГК зазнають переосмислення компоненти-гастроніми, які асоціюються з культурно-національними еталонами, концептами та відтворюють характерний для німецької спільноти менталітет. ФОГК *Zielwasser getrunken haben* – “beim Gewehrschießen gut treffen” [12, с. 1772] походить від назви

напою *Zielwasser*. За **легендою**, яку розказували жителі Гарцу, дуже рідко мисливець міг влучити у всі цілі. Така майстерність була йому винагородою за хорошу справу. Він отримував на знак подяки в подарунок пляшечку з так званою “*Zielwasser*”. На сьогодні ФОГК побутує у формі іронічного запитання: *Du hast wohl Zielwasser getrunken?* по відношенню до людини, яка задля мужності перед важким завданням вирішила “набратися хоробрості”, тобто вживала алкоголь і перебувала у стані оп’яніння. Іменник *Zielwasser* внаслідок переосмислення отримав значення “алкогольний напій” на основі асоціації з впливом алкоголю на людину, коли останній збільшує рівень адреналіну в крові і людина стає стійкою до стресу.

Походження ФОГК *eine Bohne in einer Speise zu verstecken/eine Bohne in einen Kuchen zu backen* пов’язане зі старим **жартом**, коли під час святкування гостей частували пирогом, і, того, хто знаходив квасоліну у своєму шматку, призначали на цей день королем свята (“*zum Bohnenkönig*”). Всі гуляли, частувалися за його рахунок і віддавали йому почесні як королю. Внаслідок переосмислення *eine Bohne in einer Speise / eine Bohne in einen Kuchen* набуває значення “хорошої, цінної знахідки”. Завдяки асоціації з **ритуалом** приготування гуски на Різдво виникає ФОГК *jemanden ausnehmen wie eine Weihnachtsgans*. Спочатку тушку гуски потрібно було випатрати, а потім начинити її на свій смак. Нове значення сполуки – “jmdn. auf unehrliche Weise um sehr viel Geld o. ä. bringen” [11]. ФОГК *Die gleichen Laibe zurückgeben* – “im Bösen Gleiches mit Gleichem vergelten” [12, с. 922]. пов’язана з **традицією** позичання хліба. Якщо у когось закінчувався хліб, то декілька буханок позичалися у сусідів, при цьому за них не платили, а повертали наступного разу, коли самі пекли хліб. Якщо сусід сусідові давав погані хлібини, то повертали такі ж. *Pflanz dir Obstbäume, dann kannst du heiraten!* [12, с. 1108] казали раніше, тому що за **народним переказом** молода пара, яка хотіла одружитися, повинна була посадити шість фруктових дерев, саджанці яких повинні були прийнятися. Лише після цього хлопець та дівчина мали право укласти шлюб

На основі досліджуваного матеріалу виокремлено групу **компаративних** ФОГК (174 ФОГК), в основі семантичної структури яких знаходиться порівняння. Під **порівнянням** услід за М.Ф. Алефіренко розуміємо процес відображення у свідомості об’єктивних відношень схожості, відмінності або тотожності між відповідними предметами, явищами або подіями [2, с. 178]. **Компаративні** ФОГК відображають взаємозв’язок, взаємозалежність та взаємообумовленість предметів та явищ зовнішнього світу. Порівняння можуть базуватися на асоціативних зв’язках як за схожістю (метафоричні), так і за суміжністю (метонімічні). Наприклад, *jmd.sieht aus, als hätte man ihm die Butter vom Brot genommen* – “хто-н.має збентежений вигляд” [8, с. 43], *wie eine Suppe ohne Salz* – “langweilig; fade; reizlos; einförmig sein”; *das ist notwendig wie Fliegen in der Suppe* – “völlig überflüssig und geradezu unerwünscht” [12, с. 461]; *jemand sieht aus wie Milchsuppe* – “хтось дуже блідий” [5, с. 53]; *hier zieht es wie Hechtsuppe* – “vom Luftzug gesagt” [12, с. 686]; *wie Heringe in der Tonne /wie die Ölsardinen* – “dicht gedrängt” [12, с. 702].

Висновки. ФОГК утворилися лексико-семантичним шляхом первинного фразотвору на основі метафоричного (56% ФОГК), рідше метонімічного (18%), переосмислення. Група компаративних ФОГК складає 16,2%. Носіями національно-культурної інформації є ФОГК, до складу яких входить гастронім-символ. Метафоричне переосмислення, за допомогою якого відбувається перетворення значення ФОГК, створює

образи, які пронизані думками та почуттями, реаліями, історією та культурою німецького народу. Легенди, жарти, ритуали, народні перекази та звичаї моделюють ситуації, на основі яких виникає ФОГК У процесі метафоризації компонент-гастронім зазнає повного або часткового переосмислення під впливом екстралінгвальних чинників, зумовлюючи національний характер ФОГК.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология / Н.Ф. Алефиренко. – М.: Наука, 2010. – 224 с.
2. Алефиренко Н.Ф. Фразеология и паремология / Н.Ф. Алефиренко, Н. Н. Семенов. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 344 с.
3. Вендина Т.И. Введение в языкознание / Т.И. Вендина. – М.: Высшая школа, 2001. – 288 с.
4. Гаврис В.І., Пророченко О.П. Німецько-український фразеологічний словник. – К.: Радянська школа, 1981. – Том 1. – 416 с.
5. Гаврис В.І., Пророченко О.П. Німецько-український фразеологічний словник. – К.: Радянська школа, 1981. – Том 2. – 382 с.
6. Жеребкін В.С. Логіка / В.С. Жеребкін. – Харків: Основи, К.: Знання, 1998. – 256 с.
7. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка / А.В. Кунин. – М.: Изд-во: Международные отношения, 1972 г. – 289 с.
8. Мізін К.І. Німецько-український фразеологічний словник / К.І. Мізін. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 304 с.
9. Наер Н.М. Стилистика немецкого языка / Н.М. Наер. – М.: Высшая школа, 2006. – 253 с.
10. Языковая номинация (виды наименований) / Отв. ред. Б.А. Серебренников, А.А. Уфимцева. – М.: Наука, 1977. – 360 с.
11. Duden. Das Bedeutungswörterbuch: 4. Aufl. – Mannheim, 2010. – [CD-ROM].
12. Röhrich, I. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / I. Röhrich. – in 5 Bänden. – Herder. Freiburg. Basel. Wien, 1995. – 1910 S.

REFERENCES

1. Alefirenko, N.F. Cultural linguistics / N.F. Alefirenko. – M.: Flinta: Nauka, 2010. – 224 p.
2. Alefirenko, N.F. Phraseology and paramiology / N.F. Alefirenko, N. N. Semenenko. – M.: Flinta: Nauka, 2009. – 344 p.
3. Vendina, T.I. Introduction to linguistics / T.I. Vendina. – M.: Vysshaya shkola, 2001. – 288 p.
4. Gavris, V.I., Prorochenko O.P. German-Ukrainian phrase book. – K.: Radyanska shkola, 1981 – Vol. 1. – 416 p.
5. Gavris, V.I., Prorochenko O.P. German-Ukrainian phrase book. – K.: Radyanska shkola, 1981 – Vol. 2. – 382 p.
6. Zhrebkin, V.E. Logic / V.E. Zhrebkin. – Harkiv: Osnovi, K.: Znannya, 1998. – 256 p.
7. Kunin, A.V. Phraseology of modern English / A.V. Kunin. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1972. – 289 p.
8. Mizin, K.I. German Ukrainian phrase book / K.I. Mizin. – Vinnitsya: Nova kniga, 2005. – 304 p.
9. Naer, N.M. Stylistics of German / N.M. Naer. – M.: Vysshaya shkola, 2006. – 253 p.
10. Language nomination (kinds of names) / Publishing editor B.A. Serebrennikov, A. A. Ufimtseva. – M.: Nauka, 1977. – 360 p.
11. Duden. Explanatory Dictionary: 4. Ed. – Mannheim, 2010. – [CD-ROM].
12. Roerih, I. Idioms & Phrases Dictionary / I. Roerih. – in 5 Vol. – Gerder. Frayburg. Bazel. Wien, 1995. – 1910 p.

The lexical-semantic ways of the formation of the phraseological units with gastronomic component in the modern German language

O.L. Lapynina

Abstract. The article is deals with the problem of the formation of the phraseological units in German with gastronomic component in the process of primary phrase forming. The internal form of phraseological units is examined. The basic semantic mechanisms of transformation of the meaning of the phraseological units are determined: metaphor, metonymy. The symbolism of the group of gastronomic components are discovered. The influence of extralinguistic factors on the formation of the phraseological units with gastronomic component are analysed.

Keywords: phraseological units with a gastronomic component, metaphor, metaphorization, metonymy, symbol, simile

Перифрастичні конструкції у латинськомовній поемі «*Descriptiuncula Kijoviae*» Феофана Прокоповича

М. Ю. Ластовець*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

*Corresponding author. E-mail: maria.lastovets@gmail.com

Paper received 17.11.15; Revised 23.11.15; Accepted for publication 30.11.15.

Анотація. У статті розглядаються лексико-стилістичні особливості латинськомовної поеми XVIII ст. «*Descriptiuncula Kijoviae*» Феофана Прокоповича.

Ключові слова: латинськомовна поема, Феофан Прокопович, перифраза

Дослідження барокової латинськомовної поезії в Україні є одним із пріоритетних напрямків сучасних лінгвістичних студій. Цей літературний період цікавий, насамперед, тим, що латинська мова, яка спочатку була на теренах сучасної України інструментом полеміки з релігійними опонентами, стала XVII–XVIII ст. мовою поетичної творчості більшості українських поетів. Одним із таких поетів був Феофан Прокопович. **Об'єктом** нашого дослідження є латинськомовна поезія в Україні середини XVIII століття. **Предметом** дослідження є особливості синтаксису поеми «*Descriptiuncula Kijoviae*» Феофана Прокоповича.

До постаті Феофана Прокоповича неодноразово зверталися у своїх дослідженнях як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Це пояснюється, насамперед, різнобічною діяльністю автора, а також багатомовністю та різножанровістю його творів, адже Феофан Прокопович був не лише поетом, але й відомим мислителем та проповідником свого часу. Перед тим, як безпосередньо перейти до аналізу поеми, вважаємо за необхідне сказати декілька слів про самого автора. Феофан Прокопович народився у Києві 1681 року з ім'ям Єлеазар. Рано втративши батьків, він переходить під опіку свого дядька, намісника Києво-Братського монастиря і ректора Київської академії, якого власне і звали Феофан Прокопович. Єлеазар за сприяння свого дядька був зарахований до академії і тут закінчив філософський курс. Єлеазар був дуже здібним і талановитим учнем, відтак, засвоївши все найкраще в академії, він подається навчатися закордон. Приятель, а згодом опонент Єлеазара Маркел Родішевський пише, що Єлеазар з Києва подався до Володимира на Волині і там, прийнявши унію, став гонителем православної віри. Проявивши себе з найкращого боку, Єлеазар їде до Риму, де його зараховують до колегії св. Афанасія. Про цей заклад відомо, що він був створений «для Греков и Славян, с целию католической пропаганды» [4, с. 123]. Там поет слухає курси філософії, риторики, поезії, схоластичного богослів'я, вивчає твори святих отців як східної, так і західної церкви. Завершивши таким чином свою освіту у Римі, він повертається в Україну і приймає постриг з ім'ям Феофан, ставши другим Феофаном Прокоповичем. Як раз у цей час Феофан пише драму «Володимир» та складає свій поетичний курс «*De arte poetica*», який був вперше надрукований у Могильові 1786 року за ініціативи Георгія Кониського. У цьому курсі містяться основні поетичні твори Феофана Прокоповича латинською мо-

вою: «*Elegia Alexii*» та «*Laudatio Borysthenis*» (вперше надруковані у 1733 р. у «*Lucubrationes illustrissimi ac reverendissimi Theophanis Procopowicz*» у Братиславі, а згодом – у складі поетики, виданої у Могильові); «*Descriptiuncula Kijoviae*» та епіграми. Поезія «*Jocus in Venerem*» довгий час знаходилася у рукописному списку за 1748 рік, і була надрукована лише у 1976 р. у другому номері журналу «Русская литература». Цікавим залишається той факт, що із припиненням викладання поетики та риторики в Академії закінчується і латинськомовний період в поетичній творчості Ф. Прокоповича.

Як уже згадувалося, поема «*Descriptiuncula Kijoviae*» була надрукована у поетичному курсі Феофана Прокоповича, який призначався для засвоєння поетичного ремесла студентами академії. До кожної вправи автор подавав класичні поетичні зразки, як правило, з Вергілія або Овідія. Проте, як засвідчує текст поетики, Ф. Прокопович вдавався і до власного написання поезій. Завдяки цьому ми маємо можливість говорити про існування латинськомовної поезії у вітчизняній літературі. Поема – елегія «*Descriptiuncula Kijoviae*» була написана як тренувальна вправа з синонімії, коли необхідно висловити певну ідею або твердження різними словами. Такі вправи, на думку автора, допомагають розширити лексичний запас і полегшують написання віршів, коли для опису одного й того самого предмета слова самі будуть з'являтися під рукою поета і потрібно обрати необхідне. Із цієї Феофан Прокопович подає власний елегійний твір, у якому він описує місто Київ, використовуючи одним із показових лексичних тропів – перифразу.

Перифраза полягає у використанні описового виразу для заміщення певного слова і є тропом за наявності алегоричності. У елегії «*Descriptiuncula Kijoviae*» автор за допомогою перифрази описує розташування Києва, передаючи лише одну думку: зі сходу Київ омивається річкою, а з-заходу його оточують гори. У латинській мові існують лексеми на позначення понять схід – «*oriens*», та захід «*occidens*». Автор елегії використовує описові звороти, уникаючи прямої номінації цих понять.

Для побудови перифрастичних конструкцій, які заміщують у тексті лексеми «*oriens*» та «*occidens*», автор використав лексику двох типів. До першого типу відносяться міфологічна лексика, насамперед, міфони́ми, які позначають власні імена: Люцифер, Фосфор, Титан, Еос, Геспер.

– *Amne Borysthenio sonat urbs, qua Lucifer exit.* (Descript., 1) – Рікою Борисфен шумить місто там, де сходить Люцифер. Лексема «*Lucifer*» використовується як в міфологічному, так і релігійному лексиконі на позначення власного імені. У «Енеїді» Вергілія це слово вживається двічі і означає ранкову зірку: «*iamque jugis summae surgebat Lucifer Idae*» (Verg. II, 801); «*quails ubi Oceani perfusus Lucifer unda/ quem Venus ante alios astrorum deligit ignis*» (Verg. VIII, 589-590). У римській міфології Люцифер був сином Аврори, а Вергілій пише, що це була улюблена зірка Венери. Таке потрактування міфоніму «Люцифер» відсилає нас до Гесіодівської «Геогонії» і дає підстави ототожнювати Люцифера з Фаэтоном. За Гесіодівським викладом, Фаетон був сином богині Еос (Аврора) і був віднесений до неба Афродітою (Венера) охороняти вночі її храми. У релігійному дискурсі ім'я Люцифер має негативне забарвлення, перекладач Вульгати Ієронім Блаженний використав його як одне з імен диявола.

– *Montibus objecta est, serus venit Hesperus unde.* (Descript., 5) – Горами оточене (місто) там, звідки приходить вечірній Геспер.

– *Perstreptit urbs fluvio, Phosphorus unde venit.* (Descript., 6) – Гримить потоком місто, звідки приходить Фосфор. У грецькій міфології Геспер вважався вечірньою зіркою, а Фосфор – ранковою. Символічно цими назвами позначали схід і захід.

– *Pars natat urbis aquis, solem quae spectat Eous.* (Descript., 9) – Частина міста купається у водах, яка дивиться на вранішнє сонце. Автор використав прикметник *eous*, а *ut*, похідний від іменника *Eous*, і *ut*, що означає вранішню зірку.

– *Unde venit Titan, allabatur aedibus amnis.* (Descript., 25) – Звідки приходить Титан, вода прилягає до будинків. Титан було одне з імен бога сонця.

– *Allatrant urbi fluctus Titanis ab ortu.* (Descript., 31) – Потоки з ревом кидаються на місто там, де сходить Титан.

– *Moenia flumen adit Titan solet unde venire.* (Descript., 33) – Річка омиває стіни там, де має звичку з'являтися Титан.

– До другого типу ми віднесли лексику, яку назвали «пейзажною», тобто це ті лексеми, які використовуються для опису природи та її явищ.

– *Montibus assurgit, qua trahit umbra diem.* (Descript., 2) – Горами здійсмається (місто) там, де тінь тягне за собою день.

– *Qua primos solis radios videt, imminent amni.* (Descript., 11) – Там, де (місто) бачить перші промені сонця, прилягає до річки.

– *Qua videt extremos, urbs juga celsa tenet.* (Descript., 13) – Там, де місто бачить останні (промені), сягає високих гірських вершин.

– *Unde dies surgit, fluvius praeterfluit urbem.* (Descript., 19) – Там, де встає день, ріка тече вздовж міста.

– *Montosa est serum, quae videt esse diem.* (Descript., 22) – Гірською є та частина, яка бачить день у сутінках.

– *Larga fluenta videt, roseum qua prospicit ortum.* (Descript., 23) – Широкі води бачить (місто) там, де дивиться на рожевий світанок.

Як засвідчує стилістичний аналіз поеми «*Descriptiuncula Kijoviae*», головним тропом, яким послуговується автор твору є перифраза. Ф. Прокопович використовує тринадцять перифрастичних виразів для передачі однієї думки. Крім того, нами було встановлено два джерела синонімічної лексики: міфологічної та натуралістичної. Наявність у тексті великої кількості міфонімів свідчить про глибоке засвоєння поетом античної культури та літератури і їх рецепцію на етнічному ґрунті. Незважаючи на те, що поема Феофана Прокоповича не є цілком новаторським твором і багато в чому лише наслідує класичні зразки, ми маємо засвідчити високу майстерність її написання та побудови і вважати її самобутнім зразком поетичного опису Києва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Потебня, А.А. Из записок по теории словесности : Поэзия и проза. Тропы и фигуры. Мышление поэт. и миф. Прил. – Харьков, 1905. – 652 с.
2. Прокопович, Ф. Сочинения . – М. Л., Изд. АН ССР, 1961. – 491 с.
3. Сидоренко Г.К. Українське віршування. – К.: Вид-во Київ. Ун-ту, 1972. – 141 с.
4. Чистович, И.А. Феофан прокопович и его время . – СПб., 1868. – 576 с.
5. Procopowicz, Th. Illustrissimi ac reverendissimi Theopani Proc-opowicz Miscellanea sacra, variis temporibus edita, nunc primum collata publicoque edita / Th. Procopowicz. – Vratislaviae, 1744. – 324 p.

REFERENCES

1. Potebnya, A.A. From Notes on the Theory of Literature : Poetry and Prose . Paths and shapes . Poetic and mythological thinking. App. – Kharkiv, 1905. – 652 p.
2. Prokopovich, F. Works . – ML , ed. Academy of Sciences of the USSR , 1961. – 491 p.
3. Sydorenko, G.K. Ukrainian poetry. – K .:Kyiv Univ, ed., 1972. – 141 p.
4. Chistovich, I.A. Feofan Prokopovich and his time . – SPb., 1868. – 576 p.
5. Procopowicz, Th. Illustrissimi ac reverendissimi Theopani Proco-powicz Miscellanea sacra, variis temporibus edita, nunc primum collata publicoque edita / Th. Procopowicz. – Vratislaviae, 1744. – 324 p.

Periphrastic constructions in Latin poem «*Descriptiuncula Kijoviae*» by Theophan Prokopowicz

M. Yu. Lastovets

Abstract: In the article are considered the lexic and stylistic peculiarities of the Latin poem «*Descriptiuncula Kijoviae*» of XVIII century by Theophan Prokopowicz. The article proposes analysis of periphrastic constructions functioning in the latin original text.

Keywords: latin poem, Theophan Prokopowicz, periphrasis

Концепт КОРАБЛЕГИБЕЛЬ в есе Джона Фаулза "Shipwreck": нерефлексивний і рефлексивний аспекти

Т.В. Луньова*

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, м. Полтава, Україна

*Corresponding author. E-mail: lunyovat@yahoo.com

Paper received 14.11.15; Revised 18.11.15; Accepted for publication 27.11.15.

Анотація. У статті запропоновано розмежовувати нерефлексивну і рефлексивну вербалізацію концептів. Нерефлексивна актуалізація концепту визначається як така його мовна об'єктивація, коли предметом думки є певне явище, відображене в змісті концепту, а не сам зміст відповідного концепту. Рефлексивна вербалізація концепту спостерігається тоді, коли цей концепт стає об'єктом уваги і аналізу мовця. Відповідно до вищевказаного розмежування проведено дослідження специфіки неререфлексивної і рефлексивної актуалізації концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ в есе Джона Фаулза "Shipwreck". З'ясовано, що під час неререфлексивної актуалізації концепт КОРАБЛЕГИБЕЛЬ об'єктивується в тексті есе у сукупності своїх логічної, образної та емотивної складових, представлених рядом концептуальних складників. Рефлексивна актуалізація вказаного концепту здійснюється з морально-етичної позиції і результує в експлікації причин потягу людей до споглядання місць загибелі кораблів. Специфікою неререфлексивної актуалізації концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ є наявність метафоричної об'єктивації концептуальних складників, що входять до образної та емотивної складових цього концепту. Для рефлексивної актуалізації досліджуваного концепту метафоризація не характерна, при цьому можуть бути метафорично представлені концепти, за допомогою яких аналізуються уявлення про кораблекатастрофи. Функція неререфлексивної актуалізації концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ полягає в тому, що завдяки неререфлексивним контекстам читачі есе мають змогу розширити свої знання про явище, репрезентоване даним концептом. Роль рефлексивної актуалізації концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ – сприяти формуванню усвідомленого ставлення до явища загибелі кораблів та критичної оцінки власних почуттів, які виникають під час споглядання решток загиблих кораблів.

Ключові слова: концепт, концептуальний складник, неререфлексивна актуалізація, рефлексивна актуалізація, метафорична концептуалізація

Домігшись чималих здобутків і водночас зіткнувшись із цілим рядом методологічних труднощів та зазнавши певних прорахунків [3], концептологія залишається перспективною галуззю сучасної лінгвістики, яка моделює когнітивні одиниці, пов'язані з тими чи тими лінгвальними одиницями, а також інтерпретує як особливості структури вербалізованого знання, так і специфіку семантики мовних одиниць.

Залежно від спрямування дослідницьких пошуків усю сукупність лінгвокогнітивних досліджень можна розділити на дві групи: 1) розвідки, присвячені моделюванню окремих концептів [10; 16; 8; 2; 9; 6 та ін.], 2) теоретико-методологічні праці, покликані виділити напрями і підходи у розмаїтті концептуальних студій, визначити та критично осмислити їхні методологічні засади, а також зіставити методологічні апарати і методи аналізу мовного матеріалу [3; 4; 7].

Реконструючи концепти, об'єктивовані різномірними мовними одиницями, дослідники зосереджуються переважно на аналізі неререфлексивних контекстів актуалізації концептів, тобто таких контекстів, у яких певний концепт використовується мовцем для концептуалізації дійсності і не є об'єктом цілеспрямованого та свідомого аналізу. Оскільки процеси повсякденного мислення та мовлення відбуваються переважно неререфлексивно [11, с. 74], повсякденне мислення та мовлення зосереджені на предметі думки і мовлення, а не на самих собі. Водночас людині властиво здійснювати рефлексивну діяльність [12, с. 5-6]. Різні аспекти рефлексивної мовленнєвої діяльності вже привернули увагу вчених [1; 5]. Однак питання про рефлексивну актуалізацію концептів залишається надзвичайно мало вивченим. Дослідження цього питання дозволить більш повною мірою описати динаміку функціонування концептів у дискурсах різних типів.

Метою даної розвідки є прослідкувати специфіку неререфлексивної і рефлексивної актуалізації концепту

КОРАБЛЕГИБЕЛЬ у тексті есе Джона Фаулза "Кораблегибель" ("Shipwreck"). Матеріалом для дослідження послугував повний текст есе [17]. Для аналізу мовного матеріалу застосовано метод концептуального моделювання у сукупності методик дефінітивного і контекстуального аналізу.

Есе Джона Фаулза "Кораблегибель" було написано як передмова до альбому фотографій решток загиблих кораблів коло островів Сіллі [17, с. 320]. Перша актуалізація концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ у цьому есе здійснюється завдяки лексемі *shipwreck*, ужитій у якості назви есе [17, с. 320]. Спираючись на дані тлумачних словників [14; 15], які засвідчують узуально закріплену семантику лексем, котра корелює з типовими загальними знаннями і уявленнями мовців, що входять до складу концепту, об'єктивованого відповідною лексичною одиницею, можна реконструювати такі складники концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ, вербалізованого в сучасній англійській мові словом *shipwreck*: "руйнування і подальше потопання корабля в морі під час шторму чи зіткнення": "1.a. *The destruction of a ship, as by storm or collision*" [15], "*the destruction or sinking of a ship at sea*" [14]. Іншими словами, у свідомості кожного мовця, який розуміє слово *shipwreck*, актуалізується концепт КОРАБЛЕГИБЕЛЬ як організована в ментальну цілісність сукупність знань про те, що внаслідок шторму чи аварії кораблі можуть потопати. Така актуалізація є неререфлексивною, оскільки мовці думають і уявляють собі загибель кораблів, а не свідомо і цілеспрямовано аналізують, що саме і як саме вони знають про кораблегибель.

У примітці, котра передує текстові есе, окремої вербалізації набуває концептуальний складник "море", об'єктивований за допомогою слова *the sea* [17, с. 320], що сприяє його висвітленню, або, у термінології Р. Ленекера, профілюванню [13, с. 486, 409; див. також 7, с. 110]. Окрім цього, словосполучення *menacing*

coasts та the Scilly Isles [17, с. 320] актуалізують уявлення про небезпечне узбережжя та острови Сіллі, забезпечуючи збагачення актуалізованого концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ концептуальними складниками "небезпечне узбережжя" та "острови Сіллі" відповідно.

В аналізованому есе контексти, у яких концепт КОРАБЛЕГИБЕЛЬ актуалізується не рефлексивно, переважають за кількістю і обсягом контексти, у яких відбувається рефлексивна об'єктивація цього концепту. Це визначається спрямуванням есе "Shipwreck" розкрити саме явище загибелі кораблів, радше ніж проаналізувати знання про це явище.

У своїй **нерефлексивній актуалізації** концепт КОРАБЛЕГИБЕЛЬ розгортається в тексті есе у **сукупності логічної, образної та емотивної складових**.

1. Логічна складова концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ представлена у таких контекстах:

1.1. пояснення причин частих аварій кораблів коло островів Сіллі у минулому, а саме: недоліки карт, на яких острови Сіллі зображалися за десять миль на північ відносно їхнього справжнього положення ("Before 1750 almost all charts, lazily copying ancient error, showed the islands ten miles north of their true position." [17, с. 321]); наявність океанічної течії, яка відносить кораблі від їхнього курсу ("An oceanic drift [...] is a not an hour at most, but that is quite enough to push ships north of their supposed course." [17, с. 321]); недосконалість засобів навігації ("The perennial problem with incoming vessels in the days of dead reckoning (that is, establishing position by log and course steered, and not by sextant) was the need to make a recognizable landfall to know which of the two great channels, the Bristol or the English, one was in." [17, с. 322]; "I mentioned earlier that navigation techniques were only too literally hit-or-miss." [17, с. 328]); незадовільний технічний стан кораблів ("Then there was the condition of the ships themselves. [...] they were often sent out criminally overladen, undermanned, and rotten-timbered." [17, с. 328]);

1.2. наведення статистики кораблекатастроф ("Between 1864 and 1869, the Lloyd's registers give a world loss of ten thousands sailing ships. In 1856 alone, 1,153 vessels were lost around the British coasts [...]" [17, с. 326]).

2. Образна складова концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ у тексті есе об'єктивується у контекстах 2.1. опису місця катастрофи корабля та 2.2. опису загибелі кораблів. При цьому опис місця катастрофи здійснюється безпосередньо, тобто Джон Фаулз повідомляє про те, що бачив сам (2.1. "It was not only that we were anchored even then over a wreck – the Hollandia of 1743, with its cargo of silver pieces-of-eight and ducatoons." [17, с. 320-321]), а опис того, як гинули кораблі, здійснюється опосередковано, за допомогою переказу історій та оповідей про кораблегибель (2.2.а. "Again and again one reads the same story. There is cry from forward of 'Breakers ahead!'; then desperate commands to the helmsman, a wild scramble to get sails reset, to come up into the wind [...]" [17, с. 327]; 2.2.б. "One of the finest, because so plainly written, shipwreck accounts of the period is that of Thomas Cubbin. He was the experienced master of a sound merchantmen, the Serica, but he ran into a hurricane off Mauritius in 1868. Long before he abandoned ship, his crew virtually mutinied; they tried to get at the

liquor store, they refused to work the pumps." [17, с. 328]). У наведених вище текстових фрагментах образна складова концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ розгортається у вигляді деталізованих сценаріїв, які описують спроби уникнути зіткнення (2.2.а.) та непокору капітанові з боку команди корабля, що потрапив у складні погодні умови (2.2.б.). Використання предметної лексики (ducatoons, breakers, sails, pumps) сприяє актуалізації наочно-образних уявлень читачів: перелічені вище слова актуалізують ментальні картинки дукатів, хвиль, які б'ються об скелі, вітрил та насосів відповідно.

3. Емотивна складова концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ об'єктивована в тексті есе шляхом актуалізації концептів СТРАЖДАННЯ ("[...] we know very well what it was like to be shipwrecked in the eighteenth and nineteenth centuries. Perhaps no form of human misery is so extensively recorded [...]" [17, с. 327]), ЖАХ ("The most terrible experience must have been the catastrophe out of nowhere, at night or in fog." [17, с. 327]), СМЕРТЬ ("[...] no islands in the world have a more lethal record than the Scillies [...]" [17, с. 321], "the toll they [the Scillies] have taken" [17, с. 321]).

Характерною ознакою нерефлексивної актуалізації складників концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ у тексті аналізованого есе є вживання **метафор**. Наприклад, у наведеному текстовому фрагменті "That these reefs and coasts remain hungry, we still have evidence every year." [17, с. 326] рифи та узбережжя метафорично концептуалізуються як монстри, котрі ніяк не можуть задовольнити голод і готові знову й знову ковтати кораблі. У текстовому фрагменті "black joke of the sea" [17, с. 321] море метафорично представлено як безжальний супротивник моряків. Окрім того, острови Сіллі метафорично концептуалізуються як гравці, які ще до початку змагання-гри з моряками – своїми супротивниками, мають над ними незаперечну перевагу: "In the case of the Scillies, the game for long was cruelly fixed against mariners." [17, с. 321]. Також у тексті есе актуалізовано метафору морського дна як бездонного рундука безжального Дейві Джонса, узуально зафіксовану в ідіомі Davy Jones's locker [15]: "[...] many drowned man have crawled up a beach or been picked up in small boats weeks after they were consigned by all probability to Davy Jones's bottomless locker." [17, с. 329-330].

З аналізу метафоричних контекстів випливає, що метафорична репрезентація є одним із засобів актуалізації образної та емотивної складових концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ в тексті есе.

До рефлексивної актуалізації концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ Джон Фаулз вдається наприкінці есе, коли письменник експліцитно ставить питання, чому споглядання решток загиблих кораблів є таким привабливим для людей: "I should like to go now into the calmer, though deeper and darker, waters of why the spectacle of the shipwreck is so pleasing [...]" [17, с. 329]. При цьому людська психіка метафорично представлена як глибока і темна вода (the calmer, though deeper and darker, waters).

Власне рефлексивному фрагменту тексту передують контексти, де рефлексивна і нерефлексивна актуалізації концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ тісно переплітаються: "There is, from dry land, great poetry and drama about the shipwreck; but no sailor would let me suggest

that the amusement of an audience is the heart of the matter. That heart lies, as it always has lain and always will lie, in the terror and despair, in the drowned, in the appalling suffering of the survived, the bravery of the rescuers." [17, с. 329]. Так, з одного боку, Джон Фаулз вказує на наявність естетичної складової у ставленні до кораблегибелі (*great poetry and drama about the shipwreck*), тобто експліцитно виділяє один зі складників концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ, хоча й не називає його складником чи компонентом, що обумовлено, звісно, тим, що дане есе не належить до власне концептологічних студій. Із другого боку, письменник вказує на те, що кораблегибель як явище пов'язане насамперед зі стражданнями людей, які потопляють, і сміливістю рятувальників (*in the terror and despair, in the drowned, in the appalling suffering of the survived, the bravery of the rescuers*) – у цьому фрагменті нереклексивно об'єктивуються компоненти емотивної складової концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ: ЖАХ, ВІДЧАЙ, СТРАЖДАННЯ та СМІЛИВІСТЬ.

На рефлексивний характер того фрагменту тексту, де аналізується потяг до споглядання загиблих кораблів, вказує наявність лексем *regard* та *call* ("*Our private attitude towards communal disaster, the joint death of other people, could be regarded as unalloyedly humanitarian only by a supreme optimist; yet I should not like to call it, short of the pathological extreme, unhealthy*." [17, с. 329]), які засвідчують, що йдеться про спроби осмислення і пошук відповідної номінації аналізованого явища.

Розмірковуючи над причинами привабливості споглядання решток загиблих кораблів, Джон Фаулз зважує можливі інтерпретації цього потягу в рамках різних підходів: християнського, Аристотелівського, цинічного: "*There is the Christian view: we feel pity for the victims. There is the Aristotelian: we feel purged, and go away better people. And so on, until we come down to the cynical: it is all a matter of schadenfreude, and at least the population problem is relieved a little*." [17, с. 329]. Зрештою письменник пропонує власне пояснення – природну реакцію пов'язану з інстинктом самозбереження: "*But I'm not sure that the most important reaction is not the instinctive: thank God this did not happen to me. In other words, we derive from the spectacle of calamity a sense of personal survival – as also, however tenuously,*

intimations of the metaphysical sea of hazard on which we all sail." [17, с. 329]. Як бачимо з наведених вище текстових фрагментів, Джон Фаулз аналізує потяг до споглядання кораблекатастроф із морально-етичної позиції. Звісно, оскільки есе Джона Фаулза не належить до когнітологічних чи психологічних студій, письменник не послуговується спеціальним вузько-науковим термінологічним апаратом, а, витлумачуючи морально-етичну природу уявлень про КОРАБЛЕГИБЕЛЬ, користується загальноновживаними словами англійської мови. У цьому рефлексивному контексті також зустрічається рефлексивне вживання концептуальної метафори ЖИТТЯ – ЦЕ МОРЕ НЕБЕЗПЕКА (*intimations of the metaphysical sea of hazard on which we all sail*), де вираз *sea of hazard on which we all sail* об'єктивує концептуальну метафору, а слово *metaphysical* експліцитно вказує на те, що вираз *sea of hazard on which we all sail* слід тлумачити в переносному сенсі.

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, варто зазначити, що на відміну від нереклексивних контекстів, у рефлексивних контекстах сам концепт КОРАБЛЕГИБЕЛЬ не набуває метафоричної репрезентації, водночас при цьому можуть метафоризуватися інші концепти, які є інструментами опису концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ. Нереклексивні контексти передують рефлексивним, а сам перехід здійснюється плавно, але водночас чітко: так, власне рефлексивний аналіз відокремлений від попереднього тексту графічно (пропущено рядок). Завдяки нереклексивній актуалізації концепту КОРАБЛЕГИБЕЛЬ читачі есе мають змогу розширити свої знання про саме явище, репрезентоване даним концептом, а рефлексивні контексти есе сприяють формуванню усвідомленого ставлення до явища кораблегибелі, а також критичного самоаналізу природи цього ставлення.

У плані перспективи вбачається доцільним у подальших студіях відточити саму методикку аналізу нереклексивних і рефлексивних контекстів вербалізації концептів. Така удосконалена методика, застосована на широкому мовному матеріалі, дасть змогу детально вивчити особливості рефлексивної вербалізації концептів у невластивих наукових контекстах, що, безумовно, стане внеском у дослідження природи і особливостей людського мисленнєво-мовленнєвого процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берестнев Г.И. Самосознание личности в зеркале языка: диссертация на соиск. степени докт. филолог. наук: 10.02.19 – общее языкознание, социолінгвістика, психолінгвістика. – Москва, 2000. – 243 с.
2. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2004. – 236 с.
3. Воробьёва О.П. Концептология в Украине: обзор проблематики // Лингвоконцептология: перспективные направления: монография / авт. кол.: А.Э. Левицкий, С.И. Потапенко, О.П. Воробьёва и др.; под ред. А.Э. Левицкого, С.И. Потапенко, И.В. Нейдановой. – Луганск: "Изд-во ГУ ЛНПУ имени Тараса Шевченко", 2013. – С. 10-37.
4. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 196 с.
5. Морозкина Т.В. Коммуникативно-прагматические условия формирования и актуализации рефлексивного дискурса (на материале художественных текстов немецкого и русского языков): диссертация на соиск. степени канд. филолог. наук: 10.02.19 – теория языка. – Ульяновск, 2005. – 227 с.
6. Поліна Г. В. Мовна об'єктивація концепту БОГ в англійському дискурсі XIV-XX століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови. – Харків, 2004. – 23 с.
7. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
8. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. – 824 с.
9. Шамаєва Ю.Ю. Когнітивна структура концепту "РАДІСТЬ" (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови. – Харків, 2004. – 20 с.
10. Bierwiazzonek, B. A Cognitive Study of the Concept of LOVE in English. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2002. – 228 p.

11. Castañeda, H.-N. Thinking, Language, and Experience. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988. – 302 p.
12. Gombert, J.É. Metalinguistic Development [translated from French by Harvester Wheatsheaf]. – Chicago: The University of Chicago Press, 1992. – 246 p.
13. Langacker, R.W. Foundations of Cognitive Grammar. – Vol. I.: Theoretical Prerequisites. – Stanford: Stanford University Press, 1999. – 516 p.
14. Merriam-Webster Dictionary / URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary>
15. The Free Dictionary by Farlex / URL: <http://www.thefreedictionary.com>
16. Tissari, H. LOVEscapes. Changes in prototypical senses and cognitive metaphors since 1500. – Helsinki: Société Néophilologique, 2003. – 469 p.

ДЖЕРЕЛО ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

17. Fowles J. Shipwreck // Fowles J. Wormholes. – L.: Vintage, 1999. – P. 320-332.

REFERENCES

1. Berestnev, G.I. Consciousness of the person in the mirror of the language: dis. dr. filol. sc. 10.02.19 – general linguistics, sociolinguistics, psycholinguistics. – Moscow, 2000. – 243 p.
2. Vorkachev, S.G. Happiness as a linguocultural concept. – M.: ITDGK "Gnozis", 2004. – 236 p.
3. Vorobyova, O.P. Conceptology in Ukraine: an overview of the key issues // Lingvokontseptologiya: promising areas: monograph / A.E. Levitskiy, S.I. Potapenko, O.P. Vorobyova et al; ed. A.E. Levitskogo, S.I. Potapenko, I.V. Neydanovoy. – Lugansk: "Izd-vo GU LNU imeni Tarasa Shevchenko", 2013. – P. 10-37.
4. Martinyuk, A.P. Dictionnary of the key terms of cognitive-discursive linguistics. – Kh.: KhNU n.a. V.N. Karazin, 2011. – 196 p.
5. Morozkina, T.V. Communicative and pragmatic conditions of formation and actualization of reflexive discourse (based on German and Russian literary texts): dis. cand. filol. sc.: 10.02.19 – theory of language. – Ulyanovsk, 2005. – 227 p.
6. Polina, G.V. Linguistic verbalization of the concept GOD in the English discourse of the 14-20th centuries: abstr. dis. cand. filol. sc.: 10.02.04 – Germanic Languages. – Kharkiv, 2004. – 23 p.
7. Prykhodko, A.M. Concepts and conceptual systems in the cognitive-discursive linguistic paradigm. – Zaporizhzhya: Premier, 2008. – 332 s.
8. Stepanov Yu.S. Konstanty. Slovar russkoy kultury. Opyt issledovaniya. [Constants. Dictionary of the Russian culture. Previous studies] – M.: Shkola "Yazyki russkoy kultury", 1997. – 824 p.
9. Shamayeva, Yu.Yu. The cognitive structure of the concept "JOY" (in the English language): abstr. dis. cand. filol. sc.: 10.02.04 – germanski movy. – Kharkiv, 2004. – 20 p.
10. Bierwaczzonek, B. A Cognitive Study of the Concept of LOVE in English. – Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2002. – 228 p.
11. Castañeda, H.-N. Thinking, Language, and Experience. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1988. – 302 p.
12. Gombert, J.É. Metalinguistic Development [translated from French by Harvester Wheatsheaf]. – Chicago: The University of Chicago Press, 1992. – 246 p.
13. Langacker, R.W. Foundations of Cognitive Grammar. – Vol. I.: Theoretical Prerequisites. – Stanford: Stanford University Press, 1999. – 516 p.
14. Merriam-Webster Dictionary / URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary>
15. The Free Dictionary by Farlex / URL: <http://www.thefreedictionary.com>
16. Tissari, H. LOVEscapes. Changes in prototypical senses and cognitive metaphors since 1500. – Helsinki: Société Néophilologique, 2003. – 469 p.
17. Fowles J. Shipwreck // Fowles J. Wormholes. – L.: Vintage, 1999. – P. 320-332.

The Concept SHIPWRECK in the essay "Shipwreck" by John Fowles: nonreflexive and reflexive aspects

T.V. Lunyova

Abstract: The article introduces a suggestion to discriminate between the nonreflexive and reflexive types of concept verbalization in texts. Nonreflexive verbalization is described as such a linguistic representation of a certain concept that involves the speaker's / writer's focus on the phenomenon represented by the concept but not on the concept itself. Reflexive concept verbalization is connected with a conscious attempt of a speaker / writer to think about the concept itself, i.e. about the content of the concept. The suggested discrimination between the nonreflexive and reflexive concept verbalization has been applied to the investigation of the peculiarities of the nonreflexive and reflexive actualization of the concept SHIPWRECK in the essay "Shipwreck" by John Fowles. The research has demonstrated that the nonreflexive actualization of the concept SHIPWRECK has the textual objectification of the logical, pictorial and emotive components of the abovementioned concept as its result. The reflexive actualization of the concept SHIPWRECK is done within the context of a deliberate writer's attempt to reveal from the moral and ethical standpoint the reasons of the attraction of shipwreck sites to many people. The nonreflexive verbalization of the concept SHIPWRECK is connected with the metaphorical representation of the conceptual constituents of its pictorial and emotive components. The reflexive verbalization of the concept SHIPWRECK does not make use of metaphorization, while the concepts used to reflect on the abovementioned concept may be represented metaphorically. The nonreflexive verbalization functions in the essay as a source of information about the phenomenon of shipwreck. The reflexive actualization enables readers to develop conscious attitude to the shipwreck and fosters their ability to apply critical attitude and examine the feelings experienced while watching shipwrecks.

Keywords: concept, conceptual constituent, nonreflexive verbalization, reflexive verbalization, metaphoric conceptualization

Синонімічні відношення у терміносистемі банківської сфери (на матеріалі англійської та української мов)

О.С. Петрина

Львівський національний університет імені І. Франка, м. Львів, Україна

Paper received 03.09.15; Revised 11.09.15; Accepted for publication 18.09.15.

Анотація. У статті розглянуто проблему синонімії у термінології, проаналізовано особливості синонімічних відношень у терміносистемах банківської сфери англійської та української мов. Проведено зіставний аналіз синонімічних рядів на семантичному та структурному рівнях. Окреслено типи синонімів за відповідними критеріями. Виявлено спільні та відмінні риси синонімії в досліджуваних терміносистемах.

Ключові слова: синонім, синонімія, синонімічні відношення, абсолютний синонім, відносний синонім

Вступ. Термінологічна лексика становить важливу частину словника будь якої сучасної мови й акумулює результат інтелектуального розвитку її носіїв у певній галузі науки, що призводить до розширення та розгалуження терміносистем. Значення терміна – це складна упорядкована структура, яка розкривається словниковими дефініціями через семантичні компоненти [15; 8], які потребують упорядкування, систематизації та стандартизації. Вагоме значення у виконання цього завдання належить аналізу семантичних відношень між термінологічними одиницями у терміносистемах, синонімії зокрема.

Метою дослідження є встановлення специфіки синонімічних відношень у терміносистемах банківської сфери англійської та української мов у зіставному аспекті.

Матеріалом дослідження є корпус англійської та української банківської термінологіки. Вибірку складено на основі економічних та фінансових словників сучасної української та англійської мов.

Методи дослідження забезпечують комплексний аналіз матеріалу та об'єктивність отриманих результатів: метод структурно-словотвірного аналізу, метод дистрибутивного аналізу, метод аналізу дефініцій, порівняльно-зіставний метод, елементи кількісно-статистичних методів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні особливості вияву синонімічних відношень має кожна конкретна галузь знань, що пов'язано із своєрідністю формування та структурою її категорійно-поняттєвого апарату. Це стосується початкових етапів становлення термінології або в періоди інтенсивної розробки чи нормування терміносистем [6; 73]. Цю думку поділяє Крижанівська А.В. Вона стверджує, що синонімія є характерним явищем тільки на ранніх етапах формування та розвитку термінологічних систем як результат словникової надмірності.[13; 13] Поява нового поняття викликає появу відразу кількох термінів. З часом зміст і обсяг нового поняття уточнюється, з'являється можливість відділити найхарактерніші його ознаки і створити або вибрати з наявних термінів той, який відповідає поставленим вимогам [9; 159], таким чином, один термін починає домінувати, відтісняючи інші на другий план. Вибраний термін повинен найповніше характеризувати поняття, оскільки він крім номінативної виконує ще й дефінітивну функцію. В основі номінації, зазвичай, лежить певна ознака, вона і визначає внутрішню форму слова. Тобто, з наявних синонімів відбирається той, що має найінформативнішу внутрішню фор-

му [24; 33]. Оскільки термінологічні системи характеризуються динамічністю, природно-штучним характером утворення, то, очевидно, синонімію в них слід вважати явищем закономірним [25; 328]. Таким чином синонімія, на нашу думку, є ознакою не науки, яка зароджується, а яка розвивається, вдосконалюється. Функція синонімії полягає в уточненні і деталізації думки спеціаліста.

Підхід до проблеми синонімії у термінології неодноразово змінювався. Думку про негативний вплив синонімії на термінологію висловлює Кочан І., наголосуючи на тому, що у межах наукового стилю мови – синоніми небажані, навіть шкідливі, бо руйнують термін як дефінітивну одиницю системи [11; 19]. Реформаторський А.А. стверджує, що оскільки термін лежить поза експресією, модальністю, естетичних характеристик, у термінології синоніми, варіанти, повинні бути вилучені [22; 52]. Цю думку підтримують Д'яков А., Коваль А., Толикін С.

Однак існують і протилежні погляди. Пілецький В.І. вважає, що синоніми у термінології є доречними, оскільки вони необхідні для: 1) наукового означення поняття і тлумачення терміна (особливо чужомовного походження); 2) найточнішого висловлення думки, особливо коли межа між поняттями нечітко окреслена; 3) уникання повторів того самого слова чи словосполучення [20; 116]. Інші (В. Данилейко, О. Ахманова) стверджують, що термінні синоніми дуже корисні, бо кожен по-різному розкриває значення поняття [26; 67].

Однак синонімія у термінології має риси, які відрізняють її від синонімії у загальновживаній лексиці. Передусім це те, що кожен складник синонімічного ряду виступає як окремий повноцінний термін. Синоніми у термінології – це терміни, що належать до одного і того ж денотата, але мають деякі відмінності у функціональному (поняттєвому) плані, а також можуть відрізнятися семантикою словотвірних елементів, ступенем неологічності, тощо [10; 5]. Термінологічна синонімія характеризується наявністю фономорфологічних варіантів з відношенням тотожності на рівні сигніфікату. На відміну від загальнолітературної мови, де синонімія вважається системо-формуючою категорією, у терміносистемах реалізується переважно тільки різновид синонімії повного і часткового характеру. Оскільки терміни, які виражають певне поняття не характеризують його різнобічно, є дублетами, що ввійшли в терміносистему внаслідок мовних контактів і різноспрямованих тенденцій в процесі її формування. [12; 90]. Деякі дослідники вважають, що

синонімія є характерною для загальнолітературної мови, а дублетність – для термінологічної [8; 152]. Інші автори стверджують, що синоніми можуть співвідноситися з одним поняттям або об'єктом і називаються такі терміни дублетами [5; 54; 1; 40]. Проте, деякі мовознавці наголошують що у термінології паралельно функціонують як синоніми, так і дублети.[27; 49]

Більшість дослідників розуміють синоніми, як слова однієї частини мови, що мають значення, які повністю або частково збігаються, а також здатні до взаємозамінності у контексті [5; 53]. Взаємозамінність вноситься до дефініцій синонімів також у працях Л.А. Булаховського, Б.В. Горнунга, Л.О. Новикова, Д.М. Шмеляова. Проте, на думку Апресяна Ю. Д., цій умові не відповідає жодна пара слів, які зараховують до розряду синонімів [3; 219]. Розширює межі поняття лексичних синонімів М.Ф. Палевська, яка вважає синонімами не лише слова, а й еквівалентні їм фразеологічні звороти, що при різному звучанні називають одне явище об'єктивної дійсності, різняться відтінками основного, спільного для кожного з них значення чи віднесеністю до різних мовленнєвих стилів, або і одним, і іншим одночасно; здатністю до словотворення, виникнення форм суб'єктивної оцінки та сполучуваності з іншими словами [18; 95]. В.С. Ващенко характеризує синоніми як усталені у вжитку ряди лексичних одиниць, що співвідносяться з одним або кількома пов'язаними між собою поняттями, певною мірою близькими за своїми семантико-стилістичними властивостями [4; 13].

Результати та їх обговорення. Отже, синоніми – це терміни, потенційні значення яких виявляють тотожний або близький предметно-логічний зміст. Під потенційним значенням терміна розуміємо значення, зумовлені двоїстою природою терміна: з одного боку, термін може мати одне значення (однозначність), а з іншого – термін може мати декілька смислів (багатозначність) [2; 117].

Синонімія у термінології зумовлена наступними чинниками:

- неуніфікованістю термінології;
 - розвитком наук, що супроводжується появою нових понять та бажанням дати кожному поняттю найточнішу номінацію;
 - наявністю застарілих назв, які функціонують паралельно з новими;
 - вдалих термінів, які з певних причин не використовували протягом певного часу;
 - вживанням запозиченого і автохтонного термінів;
 - мовної економії, що породжує синонімію різних структурних рівнів;
 - того самого поняття різними науковими школами чи вченими;
 - номінації за кількома номінативними типами. [7;247].
- Класифікація і характеристика синонімічних термінів є досить різноаспектною, зважаючи на їх структуру, склад та особливості функціонування. Взаємозамінність та варіантність термінів дозволяє виділити два основних типи синонімічних відношень:
- семантичної тотожності (абсолютні синоніми);
 - семантичної близькості (відносні синоніми).

Абсолютні синоніми відрізняються тим, що вони цілком тотожні за своїм семантичним складом [14; 104] і не вимагають контекстуальних умов. У бага-

тьох лінгвістів абсолютні синоніми отримали різні назви: точні синоніми (Ю. Апресян); повні синоніми, тотожні синоніми (С. Беренсан); стовідсоткові синоніми (М. Шанський); паралельні терміни (Л. Булаховський); дублети (Д. Лотте); лексичні дублети (О. Ахманова); синонімічні дублети (М. Степанова, І. Чернишова); термінологічні дублети (В. Молодець).

Абсолютні синоніми у банківській термінології української та англійської мов охоплюють більшість синонімічних рядів і утворюються наступними способами:

– паралельне використання автохтонних термінолексем: *золоте забезпечення* = *золотий запас*; *розподіл ризиків* = *подрібнення ризиків*; *платіжне доручення* = *доручення на оплату*; *внесок* = *вклад*.

– паралельне вживання іншомовних термінологічних одиниць: *corporation* (< лат) = *company* (< франц.) = *firm* (< італ.) = *business* (< англ); *корпорація* (< лат) = *компанія* (< франц.) = *фірма* (< італ.) = *бізнес* (< англ); *code* (< франц.) = *cipher* (< араб.) = *number* (< лат); *код* (< франц.) = *шифр* (< франц.) = *номер* (< лат). Ці приклади є свідченням того, що синонімічні ряди формуються із ідентичних запозичень різних мов, що дає підстави стверджувати про наявність спільного синонімічного фонду.

– паралельне вживання термінологічних одиниць іншомовного та автохтонного походження: *credit* (< лат) = *loan*; *кредит* (< лат) = *позика*; *contract* (< лат) = *agreement* = *settlement*; *контракт* (< лат) = *угода* = *договір*; *profit* (< франц.) = *income* = *return*; *profit* (< франц.) = *дохід* = *прибуток*; *bunkruptcy* (< італ.) = *insolvency*; *банкрутство* (< італ.) = *боргова неспроможність*. Найчастіше абсолютні синоніми потрапляли до синонімічних рядів досліджуваних терміносистем з латинської та французької мов, рідше з італійської та німецької. Даний тип синонімічних відношень часто трактується як дефінітивна синонімія [5; 57]. Суть цього явища полягає в тому, що значення малозрозумілого або незрозумілого іншомовного терміна розкривається зрозумілішим словом автохтонного походження. Використання синонімів як засобу лексикографічної інтерпретації слова є одним із головних завдань сучасних великих академічних словників [17; 26]. В українській мові іншомовний компонент набуває такої ж словотвірної гнучкості як і власномовний (наприклад, від терміна *кредит* утворюються похідні – *кредитний*, *кредитівка*, *кредитор*, *кредитування*, *кредитоспроможний*), а інколи і більшого розгалуження (від терміна *контракт* утворюються похідні – *контрактний*, *контрактація*, *контрактивний*, яких не має власномовний термін *угода*).

– паралельне функціонування термінів повної і короткої форми: *державний банк* = *держбанк*; *фінансовий відділ* = *фінвідділ*; *державний кредит* = *держкредит*; *foreign exchange* = *forex* (обмін валюти); *telephone banking* = *televanking* (здійснення банківських операцій за телефоном); *executive committee* = *excom* (виконавчий комітет у банку).

– паралельне функціонування складних слів, що є у більшій мірі характерним для англійської мови, ніж для української: *shareholder* = *stockholder* (акціонер); *cash-dispenser* = *cashmashine* = *cashpoint* (банкомат); *кредитоздатність* = *кредитоспроможність*;

– паралельне використання однослівного терміна і терміна словосполучення, що є регулярнішими в українській термінології: *кредитування* = *надання кредиту*; *запорука* = *кредитне поручительство*; *банкноти* = *паперові гроші*; *платіжна неспроможність* = *банкрутство*; *banknotes* = *paper money*;

– скорочення повної форми терміна-словосполучення шляхом упушення одного з його компонентів, які частіше фіксуємо серед англійських термінів: *tangible assets* = *tangibles* (*матеріальні активи*); *debt service* = *servicing* (*обслуговування боргу*); *номінальна вартість* = *номінал*;

– паралельне вживання терміна-аббревіатури і словосполучення, що є однаковою мірою характерним для англійської та української мов: *ECB* = *European Central Bank*/ *ЄЦБ* = *Європейський центральний банк*; *NRB* = *National Reserve Bank*/ *НРБ* = *Національний резервний банк*; *BIS* = *Bank of International Settlements*/ *БІМ* = *Банк міжнародних розрахунків*. В окремих випадках співпадіння синонімічних пар даного типу в англійській і українській мові є абсолютним, проте фіксується okazіонально. Серед англійської термінології фіксуємо і омоакроніми (аббревіатури, тотожні повнозначним словам): *SWIFT* = *system of electronic bank transfers*; *EAR* = *effective annual rate*; *PIN* = *personal identification number*. Омоакроніми не є характерні для української банківської термінології.

Вагому частину абсолютних термінів-синонімів аналізованої вибірки складають варіанти – абсолютні синоніми отримані варіацією форми терміна без порушення тотожності значення. У лінгвістичних дослідженнях питання про співвідношення синонімії і варіантності у термінах є дискусійним. Деякі дослідники вважають синонімію виявом варіантності (Лейчик В., Малевич Л.). Інші автори зазначають, що саме варіантність є виявом синонімії (Кочан І., Яценко Н.). Ще інші мовознавці поділяють думку про функціонування у термінології як синонімів так і варіантів і розглядають їх як окремі явища (Дорошенко С., Панько Т., Радченко О.) [23; 74].

Отже, терміни-варіанти – це тотожні за значенням спільнокореневі термінологічні одиниці, що розрізняються деякими розбіжностями знакової форми в межах того самого номінанта: місцем наголосу, фонемами, афіксами або їхнім поєднанням. [21; 23].

Згідно з даним трактуванням виділяємо наступні групи варіантів термінів:

1) фонетичні варіанти: серед банківських термінологічних зустрічається явище подвійної орфографії, яке з'явилося внаслідок транслітераційного освоєння запозичених термінів: *валюта вільно конвертована* = *валюта вільно конвертована*; *брокераж* = *брокредж*; *дискаунт* = *дисконт*; *check* = *cheque* (*чек*); *encumbrance* = *incumbrance* (*борг*); *endorsement* = *indorsement* (*індокамент*); *endorser* = *indorser* (*індокамер*); *license* = *licence* (*ліцензія*). Фонетичні варіанти серед автохтонних терміноодиниць банківських термінологій як української, так і англійської мов зустрічаються okazіонально.

2) морфологічні варіанти: *acceptance house* = *accepting house* (*акціонерний банк*); *expiration date* = *expiry date* (*кінцева дата терміну*); *clearance account* = *clearing account* (*кліринговий рахунок*); *credit finance* = *credit financing* (*фінансування кредиту*); *uncontrollable*

inflation = *uncontrolled inflation* (*неконтрольована інфляція*); *бенефіціар* = *бенефіціарій*; *доміцил* = *доміцилій*; *позичковий капітал* = *позиковий капітал*; *кредитовий баланс* = *кредитний баланс*; *несплачений борг* = *невиплачений борг*;

3) синтаксичні варіанти, що розрізняються порядком компонентів (з чи без прийменника): *аукціон на купівлю* = *купівельний аукціон*; *дохід від дивіденда* = *дивідендний дохід*; *інвестиційний портфель* = *портфель інвестицій*; *дивідендне покриття* = *покриття дивіденду*; *exchange rate* = *rate of exchange* (*валютний курс*); *distribution channel* = *channel of distribution* (*канал збуту*);

4) комбіновані варіанти – розбіжності плану вираження виявляються в термінах на різних мовних рівнях. Найрегулярнішими є акцентно-словотвірні варіанти, які є характерними, у більшій мірі, українській термінології: *борг* = *заборгованість*; *клієнтурний* = *клієнтський*; *вітрати* = *витрати*.

Відносні синоніми характеризуються лише частковим збігом визначальних ознак. Взаємозамінність відносних синонімів обмежена та здійснюється на основі контексту [19; 9].

Відносні синоніми у термінології банківської сфери можуть утворюватися наступними способами:

– використання спільнокореневих, але різноафіксальних утворень, що позначають крім значення процесу ще й значення результату: *переоцінювання* – *переоцінка*; *знецінювання* – *знецінення*; *ануляція* – *анулювання*; *індексування* – *індексація*; *інвестування* – *інвестиція*. Синонімічні пари наведеного зразка є регулярнішими в українській термінології;

– використання спільнокореневих, різноафіксальних утворень, що відрізняються семантикою словотвірних компонентів. Вживання таких синонімів визначається контекстом. До прикладу: *оплата*, *сплата*, *виплата* (*оплата банківських послуг*, *сплата кредиту*, *виплата дивідендів*). Такі синонімічні відношення є характерні для української термінології;

– утворення фразових дієслів за допомогою додавання прийменників до інфінітиву: *to pay back* (*виплачувати*); *to pay in* (*вносити гроші*); *to pay off* (*розраховуватися*); *to pay out* (*сплачувати*). В українській терміносистемі подібні утворення відсутні.

Приклади свідчать, що способи утворення відносних синонімів по різному знаходять відображення у досліджуваних терміносистемах, що зумовлено відмінностями в структурі обох мов.

У класифікації термінів-синонімів за структурою, можемо виділити такі спільні для англійських і українських синонімічних рядів структурні типи:

- 1) терміни-однослови – терміни-однослови: *контроль* = *перевірка*; *штраф* = *пеня*; *процент* = *відсоток*; *stock* = *share*; *income* = *profit*; *control* = *check*;
- 2) терміни-однослови – терміни-словосполучення: *сальдо* = *резервний фонд*; *номінал* = *номінальна вартість*; *fine* = *financial penalty* (*штраф*); *tangibles* = *tangible assets* (*матеріальні активи*);
- 3) терміни-словосполучення – терміни-словосполучення: (у більшості випадків із спільним одним компонентом): *correspondent bank* = *agent bank* (*банк-кореспондент*); *fixed deposit* = *time deposit* (*строковий депозит*); *баланс зовнішній* = *екстерн баланс*; *вартісні папери* = *цінні папери*;

- 4) терміни-словосполучення – аббревіатура: *картковий рахунок* = *KP*; *платіжна система* = *ПС*; *price level adjusted mortgage* = *PLAM*; *equal credit opportunity act* = *ECOА*.

Синонімічні ряди різняться і кількісно, вони можуть формуватися з двох і більше компонентів. Щодо кількісного наповнення синонімічних рядів, то в англійській і в українській терміносистемах виділяємо такі групи:

1. двокомпонентні: *trасат* = *платник*; *stock* = *share*;
2. трикомпонентні: *ревізія* = *перевірка* = *контроль*; *здешевлення* = *знецінення* = *девальвація валюти*; *equity* = *margin* = *mark up*;
3. чотири-п'ятикомпонентні, які трапляються вкрай рідко в обох терміносистемах: *акціонер* = *держатель акцій* = *власник акцій* = *тримач акцій*; *audit* = *checkup* = *inspection* = *revision*; *active account* = *operating account* = *real account* = *performing account* = *working account*; *активний рахунок* = *чинний рахунок* = *функціонуючий рахунок* = *використовуваний рахунок* = *незакритий рахунок*.

Співпадіння кількості компонентів в ідентичних синонімічних рядах англійської та української мов не є абсолютним, наприклад: *credit extension* = *credit granting* = *credit injection* (надання кредиту = кредитування); *local currency* = *domestic currency* = *home currency* (місцева валюта); *ипотека* = *застава* = *закладна* (*mortgage* = *home-loan*).

Згідно з класифікацією Михайлової Т.В. [16; 3], запропоновану для термінів-антонімів, поділяємо синонімічні ряди банківських термінів на три групи:

- 1) атрибутиви, що мають синонімічне відношення у загальноновживаній мові: *local currency* = *domestic currency* = *home currency* (місцева валюта); *limited endorsement* = *restricted endorsement* (обмежений індокамент); *тривала інфляція* = *стійка інфляція*;

- 2) атрибутиви, що мають синонімічні відношення і в інших терміносистемах: *expiration date* = *maturity*

date (кінцева дата терміну); *external bond* = *foreign bond* (закордонна облигація); *вхідні дані* = *початкові дані*; *акредитований банк* = *сертифікований банк*; *розпорядження активами* = *управління активами*;

- 3) атрибутиви, що перебувають у синонімічних відношеннях лише в межах банківської терміносистеми, тобто у загальноновживаній лексиці не є синонімами: *frozen credit* = *blocked credit* (заморожений кредит); *unsecured creditor* = *general creditor* (генеральний кредитор); *loan capital* = *outside capital* (позиковий капітал); *кредитна угода* = *кредитна операція*; *безгрошовий вексель* = *дружній вексель*.

Висновки. Функція синонімії у термінології полягає в утворенні та деталізації понять, явищ, процесів банківської діяльності. Зіставний аналіз банківських термінів-синонімів англійської і української мов свідчить про наявність абсолютних та відносних синонімічних відношень. Встановлено кількісне переважання абсолютних синонімів у терміносистемах досліджуваних мов. Вагому частину абсолютних синонімів аналізованої вибірки складають терміни-варіанти, а саме фонетичні, морфологічні, синтаксичні та акцентно-словотвірні. Відносні синоніми у досліджуваних термінологіях у більшості випадків представлені однокореневими лексемами, проте різноафіксальними в українській мові і з різними прийменниками в англійській мові, що зумовлено відмінностями у структурі обох мов. Як свідчить аналіз вибірки в синонімічні відношення вступають автохтонні та запозичені терміни, складні слова, складноскорочені терміни, словосполучення та аббревіатури. З результатів дослідження помітно, що регулярними в обох терміносистемах є двокомпонентні словосполучення із спільним головним терміноелементом. В англійській, так і в українській термінології найширше представлені двокомпонентні та трикомпонентні синонімічні ряди. Проте, співпадіння кількості компонентів в ідентичних синонімічних рядах досліджуваних мов не є абсолютним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авербух К.Я. Терминологическая вариантность / К.Я. Авербух // Вопросы языкознания, 1986. – №6. – С.38-50.
2. Алефиренко Л.Ф. Структурно-семантические свойства синонимических и вариантных однокоренных образований. // Структурно-семантические особенности отраслевой терминологии: Межвуз. Сб. науч. Тр. / Под ред. М.Ф. Васильева. – Воронеж: Технолог. Ин-т. – 1982. – 117 с.
3. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – М.: Языки русской культуры. 1995. – Т.1. – 472 с.
4. Ващенко В.С. Українська семасіологія: Типологія лексичних значень. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетров. ун-ту, 1981. – 68 с.
5. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. [Учеб. Пособие для студентов филол. Спец. вузов]/ Б.Н. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М.: Высшая школа, – 1987. 53с.
6. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. 245 с.
7. Задояна Л. Синонімія в сучасній українській термінології цукрового виробництва / Л. Задояна// Проблеми української термінології: Збірник наукових праць. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2008. – С.246-249.
8. Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов / Т.Л. Канделаки. М: Наука, 1977. – 168 с.
9. Коваль А.П. Синоніміка у термінології / А.П. Коваль// Дослідження з лексикології та лексикографії. – К. : Наукова думка, 1965. – С.157-168
10. Королева Е.В. Синонимы и варианты в терминологии // Научно-техническая терминология. – 1986. – №8. – С.5-7.
11. Кочан І.М. Синонімія у термінології / І.М. Кочан // Мовознавство. – 1992. – №3. – С.70-81.
12. Крижанівська А.В., Симоненко Л.О., Панько Т.І. та ін.; Склад і структура термінологічної лексики української мови / ред. А.В. Крижанівська. – К.: Наукова думка, 1984. – 196 с.
13. Крыжановская А.В. Сопоставительное исследование терминологии современных русского и украинского языков /А.В. Крыжановская. – К.:Наук. Думка, 1985. – 204 с.
14. Лейчик В.М. Термины-синонимы, эквиваленты, варианты // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Вып.2. – Новосибирск, 1973. – С.103-107.
15. Ляшук А.М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Київ. – 2007. – 22с.
16. Михайлова Т. В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології: автореферат дис. к.ф.н.: спец. 10.12.01 / Т.В. Михайлова. –Харків, – 2002. – 20 с.
17. Нечитайло О.І. Синоніми в лексикографії – К. – 1987. – с. 26.

18. Палевская М.Ф. Проблема синонимического ряда, его границ и возможности выделения доминанты // Лексическая синонимия. – М.: Наука, 1967. – С. 94-104.
19. Перепелица Т.И. Современная немецкая терминология экономики торговли, источники и пути ее формирования: Автореферат диссертации. – К. – 1975. – 22 с.
20. Пілецький В.І. Деякі лінгвістичні проблеми українського термінознавства / В.І Пілецький // Український правопис і наукова термінологія: Проблеми та сучасність. – Т.9. – 1997. – С.116-119.
21. Радченко О.І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології: дис. канд. філол. наук / О.І. Радченко. – Харків, 2000. – 203 с.
22. Реформаторський А.А. Что такое термины и терминология / А.А. Реформаторский // Вопросы терминологии. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – С.46-54.
23. Романова О.О. Варіантність в українській швацькій термінології / О.О. Романова // Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки. – 2012. – №27(240). – С.73-76.
24. Симоненко Л.О. Формування української біологічної термінології – К. Наукова думка, – 1991. – 149 с.
25. Терещенко С.І. Синонімія в термінології (лексикографічний аспект) / С.І. Терещенко // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип. IV. – С. 328-330.
26. Турчин В.В. Прагматика наукового терміна / В.В. Турчин. – Івано-Франківськ: Факел, 2004. – 226 с.
27. Циткина Ф.А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения): [монография] / Ф.А. Циткина. – Львов: Вища школа, 1988. –156 с.

REFERENCES

1. Averbuh, K.Ya. The terminological variance / K.Ya. Averbuh // Voprosy yazykoznaviya, 1986. – №6. – P. 38-50.
2. Alefirenko, L.F. Structural and semantic properties of synonymous and one root of variant formations. // Structural-semantic features industry terminology: Coll. Sc. Works. / ed. M.F. Vasilev. – Voronezh: Tehnolog. In-t. – 1982. –117 p.
3. Apresyan, Yu.D. Lexical Semantics. Synonymous means of language. – M.: Languages of Russian culture. 1995. – Vol. 1. – 472 p.
4. Vashchenko, V.S. Ukrainian semasiology: Typology of lexical meanings. – Dnipropetrovsk: Publ. of Dnipropetrovsk Un-ty, 1981. – 68 p.
5. Golovin, B.N., Kobrin R.Yu. Linguistic basis of the doctrine of the terms. [Tutorial] / B.N. Golovin, R.Yu. Kobrin. – M.: High-school, 1987. – 53p.
6. Danilenko, V.P. Russian terminology: the experience of linguistic description. – M.: Nauka, 1977. 245 p.
7. Zadoyana, L. Synonymy in the terminology of modern Ukrainian sugar production / L. Zadoyana // Problems of Ukrainian terminology: Collected Works. – Lviv.: Natsional Un-ty «Lviv politechnics», 2008. – P. 246-249.
8. Kandelaki, T.L. Semantics and motivation of terms / T.L. Kandelaki. M: Nauka, 1977. – 168 p.
9. Koval A.P. Synonymy in the terminology / A.P. Koval // Research on lexicology and lexicography. – K. : Naukova dumka, 1965. – P. 157-168
10. Koroleva, E.V. Synonyms and variations in the terminology // Scientific and technical terminology. – 1986. – №8. – P. 5-7.
11. Kochan, I.M. Synonymy in the terminology / I.M. Kochan// Linguistics. – 1992. – №3. – P.70-81.
12. Krizhanivska, A.V, Simonenko, L.O., Panko, T.I. et al.; Composition and structure of Ukrainian terminological vocabulary / ed. A.V. Krizhanivska. – K.: Naukova dumka, 1984. – 196 p.
13. Kryzhanovskaya, A.V. Comparative study of the terminology of modern Russian and Ukrainian languages / A.V. Kryzhanovskaya. – K.: Nauk. Dumka, 1985. – 204 p.
14. Leychik, V.M. The terms, synonyms, equivalents options // Actual problems of lexicology and word formation. – Is.2. – Novosibirsk, 1973. – P. 103-107.
15. Lyashuk, A.M. The semantic structure of the Ukrainian legal terms and English. Abs. dis. cand. filol. sc. – Kyiv. – 2007. – 22 p.
16. Mihaylova, T.V. Semantic relations in Ukrainian scientific and technical terminology: abs. dis. cand. filol. sc.: spets. 10.12.01 / T.V. Mihaylova. – Harkiv, – 2002. – 20 p.
17. Nechitaylo, O.I. Aliases in lexicography – K. – 1987. – P. 26.
18. Palevskaya, M.F. The problem is synonymous row, its boundaries and possibilities of the dominant // The lexical synonymy. – M.: Nauka, 1967. – P. 94-104.
19. Perepelitsya, T.I. Modern German economy trade terminology, sources and ways of its formation: Abs. dis. – K. – 1975. – 22 p.
20. Piletskiy, V.I. Some linguistic problems Ukrainian terminology / V.I Piletskiy // Ukrainian spelling and scientific terminology: Problems and Present. – Vol. 9. – 1997. – P. 116-119.
21. Radchenko, O.I. Language and variability in the rate of Ukrainian scientific terminology: dis. cand. filol. sc. / O.I. Radchenko. – Harkiv, 2000. – 203 p.
22. Reformatorskiy, A.A. What are the terms and terminology / A.A. Reformatorskiy // Questions of terminology. – M.: Publ. AS SSSR; 1961. – P. 46-54.
23. Romanova, O.O. Variability in Ukrainian sewing terminology / O.O. Romanova // Bulletin of Cherkassy University. Series: Philology. – 2012. – №27(240). – P. 73-76.
24. Simonenko, L.O. Formation of Ukrainian Biological Terminology. – K. Naukova dumka, – 1991. – 149 p.
25. Tereshchenko, S.I. Synonymy in the terminology (lexicographic aspect) / S.I. Tereshchenko// Ukrainian terminology and modernity: Coll. Sc. papers. – K., 2001. – Vip. IV. – P. 328-330.
26. Turchin, V.V. Pragmatics of scientific term / V.V. Turchin. – Ivano-Frankivsk: Fakel, 2004. – 226 p.
27. Tsitkina, F.A. Terminology and translation (in a comparative of terminology): [monografiya] / F.A. Tsitkina. – Lvov: High school, 1988. –156 p.

Synonymous relations in English and Ukrainian banking terminology

O.S. Petryna

Abstract. The article highlights the synonymous relations in English and Ukrainian banking terminology. The comparative analysis of synonymous groups on semantic and structural levels is conducted. The classifications of synonyms according to the various criteria (structure, semantic relations) are offered. The reasons and sources of synonymy are studied in the article. The results of comparative analysis gave an opportunity to figure out common and specific features of synonymous relations in English and Ukrainian banking terminology.

Keywords: *synonym, synonymy, synonymous relations, absolute synonym, relative synonym*

Лексико-семантичні особливості кельтських запозичень в англійській мові Ірландії

Д.В. Полгородник

Запорізький національний університет, Запоріжжя, Україна

Paper received 14.11.15; Revised 18.11.15; Accepted for publication 23.11.15.

Анотація: Стаття присвячена аналізу кельтизмів, запозичених в англійську мову Ірландії в контексті лінгвокультурної періодизації англо-ірландських контактів. На матеріалі художніх текстів ірландських авторів була виявлена специфіка використання кельтських запозичень в англійській мові Ірландії в динамічній ситуації англо-ірландського білінгвізму.

Ключові слова: запозичення, лінгвокультурна взаємодія, лакуна, реалія, контактуючі мови

Процес поповнення словникового складу англійської мови Ірландії кельтизмами відображає історію взаємовідносин англійського та ірландського народів з XII ст. до початку XXI ст. В останні роки вітчизняні (О.І. Абрамова, К.Г. Голубєва, О.І. Дорошенко, О.М. Полушина) та зарубіжні (Т.П. Долан, Р. Хікі, М. Філпула, Дж.Л. Каллен) лінгвісти досліджують питання національно-культурної специфіки запозиченої ірландської лексики. Проте динаміка процесу запозичення вимагає подальшого аналізу.

Продовжуючи дослідження проблеми хронологізації англо-ірландських контактів, кількості та значущості періодів в історії розвитку англійської мови в Ірландії у лінгвокультурному аспекті, ми ставимо за мету дослідити особливості поповнення словника англійської мови Ірландії кельтськими запозиченнями на кожному з етапів лінгвокультурної взаємодії, розглянути впливові на процеси запозичення чинники та специфіку перенесеної лексики відповідно до історичних періодів.

Матеріал дослідження становить вибірка художніх та публіцистичних текстів англійськомовних ірландських авторів.

Методи дослідження: описовий, контекстологічний, статистичний.

В цій статті запозичення розглядається одночасно і як процес проникнення елементів однієї мови в іншу при лінгвокультурних контактах, і як результат цього процесу [3, с. 147]. При цьому, запозичуються не лише слова або вирази, але й поняття, концепти, які є способом членування та сприйняття навколишньої дійсності [5]. Для семантичного аспекту запозичених одиниць характерним є збереження їх смислової структури, що зумовлено вузькою спеціалізацією, предметністю та термінологічністю лексики.

Вважаємо доцільним проводити дослідження тенденцій запозичення кельтських елементів у англійську мову Ірландії в контексті лінгвокультурної взаємодії. З цією метою ми розробили періодизацію, яка враховує взаємодоповнюючі історичні [8, 9] та соціологічні [1, 7, 10] аспекти контактування лінгвокультур із урахуванням історичних та соціолінгвістичних умов її розвитку, динамічного стану та функціонального навантаження. Це дозволило виділити такі періоди:

1. період початкової взаємодії кельтської та англійської лінгвокультур (XII – XVI ст.);
2. початок культурної асиміляції (XVII ст. – перша половина XIX ст.);
3. період лінгвокультурної взаємодії (друга половина XIX – перша третина XX ст.);
4. період формування нової культури (XX – початок XXI ст.).

Кельтські запозичення періоду початкової взаємодії кельтської та англійської лінгвокультури представлені поодинокими випадками (*corrine* < *courin* “can”, *eri* < *eraic* “compensation”, *keperin* < *ceithearn* “band of soldiers”) (The Kildare Poems, mid-14th century) [7, с. 720]), які не були продуктивними та не представлені в сучасній англійській мові Ірландії, очевидно, внаслідок спорадичного характеру та процесів архаїзації.

В результаті колонізації Ірландії, запровадження суворих законів, спрямованих проти носіїв ірландської мови, період початку культурної асиміляції характеризується практично повним витісненням ірландської мови англійською з основних сфер функціонування, крім повсякденного спілкування, переважно в сільській місцевості. Англійська мова стала мовою політики, культури, релігії та економіки [8, с. 37-46]. Це свідчить про встановлення ситуації диглосії – “одночасного існування в суспільстві двох мов або двох форм однієї мови, застосовуваних у різних функціональних сферах” [4, с. 136]. Т.П. Долан [8, с. xxvii] вважає, що саме про період початку культурної взаємодії можна говорити як про час формування двомовності на території Ірландії.

Цей період характеризується запозиченням ірландського компоненту, який належить до різних розрядів кельтизмів, переважно реалій повсякденного буття, зокрема, предметів побуту, страв, топонімів та топографічних назв. Запозичена лексика сприяла адаптації англійської частини населення до нової культури.

This very same conscience was sold in a closet, / Nor for a baked loaf, or a loaf in a losset [“a kneadingtray, often square, with a woden rim, for making cakes or bread”] (Swift J., 1724);

Fuate shall my wife Juane do for de Cow dat make de buttermilk, and de bony clabber [“thick milk that could be used for churning”] or *dy child*” (Head R., 1663)

glen “долина” – “Up the airy mountain, / Down the rushy *glen*” (Allingham W, 1850);

bog “болото” – “They fall into a deep pit or a noisome *bog*” (Swift J., 1704).

Крім запозичення побутових реалій, у зазначений період використовувалися пестливі звертання (terms of endearment) які виконували функцію інтимізації, були вираженням внутрішньогрупової солідарності та антропонімів, що вживалися по відношенню до людини, як носія індивідуальних фізичних і психічних характеристик, мали референтну віднесеність, виконували описову функцію.

Is it going you are, a-chree [“my love”]?” (Griffin G, 1829);

A poor angishore [“жахлива, підла людина”] *like me*” (The Irish Penny Journal, 1840-41).

Причиною продуктивності запозичень на вказаному етапі була відсутність конкурентно-спроможних еквівалентів та необхідність встановлення соціальних контактів між носіями англійської та ірландської мов і культур.

Період культурної взаємодії характеризується масовим переходом на англійську мову, що, як зазначає Р. Хікі [10, с. 131], було обумовлено її престижем. Англійська стала мовою спілкування більшості населення країни, зокрема у таких сферах суспільного життя, як освіта і релігія. Англо-ірландські мовні відносини відзначалися жорсткою конкуренцією, що позначилося у намаганнях ірландських культурних діячів відродити автохтонну мову через активне використання кельтських елементів у гіберно-англійській літературі.

Використання кельтських елементів в мовленнєвій практиці носіїв англійської мови віддзеркалювало соціальну неоднорідність і політичну диференціацію суспільства. Зазначене свідчить про складність соціально-політичної ситуації в Ірландії та використання мови як активного засобу соціальної диференціації і самоідентифікації.

Запозичені одиниці цього періоду були реаліями соціального життя, що свідчило про культурну взаємодію носіїв ірландської та англійської мов. Мало місце запозичення реалій етнічних свят, традицій, "міфологічних" реалій, політичних термінів. Їх поява у цей період пояснюється відродженням автохтонних елементів в англійській мові Ірландії, вираженням культурної самобутності, усвідомлення ірландцями себе як окремої нації. Наведемо приклади використання кельтизмів, які належать вищезазначеним групам:

"...where they hung the horse-thieves last **Beltaine** ["the first of May, an ancient Celtic festival, celebrated with the lighting of bonfires on hills"] *four years*" (Yeats W.B., 1897);

"...her hero boy who went to his death with a song on his lips as if he were but going to a **hurling match** ["a field game played with hurleys and a sliotar"] in *Clontarf park*" (Joyce J., 1922);

"...she could believe also in the **banshee** ["a female spirit whose wailing presages death in family"] and in the *Holy Ghost*" (Joyce J., 1914);

"...the **Ard Fheis** ["national convention of political party"], *the deliberative body which represents...*" (Proportional Representation Review, 1896).

Топонімічні запозичення вказаного періоду не лише відображали у мові географічні об'єкти Ірландії, а й детально описували місцевість, надавали фізичну, просторову характеристику топонімам: "*Came to the cairn-heaped* ["тур (купа каміння)"] *grassy hill*" (Joyce J., 1914).

Поява етнофолізмів, що вживалися по відношенню до представника іншої етнічної групи, була характерною для другої половини XIX – першої третини XX ст. Отримавши широке розповсюдження етнонім **Sassenach** ("англієць"), відображав опозицію "свій-чужий" – "ірландець-англієць", мав яскраво виражену негативну конотацію: "*To hell with the bloody brutal Sassenachs and their patois*" (Joyce J., 1922).

Використання ірландських вигуків (частина мови, що включає незмінні слова, які безпосередньо виражають наші почуття і волевиявлення, не називаючи їх [6, с. 113]) у вищезгаданому періоді було показником сте-

реотипної, емоційної мовної поведінки персонажів. Уживання ірландського елементу у складі вигуків сприяло протиставленню емоційності носіїв ірландської культури [2, с. 33-36], стриманості у мовленнєвій поведінці носіїв англосаксонської культури [2, с. 19-22].

arrah "phrase to indicate that a situation is not to be taken too seriously" – "**Arrah! Bloody end to the paw he'd paw**" (Joyce J., 1922);

slainte "used as a toast" – "**SLAINTE! Around the slabbed tables the tangle of wine breaths and grumbling gorges**" (Joyce J., 1922).

На сучасному етапі розвитку англійської мови в Ірландії можна говорити про формування нової англо-ірландської культури. Наявність у ірландській мові юридичного статусу першої офіційної мови не впливає на її фактичне становище міноритарної мови в екzogлосному суспільстві країни. Спостерігається чіткий поділ сфер використання англійської та ірландської мов. До кінця XX ст. ірландська мова використовувалася в основному в сільській місцевості малоосвіченими людьми, та була "низькою" мовою по відношенню до "високої" англійської [10, с. 45-47]. На початку XXI ст. урядом Республіки Ірландія почала проводитися мовна політика, націлена на посилення статусу ірландської мови. Незважаючи на ці заходи, основною мовою комунікації в країні залишається англійська, хоча престиж ірландської мови на початку XXI ст. різко зростає [1, с. 30].

Внаслідок заповненості лакун на попередніх етапах лінгвокультурної взаємодії, сучасна ситуація функціонування культурних реалій характеризується їх подальшою асиміляцією. Про це свідчить, наприклад, асиміляція правопису. Написання *Beltaine* / ei / змінюється на *Beltane* / ei /, що є випадком стереотипізації письма: "*...the melancholy / burned out of it by the high Beltane sun*" (Dorgan T., 2008).

Крім того, має місце розширення комунікативних функцій запозичених кельтських елементів. Напротилугу традиційному (сформованому в період початку культурної асиміляції) уявленню про **leprechaun**, як про – "*A wrinkled, wizened, and bearded Elf, / Spectacles stuck on his pointed nose, Silver buckles to his hose, / Leather apron — shoe in his lap*" (Allingham W., 18th century), в сучасній літературі Ірландії **leprechaun** стає негативним створінням – "*spend all their time tricking people and laughing wickedly and stealing things...*", яке бажає "*to be a human being*" та переймає функції, характерні людині "*... media leprechaun*" (Parkinson S., 2013).

Асимільовані лексичні одиниці використовуються з метою підсилення культурних конотацій: "*the wail of tin / whistle climbs against fiddle and / the bodhran* ["a kind of drum played with a stick known as a kipeen"] *begins*" (Montague J., 1982).

Активність процесів запозичення та взаємодії кельтської та англо-саксонської лінгвокультур актуалізується у формуванні неологізмів на ірландській основі. До таких неологізмів належить, наприклад, лексема **gluaisteán** "автомобіль": "*He was well-known in every part of Ireland for driving his own gluaisteán, as he called his car*" (Clare A., 2011). Проведений аналіз частотності використання показав, що лексема **gluaisteán** з'явилася у 30-х роках XIX ст. в ірландськомовних текстах. Дослідивши 125 контекстів (100 %) використання цієї одиниці у художніх та публіцистичних текстах, створених

ірландськими авторами, ми з'ясували, що лексема *gluisteán* неодноразово уживається в англomовних текстах (6 %) з 1967 р. та до 2010-х років, що дозволяє констатувати її статус як неологізму, а не okazіоналізму.

Внаслідок мовної політики Ірландії, рівень володіння населення ірландською та англійською мовою значно збільшився, що є причиною активації процесів перемикання коду та зменшення кількості ситуацій використання запозичень. Внаслідок цього ми вважаємо, що на сучасному етапі розвитку англійської мови в Ірландії кельтизми у складі англійського лексикону характеризуються не кількісними, а якісними змінами.

На сучасному етапі формування нової англо-ірландської культури запозичена ірландська лексика використовується з метою створення образу "Irishness", тобто експлікації відданості історичним, культурним цінностям та поглядам.

Отже, результати аналізу контактування англійської та ірландської лінгвокультури, дозволяють зробити такі висновки:

– протягом усього часу взаємодії двох мовних систем мало місце запозичення у мову-реципієнт ключових для автохтонної культури реалій повсякденного буття та соціальних реалій;

– процес мав різну інтенсивність на кожному з етапів взаємодії внаслідок дії різних чинників: глибини та інтенсивності контактів, політичного протистояння, відродження кельтської культури, зростання національної самосвідомості;

– найбільша кількість лексичних запозичень з'явилась у англійській мові Ірландії в другій половині XIX – першій третині XX ст., найменша – в XII – XVI ст.

Результативним для розуміння механізмів та наслідків лінгвокультурної взаємодії в умовах Ірландії може бути дослідження тенденцій запозичень та асиміляції англійської лексики в ірландській мові, а також специфіки формування концептуальної та мовної картин світу в умовах лінгвокультурної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Е. И. Кельтицизмы в английском языке Уэльса, Ирландии и Шотландии: семантика и коммуникативные ситуации использования : автореф. дис. на получ. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Абрамова Елена Ивановна. – М., 2014. – 24 с.
2. Грицак Ю. П. Характеры народов мира: попытка определения национальных психотипов / Ю.П. Грицак. – Харьков : Экограф, 2000. – 342 с.
3. Жукова И. Н. Словарь терминов межкультурной коммуникации / И.Н. Жукова, М.Г. Лебедько, З.Г. Прошина, Н.Г. Юзефович; [под ред. М.Г. Лебедько и З.Г. Прошиной]. – М.: ФЛИНТА : Наука, 2013. – 632 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
5. Новикова Т. Б. Заимствование лингвокультурных концептов (на материале английского и русского языков) : автореф. дис. на получ. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 – теория языка / Новикова Татьяна Борисовна. – Волгоград, 2005. – 21 с.
6. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов : пособие для учителя / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М.: Просвещение, 1985. – 399 с.
7. Bliss, A.J. Literature in Norman French and English to 1534 / Alan Bliss, Joseph Long // A New History of Ireland : Volume II, Medieval Ireland 1169–1534 / Ed. by Art Cosgrove. – Oxford : Clarendon Press, 1987. – P. 708–736.
8. Dolan, T.P. A Dictionary of Hiberno-English / Terence Patrick Dolan. – 3rd edition. – Dublin : Gill & MacMillan, 2014. – xxviii, 320 p.
9. Filppula, M. The grammar of Irish English: Language in Hibernian style / Markku Filppula. – London, New York : Routledge, 2002. – 352 p.
10. Hickey, R. Irish English: History and Present-day Forms / Raymond Hickey. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2007. – 524 p.
11. Kallen, J. The English Language in Ireland: an Introduction / Jeffrey L. Kallen // International Journal of Language, Translation and Intercultural Communication. – Igoumenitsa, 2012. – Vol. 1. – P. 25 – 41.
12. Ó Cuív, B. A View of the Irish Language / Brian Ó Cuív. – Dublin : Stationery Office, 1969. – 156 p.

REFERENCES

1. Abramova, E.I. Celticism in English in Wales, Ireland and Scotland: semantics and the usage of communicative situations : abst. dis. cand. filol. sc.: spets. 10.02.04 – germanские языки / Abramova Elena Ivanovna. – M., 2014. – 211 p.
2. Gritsak, Y.P. Character of the people of the world: an attempt to determine the national psychotypes / Y.P. Gritsak. – Kharkiv: Ekograf, 2000. – 342 p.
3. Zhukova, I.N. The dictionary of intercultural communication terminology / I.N. Zhukova, M.G. Lebed'ko, Z.G. Proshina, N.G. Yuzefovich / ed. M.G. Lebed'ko, Z.G. Proshina. – M.: FLINTA: Nauka, 2012. – 632 p.
4. The Encyclopedic Dictionary of Linguistics / ed. V.M. Yarcevoi. – M.: The Russian Encyclopedia, 1990. – 685 p.
5. Novikova, T.B. Borrowing of linguocultural concepts (based on English and Russian languages) : abst. dis. cand. filol. sc.: spets. 10.02.19 – theory of language / Novikova Tat'yana Borisovna. – Volgograd, 2005. – 21 p.
6. Rosenthal, D.E. Dictionary of linguistic terms. Teacher's Guide / Rosenthal D.E., Telenkova M.A. – 3rd ed., Rev. and add. - M.: Prosveshenie, 1985. – 399 p.
7. Bliss, A.J. Literature in Norman French and English to 1534 / Alan Bliss, Joseph Long // A New History of Ireland : Vol. II, Medieval Ireland 1169–1534 / Ed. by Art Cosgrove. – Oxford : Clarendon Press, 1987. – P. 708–736.
8. Dolan, T.P. A Dictionary of Hiberno-English / Terence Patrick Dolan. – 3rd edition. – Dublin : Gill & MacMillan, 2014. – xxviii, 320 p.
9. Filppula, M. The grammar of Irish English: Language in Hibernian style / Markku Filppula. – London, New York : Routledge, 2002. – 352 p.
10. Hickey, R. Irish English: History and Present-day Forms / Raymond Hickey. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2007. – 524 p.
11. Kallen, J. The English Language in Ireland: an Introduction / Jeffrey L. Kallen // International Journal of Language, Translation and Intercultural Communication. – Igoumenitsa, 2012. – Vol. 1. – P. 25 – 41.
12. Ó Cuív, B. A View of the Irish Language / Brian Ó Cuív. – Dublin : Stationery Office, 1969. – 156 p.

The Specificity of Irish Loanwords in English Spoken in Ireland D. Polgorodnyk

Abstract. The article analyzes celtic components borrowed into English spoken in Ireland in the context of linguocultural periodization of Anglo-Irish contacts. The specificity of the usage of Celtic borrowings in Hiberno-English during the Anglo-Irish bilingualism is observed through the example of fictional texts of Irish authors in a dynamic situation.

Keywords: loanword, linguocultural interaction, accidental gap, realia, contacting languages

Аудитивний аналіз інтонаційного оформлення стратегічно-тактичних завдань англомовного президентського звернення

В.І. Савчук*

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, м. Переяслав-Хмельницький
*Corresponding author. E-mail: valery_savchuk@ukr.net

Paper received 20.11.15; Revised 25.11.15; Accepted for publication 30.11.15.

Анотація. У статті викладено результати експериментально-фонетичного дослідження інтонаційного оформлення текстів промов президентів Сполучених Штатів систематизованих за ситуативно-тематичною ознакою на три типи. Розглянуто залежність просодичного оформлення промови від тематики виступу. Дослідження також дозволило конкретизувати комплекс просодичних засобів, функціонування яких забезпечує ефективне втілення стратегічно-тактичних завдань президента.

Ключові слова: президентський дискурс, інтонація, комунікативна стратегія, тактики, звернення президента, тематика виступу

Вступ. Зацікавленість мовою політики та мовленнєвими практиками представників влади як частини сформованої у середині минулого століття політичної лінгвістики перебувала в колі академічних інтересів ще античних авторів, хоча коріння цього суспільно значущого феномену ймовірно сягають часів появи у людини прагнення керувати, нав'язувати власну думку, а звідси й пошуку шляхів результативного формування й артикулювання громадської думки.

Особливе місце серед існуючих форм публічного політичного мовлення посідає інститут президентства та властивий його президентський дискурс. Явище, що, з одного боку, має всі родові ознаки політичного дискурсу, з іншого – характеризується набором змістовних компонентів відмінних від тих, що притаманні іншим політичним інститутам. Дослідниками зокрема підкреслюється виконання ним, крім повідомлення і впливу, регулятивної і пізнавальної функцій, взаємозалежність і взаємовплив усної і письмової форми мови, орієнтація на створення позитивного іміджу президента через відсутність умов прямої конкуренції, особливе ставлення суспільства до цього інституту [3, с. 162–163], специфічного жанрового репертуару [11, с. 139] і взаємодії з іншими гілками влади [12, с. 96].

Короткий огляд публікацій по темі. Розгляд особливостей президентської дискурсивної практики, як об'єкт чисельних лінгвістичних розвідок, охоплює широкий міждисциплінарний спектр інтегруючий різні сфери наукового пізнання як от теорії мовної комунікації, лінгвоконцептології, дискурсології, лінгвістики тексту, соціолінгвістичних студій з залученням емпіричних даних політології, риторики тощо [7, с. 352], де розглядаються прагматичний, аргументативний, лексико-граматичний, стилістичний, риторичний [див. напр., 1; 6.; 11] і такі інші аспекти.

Широкого розповсюдження набувають також студіювання президентської риторичної практики у межах когнітивно-дискурсивної парадигми [4], де базовим принципом вважається антропоцентризм, що передбачає переміщення людини у центр дослідження мови та мовлення, та функціоналізм орієнтований на виявлення мети використання тих чи інших мовних засобів і ресурсів комунікації. На перший план таким чином потрапляють проблеми вербалізації інформації й особливості її передачі у процесі спілкування [5, с. 54], а звідси, досить актуальним постає питання розгляду глибинних механізмів, які складають основу вербалізації

комунікативного задуму мовця зокрема у форматі досліджуваних президентських звернень. Основу цього механізму складає комунікативна стратегія як своєрідна матриця оптимального втілення намірів мовця, що регулює зміст інформації яка міститься у тексті, визначає комунікативний ефект який має бути досягнуто, здійснює вибір і комбінування мовних засобів, які забезпечують мовленнєве формулювання задуманих цілей висловлювання [8, с. 45].

Ми не будемо детально зосереджуватися на проблемі стратегій і тактик, лише зауважимо, що попередньо проведений аналіз особливостей президентського дискурсу дозволив виділити властиву досліджуваному формату звернень комунікативну стратегію «збереження іміджу шляхом формування суспільної думки». Натомість звернемося до більш важливого аспекту реалізації цієї комунікативної стратегії і низки тактик, що її реалізують.

Зазначимо, що попри розуміння ролі просодії, яка слугує свідомим та навмисним знаряддям впливу, забезпечує реалізацію ораторських інтенцій і навіть виконує одну з головних ролей у створенні певного іміджу комуніканта. При цьому характерно, що за допомогою специфічного застосування просодичних компонентів не тільки здійснюється виділення ключових моментів та смисловий розподіл тексту, а й досягається перлокутивний ефект, реалізований засобами інтонації [10, с. 224], недостатньо розробленим, нажаль, залишається питання специфіки функціонування просодичних підсистем в актуалізації стратегічно-тактичної складової англомовних президентських виступів.

Тому, **метою** нашої розвідки було вивчення особливостей просодичної організації висловлень інтегрованих у президентські промови у якості ключових ділянок реалізації стратегічно-тактичних завдань промовця.

Матеріалом статті слугували промови останніх десяти президентів Сполучених Штатів з яких було відібрано 90 зразків найбільш типових висловлень, що актуалізують одну з трьох провідних тактик як частини властивої досліджуваному жанру президентських виступів стратегії збереження іміджу шляхом формування суспільної думки. Подальший аналіз матеріалу здійснювався згідно традиційних методик проведення експериментально-фонетичного дослідження [див. напр., 2, с. 62-69].

Результати і їх обговорення. Оскільки чутливість компонентів просодичної системи мови до різноманіт-

них, часом найдрібніших позалінгвальних чинників, навряд чи може викликати сумніви, одним із пріоритетних завдань будь-якої експериментально-фонетичної розвідки є встановлення мінімальної кількості ознак, які впливають на її варіювання.

Відомо, що виступ політика вибудовується згідно контексту ситуації особливості якої здійснюють значний вплив на специфіку функціонування просодичних засобів [9] та перебуває у тісній кореляції з темою виступу. Аналіз текстів промов-звернень під таким кутом зору показав переважну орієнтацію досліджуваного масиву експериментального матеріалу на економічну, військову та соціально-правову тематику виступів президентів у Конгресі. Подібно до них, найбільш частотною тематикою телевізійних звернень до нації є військові конфлікти та проблеми економічної сфери. Висвітлюване коло питань властиве також й жанру звернень-згод балотуватися з тією відмінністю, що контекстно-ситуативною домінантою цих виступів є передвиборча діяльність президента, що більшою мірою спрямоване на самопрезентацію мовця. Таким чином, за основу систематизації обрано ситуативно-тематичну домінанту звернення. За цим критерієм тексти звернень президентів США класифіковано на такі, що зумовлені електоральною, кризовою та військовою подіями.

Обробка даних результатів проведеного експериментального дослідження свідчить, що реалізації тонального рівня початку інтоногрупи знаходиться здебільшого у зоні середнього рівня. Другим за частотою зафіксовано низький тональний рівень. При цьому основну частку поширеності середнього рівня тону зафіксовано у випадку актуалізації комунікативних тактик у електоральній ситуації (33,20%). Позаяк збільшення рекурентності низького тонального рівня властива висловленням виголошеним у промовах присвяченим військовим подіям і кризовим ситуаціям (48,91% і 52,77% відповідно). Примітною подібна відмінність є також у випадку з частотою появи середнього підвищеного і високого рівнів початку інтоногрупи. Їхнє функціонування властиве всім досліджуваним комунікативним тактикам ситуативно-тематичною домінантою яких є електоральна риторика і становить майже 14%, що свідчить про досить високий ступінь емоційного насичення. Водночас у промовах за кризової ситуації і роз'яснення військової діяльності США їхня частка не перевищує 5%.

Подібна тенденція зафіксована і у випадку реалізації тональних рівнів завершення інтоногруп. У випадку превалювання кризової і військової ситуативно-тематичної домінанти переважна частка комунікативних тактик їхня реалізації оформлюється низьким (58,69%) і середнім пониженим (23,91%) тональними рівнями. Натомість комунікативні тактики реалізовані за електоральної ситуації виявляють більше варіювання цього показника за рахунок майже рівновеликої рекурентності низького (38,27%), середнього пониженого (22,22%) і середнього (20,37%) рівнів.

У результаті проведеного експериментального дослідження встановлено, що типовими для висловлень у ситуації кризової і військової тематики є функціонування низького рівного (45,20%) та середнього рівного (27,39%) передтакту. У той час як для промов виголошених у ситуації передвиборчої діяльності президента

є обернено пропорційною – низький рівний передтакт складає 27,39%, середній рівний 45,63%.

Результати узагальненої оцінки аудитором руху тону на різних ділянках шкали показали, що у такті він має приблизно однакову частку рівного (46,66%) та низхідного напрямів (42,66%) у випадку актуалізації комунікативних тактик у ситуації з військовою тематикою виступу, переважання рівної (78%) властиве кризовим промовам. Натомість електоральна ситуативно-тематична домінанта характеризується більшою частотою низхідного (64,56%) порівняно з рівним (23,62%) тонами. Водночас, для усіх типів найбільш рекурентним напрямом руху тону у 2-й і 3-й ритмогрупах є низхідний (понад 80%). Функціонування низхідного тону зумовлене, по-перше, необхідністю виділити наступне семантично найважливіше слово в інтонаційній групі. По-друге, низхідний рух тону надає звучанню впевненого, рішучого, безапеляційного характеру. Подібне пояснюється тим, що промови цього типу виголошені президентами здебільшого перед членами Конгресу, що й зумовлює необхідність надання мовленню більшої переконливості, і, відповідно, низхідного руху тону.

Аудитивний і акустичний аналізи частоти типів шкал дозволяють говорити про найвищу рекурентність поступово спадної ступінчастої шкали (28,00%) та рівної (низької (18,66%) і середньої (14,56%)) у висловленнях інтегрованих у промови під час кризових ситуацій і військових дій як актуалізаторів досліджуваних комунікативних тактик. Щодо електоральної ситуації то для неї більш рекурентними виявляються поступово спадна ступінчаста (37,30%), спадна ковзна (13,49%) і спадна скадентна (14,28%) шкали. Оскільки ковзна низхідна шкала вважається емоційним варіантом ступінчастої, то їхню високу частотність (сумарно вони становлять 51%), можна пояснити тим, що для ефективного втілення усіх тактичних ліній зумовлених цією ситуацією виступу, мовець змушений докладати більше вимовних зусиль для реалізації стратегії створення іміджу. Тональний діапазон шкали актуалізується у вузькій (43,23%) і звуженій зоні (40,54%) у випадку з кризовими промовами. Військова риторика характеризується домінуванням звуженої зони (73%). Висловленням, що актуалізують комунікативні тактики в ситуації електоральної тематики притаманний вузький (29,60%), звужений (30,40%) і найбільш частотний, середній тональний діапазон (32,00%). Домінуючим в усіх типах висловлень зареєстровано середній тональний рівень початку шкали (32,87% і 35,24%). Разом з тим досить частотним є середній понижений рівень початку шкали (21,91%) у висловленнях кризових і військових ситуацій; і високий (27,86%), що здебільшого маркує комунікативні тактики електоральної ситуативно-тематичної домінанти. Тональний рівень завершення шкали у випадку виступів президентів щодо кризових ситуацій є середнім пониженим (56,16%). У ситуації пояснення необхідності участі країни у військових діях, тональний рівень завершення шкали марковано середнім (63,20%). Для комунікативних тактик, актуалізованих в електоральній ситуації найбільша частка припадає на середній (32,00%) і середній підвищений (24,00%) тональні рівні завершення шкали.

Аналіз висловлень, що реалізують досліджувані комунікативні тактики вказує на значне функціонування середнього підвищеного, середнього зниженого та низького різновидів спадного термінального тону в однаковій мірі притаманних виступам усіх типів (кризова – 62,10%; військова – 54,32%; електоральна – 65,98%). Функціонування цього термінального тону у поєднанні зі спадною ступінчастою шкалою та її варіантом спадною ковзною (загальна частка яких у сукупності складає майже 75%) у вузькому діапазоні сприяє появі у реципієнта, через реалізовані президентом комунікативні тактики, враження про необхідність обрання саме такого курсу дій у ситуації, що склалася.

Аналіз тонального інтервалу на ділянці “передтермінальна частина – ядро” свідчить про переважання нульового тонального інтервалу (майже 60%), незалежно від ситуативно-тематичної домінанти. Крім того, в усіх випадках зафіксовано досить високу частку позитивного вузького (17,24% і 18,30%) і позитивного середнього (12,64% і 10,45%) тональних інтервалів. Подібні закономірно зафіксовані також щодо темпу, який є помірним в усіх типах виступів.

Гучність, у промовах присвячених кризовим і військовим ситуаціям, є помірною і підвищеною з домінуванням останньої (52,80% і 38,99%), що цілком відповідає тому, що у ході актуалізації комунікативних тактик спрямованих на збільшення самопрезентаційного потенціалу президента через контрастне протиставлення чи виправдання власних дій, передається значна частка негативної інформації. Разом з тим, у виступах електоральної ситуації зафіксована досить висока рекурентність гучності високого рівня (32,70%).

Висновки. Отримані таким чином дані вказують на існування специфічного репертуару в арсеналі просодичних засобів мовця, характер яких значною мірою визначається, крім самого типу використовуваної комунікативної тактики, ситуативно-тематичною домінантою виступу, а саме електоральною, кризовою і військовою. Результати проведеного дослідження дозволяють у подальшому виявити специфіку просодичних засобів актуалізації досліджуваної стратегії у президентських промовах-зверненнях залежно від таких чинників як рівень емоційного потенціалу, тип аргументації тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атьман О.В. Риторические особенности президентского дискурса США // Научный журнал Lingua-mobilis. – Челябинск, 2009. – № 2 (16). – С. 127–135.
2. Калина А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення // Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
3. Коваль І.О. Президентський дискурс: сутність, структура, функції, цілі // Стратегічні пріоритети: Науково-аналітичний щоквартальний збірник. – К.: НІСД, 2012. – №3 (24). – С. 158–164.
4. Кубрякова Е.С. Язык и знание // М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
5. Левицький А.Е. Комунікативні стратегії криз призму сучасної когнітивно-дискурсивної парадигми // Мова. Культура. Комунікація: Матеріали III-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (Чернівці, 16 квітня 2010 р.). – Чернівці: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка, 2010. – С. 53–56.
6. Политическая лингвистика // Екатеринбург, 2007. – Вып. 2 (22). – 188 с.
7. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми // Полтава: Довкілля, 2008. – 712 с.
8. Чернявська В.Е. Дискурс влади и власть дискурса: проблемы речевого воздействия // М.: Флинта, 2006. – 136 с.
9. Шангереева З.Х. Интонация как средство стилистической характеристики текста в современном немецком языке: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 // М., 1975. – 18 с.
10. Штакіна Л. Тональні конфігурації логіко-смислової динаміки дискурсу // Наукові записки. – Вип. 96 (2). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – С. 223–228.
11. Campbell, K.K., Jamieson, K. H. Presidents Creating the Presidency: Deeds Done in Words // Chicago: University of Chicago Press, 2008. – 384 p.
12. Hoffman, R.D., Howard, A. D. Addressing the State of the Union: The Evolution and Impact of the President's Big Speech // Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2006. – 211 p.

REFERENCES

1. Atman, O.V. Rhetoric Peculiarities of US Presidential Discourse // Scientific Journal Lingua-mobilis. – Cheliabinsk, 2009. – № 2 (16). – P. 127–135.
2. Kalita, A.A. Actualization of Emotional and Pragmatic Potential of Utterance. – Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2007. – 320 p.
3. Koval, I.O. Presidential Discourse: Essence, Structure, Functions and Objectives // Strategic Priorities: Quarterly Collection of Scientific Works. – K.: NISR, 2012. – №3 (24). – P. 158–164.
4. Kubriakova, E.S. Language and Knowledge // M.: Languages of Slavonic Culture, 2004. – 560 p.
5. Levytskyi, A.E. Communicative Strategies in the Light of Modern Cognitive and Discursive Paradigm // Language. Culture. Communication: Materials of the III Ukrainian scientifically practical conference (Chernihiv, April 16, 2010). – Chernihiv: Chernihiv T.H. Shevchenko National Pedagogical University, 2010. – P. 53–56.
6. Political Linguistics // Ekaterinburg, 2007. – Issue 2 (22). – 188 p.
7. Selivanova, O.O. Modern Linguistics: trends and approaches // Poltava: Dovkillia, 2008. – 712 p.
8. Cherniavskaya, V.E. Discourse of Power and Power of Discourse. Issues of Speech Impact // M.: Flinta, 2006. – 136 p.
9. Shanhereeva Z.H. Intonation as Means of Stylistic Text Characteristic in Modern German: thesis for a candidate of philology: 10.02.04 // M., 1975. – 18 p.
10. Shtakina, L. Tonal Configurations of Discourse Logical Dynamics // Scientific Notes. – Issue 96 (2). – Philological Sciences (Linguistics): 2 vol. – Kirovohrad: RVV Kirovohrad V. Vynnychenko SPU, 2011. – P. 223–228.
11. Campbell, K.K., Jamieson, K. H. Presidents Creating the Presidency: Deeds Done in Words // Chicago: University of Chicago Press, 2008. – 384 p.
12. Hoffman, R.D., Howard, A.D. Addressing the State of the Union: The Evolution and Impact of the President's Big Speech // Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2006. – 211 p.

Auditory analysis of intonation of strategic and tactical objectives actualization in English presidential addresses

V.I. Savchuk

Abstract. The article presents the results of an experimental phonetic study of intonation peculiarities of US presidents' addresses which were classified into three types according to such characteristics as situation and subject. It also examines how a topic of speech affects its prosodic organization. The study has allowed us to single out a specific set of prosodic means that assist a president in fulfilling his strategic and tactical objectives.

Keywords: presidential discourse, intonation, communicative strategy, tactics, presidential address, topic of speech

Лінгвопрагматичні параметри незакінчених речень (на матеріалі творів Юрія Винничука)

Б.Ю. Сахно*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: 4dana@ukr.net

Paper received 14.11.15; Revised 18.11.15; Accepted for publication 23.11.15.

Анотація. Стаття присвячена вивченню природи незакінчених речень, їх структурних особливостей, розподілу смислового навантаження між частинами висловлення, тяжінню до імплікації вираження думок, зокрема у художньому дискурсі. Досліджено комунікативно-прагматичний потенціал незакінчених конструкцій як мовленнєвої реалізації речень-висловлень, що характеризуються особливим вираженням експресії. Покласифіковано незакінчені речення залежно від наміру, завдань спілкування та причин незавершення висловлення.

Ключові слова: незакінчені речення, комунікативно-прагматичний аспект, експресія, Юрій Винничук

Незакінченість думки, обірваність мовленнєвого потоку властиві усному мовленню та художній літературі, яка це мовлення передає. Досліджуючи мову, яка реалізує себе в мовленні, вчені виокремили виразно індивідуалізовану синтаксичну одиницю – незакінчене речення, що не має внутрішньої структурної організації речення, характеризується змістовою й інтонаційною незавершеністю. Такі конструкції виявляються на етапі породження думки й зумовлюються як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками.

Незакінчені речення були об'єктом дослідження П. Дудика, А. Загнітка, Л. Іванової, В. Пітеля, О. Скородникова, А. Цоя, А. Попової, М. Каранської.

Структурно незакінчене речення може бути вербально позбавленим одного чи кількох складових елементів, виражених у мові будь-яким членом речення в будь-якій позиції. З огляду на це дослідники не мають одностайної думки щодо номінації таких конструкцій. Їх маркують як: «еквіваленти речень» (Л. Іванова), «обірвані неповні речення» (М. Каранська), «нерозгорнуті речення» (А. Попова), незакінчені, усічені, недовисловлені, а на стилістичному рівні – речення з апосіопезою.

За спостереженням П. Дудика, одним із перших про апосіопезу (умовчання) як лінгвістичну одиницю згадував польський мовознавець Антоній Красновольський, зарахувавши речення з апосіопезою до граматично неповних (за його термінологією – еліптичних) [7, с. 11].

У «Словнику лінгвістичних термінів» Д. Ганича й І. Олійника також потрактовано незакінчене речення як стилістичну фігуру – умовчання – «коли автор не до кінця висловлює думку, обриває її, даючи таким чином можливість читачеві (чи слухачеві) самому здогадатися про недоказане» [5, с. 36].

А. Загнітко аналізує незакінчені синтаксичні конструкції в межах контекстуально неповних речень, оскільки вся інформація компенсується попередніми структурами – контекстом, а сам термін «речення» вважає коректним, адже такі одиниці мають виражені «реченнєвостворювальні начала» [8, с. 629].

В. Пітель також розглядає незакінчені конструкції як «речення», оскільки вони мають основні ознаки цієї синтаксичної одиниці: структурну схему; предикативність (реалізується в незакінченій одиниці більшою кількістю засобів, ніж в інших реченнях, що зу-

мовлено не лише формальними засобами самої синтаксичної структури незакінченого речення, а й контекстуальними показниками); можливість бути засобом формування та вираження думок; здатність виконувати комунікативну, когнітивну функції. Окрім того, мовознавець наполягає на відмежуванні незакінчених речень від власне неповних, наголошуючи на тому, що для незакінчених конструкцій важливі не лише контекст чи ситуація, а й підтекст у значенні вербально не вираженої семантики. При сприйнятті незакінченого речення, як зазначає дослідник, можливе синонімічне прочитання або різнопрочитання його форми, що не простежується в неповному реченні, яке має змістову завершеність [10].

П. Дудик, розмежовуючи неповне та незакінчене речення, коротко зауважує, що «чим легше ми відчуваємо, що в реченні пропущено певний елемент його структури і чим очевидніший такий пропуск з контексту, тим ближче таке речення до неповного, тим більш відмінне воно від обірваного (незакінченого – Б.С.)» [7, с. 11].

Однією з ознак, що об'єднує незакінчене та власне неповне речення, є тенденція до економії мовленнєвих зусиль.

Однак деякі автори взагалі не відносять такі конструкції до речень у традиційному значенні, вважаючи їх уривками речень, позбавленими стабільного синтаксичного оформлення, предикативності, проте такими, що співвідносні з реченнями, оскільки функціонують поряд із ними або ж замість них. Так, Л. Іванова дискутує зі своїми попередниками щодо самотійності аналізованих одиниць і називає їх еквівалентами речень поряд зі словами-реченнями (за її формулюванням – лексикалізованими висловами) та реченнями-звертаннями (вокативами). А самі назви «незакінчені» або ж «перервані речення» дослідниця вважає невдалими, оскільки «реченнями в канонічному значенні вони не є» [9, с. 22].

К. Шульжук синтезує погляди своїх колег, указуючи на те, що незакінчені структури, залежно від репрезентації їхніх компонентів, можна вважати й реченнями (за умови прозорості структурної організації конструкції), й еквівалентами речень (якщо не є передбачуваною двоскладністю / односкладністю їх побудови). Крім того, згідно з твердженням мовознавця, перервані, не до кінця висловлені думки, що виражаються в незакін-

чених реченнях, мають свою значущість і за певних обставин висловлювання цілком доречні, умотивовані не менше, аніж думки та емоції, передані повними чи неповними одиницями. Звідси випливає, що незакінчені конструкції не потребують будь-яких конкретних доповнень своєї граматико-змістової структури й цілком достатні для того, щоб виконувати комунікативну функцію речення, бути його особливим варіантом, що має свою відносно окрему сферу застосування й виразну стилістичну цінність [11].

Отже, незакінчене речення можемо кваліфікувати як «фрагментарну ситуативно-мовленнєву реалізацію речення-висловлення з невираженими ознаками внутрішньої структурної організації й комунікативно-інформативної завершеності» [6, с. 405]. На письмі такі конструкції оформлюються за допомогою відповідного знака пунктуації – «три крапки», що є основним показником структурної, змістової та інтонаційної незавершеності, а в усному мовленні – тривалою паузою.

Основною метою цього дослідження є з'ясування комунікативно-прагматичного потенціалу незакінчених речень та їхньої ролі в адекватному фіксуванні результатів пізнання в сучасному українському прозовому тексті.

Для досягнення визначеної мети й отримання об'єктивних результатів у розв'язанні завдань було застосовано загальнонаукові **методи**: методи індукції та дедукції для узагальнення дібраного матеріалу; методи аналізу й синтезу для вивчення теоретичних питань феномену незакінченості речення, відбору та систематизації матеріалу; метод лінгвістичного спостереження та опису для інтерпретації особливостей функціонування незакінчених конструкцій у художній прозі, дослідження лінгвопрагматичних особливостей вираження обірваного мовлення в художньому тексті.

Юрій Винничук – один із авторів сучасної української літератури, в творах якого активно функціонують незакінчені речення, що служить важливим чинником динамічного, напруженого розгортання подій і явищ, розкриття внутрішнього єства персонажів, діалогізації мови. **Матеріалом** для дослідження обрані такі твори названого письменника: «Мальва Ланда» (2000), «Легенди Львова» (2003), «Танго смерті» (2012), «Аптека» (2015).

Залежно від наміру, завдань спілкування та з огляду на причини незавершеності семантико-синтаксичної структури незакінчені речення у мовистилі Ю. Винничука, доцільно поділити на дві групи: речення, що мають зовнішні (фізичні) причини незавершеності та речення, що мають внутрішні (психологічні) причини незавершеності.

Утворення незакінчених синтаксичних конструкцій із зовнішніми причинами незавершеності у мовленні не залежить від намірів мовця, носить ненавмисний, випадковий характер. Наприклад, незакінчене речення, що відображає мовлення персонажа, перерване його співрозмовником. Для таких синтаксичних одиниць, як правило, характерне використання в тексті відповідних супровідних слів-маркерів, словосполучень (*обі-рвати на півслові, схопитися за слова, зупинити, перервати*):

- Найясніший королю...
- Замовкни! – обірвав його той на півслові. [2, с. 53];
- Чи не могли б ви мені...
- Звичайно, міг би. [1, с. 220];
- Ви, може, маєте на увазі...
- Саме так, пане Куделя, саме так. [1, с. 247];
- Панове, – сказав господар, – усе частування призначалося для поминальної вечери на честь страченого шпигуна, як це у нас віддавна заведено, але оскільки маємо нині весілля, котре є не менш урочистою подією, то...
- Хвильку, – зупинила його дружина. [1, с. 374-375];
- Чого ви так здивувалися? – не зрозумів Ярош. – У Борхеса стільки всіляких зачіпок на цю тему, що...
- Та ні, я не тому... [3, с. 128];
- А чи не могли б ви нам...
- Міг би! – зрадів пан Сальомон. [3, с. 121];
- Не знаю, як вам дякувати. Я ж бо...
- Ми знаємо, де ви були і що робили... – усміхнулася пані Конопелька <...>. [3 с. 218].

Аналіз незакінчених синтаксичних одиниць у романах Юрія Винничука дозволяє говорити про те, що саме речення із внутрішніми, психологічними причинами незавершеності домінують у його творчості. Такі конструкції пов'язані з особистістю самого адресата і залежать від нього, від його психічного та душевного стану. Враховуючи семантичні, комунікативні, прагматичні характеристики незакінчених речень цієї групи, можемо виділити такі її підгрупи: речення з ознаками вагання, здивування, захоплення, обурення тощо.

1. Незакінчені речення, що відображають раптову зміну думки в процесі мовлення внаслідок відмови від попереднього наміру, намагання що-небудь приховати або висловити своє ставлення до повідомлення, передати або одержати яку-небудь інформацію про співрозмовника, раптове переведення думки на інший об'єкт зацікавлення, повернення від загальних роздумів до конкретних планів тощо. Вони можуть супроводжуватися словами чи словосполученнями-маркерами з сигналом пошуку рішень і семантикою невпевненості (*вмовкла, замислилась, струснула свої думки, затнувся*):

- Чесно кажучи, я відразу відчула якийсь щем...
- Таке враження, що...
- Коли вона вмовкла і замислилась, Ярош запитав:
- Що?
- Ні, це я так... – струснула вона свої думки, наче краплини дощу. [3 с. 127];
- Поважно? Але ву... – тут я затнувся, здогадавшись, що вживати слово «вуйцьо» буде недоречно, і поправився: – ...пан провідник нічого такого мені не казав і не застерігав. [3 с. 201];
- Я слухала тебе і... – почала була дівчина своїм природним голосом, та помітивши мій подив, пояснила: – Франц знає все. [4, с. 354].

2. Незакінчені речення, що засвідчують намагання відтворити у пам'яті події, образи із минулого, на що вказує повторення слова (його сегмента), після якого конструкція обривається :

- Оссолінеум! – зацмокала пані-сунічка. – Боже, я там провела найкращі роки свого життя. Я працю-

вала у відділі... у відділі...

– Авжеж, – озвалася пані Конопелька, – я вас добре пам'ятаю. Ви працювали у відділі комплектації. [3, с. 216];

– Не хочу пана магістра від державних справ відривати. Але нині забрів у наші краї пан... е-е-е... Бум... Бум...

– Бумблякевич до вашої ласки. [1, с. 63].

3. Незакінчені речення, що констатують сумнів. Автор зазвичай використовує їх із метою передачі характеру персонажа – людини, невпевненої в собі, безініціативної, невольової:

– Але... але... – потер чоло Йосько. – Хіба то буде по-лицарськи? [3 с. 95].

4. Незакінчені речення, які маркують здивування, на що може вказувати прислівник раптом:

Я ж тобі про ті маки нічого не казав. А тут раптом... Дивний збіг. [3 с. 185];

– Що саме? – Ярош вдає, що нічого не розуміє.

– Ну, як же... Ми ж... ви що – хочете сказати, що нічого не знаєте? [3, с. 256] – емотивно-питальне забарвлення речення надає йому динамізму та передає емоційно-почуттєвий стан – здивування.

Ось ми її акуратно розрізаємо, та-а-ак, а тепер так само акуратно витягаємо листа. Розкриваємо і... і... і... Пан Ліндер здивовано крутив аркуш паперу в руках – він був абсолютно чистим! [1, с. 342] – повторюваний сполучник засвідчує стан очікування та інтригує читача.

5. Речення з ознаками обурення, роздратування, гніву: Але... – витріщився на Бумблякевича. – Що за жарти? [1, с. 366-367] – риторичне запитання підсилює логічний та емоційний зміст висловленого незакінченого речення.

6. Незакінчене речення як вияв страху:

– Так, пані, я люблю свого татка і шкода мені покривджених. І коли йшов до вас, то боявся. Але тепер мені...

– Що тобі? – прошепотіла Бузинова пані, і її рука схопила хлопчика за плече.

– Т-тепер ме-мені з-зовсім не... не страшно, – відповів Лесик, але зуби його зрадливо застукотіли. [2, с. 253];

– Жи... жи... – захлинувся повітрям пан Торба. – Яким жи... життям? [3, с. 117]. Авторський коментар посилює виразність засоби комунікативного смислу неспокою такими мовними елементами, як зуби застукотіли, захлинувся повітрям, що пояснюють відповідну ваду у вимові – запинання.

7. Незакінчені речення, що відтворюють захоплення: Одне слово, прилітає і розповідає, що познайомилася з кимось таким... таким... таким... [3, 286] – дієслово прилітає засвідчує внутрішнє піднесення; повторюване слово, після якого обривається конструкція, є важливим її акцентом.

Виявляючи себе у мовленні як неповна реалізація структурної схеми речення, незакінчена конструкція найчастіше побутує у межах текстової (внутрішньої) діалогічності. Наприклад, коли один з персонажів твору з тих чи інших причин завершує обірване речення свого співрозмовника:

– Слухай, Олельку, а давай мінятися! Ти мені огера, а я тобі... я тобі...

– ...свою бороду! – ляпнув Олелько. [2, с. 70-71];

Бо людина носить у собі ангела, не ангела-охоронця, а ангела, який стогне, ув'язнений у сутінках душі кожного із нас, і якого рідко, дуже рідко нам вдається вивільнити з кайданів і дати йому свободу, щоб він злетів, вознісся, і тоді... тоді...

– ...тоді разом з ним очищається і возвишається душа наша, душа кожного з нас, – продовжив Мількер і додав: – Ви цитуєте Мірчу Еліаде... [3, с. 145];

– Він ще відкидає тінь... і, мовляв, у тій тині...

...відбудеться зустріч? [3, 361].

Обриваються не лише речення, а й окремі слова, зокрема при повторенні їх співрозмовником, що дозволяє максимально точно і правдоподібно відтворити задану ситуацію:

– Гей, ви там! Чи ви не потопельники?

– ...потопельники!... ельники!.. – відповіла луна. [2, с. 344].

Часто незакінчена синтаксична одиниця вживається автором для того, щоб не перевантажувати мовлення однорідними членами речення, але водночас зберегти його кількісне наповнення: Насправді у вас буде не надто багато тем для розмови. Погода, футбол, кулінарія, медицина... [3, с. 267];

– А далі були цілі гори усякого печива, слоїки, наповнені розмаїтими цукерками, барвистими льодяниками, ірисами, чоколяда в картонних пуделочках, довгі прямокутники «Данусі», біла чоколяда «Еос», чоколяда «Нової Фортуни» – «Сянка», «Тарас», «Одарка»...

– А друга половина ляди, – замріяно мовила Лія, – аж згиналася під великими куснями масла, кулями і прямокутниками сирів, бляшанками сардин, оселедцями-матіями, а під стіною на полицях – бляшанки чаїв, кави і какао, слоїки приправ... [3, с. 283];

– Зверніть увагу, – сказав Пупс, як багато імен має закінчення на «ак». Бабак, Варнак, Гірчак, Гончак, Гром'як, Гущак, Дончак, Друшляк, Коб'як, Кобеняк, Гзак, Козак, Коршак, Купчак, Бумбляк... [1, с. 97];

Це хтось, ясна річ, не з нашого кола. Який-небудь візник, конюх, швець або... [4, с. 351].

Незакінчене речення може бути виявом хезитації – сигналу пошуку адекватних мовних засобів утілення думки:

– Гм-м... е-е... м-м... – видушив пан Кузеля. – Можливо, маєте рацію. [1, с. 246];

– М-м... бачите... так просто з мосту... потрібні якісь архіви... періоджерела... [1, с. 56].

Отже, виконуючи прагматичну функцію, незакінчені речення передають внутрішній стан героя, посилюють напруженість мови, а також відтворюють динаміку живого мовлення. Незавершеність речення є ефективним засобом образного відображення дійсності, своєрідним стилістичним прийомом, що використовується автором для розв'язання поставлених завдань. Комунікативно-прагматичний аналіз незакінчених речень у творчості Юрія Винничука дозволяє виявити внутрішні мотиви обірваності думки, їхні можливості як засобу вираження експресії в загальній вербальній репрезентації мовної картини світу письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винничук Ю.П. Мальва Ланда [Текст]: роман / Юрій Винничук. – Харків: Фоліо, 2014. – 602 с.
2. Винничук Ю.П. Легенди Львова. Книга перша [Текст] / Юрій Винничук. – Львів: ЛА «Піраміда», 2013. – 464 с.
3. Винничук Ю.П. Танго смерті [Текст]: роман / Юрій Винничук. – Харків: Фоліо, 2013. – 379 с.
4. Винничук Ю.П. Аптекарь [Текст]: роман / Юрій Винничук. – Харків: Фоліо, 2015. – 443 с.
5. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.;
6. Грищенко А.П. Незакінчене речення / А.П. Грищенко // Українська мова: Енциклопедія. / За заг. ред. В.М. Русанівського. – 2-ге вид., доп. – К., 2004. – С. 405 – 406.
7. П.С. Обірвані або незакінчені речення / П.С. Дудик // Українська мова в школі. – №4. – К., 1955. – С. 11-14.
8. Загнітко А.П. Теоретична граматика сучасної української мови: Морфологія, Синтаксис / А.П. Загнітко – Д.: ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 991 с.;
9. Іванова Л.І. Еквіваленти речень в російській мові / Л.І. Іванова // Мовознавство. – №1. – К.: 1980. – С. 19 – 25.
10. Пітель В.І. Функціонально-семантична структура незакінчених речень у сучасній українській мові: дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / В.І. Пітель. – Івано-Франківськ, 2000. – 188 с.
11. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – 2-ге вид., доп. / К.Ф. Шульжук. – К.: Академія, 2010. – 406 с.

REFERENCES

1. Vynnychuk, Yuri. Malva Landa [Text]: novel / Yuri Vynnychuk. – Kharkiv: Folio, 2014. – 602 p.
2. Vynnychuk, Yuri. The Legends of Lviv. Book One [Text]: / Yuri Vynnychuk. – Lviv: Piramida, 2013. – 464 p.
3. Vynnychuk, Yuri. The Tango of Death [Text]: novel / Yuri Vynnychuk. – Kharkiv: Folio, 2013. – 379 p.
4. Vynnychuk, Yuri. The Pharmacist [Text]: novel / Yuri Vynnychuk. – Kharkiv: Folio, 2015. – 443 p.
5. Hanych, D.I., Glossary of Linguistic Terms / D.I. Hanych, I.S. Oliynyk – Kyiv: Vyshcha shkola, 1985. – 360 p.
6. Hryshchenko, A.P. Interrupted sentence / A.P. Hryshchenko // Ukrainian language: encyclopedia / editor V.M. Rusanivsky. – Kyiv, 2004. – P. 405-406.
7. Dudyk, P.S. Interrupted or unfinished sentences / P.S. Dudyk // Ukrainian language in school – №4. – Kyiv, 1955. – P. 11-14.
8. Zahnitko, A.P. Theoretical Grammar of the Modern Ukrainian Language: Morphology, Syntax / A.P. Zahnitko – Donetsk: TOV «VKF «BAO», 2011. – 991 p.;
9. Ivanova, L.I. Equivalents of sentences in Russian language / L.I. Ivanova // Linguistics. – №1. – Kyiv : 1980. – P. 19-25.
10. Pitel, V.I. Functional-semantic structure of the incompleting sentences in current Ukrainian. Dissertation for gaining scientific degree of Candidate of sciences in Philology of the specialty 10.02.01 / V.I. Pitel. – Ivano-Frankivsk, 2000. – 188 p.
11. Shulzhuk, K.F. Ukrainian language syntax: a textbook. / K.F. Shulzhuk. – Kyiv: The Academy, 2010. – 408 p.

Linguistic and pragmatic aspects of the interrupted sentences (on the material of Yuri Vynnychuk's prose)

B.Y. Sakhno

Abstract. The article is devoted to the study of the nature of interrupted sentences, their structural features, semantic load distribution between the parts of utterance, aspiration for implication of thoughts expression, especially in fiction discourse. Article covers communicative and pragmatic potential of interrupted constructions as speech realization of sentences-utterances that is characterized by specific expression realization. Interrupted sentences are classified depending on intention, speech tasks and reasons of unfinished utterance.

Keywords: interrupted sentences, communicative and pragmatic aspects, expression, Yuri Vynnychuk

Особливості редукції початкової моделі речення в оповіданнях Інгеборг Бахманн

О.Б. Скляренко, Н.М. Марченко

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди, м. Переяслав-Хмельницький, Україна

Paper received 14.11.15; Revised 18.11.15; Accepted for publication 30.11.15.

Анотація. У статті досліджуються особливості редукції початкової моделі речення в оповіданнях відомої австрійської письменниці Інгеборг Бахманн, які формують їх жанрово-стилістичну домінанту та визначають особливості авторського персонального стилю. Встановлено, що особливості редукції початкової моделі речення на мікростилістичному рівні обумовлюють специфічний стриманий авторський ідіостиль, який визначається динамізмом. Було також виокремлено, що важливими компонентами таких моделей речень є еліпс, апосіопеза та номінативні речення.

Ключові слова: оповідання, жанрово-стилістична домінанта, початкова модель речення, еліпс, апосіопеза, номінативне речення

Вступ. Актуальність досліджуваної проблеми визначається підвищенням інтересом науковців до вивчення авторського ідіостилу у зв'язку з його жанровою приналежністю, тобто дослідження взаємодії окремих стилістичних прийомів, серед яких виділяються елементи, що формують жанрово-стилістичну домінанту твору.

Точного визначення того, чим є насправді домінанта, і на якому рівні вона «панує», поки що не існує. Але ми поділяємо точку зору тих вчених, які виділяють домінанту на рівні макро- та мікростилістики, де аналізують комплекс стилістичних засобів, які використовує автор для змалювання образної структури тексту. У ракурсі граматичних особливостей, як складових жанрово-стилістичної домінанти на стилістичному рівні (мікрорівні) у комплексі жанрово-стилістичної домінанти, нами будуть розглянуті особливості синтаксису, а саме особливості речень з редукцією початкової моделі текстів оповідань І. Бахманн.

Короткий огляд публікацій по темі. Синтаксис як характеристика стилю став предметом дослідження багатьох науковців, таких як М. Брандес, В. Кухаренко, О. Павличко, А. Приходька, А. Мороховського, Б. Совінські, В. Дресслера та інших. О. Павличко зазначає: «Мовний синтаксис та його мовні маніфестації безпосередньо пов'язані з авторським стилем. Синтаксична структура тексту – це та об'єктивна реальність, на базі якої здійснюється кодування автором емоційних і експресивних конотацій» [140, с. 14]. Як підкреслюють А. Мороховський та О. Воробйова, стиль будь-якого мовного твору, в тому числі й художнього, як і стиль окремого автора, значною мірою визначається його синтаксисом [214, с. 137]. Те ж саме зазначає й В. Кухаренко, визнаючи, що стиль твору письменника неможливо досліджувати без його синтаксису: «... для вивчення зв'язку світобачення письменника з його стилем, надзвичайно великого значення набуватиме структура його фрази та його синтаксису» [101, с. 64]. Говорячи про значення синтаксису в тексті, неможливо обійти слова О. Селіванової, що «Синтаксис тексту має на меті дослідження правил адаптації та зв'язності речень у контексті й ситуації мовлення, референційної природи висловлень у конкретних текстових масивах, ролі синтаксичних одиниць у формуванні концепту тексту, його тематичних ліній, образності, експресивності, тощо» [180, с. 456].

Ціль статті полягає у виявленні особливостей редукції початкової моделі речення в оповіданнях відомої

австрійської письменниці Інгеборг Бахманн та у визначенні їх ролі у складі жанрово-стилістичної домінанти, та у цілому в її авторському ідіостилі.

Матеріалом статті виступають 24 оповідання, які увійшли до двох збірок «Das dreißigste Jahr» та «Simultan», а також 2 міжциклових оповідання та 10 ранніх, що не увійшли до жодної зі збірок.

Методи дослідження у статті зумовлені метою та завданнями і спираються на: компонентний аналіз для визначення смислів, що актуалізуються при взаємодії компонентів. Наративний аналіз використовується в роботі як продовження структурного методу та застосовується при дослідженні наративної структури оповідань. Методика діалогічної інтерпретації тексту використовується у статті для аналізу текстів оповідань І. Бахманн як знакових посередників дискурсу, беручи до уваги запропонований М. Бахтінім принцип діалогічності та з урахуванням екстралінгвальних чинників текстової комунікації.

Результати і їх обговорення. Що стосується оповідань І. Бахманн, то її синтаксис є одним із яскравих елементів, що формує її власний ідіостиль та втілює в собі авторське світосприйняття. Усі синтаксичні особливості оповідань можна поділити на такі групи: *групу редукції початкової моделі речення* та *групу експансії початкової моделі речення*. Початковою моделлю речення ми за А. Мороховським називаємо предикативний ланцюжок слівформ, який складається з підмета, присудка та другорядних членів речення, які перебувають між собою в певних лінійних смислових та формальних відношеннях [214, с. 137].

Відповідно, початкова модель речення може зазнавати певних трансформацій у художньому тексті, що нестиме додаткову експресивну та логічну інформацію, яка буде прагматично спрямована. Таким чином, трансформована модель стає вже стилістично маркованою. Маркованими елементами аналізованої групи в досліджуваних оповіданнях є еліпс, апосіопеза та номінативне речення. Еліпс – стилістична фігура, що полягає в опущенні певного члена речення чи словосполучення, які легко відновлюються за змістом [336, с. 226], тому еліптичні речення є окремим видом неповних моделей, які в оповіданнях представлені переважно відсутністю дієслова-присудка. Структурна неповнота і специфічність семантики еліптичних речень виконують у текстах оповідань функцію економії висловлення, надають реченням точності та експресивності. Б. Совінський

вважає, що семантично такі конструкції не вимагають встановлення неназваного компонента, адже при заміні неповних речень граматично повними відбувається уповільнення темпу мовлення, що може призвести до перенасичення інформації в реченні [23, с. 7].

Використання еліптичних моделей характерне не лише для діалогічного персонажного мовлення, що створює в уяві читача процес звичайного усного спілкування, у якому переважає спонтанність, їх також можна помітити в авторському мовленні. Темп мовлення, у якому присутні еліптичні конструкції, зумовлений ситуативним контекстом і несе в собі установку на кооперативність адресата: «Ja», sagte der Doktor, «lieber nicht, wenn es keine Erholung ist» «Sie ist so dumm. ... Lieber geht sie zu Puschern, zu einem Schwindler, der es mit Magneten macht. Lauter Schwindler, ich weiß.» [358, с. 62]. Еліптична конструкція «Lauter Schwindler» у діалозі передає буденну розмову лікаря з невдоволеним чоловіком пацієнтки, яка хоче вилікуватися за допомогою знахарів, а не дипломованих лікарів. Звичайний розмовний стиль підкреслюється використанням прислівника «lauter».

Лаконізм та надзвичайна експресивність неповних речень з еліптичними конструкціями сприяє їх уживанню в діалогах для позначення простого побутового висловлювання з емоційним навантаженням. «Warum reden Sie nicht mit Ihren Leuten? Sind Ihre Freunde vielleicht ausgeschlossen oder schlechter als Sie? Gehen Sie arbeiten und reden Sie mit Ihren Freunden. Sind Ihre Freunde vielleicht ausgeschlossen, Sie eingebildeter Mensch?» [358, с. 70]. Наведена репліка є яскравим прикладом використання еліптичної конструкції в постпозиції для позначення розлюченості лікаря. Він не розуміє, чому кваліфікований зварник враз зацікавився вивченням філософської літератури, нехтуючи заради неї своїми друзями, роботою та сім'єю. Лікаря переповнюють емоції, і це підкреслюється автором за допомогою повторюваного речення «sind Ihre Freunde vielleicht ausgeschlossen», скороченням «gehen Sie arbeiten» та еліпсом «Sie eingebildeter Mensch», що має іронічний характер. Чоловік так захопився самоосвітою, що вже вважає своїх колишніх друзів та колег малоосвіченими, щоб вести з ними розмову.

Еліптичні неповні речення у складі авторського мовлення спостерігаються вже в оповіданнях збірки «Das dreißigste Jahr» («Тридцятий рік»). Вони притаманні як персональній перспективі розповіді, так і оповіданням із «я-перспективою». За персональної перспективи розповіді такі неповні конструкції використовуються автором як характеристика емоційного стану персонажів: «Dort war meine Hand im Dunkeln und hat danach gegriffen, hat sich verbrannt. Da – meine Hand tut mir noch weh davon. Da – meine Augen, mein Kopf. Diese Schmerzen» [352, с. 98]. Тож структурна неповнота й семантична неоднозначність наведеного вище еліптичного речення «Da – meine Hand tut mir noch weh davon. Da – meine Augen, mein Kopf» підвищує експресивність фрази і концентрує увагу читача саме на деталях, якими у вказаному випадку є частини тіла. Останнє номінативне речення «Diese Schmerzen» привертає увагу до страждань героя і досить добре передає емоційний стан людини, яка потрапила в автомобільну катастрофу.

Щодо еліптичних конструкцій у складі «я-перспективи», то, як зазначає А. Мороховський, у невластивому мовленні такі речення виконують функцію стилізації під розмовне мовлення, імітуючи при цьому моделі розмовного синтаксису [214, с. 148]. Наведемо приклад: «...Molls System. Molls Unfehlbarkeit. Moll als Kunstrichter. Moll, der Unerbittliche, odi profanum vulgus» [352, с. 122]. У цьому випадку еліпс використовується як засіб експресивного портретного опису, що передає негативне ставлення персонажа до знайомого Мола. Перед читачем постає освічена особа «odi profanum vulgus» (мой, хто не терпить неосвічений народ – переклад О.С.), та яка своєю сильною самовпевненістю змушує коритися іншим особі. Інший приклад: «So wenig von Nana, so alles von Nana, wer war sie, ist sie, unsere Tote?» [368, с. 276]. Використання еліпса в цьому випадку набуває неабиякої комунікативної ваги і стає спонуканням-закликом «я-оповідача», що концентрує увагу читача на тому, якою особистістю була й залишилася в пам'яті рідних Нана.

Як видно з прикладів, еліптичними конструкціям в оповіданнях І. Бахманн більш властиве опускання предикативної частини речення. Відсутність вербалізованої зв'язки змушує реципієнта акцентувати свою увагу саме на цьому реченні. Таким чином, авторка вказує на найважливіші та найяскравіші моменти, на які має звернути увагу реципієнт при декодуванні змістово-концептуальної інформації. Імплицитний підмет досить рідко зустрічається в оповіданнях І. Бахманн. Він майже завжди зрозумілий зі змістового зв'язку з попереднім реченням, тобто в такому випадку відсутність підмета зумовлена зовнішньо- і внутрішньосинтаксичними чинниками: «Ich bin unter Wasser. Bin unter Wasser» [371, с. 262].

Ще одним маркованим елементом цієї групи є, як вже зазначалося, апосіопеза. Апосіопеза – це стилістична фігура, незавершене, раптово обірване речення, у якому думка висловлена не повністю [336, с. 58]. Творчості досліджуваної австрійської письменниці властиве використання цієї стилістичної фігури замовчування. Серед 310 випадків використання апосіопези у 24 оповіданнях особливе місце належить оповіданню «Das dreißigste Jahr», де апосіопеза повторюється 35 разів. Основною функцією апосіопези є передача емоційного стану особи, що не дозволяє їй завершити свою думку. Досить часто в оповіданнях апосіопеза викликана страхом, який і заважає персонажу продовжити свою думку. Наприклад: «Ich hatte das Gefühl, daß der Mann, der so viel gesprochen hat, auch noch gern geblieben wäre Nein, sagte Charlotte. Ich hatte das Gefühl Mara verzog den Mund» [363, с. 188]. З підкреслених рядків видно, що дівчина боїться реакції Шарлоти, адже, на відміну від упевненої відповіді господині, Марині репліки постійно перериваються, вона не може підібрати вірно слова, щоб привернути увагу співрозмовниці. У схожому випадку «Ich kaufe nur einen Traum, sagte ich hastig, ich will nur den Traum von Anna ...» [362, с. 45] апосіопеза функціонує як натяк на те, що персонаж не впевнений у собі, він боїться відкрити свої справжні почуття не лише іншим, а навіть собі самому.

Не можна обійти увагою використання апосіопези у складі внутрішніх монологів персонажів. Застосування цієї стилістичної фігури допомагає автору краще розк-

рити читачу внутрішній світ героя. Візьмімо для ілюстрації репліки судді Вільдермута з однойменного оповідання «Ein Wildermuth»: *«Wenn ich die Wahrheit auch nie finden sollte ... Ein Wildermuth, der nicht anders kann, schon lange, für immer ...»* [364, с. 237]. Перед читачем постає розгублена особа, яка шукає і ніяк не може знайти в цьому житті правди. Досить часто апосіопеза передає в оповіданнях саме розпач героїв і їх невпевненість у тому, що сказане ними може бути почутим іншими співрозмовниками: *«Gnädiges Fräulein, aber ich bitte Sie, aber was ist denn, aber ich kann sie doch nicht ...»*; *«Dann sagte sie überraschend: Wenn er sich nur nicht zu viele Feinde damit macht, hier in Wien, und dann da ist noch etwas ...»*; *«Aber ich bewundere alle Franzosen, die zusammen mit ihnen für die Freiheit und die Unabhängigkeit ... ich meine, es gibt für Algerien nichts Wichtigeres als die Freiheit ...»* [369, с. 352; 353, с. 376; 361, с. 420]. Наведені речення взяті з різних оповідань авторки, але кожне з них репрезентує незакінчену думку, за якою стоїть розгубленість мовця, котрий боїться неочікуваної реакції з боку реципієнта. Так, у першому випадку майстер макіяжу не може зрозуміти реакції Беатрікс, що раптом встала з крісла і хотіла залишити кабінет. На мовленнєвому рівні розпач передається як апосіопезою, так і полісиндетоном, який виражається триразовим використанням сполучника сурядності *«aber»*, що надає реченню експресивності. Висловлення різних осіб, другий і третій приклади, теж передають емоції персонажів. Так, у другому випадку стару жінку переполює розпач, вона боїться свого єдиного сина. Третій приклад з оповідання «Drei Wege zum See» («Три дороги до озера») експлікує почуття фотографа Елізабет, яка вважає себе компетентною в питаннях світової політики, але у присутності Троти відчуває у собі невпевненість.

Замовчування також вказує реципієнту на додаткові риси характеру: *«In der Schule sagten die Lehrer zu ihnen: Schlagen sollte man euch, bis ihr den Mund auf tut. Schlagen ...»* [367, с. 85] чи *«Nicht daß sie mißtrauisch war gegen die Ärzte, aber sie hat immer an die Pfuscher geglaubt. Helfen Sie jemand, der an ein Pendel glaubt ... das bringen Sie nicht fertig»* [358, с. 71]. Перший приклад змальовує перед читачем досить агресивну поведінку вчителів, які упереджено ставляться до дітей. Апосіопеза в цьому разі є результатом напруженого емоційного стану і вказує на злість з боку вчителів. Другий випадок свідчить про відчай чоловіка, дружина якого є прибічником нетрадиційної медицини і не виконує звичайних лікарських приписів. Апосіопеза в реченні – це спосіб вказати читачу на почуття чоловіка до дружини, який просто не знає, яким чином можна її переконати.

У 99% досліджуваних текстів маркером аналізованої стилістичної фігури є три крапки. Лише в оповіданні «Das dreißigste Jahr» авторка використовує апосіопезу без цього пунктуаційного знака, де кожне наступне речення немов обривається, апелюючи таким чином до потенційного читача, до його фонових знань, спонукаючи самому домислити можливий кінець:

«Wenn du nicht mehr trösten und Gutes tun willst und keinen Trost mehr verlangst und Hilfe

Wenn das Mitleid und das Leid zum Teufel gegangen sind und der Teufel zum Teufel, dann!» [352, с. 113]. На-

ведені приклади умовних речень з апосіопезами входять до складу внутрішнього діалогу протагоніста і допомагають автору створити образ особи, що переживає нервові збудження.

Останнім маркованим елементом цієї групи є номінативні речення. Б. Совінський називає такий тип речень власне-неповними і зазначає, що вони виконують функцію економії у висловленні [23, с. 7]. Назва цієї категорії речень походить від латинського *casus nominativus*, отже, номінативними є односкладні речення з головним членом, вираженим іменником [91, с. 6]. У цьому дослідженні ми дотримуємося твердження А. Мороховського, що номінативними реченнями є однадерні речення, основою яких є єдиний ядерний компонент, що виражається іменником [214, с. 141]. У досліджуваних оповіданнях цей маркований елемент жанрово-стилістичної домінанти надає реченням особливих емоційних конотацій. За своїми синтаксичними ознаками номінативні речення досліджуваних текстів є однокомпонентними. Наприклад: *«Verräter! Wenn euch nichts mehr half, dann half die Schämung»* [371, с. 259], чи *«Sie legte das Buch zurück und probierte, den Satz in den Mund zu nehmen und ihn zu verändern. Das Wunder»* [370, с. 315].

Номінативні речення оповідань у Бахманн поширюються за рахунок використання в препозиції вказівного чи присвійного займенника: *«Es ist nichts. Diese Kinder!»* [367, с. 86], *«Wieso eigentlich, da Hanna von ihr wußte? Diese Verwirrung. Diese Öde.»* [349, с. 153] *«Mein Wildling. Mein Herz»* [349, с. 157], *«Sie sangen: „Heimat, deine Sterne ...“»* [372, с. 185].

Другою живаною моделлю використання номінативних речень є їх поширення за рахунок модифікуючих елементів: *«Das Champagnettied. Des Sommers letzte Rose. Frühlingsrauschen»* [367, с. 88], *«Jetzt habe ich doch tatsächlich vergessen, dir mein Buch mitzubringen. Ein phänomenaler Erfolg»* [353, с. 392].

Характерологічна функція цих речень полягає:

- у саркастичній характеристиці персонажів, вказуючи на негативні риси: *«Ihr Menschen! Ihr Ungeheuer! Ihr Ungeheur mit Namen Hans»* [371, с. 253], *«Den Gefallen konnte sie einer alten Frau tun, sie in ihrem Glauben zu lassen. Ja, die Männer!»* [370, с. 353], *«„Ein komischer Vogel“, sagte Bertini leise zu Hutter»* [372, с. 185];

- в описі зовнішніх та внутрішніх рис об'єкта: *«Forsche Person. Gute Beine»* [365, с. 360], *«Gequälte Seele. Unglückliche, geschändete Jugend. Zartes Pflänzlein»* [364, с. 221],

- в описі емоційних станів осіб: *«Sie bestand auf dem fremden Wort, weil sie noch nicht auf dem fremdesten bestehen konnte. Liebe»* [363, с. 209]. *«Warum willst du mich nicht? Warum? – Neue Tränen»* [363, с. 194].

Отже, номінативні речення у складі жанрово-стилістичної домінанти є цілим експлікованим ядерним центром, що не відіграє ролі ні підмета, ні присудка, а поєднує їх семантичні якості в собі. Наприклад, *«Wenigstens nicht, wo ein so dunkles Drama stattfindet, in dem auch er, diese erdachte Oben, mitspielt. Vater und Sohn»* [349, с. 153]. *«Unsere Familie, die sich auf der Erde ausgebreitet hat, wie die Menschheit inmitten von fremden Geschöpfen, unsere Familie, von der die Welt unheilbar geworden ist. Ich und Wir»* [357, с. 275].

Обидва наведені випадки свідчать про реальне існування складних стосунків батька та сина, на якого перший покладав великі надії і бачив у ньому себе. Тому все, чого батько не зміг досягти та зрозуміти в житті, мав виконати син, який так раптово помер під час шкільної прогулянки лісом. Другий приклад моделює складні сімейні стосунки, де кожен член родини прагне відмежувати себе від інших рідних.

Висновки. Отже, домінантним на рівні синтаксису оповідань І. Бахманн є використання структурно неповних речень, а саме еліптичних та номінативних речень, які становлять особливості речень з редукцією їх початкової моделі. Такі типи побудови оповідань

насичені динамізмом та раптовістю і дають можливість реципієнту сконцентрувати свою увагу на вагомих деталях, що допомагають точніше відобразити зміст концептуальних образів.

Для оповідань І. Бахманн характерне використання апосіопези. Цей маркований елемент жанрово-стилістичної домінанти надає додаткову образність текстам за рахунок підвищеної емоційності та експресивності. Апосіопеза, як засіб структурної та інтонаційної незакінченості, подібна до внутрішнього мовлення і допомагає одночасно репрезентувати авторську та персонажну картину світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брандес М.П. Стилистика текста // М.: Прогресс – Традиция: ИНФРА, 2004. – 416 с.
2. Дресслер В. Синтаксис текста // Новое в зарубежной лингвистике, 1978. – Вып. VIII : Лингвистика текста. – С. 111–137.
3. Кухаренко В.А. Интерпретация текста // Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
4. Павличко О.О. Міжрівневі відношення в тексті // К., 1996. – 19 с.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми // Полтава: Довкілля, 2008. – 712 с.
6. Стилистика английского языка / [Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В.] // К.: Вища школа, 1984. – 247 с.
7. Bachmann, I. Sämtliche Erzählungen //München, Zürich : Piper Verlag, 2005. – 498 S.
8. Sowinski, B. Stilistik. Stiltheorien und Stilanalysen // Stuttgart, Weimar : Verlag J.B.Metzler, 1999. – 248 S. – (2. Aufl.)

REFERENCES

1. Brandes, M.P. Text stylistic // M.: Progress – Tradition: INFRA, 2004. – 416 p.
2. Dressler, V. Text Syntax // New in foreign Linguistics, 1978. – Is. VIII : Text Linguistics. – P. 111–137.
3. Kukhareno, V.A. Text Interpretation // Vinnytsia: New book, 2004. – 272 p.
4. Pavlychko, O.O. Interlevel relations in the text // K., 1996. – 19 p.
5. Selivanova, O.O. Modern Linguistics : directions and approaches // Poltava: Dovkilia, 2008. – 712 p.
6. English Stylistics / [A.N. Morokhovskiy, O.P. Vorobiova, N.I. Lykhosherst, Z.V. Tymoshenko] // K.: Higher school, 1984. – 247p.
7. Bachmann, I. Sämtliche Erzählungen //München, Zürich : Piper Verlag, 2005. – 498 S.
8. Sowinski, B. Stilistik. Stiltheorien und Stilanalysen // Stuttgart, Weimar : Verlag J.B. Metzler, 1999. – 248 S. – (2. Aufl.)

Peculiarities of reduction in primary syntax model in I. Bachmann's stories

O.B. Skliarenko, N.M. Marchenko

Abstract. The article reveals peculiarities of reduction in primary syntax model in stories of famous Austrian writer Ingeborg Bachmann, which build their genre and stylistic dominant and determine peculiarities of author's personal style. It was established, that those peculiarities of reduction of primary syntax model of the sentences on the micro stylistic level determine specific author's individual style that is characterized by dynamism. It was distinguished, that important components in this model are: ellipse, apposiopese and nominative sentences.

Keywords: stories, genre and stylistic dominant, primary syntax model, ellipse, apposiopese, nominative sentences

Синтаксична природа закритих фразеологізованих речень

В.М. Тесленко*

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

*Corresponding author. E-mail: volodymyrteslenko@hotmail.com

Paper received 14.11.15; Revised 18.11.15; Accepted for publication 23.11.15.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню синтаксичної природи, структурно-типологічних особливостей закритих фразеологізованих речень. Проаналізовано фразеологізовані одиниці за двома головними структурними схемами $S_{nom} + V_f$ та $S_{nom} + Cop, S$, які є основою для творення похідних конструкцій. Закриті фразеологізовані речення розглянуто як структурно й семантично довершені синтаксичні конструкції.

Ключові слова: *закрита структура, предикат, структурна схема речення, суб'єкт, фразеологізоване речення*

Огляд наукової літератури свідчить про те, що фразеологізми зі структурною двоскладних речень є ще не дослідженими. Тому увагу лінгвістів привертають фразеологічні одиниці, які мають структуру простих двоскладних речень. Оскільки такі фразеологізми мають предикативний центр і здатні утворювати зв'язки у вільному реченні або ж безпосередньо самостійно трансформуватися у вільне речення, то їм було надано термін *фразеологізовані речення*, тобто речення, що зазнали дії фразеологізації. Такі структури мають спільні ознаки з реченням (граматичні й структурні) і фразеологізмом (особливість вираження семантичного значення).

У сучасних наукових дослідженнях із синтаксису фразеологізовані речення пов'язані з цілою низкою проблем: визначення лінгвістичного статусу цих конструкцій та їхнього місця в синтаксичній системі української мови, аналіз структурних схем, моделей і регулярних реалізацій фразеологізованих речень, вивчення їхньої семантичної організації та комунікативної будови тощо.

У науковій літературі фразеологізовані речення розглядають по-різному. Більшість дослідників граматичної природи фразеологічних одиниць відносить до фразеологізованих структур лише нечленованих їх тип, залишаючи поза увагою членовані фразеологізовані речення. Перші спроби аналізу природи та структури нечленованих речень зроблено в працях Д. Овсянико-Куликовського та О. Пешковського.

Комплексне бачення відбито у твердженнях деяких російських мовознавців про існування в синтаксичній системі мови речень фразеологізованої структури як окремого типу синтаксично нечленованих речень. Зокрема, цими дослідженнями займалася Н. Шведова.

В українському мовознавстві поняття *фразеологізоване речення* не надто поширене. Для позначення абсолютно не розкладних на члени речення синтаксичних одиниць раніше використовували термін *нечленовані речення* (І. Вихованець, П. Дудик, М. Каранська). Поняттям *фразеологізоване речення* широко почали послуговуватися у своїх працях Н. Войцехівська, М. Личук, Г. Ситар, В. Шинкарук.

Речення фразеологізованої структури характеризуються такими ознаками, як повна чи розірвана парадигма, наявність або відсутність протиставлень у плані граматичної синонімії, розмежованість або, навпаки, нерозмежованість між компонентами структурної схеми й "другорядними" членами (компонентами, які виражають ті чи інші непередикативні відношення).

Під час аналізу фразеологізованих конструкцій необхідно звертати увагу на такі характерні особливості, як:

- компонентний склад конструкцій (обов'язкова наявність чи відсутність певних компонентів);
- семантичне спрямування фразеологізованого речення;
- специфіка актуальних значень;
- реалізація модально-часових субкатегорій предикативності.

За цими критеріями можна виділити два типи фразеологізованих речень – із закритою й відкритою структурами.

Завдяки повному втіленню й розкриттю семантичного значення в самій структурі закриті фразеологізовані речення, на відміну від відкритих, не потребують додаткових уточнювальних компонентів: *благословляється день, воля ваша, враг його знає, діло вигоріло*. Структурні схеми наведених прикладів засвідчують єдино визначений порядок лексем у межах фразеологізованого речення з граматично-структурними та семантичними зв'язками всередині конструкції.

Фразеологізовані двоскладні речення закритої структури не здатні до словесного поширення членами з прямою семантикою. Вони можуть функціонувати як вільні речення на граматичному рівні або бути частиною складного речення, наприклад: *Благословляється день* (З газети); *Кат знає що* (П. Куліш); *Воля ваша, добродію, а ви так... говорите, що я того не розумію* (І. Котляревський).

Основні властивості закритих фразеологізованих речень – неможливість розгортання структурної схеми конструкції й закритість функціонально-синтаксичних позицій, які, за спостереженням Б. Нормана, є граматичними нішами (іншими словами – членами речення), що треба заповнити для уточнення певного смислового значення будь-якої синтаксичної структури [2, с. 155].

Під час аналізу структурно-семантичних особливостей закритих конструкцій важливо виділити фразеологізовані речення, які побудовані за найтиповішими структурними схемами. Як відомо, за такими ж схемами утворена більшість звичайних вільних речень, які за структурою є простими двоскладними. Оскільки закриті фразеологізовані речення не здатні до синтаксичного варіювання й уточнення членами з прямою семантикою, їхні структурні схеми є основою під час систематизації матеріалу не лише закритих структур, а й відкритих.

Критеріями для виділення узагальнених мінімальних схем, до яких може бути віднесена будь-яка фразеологічна одиниця були:

- закритість структури;
- непоширеність структури;
- повнота структури;
- відсутність часток, факультативних членів.

Отже, проаналізувавши всі фразеологізовані речення, що мають структуру простого двоскладного речення, можна виділити 2 головні мінімальні схеми, які є основою для творення нових конструкцій: $S_{nom} + V_f$ та $S_{nom} + CorpS$.

Ці схеми є фундаментом для творення всіх двоскладних речень, у тому числі й фразеологізованих. Якщо ми говоримо про вільні речення, то ці схеми можуть зазнавати різних варіацій: змінювати порядок компонентів, нанизувати нові елементи, що зумовлені вторинною предикацією, і як наслідок, – вільно змінювати семантику.

Але в контексті фразеологізованих речень стикаємося з таким явищем, як граматична та семантична «закам'янілість», яка може виявлятися більшою чи меншою мірою. Це означає, що будь-яка зміна компонентів фразеологізованого речення, лексичних складників, поява чи втрата елемента в межах фразеологізованої структури може спричинити до абсолютної чи часткової зміни семантичного значення конструкції, бо структурна схема й семантичне значення фразеологізованого речення є невіддільними один від одного, взаємопов'язаними й логічно зумовленими. Фактично фразеологізоване речення репрезентує собою певне значення, яке задоване в конкретній структурній схемі.

Тому не можна визначати базові структурні схеми як інваріанти, а похідні від них – як варіанти, оскільки кожне фразеологізоване речення є окремою контекстуальною й значеннєвою сполукою, у якій значення й структура нерозривно пов'язані. Саме взаємовизначеність структури й семантики відрізняє фразеологізовані речення від вільних.

За схемою $S_{nom} + V_f$, що є найтипівішою для вільних двоскладних речень, побудована також більшість фразеологізованих речень закритої структури. Вона не має відкритих функціонально-семантичних позицій, що дозволяє говорити про самостійність таких фразеологізованих речень у мовленні, наприклад: *Присутні на зібранні зрозуміли, що припустилися помилки. Атмосфера розжарила* (3 газети); *Атмосфера розрядилася, всі від душі реготали, а потім стали пити чай, який привезла Катерина* (3 журналу). Однак такі фразеологізовані речення не можуть існувати без контексту, вони вимагають уточнення з попередньої або наступної ситуації в мовленні, інакше семантичне значення фразеологізованого речення буде не ідентифікованим у свідомості.

Щодо самої структури та зв'язків у її межах, то вона характеризується первинною предикацією [1]. Вторинна предикація може виникати, якщо фразеологізовані структури уточнюються вокативними конструкціями: *Бог зна що таке, Олено* (3 художнього журналу). У таких випадках відбувається формальне розширення синтаксичної моделі речення, а саме компонентами, що встановлюються за межами його предикативного центру. Таке явище серед закритих структур рідкісне.

Первинна схема $S_{nom} + V_f$ утворює похідні інверсовані закриті конструкції:

$V_f + S_{nom}$: *Сивоголовий Лавро радів з того, що його односельчани поважають схід сонця і знають, як благословляється день* (Д. Прилюк). У цьому випадку ми не розглядаємо інверсію як художній засіб, бо семантичне значення, яке задоване в цій структурі, повною мірою розкривається лише за допомогою чіткого порядку слів. Фактично, це є особливий вид фразеологізованого речення, яке збудоване за всіма граматичними законами, однак особливість семантики здатна виражатися лише в інверсованій конструкції, а не прямим порядком слів.

Як бачимо, порядок лексем у схемі зумовлений не індивідуальністю мовця, ситуативністю тощо, а задованним у схемах значенням, яке може розкритися й зреалізуватися лише в конкретному плані вираження.

Схема $S_{nom} + V_f$ є основою для інших структурних модифікацій фразеологізованих речень.

Варто розглянути ті фразеологізовані речення, які зазнали структурних змін, що вплинуло на визначення семантичного значення.

$S_{nom} + Pron_{(acc)} + V_f$ – закрита конструкція: *Бреду горем, мов тим морем, і враг його знає, коли перебреду* (М. Кропивницький). У структурну схему додається ще один компонент у знахідному відмінку. Однак не варто вважати його похідним від основної структурної схеми, оскільки розглянутий приклад не може існувати без $Pron_{(acc)}$, бо він втратить своє семантичне навантаження і перейде із категорії фразеологізованих речень у категорію вільних. Це говорить про те, що подібні фразеологізовані речення «закам'янілі» семантично й структурно.

$S_{nom} + (S_{(acc)}) + V_f$: суб'єкт – простий підмет, може бути замінений абсолютними синонімами *гаспид, сатана*; при варіюванні цих лексем семантичне значення фразеологізованого речення не змінюється; фразеологізоване речення містить у своєму складі факультативний член (додаток) *його*; предикат – простий присудок, виражений особовою формою дієслова, яка може бути повною або усиченою: *А цього діда затримайте поки тут – чорт його знає, що воно за старець! Тепер багато всякої наволочі тягається по світу* (С.Васильченко). Фразеологізоване речення відрізняється від попереднього випадку тим, що стилістичні особливості складових компонентів можуть змінюватися, а деякі взагалі можна випустити зі структурної схеми ($S_{(acc)}$), при цьому значення фразеологізованого речення не зміниться.

Схема $S_{nom} + V_f + S_{(acc)}$ має інші можливості реалізації в мовленні.

Хоч формально структурна схема є подібною до попередніх (наявність однакових структурних компонентів), однак спостерігаємо зміну локалізації другого члена речення, вираженим $S_{(acc)}$. Такий порядок елементів є фіксованим, і зміна будь-якого з них призведе до спотворення та втрати семантичного значення. Індивідуальний порядок слів є не єдиним засобом оформлення семантичного значення. Важливу стилістичну роль відіграє усичена форма особового дієслова та об'єкти, які виражені сполукою *що таке*: *Маша! Прошу тебе звернути увагу вчительки нашої на те, як балакають наші діти! Се Бог зна що таке... се ні на що не схоже...* (М. Коцюбинський). Саме така форма (структурна, лексична та стилістична) до-

зволяє фразеологізованому реченню повноцінно функціонувати в мовленні.

Гнат не хотів, щоб кат зна що варнякали про нього. Тому вирішив усе нишком владнати (висватати Марту) (М. Стельмах). Фразеологізоване речення *кат зна що* характеризується схемою $S_{nom} + V_f + S$. Ця схема фразеологізованого речення є подібною до схеми, за якою побудований попередній приклад. Тут можна провести не лише структурну, а й значеннєву аналогію, що ще раз доводить тезу про те, що структура визначає значення, а значення – структуру фразеологізованого речення. Принциповою різницею між цими двома прикладами є те, що в конструкції *кат зна що* відсутній елемент, виражений вказівним займенником (*Бог зна що таке*), який завершує структуру й окреслює межі фразеологізованого речення. Щодо семантичного складника, то конструкції відрізняються вживанням центрального значеннєвого концепту (у першому випадку – *Бог*, а в другому – *кат*), який зазнає антонімічних змін і трансформує значення – від невдоволення без агресивної конотації до повного роздратування.

Щодо структури наведеного прикладу, то тут теж наявне усічення особового дієслова для підтримання й реалізації найбільш яскравого значення, що втілене у вигуківому експресивно-емоційному забарвленні (певне незадоволення), яке досягається усіченою формою дієслова й закритістю конструкції.

$S_{nom} + V_{con}$: суб'єкт виражений відносним займенником з узагальненою семантикою, а предикат – кон'юктивною формою дієслова: – *Де ж ти його (танкіста) бачив, татку? – Вгадай... І хто б подумав! В сараї у Тесленчихи...* (О. Гончар).

Структурно-функціональні позиції цієї структурної схеми закриті. Фразеологізоване речення є самостійним, подібно до вільних, і здатне утворювати репліку в діалогічному мовленні, значеннєвим виразником якої є частка *б*, що оформлює необхідне семантичне забарвлення й підсилює значення всієї конструкції. Для структур такого виду наявне чітко визначене інтонаційне оформлення. Такі фразеологізовані речення завжди емоційно забарвлені.

$Pron_{nom} + Adv_{(loc)} + Part_{(ne)}V_{con}$: суб'єкт виражений відносним займенником, предикат – кон'юктивною формою дієслова: *Наша іноземна поліція у Франкфурті обіцяла нам, що до церкви приходити не буде, хто б там не був* (З газети).

Фразеологізоване речення найчастіше трапляється в діалогічному мовленні як репліка; функціонально-синтаксичні позиції закриті, тому не набувають вторинної предикації. Компоненти в структурній схемі займають визначений порядок, який не піддається зміні, оскільки будь-які маніпуляції (структурні або лексичні) призведуть до трансформації фразеологізованого речення у вільне й втрати запрограмованого фразеологічного значення.

$Part_{(ne)}Pron_{nom} + V_f$: суб'єкт – простий підмет, виражений особовим займенником, предикат – простий присудок, виражений формою дієслова бути в майбутньому часі, до якого додається заперечна частка *не*: *“Не я буду, а панування добуду!” – зарубала (Параска) на носі і ніколи не викидала з голови (Панас Мирний).* Саме наявність заперечної частки *не* перед

суб'єктом, а не предикатом, забезпечує розкриття фразеологічного значення. В іншому випадку фразеологізоване речення трансформувалося б у звичайне вільне речення, яке б набуло абсолютно протилежного значення. Порівняймо: *Не я буду* (фразеологізоване речення) – зробити все можливе й неможливе для досягнення певної мети; *Я не буду* (вільне речення) – відмова від будь-якої діяльності.

$Adj S_{nom} + V_f$ – закрита структура. Прикметник *золоті* утворює означальні відношення із суб'єктом. Це означення є обов'язковим компонентом поданої конструкції, яке несе в собі основне семантичне навантаження: *Нічого путнього не виходить. От тепер, думаю, щось та буде, Хаброня ступить, там золоті верби ростуть* (І. Нечуй-Левицький).

На основі структурної схеми $S_{nom} + Cop_f S$ побудовано менше фразеологізованих речень, порівняно зі схемою $S_{nom} + V_f$. Це пояснюється тим, що й вільні речення частіше підпорядковуються законам творення першої схеми. Тож структурними компонентами другої схеми є суб'єкт, дієслово-зв'язка *є*, семантичний виразник складеного іменного присудка.

Розгляньмо варіації схеми докладніше:

$S_{nom} + Cop_f Adj$ – закрита структура, у якій суб'єктний компонент виражений прикметником: *Він був чи не в два рази вищий од неї, верства келебердянська* (О. Ільченко). Фразеологізоване речення виконує номінативну функцію, виступає уточнювальним членом речення. Функціонально-синтаксичні позиції закриті, уживається переважно при звертанні.

Почув (Захар), як Харитон Павлович гримнув, стримуючи голос і гнів: – Та замовкни ти, довбня неотеसानа! (Іван Ле). Подібно до попереднього випадку фразеологізоване речення має закриті функціонально-синтаксичні позиції, виконує номінативну функцію. Однак використання дієприкметника замість прикметника як компонента складеного іменного присудка надає більш яскравого фразеологічного експресивного забарвлення.

$Pron_{nom} + Cop_f Adv$ – закрита структура: *Міг би я вам розповісти про цей Іпель. Все чисто: і яка його бистрість, і де були розташовані вогневі точки противника на протилежному березі, і де міновані поля* (О. Гончар). За структурною схемою розглянутий випадок є простим реченням. Може реалізуватися лише в складі основного і вказувати на якість або спосіб дій, що висвітлюються в частинах складного речення, хоча фразеологізоване речення й не має відкритих функціонально-синтаксичних позицій.

$S_{nom} + Cop_f Pron$ – закрита конструкція, у якій підмет виражений присвійним займенником, а предикат – складений іменний присудок, виражений дієсловом-зв'язкою *є*, присвійним займенником, що залежно від особи, якої стосується суб'єктне значення фразеологізованого речення, змінює вказівний особовий компонент. Фактично фразеологізоване речення не є внутрішньо закам'янілим, оскільки використання вказівного елемента залежить вже від контексту, а не від структурної й семантичної складової цієї синтаксичної одиниці: – *Ну, щастя твоє, що ти не знаєш! І намотай собі – знайдеш листок який, не тич свою морду, а хазяїнам оддай* (А. Головка); *Це Ваше щастя, що маєте веселу вдачу, добрий гумор, і це треба берегти, бо воно підт-*

римує сили (М. Коцюбинський); – *І я живий! – деє у самім кутку бадьоро дзвенить Маковей.* – **Наше щасття**, що добра кроква попалась над нами (О. Гончар). Ця фразеологізована конструкція має тенденцію до самостійного вживання в реченні і приєднання до себе підрядних частин. Зумовлене своєю структурою фразеологізоване речення здатне локалізуватися у вільному реченні, функціонуючи як уточнення або звертання.

Pron_{nom} + Cop_fPart_(ne)Pron: суб'єкт виражений зворотнім займенником *сам*, предикат – складений іменний присудок, виражений дієсловом-зв'язкою *є*, заперечною часткою *не*, особовим займенником *я*: **Я не я. І хата не моя** (Укр. присл.); *Якби ви вчилися так, як треба, То й мудрість би була своя. А то заліжете на небо: «І ми не ми, і я не я»* (Т. Шевченко). Фразеологізоване речення може реалізуватися як окреме речення, а може – як самостійна предикативна частина в складносурядному реченні, поєднуючись з іншими частинами сурядним зв'язком.

NumS_{nom} + Cop_fN: *NumS_{nom}* – складений підмет із загальним значенням кількісної номінації, *N* – призив'язковий іменний компонент присудка: *Чому у тебе розладилося з Насткою?... Вона легковажна. Виходить, ви – два чоботи – пара* (П. Автомонов); – *Льонці Галя сказала, що вони з Юликом “два чоботи*

– пара” (Ю. Мушкетик). Фразеологізоване речення виступає компонентом складеного іменного присудка. Хоч воно й має чітко визначену структурну схему вільного речення, проте здатне вказувати лише на атрибутивне значення заявленого суб'єкта.

Pron_{nom} + Cop_fPart_(ne)Pron: *S_{nom}* – простий підмет, виражений особовим займенником; предикат – складений іменний присудок, виражений пропущеною дієсловом-зв'язкою *є*, заперечною часткою *не*, особовим займенником *я*: **Я не я. І хата не моя** (Укр. присл.); *Якби ви вчилися так, як треба, То й мудрість би була своя. А то заліжете на небо: «І ми не ми, і я не я»* (Т. Шевченко). Фразеологізоване речення може реалізуватися як окреме речення, а може – як самостійна предикативна частина в складносурядному реченні, поєднуючись з іншими частинами сурядним зв'язком.

Отже, закриті конструкції мають заповнені функціонально-синтаксичні позиції, тому не приєднують до себе інші елементи для конкретизації. Це пояснюється тим, що закрите фразеологізоване речення є довершеним структурно й семантично. Природа фразеологізованої закритої структури полягає в тому, що кожне речення є індивідуальною конструкцією. Кожний елемент фразеологізованого речення зумовлений потребою семантичної й синтаксичної організації. І якщо у вільному реченні ми можемо замінити або змінити певний компонент, і значення збережеться, то фразеологізоване закрите речення вважаємо повноцінним і комунікативно спроможним за умови збереження семантичної та синтаксичної структури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кульбабська О.В. Вторинна предикація та засоби її вираження в простому реченні / О.В. Кульбабська / URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2200/1/06kovvpr.pdf>
2. Норман Б.Ю. Грамматика говорящего. От замысла к высказыванию: [монография] / Б.Ю. Норман. – М. : Книжный дом «Либроком», 2011. – 232 с.
3. Словник фразеологізмів української мови: [уклад.: В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, В.В. Дятчук та ін.]; відп. ред. В.О. Винник. – К.: Наукова думка, 2008. – 1096 с. – (Словники України)

REFERENCES

1. Kulbabska, O.V. Secondary predication and their means of expression in a simple sentence / O.V. Kulbabska / URL: <http://eprints.zu.edu.ua/2200/1/06kovvpr.pdf>
2. Norman, B.Y. Grammar of a speaker. From conception to the statement: [monograph] / Norman, B.Y. - Moscow: Book house "LIBROKOM", 2011. – 232 p.
3. Dictionary of Ukrainian language phraseology: [., V.M. Bilonozhenko, I.S. Hnatiuk, V.V. Dyatchuk et al.]; editor-in-chief V.O. Vynnyk – Kyiv: Naukova Dumka, 2008. – 1096 p. – (Dictionaries of Ukraine).

The syntactic nature of the closed idioms with two-member simple sentence structure

V. Teslenko

Abstract. The article is devoted to the investigation of the syntactic nature, structural and typological features of the closed idioms with two-member simple sentence structure. These sentences have been analyzed according to two main structural schemes *S_{nom} + V_f* and *S_{nom} + Cop_fS* which are the basis for derivative structures. The author considers the closed idioms with two-member simple sentence structure as both structurally and semantically complete syntactic constructions.

Keywords: closed structure, idiom with two-member simple sentence structure, predicate, sentence structural scheme, subject

Прагматичні чинники нестандартних комунікативних ситуацій в англomовному інституціональному дискурсі

С.Є. Устименко*

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна

*Corresponding author. E-mail: ustymenko_svetlana@ukr.net

Paper received 12.11.15; Revised 23.11.15; Accepted for publication 27.11.15.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню нестандартних комунікативних ситуацій в англomовному інституціональному дискурсі з порушенням кореляції «питання-пряма відповідь», а саме відсутність репліки-реакції з прямою відповіддю на квеситивний мовленнєвий акт адресанта. У роботі висвітлюються комунікативно-прагматичні інтенції адресата при уникненні надання прямої відповіді в інституціональному дискурсі. Стаття демонструє важливість належної інтерпретації невербальних засобів комунікації у нестандартних комунікативних ситуаціях.

Ключові слова: адресат, інституціональний дискурс, квеситивний мовленнєвий акт, невербальні засоби, прагматичний чинник, пряма відповідь

Вступ. Дослідження мовних одиниць з урахуванням антропоорієнтованого підходу як домінуючого набуває все більшої актуальності у сучасній лінгвістиці. Антропоцентризм, як методологічне підґрунтя лінгвістики кінця XX та початку XXI століть, зумовлює необхідність всебічного аналізу людського фактору у мовленні. Сучасна мовознавча наука характеризується інтенсивним вивченням процесів мовленнєвого спілкування в різних сферах людської діяльності, зокрема і професійній. Наукові розвідки щодо встановлення закономірностей організації дискурсивних практик, за допомогою яких люди реалізують повсякденні завдання, що полягають в їхньому функціонуванні як частини інституціоналізованих структур [32; 33; 36; 39; 41], здійснюються у межах комунікативної лінгвістики, прагматичної лінгвістики, теорії дискурсу. При цьому в центрі уваги науковців перебувають різні типи інституційного дискурсу (політичний, науковий, релігійний, юридичний, медичний, педагогічний та ін.), що є спілкуванням у межах певних статусно-рольових відносин [5; 6; 8; 11; 12; 18; 19; 20; 25; 27; 43; 44].

Короткий огляд публікацій за темою. Однією з центральних проблем сучасної лінгвістики стає проблема мовної особистості та її ролі в комунікації. Значний внесок у дослідження поняття мовної особистості зробили В.В. Красних, Н.Д. Арутюнова, Ю.Н. Караулов, І.А. Андрущенко, розробивши типологію мовних особистостей та дослідивши особливості їхніх концептуальних та мовних картин [1; 2; 14; 15]. Було встановлено вплив різних концептосфер мовців на специфіку їх вербальної поведінки та хід комунікації в цілому. Проблема протікання комунікативного акту досліджується останнім часом досить плідно, вивчаються умови, що зумовлюють ефективність комунікативного акту, розглядаються фактори, що впливають на його порушення [3; 9; 21; 23; 44].

Сучасні лінгвістичні дослідження у галузі дискурсивного аналізу переважно спрямовані на вивчення ролі адресанта в комунікації, а саме його комунікативно-прагматичні інтенції [10; 35; 40], респонсивні стратегії і тактики мовленнєвої інтеракції з адресатом у різних типах дискурсу, у той час як специфіка реплік-реакцій адресата ще потребує системного аналізу.

Діалогічний дискурс є особливим напрямом розумово-мовленнєвої діяльності людей, суб'єктів пізнання та спілкування у формі «запитання-відповідь», яка спря-

мована на здобуття точнішого, повнішого знання про об'єктивний світ і пошук нової інформації [33; 37; 42]. Запитування як діяльність стає «спеціалізованою» [30] та асоціюється з набором інтеракціональних характеристик та інституціональних цілей [33, с. 279]. При взаємодії комунікантів, що спрямована на розв'язання конкретного завдання в межах виробничого процесу [17], запитання відіграють важливу роль, адже відбувається обмін діяльністю, інформацією та досвідом, що передбачає досягнення певного результату або реалізацію певної комунікативної інтенції [16].

З метою забезпечення прагматичної зв'язності діалогічного спілкування необхідним вважається дотримання природних законів сполучуваності мовленнєвих актів, коли за запитанням повинна слідувати відповідь, тобто репліки повинні узгоджуватися за іллокутивною функцією [22, с.307-308]. Іntenція адресанта у разі реалізації мовленнєвого акту квеситивного типу складається з іллокутивної цілі запитати адресата про деякий стан речей, відносно якого адресант відчуває когнітивний дефіцит, і перлокутивної цілі змусити адресата відповісти, що скасовує цей когнітивний дефіцит [4, с.220]. Однак, з деяких причин адресат порушує логічний для діалогічного мовлення змістовний та конструктивний зв'язок реплік та надає непряму відповідь на запитання, таким чином зумовлюючи виникнення нестандартних комунікативних ситуацій.

Актуальність дослідження визначається спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення мовної особистості адресата як суб'єкта певного типу дискурсу, його компетенції в конкретній комунікативній ситуації, та виявленням специфіки впливу статусно-рольових характеристик комунікантів на процес міжособистісної інтеракції.

Об'єктом дослідження виступають нестандартні комунікативні ситуації англomовного інституціонального дискурсу, тобто адресантно-адресатна взаємодія з порушенням кореляції «питання-пряма відповідь», а саме відсутність репліки-реакції з вичерпною прямою відповіддю на запит адресанта. Предмет дослідження становлять прагматичні чинники виникнення нестандартних комунікативних ситуацій в англomовному інституціональному дискурсі.

Мета. Метою цієї статті є виявлення причин зміни комунікативно-прагматичної спрямованості діалогу адресатом та аналізі його непрямих респонсивних

реплік в англomовному інституціональному дискурсі.

Матеріали та методи. Матеріалом дослідження слугували фрагменти мікродіалогів представників певних інституціональних середовищ в різних комунікативних ситуаціях фахового спілкування, виокремлених методом суцільної збірки із текстів сучасної англomовної художньої літератури, записів президентських дебатів у США в 2012 році та кіносценаріїв англomовних фільмів.

Дослідження здійснювалось із використанням методів теоретичного узагальнення та зіставного аналізу. Серед спеціальних лінгвістичних методів було використано метод дискурс-аналізу – для вивчення закономірностей нестандартних комунікативних ситуацій в англomовному інституціональному дискурсі у межах діалогічної єдності «питання-відповідь» та метод інтен-аналізу – для виявлення комунікативних інтенцій адресата при уникненні надання прямої відповіді на запитання, адже мовленнєва поведінка особистості в соціумі є завжди інтенціонально спрямованою. Для досягнення мети дослідження було використано контекстуально-інтерпретаційний метод при аналізі респонсивних реплік адресата у різних типах інституціонального дискурсу.

Результати та їх обговорення. У результаті опосередкованої мовою соціалізації індивід пізнає, по-перше, основи доречної комунікативної поведінки, його правила і норми для специфічних ситуативних контекстів спілкування, по-друге, освоює необхідні способи діяльності, що забезпечують досягнення поставлених цілей і задоволення своїх потреб, і, по-третє, засвоює вербальні комунікативні стилі, що дозволяють виявляти себе компетентним комунікантом у межах різних типів інституціонального дискурсу, реалізуючи при цьому свої інтенції [34].

Для визначення типу інституціонального спілкування необхідно враховувати статусно-рольові характеристики учасників спілкування, мету спілкування, прототипне місце спілкування. Інституціональний дискурс є спеціалізованим клішованим різновидом спілкування між людьми, які можуть не знати один одного, але повинні спілкуватися відповідно до норм цього соціуму [13, с.195].

Різні типи інституційного дискурсу продукуються та функціонують відповідно до певних соціально-інституційних вимог у вигляді комунікативної діяльності індивідів, які реалізують при цьому свої статусно-рольові можливості. У різних типах інституціонального дискурсу інтенціональна неузгодженість реплік комунікантів за іллокутивною функцією і тим самим виникнення нестандартних комунікативних ситуацій пояснюється інтенцією мовця підтримувати розмову у кооперативному руслі, адже конфронтативно спрямоване спілкування позбавляє інституціональний дискурс ознак статусно-орієнтованого.

У межах політичного дискурсу як типу інституціонального дискурсу усвідомлення важливої ролі мови сформувалося у лінгвістичні проблеми вивчення мови як інструменту соціальної влади, використання мови з метою впливу на свідомість широких мас, ролі мови у створенні іміджу політика, індивідуального стилю політика як мовної особистості. Уникнення прямої відповіді адресата на питання мовця у політичному

комунікативному просторі пояснюється метою створення позитивної оціночної перспективи для висвітлення власної діяльності:

(1)Mr. Schieffer: What if– what if the prime minister of Israel called you on the phone and said: Ourbombers are on the way. We're going to bomb Iran. What do you say?

Mr. Romney: Bob, let's not go into hypotheticals of that nature. Our relationship with Israel, my relationship with the prime minister of Israel is such that we would not get a call saying our bombers are on the way or their fighters are on the way. This is the kind of thing that would have been discussed and thoroughly evaluated well before that kind of action [49].

У цьому прикладі адресат (Містер Ромні, кандидат на пост президента США) вербалізує відмову від прямої відповіді на провокаційне питання журналіста протягом президентських дебатів. Респонсивна репліка адресата орієнтована на створення позитивного образу політика в очах суспільства. Адресат аргументує свою відмову від прямої відповіді тим фактом, що моделювання такої ситуації у майбутньому не є доречним, так як відносини між США та Ізраїлем та особисті стосунки між адресатом та адресантом є такими, що не дозволяють цій ситуації трапитися.

Комунікативні ситуації медичного дискурсу, зумовлені соціальними ролями *лікар – пацієнт*, визначають таку загальну прагматичну мету лікаря-адресанта, як допомога пацієнтові на всіх етапах комунікативної взаємодії. У медичному дискурсі етикетна поведінка детермінована фаховою комунікативною настановою лікаря: створити емоційно позитивну атмосферу довіри і взаєморозуміння. У контексті медичного спілкування нестандартні комунікативні ситуації розглядаються як такі, що орієнтовані на те, щоб відволікти пацієнта від тривожних думок через його хворобу, переживань, відчуття страху, зняти нервову напругу:

(2)Dan: What'll happen to me?

Chase: MS is an incredibly variable disease, if it is MS, and we're not 100% sure.

Dan: What do you think is gonna happen?

[Pause]

Chase: There are some medications to manage the symptoms, but as the disease progresses the problems will become more severe: bowel and bladder dysfunction, loss of cognitive function, pain [47].

В основі поведінки лікаря лежить мета – заспокоїти пацієнта та послабити критичність при сприйнятті інформації щодо симптомів хвороби. Лікар вербалізує заспокоєння пацієнта за допомогою умовного речення «*if it is MS*», мовленнєвого акту констативу «*we're not 100% sure*», що змушує пацієнта сприймає таку інформацію як апіорну даність, бо вона надходить від авторитетної особи. Пауза у комунікативній поведінці мовця є важливою складовою силентіального ефекту на просодичному рівні [29]. На повторне питання «*What do you think is gonna happen*»? адресат надав відповідь через незначний часовий інтервал *[Pause]*, що сигналізує про перебування мовця у когнітивному епістемічному стані сумніву при відповіді на питання та підтверджує хезитативну невербальну семантику елементу паузації.

Дискурс досудового слідства становить різновид юридичного дискурсу та є яскравим прикладом статус-

но орієнтованого спілкування, в якому ролі чітко розподілені і за кожним учасником закріплені функції, визначені нормами інституту правосуддя. Досудове слідство завжди передбачає допит, що спрямований на з'ясування обставин справи, злочину. Особливістю таких мовленнєвих взаємодій є пріоритетна комунікативна позиція слідчого, за яким соціально закріплений вищий статус. Слідчий визначає тему розмови й типи питань, але водночас він несе відповідальність за перебіг і кінцевий результат допиту. Допитуваного зобов'язують надавати інформацію, що стосується справи. Спілкування є вимушеним [26, с.60] і регламентується за формою та змістом. Саме в інтеррогативному діалозі, що становить ланцюг ініціативно-реактивних мовленнєвих дій комунікантів протягом допиту, респонсивні репліки адресата найчастіше порушують прагматичну кореляцію «квеситив-пряма відповідь». Метою адресанта у цьому типі дискурсу є розкриття злочину. У той же час мета підозрюваного – доведення своєї непричетності, незалежно від реального положення справ, що спричиняє приховання інформації або введення адресанта в оману:

(3) *“And you saw or heard nothing suspicious during the night?”*

“You asked that when we were together in the library. If I'd seen or heard anything suspicious, I'd have come forward before now.”

It was Piers who asked the question this time: “And you haven't set foot in the church during this visit, either for a service or at any other time?”

“How many times have I got to keep telling you? The answer is no. No. No. No.”

Dalglish looked up and met Stannard's eyes. “Then how do you explain the fact that your fresh fingerprints are on the wall next to the Doom and on the seat of the second box pew? The dust under the pew has been disturbed. It is highly likely the forensic scientists will find some traces of it on your jacket. Is that where you were hiding when the Archdeacon came into the church?”

And now Piers saw real terror. As always, it unnerved him. He felt no triumph, only shame. It was one thing to put a suspect at a disadvantage, another to witness this transformation of a man into a terrified animal. Stannard seemed physically to shrink, a thin undernourished child in a chair too large for him. [48, с.257].

У наведеному прикладі мовленнєва взаємодія відбувається між адресантом (слідчий Пірс) та адресатом (доктор Стенард), якого підозрюють у вбивстві архідиякона. Саме тому підозрюваний не зацікавлений у розкритті злочину і не йде на співпрацю зі слідчим. Він не надає прямої відповіді на запитання адресанта, а апелює до того факту, що він вже надавав цю інформацію напередодні *“You asked that when we were together in the library. If I'd seen or heard anything suspicious, I'd have come forward before now”*. Далі адресат вступає у конфронтацію зі співрозмовником: обурення та роздратування вербалізується за допомогою експресивного мовленнєвого акту у формі риторичного запитання *“How many times have I got to keep telling you?”* та власне заперечної відповіді *“The answer is no. No. No. No.”*, яку він повторює чотири рази. Така поведінка сигналізує про неадекватний емоційний стан адресата та хвилювання. До розмови приєднується

інший слідчий (Далгліш), який наводить докази причетності адресата до вбивства архідиякона: *«your fresh fingerprints are on the wall next to the Doom and on the seat of the second box pew»*. Реплікою-реакцією на звинувачення та викриття брехні виступає невербальний кінесичний рух – *«seemed physically to shrink»*, що сигналізує про стан дискомфорту комуніканта. Кінесичні комунікативні компоненти здатні функціонувати автономно, створюючи парамовленнєвий акт, який в повному обсязі передає необхідну для сприйняття адресатом (чи адресантом) інформацію [24, с.86]. Таким чином, можна дійти висновку, що адресат підтвердив свою провину та передав необхідну інформацію за допомогою невербальної реакції на репліку-стимул.

У діловому дискурсі нестандартні комунікативні ситуації виникають у випадках, коли адресат бере за мету змінити конфліктну тему задля успішності спілкування та «переведення його в кооперативну площину» [24, с. 216]:

(4) *Lester: (angry) I've been writing for this magazine for fourteen years, Brad. You've been here how long, a whole month?*

Brad: (frank) I'm one of the good guys, Les. I'm trying to level with you. This is your one chance to save your job. [45].

Для досягнення основної функціонально-прагматичної мети, а саме – попередити розвиток конфліктної ситуації та підтримання позитивного сприйняття власної особистості, адресат (Бред, начальник) у своїй респонсивній репліці демонструє готовність до подальшої співпраці з адресантом (Лестером, підлеглим), реалізуючи свій комунікативний намір низкою мовленнєвих актів констативів *«I'm one of the good guys»*, *«I'm trying to level with you»*, *«This is your one chance to save your job»*. Відомо, що найпоширенішим є взаємозв'язок вербального і просодичного компонентів комунікації, який допомагає визначити інтенціональну спрямованість семантично ідентичних висловлювань завдяки інтонаційному оформленню [24, с.177]. Репліка-реакція адресата супроводжується позитивно забарвленою інтонацією (*«frank»*) на негативно забарвлену репліку-стимул (*«angry»*). Таким чином, не дивлячись на конфліктне спрямування діалогу та свій вищий соціальний статус, адресат наставляє спілкування у кооперативне русло, підсилюючи ілюктивну силу висловлювання просодичним компонентом.

У межах юридичного дискурсу нестандартні відповіді адресата можуть породжуватися через стереотипні уявлення про представників цього типу інституціонального дискурсу:

(5) *“Can we talk about the money?”*

“Why do you lawyers always want to talk about the money?”

“For a very good reason, Miss Birdie. If you're not careful, the government will get a big chunk of your estate. Certain things can be done with the money now, some careful estate planning, and a lot of the taxes can be avoided.”

This frustrates her. “All that legal gobbledygook.”

“That's what I'm here for, Miss Birdie” [46].

Адресат не інформує співрозмовника про готовність обговорювати питання щодо оплати. Реакцією адресата є риторична репліка-реакції, комунікативно-

прагматичний аспект якої полягає у її спрямованості на вербалізацію стереотипних уявлень про мовну особистість юриста. Однак, подальший перебіг діалогу свідчить про наявність у адресанта дипломатичного етикету, завдяки якому він надає ґрунтовне пояснення та спростовує стереотипне судження адресанта.

Висновки. Прагматичні чинники нестандартних комунікативних ситуацій, в яких незапланований перлокутивний ефект виникає у результаті уникнення адресатом прямої відповіді на квеситивний мовленнєвий акт адресанта, залежать від певних комунікативно-прагматичних інтенцій учасників інституціонального дискурсу та скеровані спрямованістю адресата на кооперативний або конфліктний перебіг діалогу. На основі проаналізованого матеріалу можна зробити

висновок, що ефективності процесу спілкування сприяють не тільки вербалізовані респонсивні репліки, а також уміння мовця коректно інтерпретувати невербальні засоби комунікації, що впливає на ступінь дискурсивної компетенції, яка є здатністю мовної особистості будувати і сприймати дискурси різних типів відповідно до комунікативного наміру в межах конкретної ситуації спілкування з урахуванням комунікативно-прагматичної специфіки їх організації.

Перспективність дослідження становлять механізми взаємодії вербальних та невербальних компонентів комунікації в нестандартних комунікативних ситуаціях інституціонального дискурсу у порівнянні з побутовим дискурсом, що зумовлено їхнім поліфункціональним характером.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко І.А. Методика фонетического исследования: определение типа акцентуации политической личности / И.А. Андрущенко. – Science and Education a New Dimension. Philology, III (11), Issue: 56, 2015. – С. 38-40.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н.Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
3. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф.С. Бацевич. – [2-ге вид. доп.]. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2009. – 376 с.
4. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : [монографія] / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
5. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации: монография / А.Д. Белова. – К.: Логос, 2003. – 304 с.
6. Габідулліна А.Р. Навчально-педагогічний дискурс: категоріальна структура та жанрова своєрідність (на прикл. шкільного предмета «Російська мова») : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.02 / А.Р. Габідулліна. – К., 2010. – 40 с.
7. Городецкий Б.Ю. Кобозева И.М., Сабурова И.П. К типологии коммуникативных неудач // Диалогическое взаимодействие и представление знаний. – Новосибирск : АН СССР Сибирское отделение ВЦ, 1985. – С. 64-78.
8. Дерік І.М. Типологічні особливості дискурсу Інтернет-повідомлень ділової тематики / І.М. Дерік. – Science and Education a New Dimension. Philology, III(12), Issue: 60, 2015. – С.31-34.
9. Земская Е.А. К построению типологии коммуникативных неудач // Русский язык в его функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект / Е.А. Земская. – М.: Наука, 1993. – С. 30-59.
10. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Изд. 5-е. / О.С. Иссерс. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
11. Ільченко О.М. Етикетизація англо-американського наукового дискурсу: автореф. дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.01 / О.М. Ільченко. – К., 2002. – 37 с.
12. Карасик В.И. О типах дискурса/ В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5-20.
13. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
14. Караулов Ю.Н. Русская языковая личность и задачи её изучения // Язык и личность / Ю.Н. Караулов. – М., 1989. – С.3-8.
15. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: курс лекций / В.В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270 с.
16. Кузин Ф.А. Культура делового общения / Ф.А. Кузин. – М., 1997. – 243 с.
17. Куницына В.Н. Межличностное общение / В.Н. Куницына, Н.В. Казарина, В.М. Погольша. – СПб: Питер, 2003. – 544 с.
18. Левенкова Е.Р. Конвергентные и дивергентные тенденции в политическом дискурсе Великобритании и США : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04 / Е.Л. Левенкова. – Саратов, 2011. – 41 с.
19. Литвиненко Н.П. Сучасний український медичний дискурс: автореф. дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.01 / Н.П. Литвиненко. – К., 2010. – 37 с.
20. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
21. Минина С.В. Аномальные коммуникативные ситуации, обусловленные нарушением принципа кооперации (в сфере вопросно-ответного дискурса): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.19 / С.В. Минина. – Орёл, 2006. – 13 с.
22. Падучева Е.В. Прагматические аспекты связности диалога / Е.В. Падучева // Известия Академии наук СССР. – Сер. Литература и язык. – 1982. – № 4. – Т. 40. – С. 305-313.
23. Славова Л.Л. Типология коммуникативных неудач (на материале сучасного англійського мовлення): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Л.Л. Славова. – К., 2000. – 18 с.
24. Солошук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англомовному дискурсі: монографія / Л.В. Солошук. – Харків: Константа, 2006. – 300 с.
25. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – М.: Гнозис, 2004. – 326 с.
26. Яшенкова О.В. Основы теории мовної комунікації : [навч. посібник] / О.В. Яшенкова. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.
27. Arminen, I. Institutional Interaction: Studies of Talk at Work / I. Arminen. – UK: Ashgate Publishing, 2005. – 269 p.
28. Athanasiadou, A. The Discourse Function of Questions / A. Athanasiadou. – Pragmatics (Quarterly Publication of the International Pragmatics Association: IprA). – Vol.1. –No.1. – 1991. – P. 107-122.
29. Boomer D.S. Hesitation Pauses and Juncture Pauses in Speech / D. S. Boomer, A. T. Dittman // Language and speech. – 1962. – Vol.5. – P. 215-220.
30. Drew, P., Heritage, J. Talk at Work: Interaction in Institutional Settings / P. Drew, J. Heritage. – New York: Cambridge University Press, 1992. – 580 p.
31. Dunmire, P.L. Political Discourse Analysis: Exploring the Language of Politics and the Politics of Language. Language and Linguistics Compass. – V.6. – 2012. – P. 735-751.
32. Freed, A.F. Institutional Discourse. The International Encyclopedia of Language and Social Interaction / A.F. Freed. – 2015. – P. 1-18.
33. Freed, A.F., Ehrlich, S. Why Do You Ask?: The Function of Questions in Institutional Discourse / A.F. Freed, S. Ehrlich. – Oxford: Oxford University Press, 2010. – 376 p.

34. Gudykunst, William B. Culture and Interpersonal Communication / William B. Gudykunst, Stella Ting-Toomey, Elizabeth Chua. – Newbury Park, Calif.: Sage Publications, 1988. – 278 p.
35. Haugh, M., Jaszczolt, K. Speaker Intentions and Intentionality / M. Haugh, K. Jaszczolt // The Cambridge Handbook of Pragmatics. – United Kingdom: Cambridge University Press, 2012. – P. 87–112.
36. Heritage, J., Clayman, S. Talk in Action: Interactions, Identities, and Institutions / J. Heritage, S. Clayman. – John Wiley & Sons, 2011. – 320 p.
37. Krifka, M. For a Structured Meaning Account of Questions and Answers / M. Krifka. – Akademie Verlag, Berlin, 2001. – P. 287–319.
38. Mayr, A. Language and Power: An Introduction to Institutional Discourse / A. Mayr. – A&C Black, 2008. – 204 p.
39. Mumby, D.K. Organizational Discourse / D.K. Mumby, R.P. Clair // Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. – London: Sage Publications Ltd, 2000. – Vol. 2. – P. 181–205.
40. Ruhi, S. Intentionality, Communicative Intentions and the Implication of Politeness / S. Ruhi. – Intercultural Pragmatics. – V.5. – 2008. – P.287–314.
41. Thornborrow, J. Power Talk: Language and Interaction in Institutional Discourse / J. Thornborrow. – Routledge, 2014. – 160 p.
42. Tichy, P. Questions, Answers, and Logic / P. Tichy. – American Philosophical Quarterly, 15. – University of Illinois Press, 1978. – P. 275–284.
43. Van Dijk, T.A. What is Political Discourse Analysis? / T. A. Van Dijk // Political Linguistics. – Amsterdam, 1998. – P. 11–52.
44. Wodak, R. Disorders of Discourse / R. Wodak. – London: Addison Wesley Publishing Company, 1996. – 216 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

45. American Beauty / URL: http://www.dailyscript.com/scripts/AmericanBeauty_final.html
46. Grisham, J. The Rainmaker / J. Grisham. – United States : Doubleday, 1995. – 434 p.
47. House M.D. / URL: <http://clinic-duty.livejournal.com/620.html>
48. James, P.D. Death in Holy Orders / P.D. James. – New York : Alfred A. Knopf, 2001. – 433 p.
49. Transcript of the Third Presidential Debate / URL: http://www.nytimes.com/2012/10/22/us/politics/transcript-of-the-third-presidential-debate-in-boca-raton-fla.html?pagewanted=all&_r=0

REFERENCES

1. Andrushchenko, I.A. Phonetic Research Methodology: Identification of Political Personality's Accentuation Type / I.A. Andrushchenko. – Science and Education and New Dimension. Philology, III (11), Issue: 56, 2015. – P. 38–40.
2. Arutjunova, N.D. Types of linguistic values: Estimation. Event. Fact / N.D. Arutjunova. –M.: Nauka, 1988. – 341 p.
3. Batsevych, F.S. Basics of Communicative Linguistics / F.S. Batsevych. – 2nd ed. – K. : Vydavnychiy tsentr "Akademiya", 2009. – 376 p.
4. Bezugla, L.R. Verbalization of Implicit Senses in the German Dialogical Discourse: monograph / L. R. Bezugla. – Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2007. – 332 p.
5. Belova, A.D. Linguistic Aspects of Argumentation: monograph / A.D. Belova. – K.: Logos, 2003. – 304 p.
6. Gabidullina, A.R. Educational-Pedagogical Discourse: Category Structure and Genre Originality (on the example of school object «The Russian Language»): abstract of diss. ... for Dr. of Philol. Sciences: 10.02.02 / A.R. Gabidullina. –K., 2010. – 40 p.
7. Gorodetskiy, B.Yu. To the Typology of Communicative Failures / B.Yu. Gorodetskiy, I.M. Kobozeva, I.P. Saburova // Dialogical Interaction and Representation of Knowledge. –Novosibirsk: AN SSSR Sibirskoe otdelenie VTs, 1985. – P. 64–78.
8. Derik, I.M. The Typological Peculiarities of the Internet Business Messages Discourse / I.M. Derik. – Science and Education a New Dimension. Philology, III(12), Issue: 60, 2015. – C.31–34.
9. Zemskaya, E.A. To the Construction of Communicative Failures Typology // The Russian Language in its Functioning. Communicative and Pragmatic Aspect / E.A. Zemskaya. – M.: Nauka, 1993. – P. 30–59.
10. Issers, O.S. The Communicative Strategists and Tactics of Russian Speech. Izd. 5th / O.S. Issers. – M.: Publishing House LKI, 2008. – 288 p.
11. Ilchenko, O.M. Etiquettization of English-American Scientific Discourse: abstract of diss. ... for Dr. of Philol. Sciences: 10.02.02 / O.M. Ilchenko. – K., 2002. – 37 p.
12. Karasik, V.I. About the Types of Discourse / V. I. Karasik // Linguistic personality: Institutional and Personal Discourse: sb. nauch. tr. – Volgograd: Petemena, 2000. – P. 5–20.
13. Karasik, V.I. Language Circle: Personality, Concepts, Discourse / V.I. Karasik. – Volgograd: Peremena. – 2002. – 477 p.
14. Karaulov, Yu. N. Russian Linguistic Personality and Tasks of his Study // Language and Personality / Yu. N. Karaulov. – M., 1989. – P.3–8.
15. Krasnykh, V.V. The Bases of Psycholinguistics and the Theory of Communication: the Course of Lectures / V.V. Krasnykh. –M.: ITDGK "Gnozis", 2001. – 270 p.
16. Kuzin, F.A. The Culture of Business Intercourse / F.A. Kuzin. – M., 1997. – 243 p.
17. Kunitsyna, V.N. Interpersonal Intercourse / V.N. Kunitsyna, N.V. Kazarina, V.M. Pogol'sha. – StP: Piter, 2003. – 544 p.
18. Levenkova, E.R. Convergent and Divergent Tendencies in Political Discourse of Great Britain and the USA: abstract of diss. ... for Dr. of Philol. Sciences: 10.02.04 / E.L. Levenkova. –Saratov, 2011. – 41 p.
19. Litvinenko, N. P. Contemporary Ukrainian Medical Discourse: abstract of diss. ... for Dr. of Philol. Sciences: 10.02.01 / N.P. Litvinenko. – K., 2010. – 37 p.
20. Makarov, M.L. The Bases of Discourse Theory / M.L. Makarov. – M.: ITDGK "Gnozis", 2003. – 280 p.
21. Minina, S.V. Anomalous Communicative Situations, Caused by the Violation of the Principle of Cooperation (in the Field of Question-Answer Discourse): abstract of diss. ... for PhD. Candidate of Philol. Sciences: 10.02.19 / S.V. Minina. – Oryol, 2006. – 13 p.
22. Paducheva, E.V. Pragmatic Aspects of Dialogue Coherence / E.V. Paducheva // Izvestiya Akademii Nauk SSSR. – Ser. Literatura and Yazyk. – 1982. – № 4. – V.40. – P. 305–313.
23. Slavova, L.L. The Typology of Communicative Failures (on the Material of Contemporary Communication in English): abstract of diss. ... for PhD. Candidate of Philol. Sciences: 10.02.04 / L.L. Slavova. – K., 2000. – 18 p.
24. Soloshchuk, L.V. Verbal and Non-verbal Communication Components in the English Discourse: monograph / L.V. Soloshchuk. – Kharkov: Konstanta, 2006. – 300 s.
25. Sheygal, E. I. Semiotics of Political Discourse / E.I. Sheygal. – M.: Gnozis, 2004. – 326 p.
26. Yashenkova, O. V. The Bases of the Theory of Linguistic Communication: educational manual / O.V. Yashenkova. – K.: VTs "Akademiya", 2010. – 312 p.
27. Arminen, I. Institutional Interaction: Studies of Talk at Work / I. Arminen. – UK: Ashgate Publishing, 2005. – 269 p.
28. Athanasiadou, A. The Discourse Function of Questions / A. Athanasiadou. – Pragmatics (Quarterly Publication of the International Pragmatics Association: IprA). – Vol.1. –No.1. – 1991. – P. 107–122.

29. Boomer D.S. Hesitation Pauses and Juncture Pauses in Speech / D. S. Boomer, A. T. Dittman // Language and speech. – 1962. – Vol.5. – P. 215-220.
30. Drew, P., Heritage, J. Talk at Work: Interaction in Institutional Settings / P. Drew, J. Heritage. – New York: Cambridge University Press, 1992. – 580 p.
31. Dunmire, P.L. Political Discourse Analysis: Exploring the Language of Politics and the Politics of Language. Language and Linguistics Compass. – V.6. – 2012. – P. 735-751.
32. Freed, A.F. Institutional Discourse. The International Encyclopedia of Language and Social Interaction / A.F. Freed. – 2015. – P. 1-18.
33. Freed, A.F., Ehrlich, S. Why Do You Ask?: The Function of Questions in Institutional Discourse / A.F. Freed, S. Ehrlich. – Oxford: Oxford University Press, 2010. – 376 p.
34. Gudykunst, William B. Culture and Interpersonal Communication/ William B. Gudykunst, Stella Ting-Toomey, Elizabeth Chua. – Newbury Park, Calif.: Sage Publications, 1988. – 278 p.
35. Haugh, M., Jaszczolt, K. Speaker Intentions and Intentionality / M. Haugh, K. Jaszczolt // The Cambridge Handbook of Pragmatics. – United Kingdom: Cambridge University Press, 2012. – P. 87–112.
36. Heritage, J., Clayman, S. Talk in Action: Interactions, Identities, and Institutions / J. Heritage, S. Clayman. – John Wiley & Sons, 2011. – 320 p.
37. Krifka, M. For a Structured Meaning Account of Questions and Answers / M. Krifka. – Akademie Verlag, Berlin, 2001. – P. 287-319.
38. Mayr, A. Language and Power: An Introduction to Institutional Discourse / A. Mayr. – A&C Black, 2008. – 204 p.
39. Mumby, D.K. Organizational Discourse / D.K. Mumby, R.P. Clair // Discourse as Social Interaction. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction. – London: Sage Publications Ltd, 2000. – Vol. 2. – P. 181-205.
40. Ruhi, S. Intentionality, Communicative Intentions and the Implication of Politeness / S. Ruhi. – Intercultural Pragmatics. – V.5. – 2008. – P.287–314.
41. Thornborrow, J. Power Talk: Language and Interaction in Institutional Discourse / J. Thornborrow. – Routledge, 2014. – 160 p.
42. Tichy, P. Questions, Answers, and Logic / P. Tichy. – American Philosophical Quarterly, 15. – University of Illinois Press, 1978. – P. 275-284.
43. Van Dijk, T.A. What is Political Discourse Analysis? / T. A. Van Dijk // Political Linguistics. – Amsterdam, 1998. – P. 11-52.
44. Wodak, R. Disorders of Discourse / R. Wodak. – London: Addison Wesley Publishing Company, 1996. – 216 p.

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

45. American Beauty / URL: http://www.dailyscript.com/scripts/AmericanBeauty_final.html
46. Grisham, J. The Rainmaker / J. Grisham. – United States : Doubleday, 1995. – 434 p.
47. House M.D. / URL: <http://clinic-duty.livejournal.com/620.html>
48. James, P.D. Death in Holy Orders / P.D. James. – New York : Alfred A. Knopf, 2001. – 433 p.
49. Transcript of the Third Presidential Debate / URL: http://www.nytimes.com/2012/10/22/us/politics/transcript-of-the-third-presidential-debate-in-boca-raton-fla.html?pagewanted=all&_r=0

Pragmatic Factors of Non-standard Communicative Situations in the English Institutional Discourse

S.Y. Ustyenko

Abstract. The article deals with the study of non-standard communicative situations in the English institutional discourse with the violation of the “question-direct answer” correlation that is the absence of the reactive utterance with a direct answer to a quesitive speech act. The paper investigates the addressee’s communicative and pragmatic intentions while avoiding a direct answer in the institutional discourse. The article demonstrates the importance of proper non-verbal means of communication interpretation in non-standard communicative situations.

Keywords: addressee, direct answer, institutional discourse, non-verbal means of communication, pragmatic factor, quesitive

Явище антонімії в українській електроенергетичній терміносистемі

Л. Харчук*

Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів, Україна

*Corresponding author. E-mail: kharchuklv@yandex.ua

Paper received 14.11.15; Revised 19.11.15; Accepted for publication 27.11.15.

Анотація. Розглянуто явище антонімії в українській електроенергетичній терміносистемі. Наведено класифікацію електроенергетичних термінів-антонімів за різними критеріями: за планом вираження, частиномовною належністю, за кількістю складових частин, за походженням протиставлюваних елементів, з погляду поняттєво-семантичних зв'язків. Виокремлено антонімні пари, у яких простежується органічний зв'язок антонімії зі синонімією. Доведено, що антонімія як мовне явище є однією з істотних ознак системності української електроенергетичної термінології.

Ключові слова: українська мова, термін, українська електроенергетична терміносистема, антонімія, терміни-антоніми

Термінологія – це основний шар лексики будь-якої галузі виробництва і науки. На думку термінознавців (А.С. Д'яков, І.М. Кочан, З.Б. Куделько, Г.П. Мацюк, Т.Р. Кияк, Т.І. Панько) [2, 7], термінологічна лексика, на відміну від загальноновживаної, має відповідні диференційні ознаки, такі як системність, стилістична нейтральність, тенденція до однозначності в межах термінологічного поля, точна дефініція тощо.

Питання лексико-семантичної організації галузевих терміносистем у контексті розв'язання проблеми їхнього упорядкування й надалі залишається актуальним. Оскільки антонімія – це одна з найважливіших мовних універсалій лексико-семантичного рівня мови, то дослідження цього явища набуває особливого значення під час аналізу будь-якої галузевої терміносистеми.

Антонімія як значеннєва категорія – це невід'ємна складова усіх термінологічних систем. Термінознавці справедливо підкреслюють, що "терміни-антоніми характеризуються визначеними парадигматичними властивостями: фронтальною протилежністю і розширенням за диференційною ознакою, тісно пов'язаною з її основною дефінітивною функцією" [7, с. 186].

Антонімія пронизує практично всі українські галузеві терміносистеми, про що свідчать дослідження М. Процик (українська видавнича термінологія) [8], З. Куделько (терміносистема ринкових взаємин) [3], Т. Михайлової (українська науково-технічна термінологія) [6], З. Куньч (риторична) [4], С. Булик-Верхоли (музична) [1], О. Романової (швацька) [9], О. Кучеренко (пожежно-технічна) [5], О. Южакової (термінологія холодильної техніки) [11] тощо.

Оскільки особливості системної організації української електроенергетичної термінології, зокрема з погляду антонімії, дотепер спеціально не вивчалися, виникає потреба дослідити це явище. Актуальність статті полягає у вивченні антонімії як складової внутрішньосистемних парадигматичних відношень та семантичних зв'язків. Метою нашого дослідження є аналіз структури, складу й семантичних груп термінів-антонімів української електроенергетичної терміносистеми. Це передбачає виконання таких завдань: виокремити антонімні пари, проаналізувати шляхи їхнього творення, з'ясувати семантичну структуру електроенергетичних термінів-антонімів.

Як слушно зауважує Л. Симоненко, "антонімічність виступає як особлива характеристика лексичного значення слів, як специфічне мовне відображення відмінностей і протиріч в предметах і явищах об'єктивного світу. Осмислення такої протилежності допомагає точ-

ніше визначити значення слів, їхні взаємозв'язки та місце в лексичній системі мови"[10].

Як відомо, явище термінологічної антонімії не має принципових відмінностей від антонімії в загальноновживаній мові, тому розглядати їх доцільно за однією моделлю. Отже, аналіз української електроенергетичної термінології дає змогу виділити в межах терміносистеми такі групи однослівних антонімів:

1. **За планом вираження** антонімні одиниці в електроенергетичній термінології можуть бути однослівними термінами й термінами-словосполучками. Серед однослівних антонімних термінів за кількістю кореневих морфем виявлено тільки прості антонімні пари, які мають у своєму морфемному складі лише одну кореневу морфему: *вмикання – вимикання, вмикач – вимикач* тощо.

2. **За подібністю кореневих морфем** виділяємо різнокореневі: *передавач – приймач* та спільнокореневі мовні одиниці: *з'єднувати – роз'єднувати*.

3. **Відповідно до частиномовного вираження** в українській термінології електроенергетичної галузі антонімні терміни-слова, як і протиставлювані номінації в загальноновживаній мові, належать до однієї лексико-граматичної категорії: іменникові (*напруга – перенапруга, струм – надструм*); прикметникові (*аварійний – протиаварійний*); дієслівні (*вмикати – вимикати*). Названі іменники й прикметники із протилежною семантикою не завжди є самостійними в номінуванні спеціальних понять, тому ми можемо розглядати ці лексеми й під час аналізу антонімних термінів-словосполук.

В українській електроенергетичній термінології ми виявили невелику кількість антонімних термінів-однослів, натомість можемо стверджувати, що в досліджуваній терміносистемі функціонує велика кількість антонімних термінів-словосполук із протиставлюваними значеннями.

1. **За кількістю складових частин** серед антонімних аналітичних термінів виділяємо двокomпонентні: *відкрита підстанція – закрита підстанція; рухомий контакт – нерухомий контакт* тощо й полікомпонентні терміносполуки: *передавальна частина енергосистеми – приймальна частина енергосистеми, вихідні затискачі схем – вхідні затискачі схем, циклічний графік навантаження – нециклічний графік навантаження* тощо. Відзначимо, що в українській електроенергетичній термінології серед антонімних одиниць переважають полікомпонентні терміни-словосполуки (70%). Також нам вдалося виявити відношення протиставлю-

ваності між електроенергетичними термінами-аббревіатурами, наприклад: *НН* (низька напруга) – *ВН* (висока напруга), *ВРУ* (відкрита розподільна установка) – *ЗРУ* (закрита розподільна установка).

У термінах-словосполучках знаходимо як різнокореневі протиставлювані компоненти, де протилежність може бути виражена різними коренями чи основами (*внутрішня ізоляція* – *зовнішня ізоляція*, *змінна напруга* – *постійна напруга*), так і спільнокореневі за допомогою додавання до того самого кореня чи основи антонімних префіксів або частки “не” (*вихідний імітанс* чотириполюсника – *вхідний імітанс* чотириполюсника, час стійкого **замикання** контакту електричного реле – час стійкого **розмикання** контакту електричного реле, лінійність вольтамперних характеристик – **нелінійність** вольтамперних характеристик).

2. **За походженням** протиставлювані компоненти антонімних термінів-словосполук можуть бути питомими: *мережі внутрішнього розподілу* – *мережі зовнішнього розподілу* чи питома-запозиченими: *надлишок потужності* – *дефіцит потужності*.

3. **З погляду поняттєво-семантичних зв'язків** в українській електроенергетичній термінології виділяємо такі типи термінологічних антонімних словосполук:

а) невелику кількість становлять контрарні (протилежні) антоніми, які окреслюють такі протилежні поняття, між якими передбачено існування середнього (проміжного) поняття, наприклад: *напруга електропостачання* (напруга, яка підтримує електропостачальне розподільне підприємство в пункті електропостачання споживача) – *перенапруга перехідного процесу* (перенапруга порівняно незначної тривалості, що зазвичай швидко згасає) – *перенапруга* (напруга, значення якої перевищує найбільше номінальне значення);

б) значну частку антонімів (70%) становлять контрарикторні антоніми, які відрізняються досить яскраво вираженою спрямованістю. Стрижневі слова-антоніми у таких парах взаємно передбачають та взаємно виключають одне одного, тобто заперечення відмінної семи одного з них дає чітке визначення іншій, але не замінює її. У цій групі антонімів можна виокремити спільнокореневі антонімні пари, в яких до складу одного з термінів входить словотворчий префікс зі значенням заперечення або відсутності певної ознаки, наприклад: *резервована схема мережі електропостачання* – *нерезервована схема мережі електропостачання*, *симетричний чотириполюсник* – *несиметричний чотириполюсник*, *синусоїдний струм* – *несинусоїдний струм*, *синхронний двигун* – *несинхронний двигун*, *стаціонарні електроприймачі* – *нестационарні електроприймачі*;

в) комплементарні терміни-антоніми – це антоніми, в яких сема протилежності виражає межу повної якості для родового поняття в його видових варіантах. В електроенергетичній термінології до цієї групи можна зарахувати такі антонімні пари: *випробовування ізоляції в сухому стані* – *випробовування ізоляції у зволоженому стані*, *відкрита проводка* – *захована проводка*, *замкнені кільцеві та змішані мережі* – *розімкнені кільцеві та змішані мережі*, *граничне значення діючої величини електричного реле щодо термічної стійкості у тривалому режимі роботи* – *граничне значення діючої величини електричного реле щодо термічної стійкості у короткочасному режимі роботи*. До цієї групи антонімів належать і терміни, які протиставляються вна-

слідок позамовних чинників, наприклад, кожен зі складників термінологічної пари *відкрита проводка* – *захована проводка* позначає засіб розподілу електроенергії між споживачами, але контекстуально вони значно відрізняються: *відкрита проводка* передбачає прокладання проводів по поверхні стін та стель, а *захована проводка* – це проводи, заховані у товщі тиньку так, що їх не видно на стінах. Складники антонімної пари *змінний струм* – *постійний струм* позначають періодичний електричний струм, а контекстуально вони знову ж таки мають істотно відмінні значення: *змінний струм* – це періодичний електричний струм, що змінюється в часі, середнє значення якого за період дорівнює нулю, а терміносполуку *постійний струм* вживають на позначення електричного струму, який в установленому режимі електричного кола не змінюється в часі;

г) також в електроенергетичній терміносистемі виявлено й векторні антоніми, які позначають дві протилежно спрямовані або взаємно-зворотні дії, явища, ознаки, напрями, відношення тощо: *зовнішня проводка* – *внутрішня проводка*, *прості відмови в основній мережі* – *складні відмови в основній мережі*, *мережі внутрішнього розподілу* – *мережі зовнішнього розподілу*;

д) зрідка трапляються й координатні антоніми, які позначають чітку протилежність певного просторового або часового відрізка також використовують в термінології електроенергетики, наприклад: *високочастотні нерегулярні коливання* – *низькочастотні нерегулярні коливання*.

За обсягом протиставленої семантики членів термінологічної антонімної пари в електроенергетичній терміносистемі виділяємо повні антонімні одиниці, в яких у відношення антонімії вступають усі семи: *однобічний привід* (привід, у якому кожний двигун передає потужність із одного кінця свого вала) – *двобічний привід* (привід, у якому кожний двигун передає потужність із двох кінців свого вала), *однополярна лінія постійного струму* – *двополярна лінія постійного струму*, *первинне регулювання напруги змінного струму* – *вторинне регулювання напруги змінного струму*, *первинні реле* – *вторинні реле*, й неповні, компоненти яких антонімізуються не в усіх значеннях, наприклад полісемічний термін *провідник* в електроенергетиці має два лексичних значення, але тільки в одному з них (речовина, яка має значну електропровідність унаслідок присутності в ній зарядів) вступає в антонімні відношення з терміном *діелектрик* у значенні “речовина, що погано проводить електричний струм”. Явище неповної антонімії можна спостерігати й на прикладі терміна *симетричний елемент кола* (2 лексичних значення), який антонімізується з електроенергетичним терміном *несиметричний елемент кола* тільки в одному зі значень. Підкреслимо, що переважна більшість електроенергетичних термінів-антонімів – це повні антонімні пари.

Багатозначні терміни або їхні компоненти можуть вступати в кілька антонімних пар. Наприклад, полісемічна лексема “нормальний” у складі термінів-словосполук *нормальна схема*, *нормальний режим*, *нормальний процес* вступає в антонімні відношення з такими термінами: *ремонтна схема*, *обтяжений режим*, *аварійний процес*. Це свідчить про те, що явище антонімії в електроенергетичній терміносистемі ускладнюється парадигматичними особливостями загальнолексичної системи.

Велике значення у системній організації електроенергетичної терміносистеми має характерний для неї органічний зв'язок антонімії зі синонімією. Деякі терміни вступають у антонімії й синонімії відношення одночасно, наприклад: за способом резервування *схеми електропостачальних систем* можуть бути з явним ("холодним") резервом – неявним ("гарячим") резервом. Як бачимо, у цій терміносполучці можемо спостерігати одночасність відмінних лексико-семантичних процесів.

Отже, явище антонімії в термінології має свої особливості і є однією з істотних ознак системності української електроенергетичної термінології.

Аналіз антонімічних відношень у досліджуваній терміносистемі показує, що більшість антонімів є видовими, які пояснюють і доповнюють родові терміни.

В електроенергетичній термінології наявна як лексична (*вмикання – вимикання, прості – складні відмови в основній мережі, відкрита – закрита розподільна ус-*

тановка тощо), так і понятійна антонімія: *постійний – змінний струм* (а не "тимчасовий"), *приймальна – передавальна частина енергосистеми* (а не "віддавальна") тощо.

На рівні поняттєво-семантичних зв'язків антонімія в електроенергетичній термінології представлена контрарикторними антонімами, які переважають у цій галузі, комплементарними, а також поодинокими векторними й координатними антонімами.

В аналізованій терміносистемі виокремлено антонімії пари, у межах яких простежується одночасність антонімії та синонімії. На відміну від інших галузевих терміносистем, у досліджуваній термінології виявлено відношення протиставлюваності між термінами-аббревіатурами. Більшість електроенергетичних антонімічних пар – це складені аналітичні найменування, натомість однослівні мовні одиниці становлять невелику кількість (10%).

ЛІТЕРАТУРА

1. Булик-Верхола С. Антонімія в українській музичній термінології // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2003. – Випуск 30. – С. 248-251.
2. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи терміноворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти // Київ: Вид. дім "KM Academia", 2000. – 218 с.
3. Куделько З. Антонімія в терміносистемі ринкових взаємин // Проблеми української термінології: збірник наукових праць. – 2004. – С. 106-108.
4. Куньч З. Українська риторична термінологія: історія і сучасність: Монографія. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2006. – 216 с.
5. Кучеренко О. Антонімія в сучасній українській пожежно-технічній терміно-системі // Вісник Національного університету "Львівська політехніка": Серія "Проблеми української термінології". – 2002. – № 453. – С. 425-428.
6. Михайлова Т.В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 "Українська мова". – Х., 2002. – 20 с.
7. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство: Підручник. – Львів: Світ, 1994. – 215 с.
8. Процик М. Антонімічні відношення в українській видавничій термінології // Вісник Національного університету "Львівська політехніка", Серія "Проблеми української термінології". – 2006. – № 559 – С. 293-295.
9. Романова О. Антонімічні відношення в українській швацькій термінології. // Вісник Національного університету "Львівська політехніка": Серія "Проблеми української термінології". – 2012. – № 733. – С. 149-154.
10. Симоненко Л.О. Антоніми в біологічній термінології / URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine23-8.pdf>
11. Южакова О. Антонімічні відношення у науково-технічному тексті (на матеріалі термінології холодильної техніки) // Вісник Національного університету "Львівська політехніка": Серія "Проблеми української термінології". – 2006. – № 559. – С. 141-148.

REFERENCES

1. Bulyk-Verhola, S. Antonymy in Ukrainian musical terminological system // Bulletin of the Lviv National University. Series Philology. – Lviv, 2003. – Issue 30. – P. 248-251.
2. Dyakov, A.S., Kyyak, T.R., Kudelko, Z.B. Fundamentals of terminological system: semantic and sociolinguistic aspects // Kyiv: Pub. House "KM Academia", 2000. – 218 p.
3. Kudelko, Z. Antonymy in terminological system of market relations // Problems of Ukrainian terminology: coll. sc. paper. – 2004. – P. 106-108.
4. Kunch, Z. The Ukrainian rhetorical terminology: History and Contemporaneity: Monography. – Lviv: Publishing house Lviv Polytechnic, 2006. – 216 p.
5. Kucherenko, O. Antonymy in the Modern Ukrainian Fire-Technical System of Terms. // Herald of the National University "Lviv Polytechnic" series "Ukrainian terminology problems." – 2002. – № 453. – P. 425-428.
6. Mikhajlova, T.V. Semantic relations in the Ukrainian scientific and technical terminology. – The manuscript. The thesis for a candidate's degree of filological sciences on speciality 10.02.01 – Ukrainian language. – V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2002. – 20 p.
7. Panko, T.I., Kochan, I.M., Matsyuk, G.P. Ukrainian terminological science: Manual. – Lviv: Svit, 1994. – 215 p.
8. Protsyk, M. Antonymic relations in Ukrainian publishing terminology // Herald of the National University "Lviv Polytechnic" series "Ukrainian terminology problems." – 2006. – № 559 – P. 293-295.
9. Romanova, O. Antonymic relations in the Ukrainian sewing terminology. // Herald of the National University "Lviv Polytechnic" series "Ukrainian terminology problems." – 2012. – № 733. – P. 149-154.
10. Symonenko, L.O. Antonyms in the biological terminology / URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine23-8.pdf>
11. Yuzhakova, A. antonymic relation to technical and scientific text (based on the terminology of refrigeration technology) // Herald of the National University "Lviv Polytechnic" series "Ukrainian terminology problems." – 2006. – № 559. – P. 141-148.

Antonymy phenomenon in the Ukrainian electric power engineering terminological system

L. Kharchuk

Abstract. The classification of antonyms according to the various criteria is described. The actual problems of the antonymy phenomenon in the Ukrainian electric power engineering terminological system are considered in the article. The classification of antonyms according to the various criteria, such as plain of language units, parts of speech, origin of contrasting components, notional and semantic relations, is described. Antonymical pairs are defined. The organic relations between antonymy and synonymy in them are observed. It is revealed, that the antonymy as a linguistic phenomenon is one of the essential features of systemacy of the Ukrainian electric power engineering terminological system.

Keywords: Ukrainian language, time, Ukrainian electric power engineering terminological system, antonyms, terms, antonyms

Специфіка відтворення хронотопних маркерів фентезі в перекладах текстів дитячої літератури

О.М. Шапошник

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна

*Corresponding author. E-mail: oksana.shaposhnik@mail.ru

Paper received 12.11.15; Revised 17.11.15; Accepted for publication 23.11.15.

Анотація. Стаття присвячена особливостям відтворення у перекладі жанрових ознак фентезі, де зокрема висвітлюються проблеми транспонування топонімів і квазітопонімів як інваріантних елементів хронотопного контексту фентезі; зазначаються способи та прийоми перекладу топонімів та квазітопонімів.

Ключові слова: переклад, фентезі, дитяча література, хронотопний контекст, топоніми, квазітопоніми

Хронотопний контекст постає одним із елементів жанрово-стилістичної домінанти (термін М.О. Новикової) будь-якого тексту, тому його особливості повинні бути адекватно відтворені у перекладі. Особливо це стосується фентезі, адже хронотоп разом із характерологічним контекстом відіграють найважливішу роль в ідентифікації цього жанру.

Проблема відтворення у перекладі хронотопного контексту фентезі досі не була всебічно досліджена на теренах ані українського, ані зарубіжного перекладознавства, відповідно необхідність у висвітленні цього питання обумовлює актуальність науково-практичної статті.

Мета статті полягає у вивченні особливостей транспонування інваріантних елементів хронотопного контексту фентезі, зокрема топонімів і квазітопонімів.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

- 1) висвітлити обліigatorні жанрові ознаки фентезі на рівні хронотопного контексту;
- 2) виконати перекладознавчий аналіз вихідного тексту (далі – ВТ) та тексту перекладу (далі – ПТ);
- 3) дослідити ступінь адекватності відтворення жанрових ознак оригіналу в перекладі;
- 4) визначити способи та прийоми перекладу хронотопних маркерів фентезі – топонімів і квазітопонімів.

Матеріалом розвідки слугують ВТ з циклу Й. Колфера «*Artemis Fowl*» й «*Artemis Fowl. The Arctic Incident*» та їх переклади, виконані О. Мокровольським.

У структурі художнього тексту, на думку З.Я. Тураєвої, можуть бути виокремлені дві часові та просторові площини: реальна та фантастична [15, с. 92]. Інші дослідники доходять аналогічних висновків у вивченні текстових категорій часу та простору. Поряд з реальним художнім часом зазначають також ірреальний з розподілом на казковий, чарівний, фантастичний, час Задзеркалля [12, с. 163] або поетично трансформований [16, с. 24].

Результатом дослідження текстового простору постає схожа типологія. Серед низки різновидів художнього простору обов'язково виокремлюють реальний (географічний) та ірреальний (астральний, інфернальний, чарівний, фантастичний, казковий, простір Задзеркалля) [12, с. 223–265] або поетично трансформований простір [16, с. 17].

Оскільки інваріантною ознакою жанру фентезі на рівні хронотопного контексту постає зображення виключно вторинного, фантастичного світу або співісну-

вання двох світів – вторинного та реального, у тексті реалізуються два типи хронотопу: реальний та / або лише фантастичний. Відповідно, вони ідентифікуються за допомогою **хронотопних маркерів** реального та фантастичного світів.

До засобів вираження категорії художнього простору в тексті належать синтаксичні конструкції зі значенням місцезнаходження, прислівники місця, прийменники просторового значення, лексика з просторовою семантикою, топоніми та ін. [11, с. 147; 15, с. 95–96]. Засобами втілення категорії темпоральності постають видо-часові форми дієслова, стилістичні прийоми, приміром, алюзія [15, с. 92], а також лексичні одиниці з темпоральною семантикою, хронологічні позначки, реалії, імена історичних діячів, номінації історичних подій та ін. [11, с. 125].

Усі зазначені засоби реалізації художнього часопростору знаходять своє відображення у текстах фентезі. Проте у результаті контекстуального аналізу ВТ фентезі було встановлено, що інваріантними елементами, що слугують експлікації хронотопу постають **топоніми** як маркери реального простору та **квазітопоніми** – як маркери фантастичного художнього простору. Адекватне відтворення цих обліigatorних ознак хронотопу в перекладі слугує збереженню жанрових характеристик фентезі. Тексти англomовного фентезі дитячої літератури та їх переклади українською мовою, які слугують матеріалом цієї розвідки, вартують на увагу з точки зору особливостей передачі у ПТ жанрових маркерів на рівні хронотопного контексту.

На сучасному етапі розвитку теорії та практики перекладу відтворення **топонімів** засобами іншої мови у цілому не становить труднощів, оскільки різні аспекти їх перекладу, в тому числі у художніх текстах, вивчались і висвітлювались у працях таких перекладознавців, як В.С. Виноградов [2], С. Влахов і С. Флорін [3], Н.К. Гарбовський [4], А.Г. Гудманян [5], Д.І. Єрмолович [6], В.І. Карабан і Дж. Мейс [7], Т.Є. Некряч і Ю.П. Чала [10] та ін.

У лексикографічних джерелах наводяться традиційні відповідники географічним назвам, які, у свою чергу, мають пріоритет перед їх транскрипційною передачею [6, с. 32]. Проте, за визначенням Т.Є. Некряч і Ю.П. Чалої, власні назви містять велику кількість позатекстової інформації та формують у читача ВТ «асоціативний шлейф», який може бути втрачений для читачів ПТ [10].

З точки зору специфіки перекладу текстів дитячої літератури саме культурна, соціальна, історична асоціативність топонімів, як й інших власних назв, обумовлює труднощі при перекладі. Зважаючи на дидактичну функцію дитячої літератури, яка, серед іншого, покликана розширювати коло лінгвокультурних знань читачів, по-части вживання самих лише перекладацьких відповідників топонімам виявляється недостатнім для повного розуміння тексту. Транслят у такому випадку потребує прагматичної адаптації, яка забезпечується такими засобами як ампліфікація уточнюючої інформації, коментарі до ПТ, виноска з тексту.

Для того, щоб проілюструвати специфіку відтворення топонімів у текстах фентезі дитячої літератури, наведемо приклад з ВТ Й. Колфера «*Artemis Fowl*». Цікавим з точки зору перекладу видається топонім *the Emerald Isle* [17, с. 69] та його переклад – *Смарагдовий острів* [8, с. 84]. Використання традиційного перекладацького відповідника при перекладі географічних назв загалом вважається правильним перекладацьким рішенням. Проте, якщо фонові знання читачів оригіналу забезпечують розуміння того, що *the Emerald Isle* – це, власне, острів Ірландія, названий «смарагдовим» чи «зеленим» завдяки своїй пишній рослинності, натомість, для читачів ПТ ця інформація залишиться незрозумілою. Втрати на рівні розуміння топоніму спричинять лакуни у сприйнятті всього тексту, адже у ВТ та ПТ саме Ірландія постає знаковим місцем реального топосу, де відбуваються основні події твору.

Указівка на Ірландію у цьому ВТ важлива також через те, що, згідно із сюжетом, саме ця місцевість має виняткове значення для міфічних істот – персонажів тексту. Вони пов'язані з Ірландією своїм корінням, адже на цій землі почалась історія їхнього народу. У ВТ зазначається: *And if the People were actually related to humans, as another theory had it, odds on it was the Emerald Isle where it started* [17, с. 69]; відповідно, у ПТ: *Одне слово, як стверджує інша теорія походження ельфів, спрайтів, гномів та інших незвичайних створіннь, якщо Чарівний Народ і справді пов'язаний з людьми якимись кривими зв'язками, то коренів цієї спорідненості слід шукати не деінде, а саме тут, на Смарагдовому острові* [8, с. 84].

Однозначно, у ПТ важливо зберегти цю прив'язку вигаданого світу міфічних істот до світу реального – це сприяє створенню ефекту вірогідності, правдивості зображеного, що, у свою чергу, відповідає хронотопним ознакам жанру фентезі. Окрім цього, читачам перекладу, так само, як і читачам оригіналу, повинно бути зрозуміло, що йдеться не про загадковий острів із вторинного, фантастичного світу, а про цілком реальну Ірландію.

Для досягнення повного розуміння цільовою аудиторією, а це дитяча читацька аудиторія, топоніму з ПТ, перекладачу необхідно було удатися до одного зі способів прагматичної адаптації тексту, наприклад, способу ампліфікації. Тоді замість словосполучення на *Смарагдовому острові* можна було зазначити на *острові Ірландія*, або як його це називають – *Смарагдовому острові* чи інший варіант – на *Смарагдовому острові*, тобто в Ірландії. У такому разі уся необхідна інформація була б наявна у ПТ, та більше того – це сприяло б

розширенню лінгвокультурних знань цільової аудиторії. Також перекладач міг скористатися іншим засобом прагматичної адаптації тексту та пояснити у виносці з тексту, що *Смарагдовий острів* – це острів Ірландія, названий так через багатство зеленої рослинності. Обидва перекладацькі рішення є виправданими, адже сприяють кращому розумінню ПТ та не суперечать відтворенню хронотопного контексту фентезі.

Покладаючи в основу поняття «топоніму» як географічної назви [21, с. 226] та враховуючи особливості вторинного світу фентезі як альтернативної реальності або квазіреальності, у сучасній науковій парадигмі запропоновано поняття «квазітопоніму» для позначення географічних об'єктів у вторинному світі фентезі [1; 13, с. 185–198].

Оскільки **квазітопоніми** через свою фантастичну природу не мають традиційних відповідників у ПМ, для їх відтворення у ПТ фентезі необхідно удаватися до перекладацьких трансформацій, приміром до транскрипції / транслітерації. Проте, передаючи форму оригінального квазітопоніму, зазначені прийоми перекладу знівелюють його, можливо «промовисте» або алюзивне значення. Як зазначає перекладознавець О.В. Ребрій, переклад можливий у тому випадку, коли в основі власної назви лежить узуальний елемент або декілька узуальних морфем ВМ [13, с. 191]. У такому випадку перекладач може удатися до власне перекладу або морфологічної кальки.

Серед інших способів і прийомів перекладу квазітопонімів застосовують ампліфікацію, контекстуальну заміну [1; 14]. Також правильній інтерпретації значення квазітопоніму, зокрема його оказіональних складових, та подальшому вдалому відтворенню у ПТ слугуватиме звернення до коментарів або рекомендацій автора ВТ [1, с. 242–243; 13, с. 195], де зазначається семантика, етимологія, алюзивність та інші характеристики тієї або іншої узуальної або оказіональної лексичної одиниці.

З точки зору транскодування квазітопонімів у текстах фентезі дитячої літератури певного коментаря потребує такий фрагмент ВТ «*Artemis Fowl*»: *Finally the coast loomed ahead of her. The old country. Éiríú, the land where time began. The most magical place on the planet* [17, с. 68] та його відтворення у ПТ: *Нарешті попереді замірів берег. Древній край! Ейрі - земля, де почався час. Найчарівніше місце на планеті* [8, с. 83].

У цьому фрагменті ВТ вживається квазітопонім *Éiríú*. За графічною формою ця власна назва нагадує ірландську форму назви острова та країни Ірландія – *Eire* [20]. У ВТ також і йдеться про реальну Ірландію. О. Мокровольський транскодує даний квазітопонім з використанням перекладацького прийому транскрипції, вживаючи у ПТ назву *Ейрі*. Хоча такий варіант перекладу передає вихідну алюзивність до національної назви Ірландії – *Eire*, через брак фонових знань читачів ПТ ця алюзія, на жаль, все одно залишається втраченою. Проте, за контекстом стає зрозуміло, про яку місцевість йдеться, адже у фрагменті ПТ, так само як і у ВТ, місцевих жителів називають *ірландцями*. У ВТ читаємо: *And it was also here, unfortunately, that the Mud People were most in tune with magic <...>. Thankfully the rest of the world assumed that the Irish were crazy, a theo-*

ry that **the Irish** themselves did nothing to debunk. <...> But in spite of all that, if there was one race the People felt affinity for it was **the Irish** [17, с. 69]; відповідно, у ПТ: *I same тут, на жаль, місцеві багноїди завжди були най-дужче схильні сприймати всілякі чари* <...>. Мало того, що решта світу має **ірландців** за схиблених, психів, ще й самі **ірландці** ніби приймають цю теорію, принаймні нічим її не спростовують. <...> Втім, не можна не визнати: якщо Чарівний Народ і почував коли спорідненість із котрою-небудь нацією, то хіба що з **ірландцями** [8, с. 83–84].

Оскільки транскрибування належить до адекватних засобів перекладу квазітопонімів, застосування цього прийому у даному випадку є виправданим. Більш того, у транскрибованому варіанті *Éirí* зберігається певна екзотичність, чарівність, що, у свою чергу, опосередковано вказує на приналежність квазітопоніму до вторинного світу. Це слугує відтворенню у ПТ жанрових ознак фентезі на рівні хронотопного контексту, тому варіант перекладу О. Мокровольського вважається адекватним.

У цьому ж ПТ подекуди відбувається втрата вихідної семантики хронотопних маркерів. Приміром, буквальний переклад речення *The old country* [17, с. 68] як *Дверній край* [8, с. 83] у наведеному раніше фрагменті ВТ і ПТ жодним чином не є виправданим. Згідно із словником, словосполучення *old country* означає *the country of origin of an immigrant or an immigrant's ancestors* [23], тобто, країна, з якої походить іммігрант або його предки (переклад наш – О.Ш.). Окрім цього, у ВТ, аналогічно як і у ПТ, згадується про виключно важливе значення зазначеної місцевості для всієї спільноти міфічних істот: тут коронували їхніх правителів та почалася історія їхньої раси. Також речення ВТ наділено емотивністю, про що свідчить знак оклику. Таким чином, ми доходимо висновку, що словосполучення *the old country* вжите у ПТ для позначення батьківщини персонажів.

Для передачі вихідної семантики даного словосполучення перекладачу необхідно було використати варіантний відповідник *батьківщина, вітчизна* [19, с. 242], або удатися до синонімічної перифрази та обрати словосполучення *рідний край, рідна земля* тощо. Будь-який з цих варіантів перекладу експлікує історичний зв'язок міфічних істот з цією землею, названою *Éiríu* (у ПТ – *Ейрі*). А це, у свою чергу, опосередковано вказує на існування вторинного, фантастичного світу міфічних істот, підкреслює його реалістичність через відсилку до історії його розвитку, його географії. Наявність вторинних світів та їхня детальна демонстрація постає інваріантною ознакою хронотопу фентезі, тому її збереження у перекладі виявляється обов'язковою.

Певне нівелювання жанрових ознак фентезі відбувається при транскодуванні речення *The most magical place on the planet* [17, с. 68] як *Найчарівніше місце на планеті* [8, с. 83]. Лексема *найчарівніший* – це найвищий ступінь порівняння прикметника *чарівний*. Цей прикметник, у свою чергу, відноситься до людини, яка відзначається красою, або предмета чи пейзажу, який має привабливий вигляд [22]. Отже, речення у ПТ виражає у більшій мірі захват та замилювання від краси місцевості.

Натомість у ВТ мається на увазі, що ця місцевість, а саме *Éirí*, отримує особливе значення для міфічних істот. Ця земля має чи не найпотужніше поле магічної енергії на землі, тому тут частіше, аніж деінде можна зустріти чарівних істот. Ужитий у ПТ варіант перекладу *найчарівніше місце* не передає усієї значущості цієї місцини для персонажів тексту, нівелює її безпосередній зв'язок із фентезійним хронотопом – із вторинним, фантастичним світом. У цьому контексті замість буквального перекладу словосполучення *the most magical place*, як *найчарівніше місце*, влучніше було б скористатися способом контекстуальної заміни та вжити у ПТ okazіональний відповідник *місце з найсильнішим магічним полем або місце потужної магічної енергії* тощо.

Заслугує на увагу квазітопонім *Haven / Haven City*, який повсякчас вживається у ВТ «*Artemis Fowl*» та «*Artemis Fowl. The Arctic Incident*» [17; 18] і його переклад, як *Гавань* [8; 9]. Таку назву має місто у вторинному світі міфологічних персонажів, яке знаходиться під землею, і, згідно із сюжетом, залишається чи не єдиним місцем, якого досі не торкнулась своєю руйнівною рукою людина. У ВТ значиться: *Since the humans began experimenting with mineral drilling, more and more fairies had been driven out of the shallow forts and into depth and security of Haven City* [17, с. 36], відповідно, у ПТ: *Відколи люди – «багноїди» – заходились експериментувати з глибинним бурінням, усе більше фей та ельфів стали покидати свої неглибокі твердині, переселяючись туди, де глибше та безпечніше, себто в місто під назвою Гавань* [8, с. 47]. Отже, автор ВТ не випадково дав таку назву цьому місту – *Haven*, тому як лексема *haven* має такі значення: 1) *a port, harbour, or other sheltered place for shipping*; 2) *a place of safety or sanctuary; shelter* [23], і, зокрема такі варіантні відповідники: 1) *гавань*; 2) *сховище; притулок, пристановище* [19, с. 521]. З огляду на прозору семантику промовистої власної назви ВТ, варіант *Гавань*, утворений шляхом власне перекладу вихідного квазітопоніму, ми вважаємо досить вдалим, адже у лексемі *гавань* реалізується значення *захищене, безпечне місце*. Варто додати, що у даному випадку перекладацькі прийоми транскрибування чи транслітерації, які широко застосовуються при відтворенні як топонімів, так і квазітопонімів, були б неефективними через пріоритет передачі форми над змістом.

У результаті перекладознавчого аналізу ВТ і ПТ жанру фентезі доходимо висновку, що транскодування хронотопних маркерів вторинного світу в тексті фентезі, зокрема квазітопонімів, виявляється складнішим за переклад реальних географічних назв, адже для них не існує жодних традиційних відповідників. Тому для адекватного відтворення у ПТ створених автором квазітопонімів перекладачу, по-перше, доводиться з'ясувати їхню семантику, спираючись на ВТ або коментарі автора, а по-друге, шукати слушні засоби перекладу таких власних назв.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні специфіки відтворення у перекладі хронотопних, характерологічних і сюжетно-композиційних ознак, облігаторних для інших жанрів дитячої літератури.

ЛІТЕРАТУРА

- Божко Е.М. Анализ приемов передачи квазиреалий в переводе на русский язык романов Джона Р.Р. Толкина «Властелин колец», выполненном А.А. Грузбергом / Е.М. Божко // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2010. – № 1. – С. 238–248.
- Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / Виноградов В.С. – М. : Изд-во института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
- Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 341 с.
- Гарбовский Н.К. Теория перевода : [учебник] / Н.К. Гарбовский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2007. – 544 с.
- Гудманян А.Г. Відтворення власних назв у перекладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / А.Г. Гудманян. – К., 2000. – 40 с.
- Ермолович Д.И. Методика межъязыковой передачи имён собственных / Ермолович Д.И. – М. : ВЦП, 2009. – 86 с.
- Карабан В.І. Переклад з української мови на англійську мову : навч. посібник-довідник [для студентів вищих закладів освіти] / В.І. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 608 с.
- Колфер Й. Артемис Фаул. Розум проти чарів : Фантастичний роман : [для серед. та ст. шк. віку] / Йоун Колфер; [пер. з англ. О.М. Мокровольський; іл. В.А. Дунаєвої]. – К. : Школа, 2006. – 320 с.
- Колфер Й. Артемис Фаул. Місія в Арктику: Фантастичний роман : [для серед. та ст. шк. віку] / Йоун Колфер; [пер. з англ. О.М. Мокровольський; іл. В.А. Дунаєвої]. – К. : Школа, 2006. – 320 с.
- Некряч Т.Є. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі : [монографія] / Некряч Т.Є., Чала Ю.П. – К. : Кондор, 2013 / URL: <http://www.chala.kiev.ua>.
- Николина Н.А. Филологический анализ текста : [уч. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений] / Николина Н.А. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 256 с.
- Папина А.Ф. Текст: его единицы и глобальные категории : [учебн. для студ. – журналистов и филологов] / Папина А.Ф. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 368 с.
- Рибрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія] / О.В. Рибрій. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
- Тіліга А.Ю. Відтворення топоніміки як складової фантастичної художньої картини світу в англо-українських перекладах / А.Ю. Тіліга // Філологічні трактати : наук. журнал. – Суми : СумДУ, 2012. – Т. 4, № 2. – С. 114–118.
- Тураева З.Я. Лингвистика текста / Тураева З.Я. – М. : Просвещение, 1986. – 126 с.
- Чернухина И.Я. Общие особенности поэтического текста / Чернухина И.Я. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1987. – 157 с.
- Colfer, E. Artemis Fowl / Eoin Colfer. – L. : Puffin, 2002. – 280 p.
- Colfer, E. Artemis Fowl. The Arctic Incident / Eoin Colfer. – N.Y. : Miramax Books / Hyperion Paperbacks for Children, 2003. – 280 p.
- Англо-український словник : Близько 120 000 слів : у 2 т. / [упоряд. Балла М.І.]. – К. : Освіта, 1996. – Т. 1. – 752 с.
- Большой Энциклопедический словарь / [гл. ред. А.М. Прохоров]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002 / URL: <http://www.slovopedia.com>.
- Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – М. : Флинта; Наука, 2003. – 320 с.
- Словники України on-line / URL : <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua>.
- ABBYY Lingvo. Electronic Dictionary / URL: <http://www.lingvo.ua/ru>.

REFERENCES

- Bozhko, E.M. Analysis of Ways to Render Quasi-Realias in the Russian Translation of the Novel «The Lord of the Rings» by John R.R. Tolkien, Carried out by A.A. Gruzberg / E.M. Bozhko // Herald of Chelyabinsk State Pedagogical University. – 2010. – № 1. – P. 238-248.
- Vinogradov, V.S. Introduction to Translation Studies (General and Lexical Problems) / V.S. Vinogradov – Moscow, 2001. – 224 p.
- Vlakhov, S. The Untranslatable in Translation / S. Vlahov, S. Florin. – Moscow : International relationships, 1980. – 341 p.
- Garbovskiy, N.K. Theory of Translation / Garbovskiy N. K. – Moscow : Moscow University Press, 2007. – 544 p.
- Goodmanian, A.G. Proper Names Reproduction in Translations : author's abstract of the thesis : 10.02.16 "Translation Studies" / A. G. Goodmanian. – Kyiv, 2000. – 40 p.
- Yermolovich, D.I. Methods of Interlingual Rendering of Proper Names / D.I. Yermolovich – Moscow, 2009. – 86 p.
- Karaban, V.I. Translation from Ukrainian into English / Karaban V.I. – Vinnytsia : Nova Kniha, 2003. – 608 p.
- Colfer, E. Artemis Fowl. Intellect Against Magic / Eoin Colfer ; [translated into Ukrainian by O.M. Mokrovols'kyj]. – Kyiv : Shkola, 2006. – 320 p.
- Colfer, E. Artemis Fowl. Mission to the Arctic / Eoin Colfer ; [translated into Ukrainian by O. M. Mokrovols'kyj]. – Kyiv : Shkola, 2006. – 320 p.
- Nekryach, T.Ye. The Victorian Age in the Ukrainian Literary Translation / T.Ye. Nekryach, Yu.P. Chala. – Kyiv : Kondor, 2013 / URL: <http://www.chala.kiev.ua>.
- Nikolina, N.A. Philological Analysis of the Text / N.A. Nikolina. – Moscow : Akademiya, 2003. – 256 p.
- Papina, A.F. Text: Its Units and Global Categories / A.F. Papina. – Moscow : Editorial URSS, 2002. – 368 p.
- Rebriy, O.V. Modern Concepts of Creativity in Translation / O.V. Rebriy. – Kharkiv : V.N. Karazin KhNU, 2012 – 376 p.
- Tiliha, A.Yu. Rendering of Toponyms as Components of Fantastic Picture of the World / A.Yu. Tiliha // Filolohichni traktaty : scientific journal. – Sumy : SSU, 2012. – Vol. 4, № 2. – P. 114-118.
- Turaeva, Z.Ya. Text Linguistics / Z.Ya. Turaeva. – Moscow : Prosveshchenie, 1986. – 126 p.
- Chernukhina, I.Ya. General Peculiarities of the Poetic Text / I.Ya. Chernukhina. – Voronezh : VSU, 1987. – 157 p.
- Colfer, E. Artemis Fowl / Eoin Colfer. – L. : Puffin, 2002. – 280 p.
- Colfer, E. Artemis Fowl. The Arctic Incident / Eoin Colfer. – N.Y. : Miramax Books / Hyperion Paperbacks for Children, 2003. – 280 p.
- English-Ukrainian Dictionary : About 120 000 Words : in 2 Volumes [ed. by M.I. Balla]. – Kyiv : Osvita, 1996. – Vol. 1. – 752 p.
- Encyclopedia / [editor-in-chief A.M. Prokhorov]. – Moscow : Great Russian Encyclopedia, 2002 / URL: <http://www.slovopedia.com>.
- Nelyubin, L.L. Explanatory Dictionary : Translation Studies / L.L. Nelyubin. – Moscow : Flinta; Nauka, 2003. – 320 p.
- Dictionaries of Ukraine on-line / URL: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua>.
- ABBYY Lingvo. Electronic Dictionary / URL: <http://www.lingvo.ua/ru>.

Spatial Markers of Fantasy in Translation (Case Study of Children's Literature)

O.M. Shaposhnyk

Abstract. The article highlights the peculiarities of fantasy rendering as a whole and its genre features, in particular. Under investigation is the process of transcoding of toponyms and toponyms-quaz as the invariant elements of chronotopical context.

Keywords: translation, fantasy, children's literature, chronotopical context, toponyms, toponyms-quaz

Окреслення дієслівних словосполучень як чинника творення ідіостилю (на творах Матіос, Забужко, Костенко)

М.В. Ярмолінська

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

Paper received 23.10.15; Revised 29.11.15; Accepted for publication 30.11.15.

Анотація. У статті розглянуто дієслівні словосполучення, які обтяжуються різноманітними функціями в якості розрізнявальних ознак ідіостилю, а також переосмислені дієслівні словосполучення-тропи. Окреслено дієслівні словосполучення як чинника творення ідіостилю автора. Лінгвістичне опрацювання творів О. Забужко, Л. Костенко, М. Матіос має вибірккову природу, що дає підстави вважати проблему комплексного аналізу лексиконів письменниць, зокрема й створення словників авторської мови, відкритою.

Ключові слова: дієслівні словосполучення, дієслівні присудкові конструкції, мовні універсалиї, модальність, комунікативні універсалиї

Актуальність статті зумовлена загальною спрямованістю сучасних українських мовознавчих лінгвістичних досліджень на різноаспектне вивчення ідіостилю мовної особистості, зокрема й на матеріалі художніх текстів, з метою визначення всіх чинників його творення та їх подальшої параметризації й систематизації.

Метою статті є окреслити дієслівні словосполучення як чинника творення ідіостилю автора.

Об'єктом дослідження є синтаксичні одиниці художнього тексту як чинники його стилістики в аспектах утілення авторського задуму та комунікативної здатності літературно-творчого мовлення, а **предметом** – дієслівні словосполучення предикативного типу в ідіостилі автора.

Матеріалом дослідження слугували прозові тексти сучасних українських письменниць: О. Забужко («Казка про калинову сопілку», «Інопланетянка» та ін.), Л. Костенко («Записки українського самашедшого»), М. Матіос («Юр'яна і Довгопол»).

Наукова новизна статті полягає в тому, що дієслівні словосполучення як чинник творення ідіостилю (глибинні текстотвірні домінанти і константи певного автора – за В.В. Виноградовим [1, с.1]) з метою їх подальшої параметризації та систематизації в словниках різного призначення на матеріалі творчості зазначених письменниць вивчаються вперше. Лінгвістичне опрацювання творів О. Забужко, Л. Костенко, М. Матіос має вибірккову природу, що дає підстави вважати проблему комплексного аналізу лексиконів письменниць, зокрема й створення словників авторської мови, відкритою.

У мовознавстві чинного етапу робляться спроби виявити чіткі параметри, якими можна описати лінгвістичний об'єкт, у тому числі й ідіолект, як параметризовану мову письменників [М. Алефіренко, Н. Бойко, Л. Гливінська, М. Голянич, Н. Дарчук та ін.]. За визначенням Ю. Караулова, параметризація – «це прагнення сучасної науки про мову подати у формі словника різні, а в ідеалі – всі результати лінгвістичних студій, тобто ословничування лінгвістичних описів» [5, с. 8].

Попри численні спроби дослідити словосполучення як синтаксичну одиницю (О.І. Ахманова, Ф.І. Буслаєв, В.В. Виноградов, І.Р. Вихованець, А.П. Загнітко, І. Кучеренко, О.С. Мельничук, О.М. Пешковський, В.І. Сухотін, М.М. Прокопович, Г.М. Удовиченко, О.О. Шахматов, К.Ф. Шульжук, В.Н. Ярцева та ін.), значна кіль-

кість теоретичних питань залишається недостатньо осмисленими. До таких, зокрема, належить функціональна типологія словосполучень, яка розробляється у межах функціональної лінгвістики як новітнього розділу мовознавства (І.Р. Вихованець). На думку вченого, «функціональність» пронизує всю синтаксичну систему й мовленнєву діяльність, забезпечує «єдиний функціональний критерій для визначення статусу синтаксичних одиниць, граматичних засобів» [2, с.14].

Дієслівні словосполучення – це одна з частотних форм предикативної структури як ядерного смислового комплексу речення. За традиційних підходів до аналізу синтаксичних одиниць розрізняються такі дієслівні присудкові конструкції [4, с.28]: 1) допоміжне слово + дієслово зв'язка + предикативний член: «*Ти повинна написати книжку*» (О. Забужко); «*Хотіла видіти її газдування*» (М. Матіос); «*Ми ж її передоручили будувати чужим*» (Л. Костенко);

2) допоміжне слово + перший інфінітив + другий інфінітив: «*Не можу ж я йому заборонити дружити з Борькою*» (Л. Костенко); «*А він не хоче потерпіти не вбивати*» (О. Забужко); «*Кажуть зупинитися вбивати*» (М. Матіос);

3) дієслівна зв'язка + предикативний член + допоміжний інфінітив: «*сам свекор Кирило, м'який серцем, але скупий язиком, був змушений втрутитися в справу*» (М. Матіос); «*Я був готовий повернутися до нього тільки спиною*» (Л. Костенко); «*на те Марія й сама ладна була з останніх жил тягтися*» (О. Забужко).

Натомість у комунікативному синтаксисі в дієслівних словосполученнях предикативного типу наперед виступає семантичний складник як прояв мовної картини світу автора й інструмент досягнення в тексті певних прагматичних цілей. Такі словосполучення повноцінно відтворюють специфіку світобачення у параметрах реального та ірреального: дійсного, можливого, бажаного, належного (чи навпаки), пов'язані з істинністю повідомлення. Це повною мірою стосується дієслівних словосполучень, в яких стрижневим словом є модальні дієслова на означення різних форм волевиявлення (*хотіти, бажати, прагнути, мусити, просити*). Крім того, при аналізі дієслівних словосполучень з інфінітивним додатком актуалізується семантика реальної здатності (могти + інф., вміти+ інф. тощо), очевидності, можливості чи вірогідності (напр., *якби могла втекти, ніби почав боронитися*) тощо. А.Загнітко виділяє чотири семантичних різновиди дієслівних слово-

сполучень, які вказують на: 1) бажан-ня, прагнення суб'єкта виконати дію; 2) домовленість, зобов'язання, намір виконати дію; 3) сприяння або перешкоду дії; 4) небажання виконати дію або уникнення дії [4, с. 36].

З одного боку, досліджуваний тип словосполучень належить до мовних універсалій, якщо на семантичному рівні вони зберігають загальнонавживані значення (напр.: *він хотів вже йти*; *Юряна хотіла передихнути*; О. Забужко: «В чому полягав модерний український проект і чи *вдалося* нам його *реалізувати*?»; «*Душа моя чує, що прийде́ться мені про сеє все на Україні реферати писати і читати*; «Цю книжку *можна вважати* заключною частиною моєї «дослідницької трилогії»; «*Це можна називати «ідеєю», «міфом» а чи «вірою»*). Водночас частотне вживання у художньому мовленні наділяє ці словосполучення своєрідним тропеїчним потенціалом. Як прийом збагачення й увиразнення поетики на сутнісному рівні накопичення дієслівних словосполучень виокремленого типу реалізує свій потенціал дискурсивно. Його вплив позначається на сприйнятті тексту в цілому, підтверджується або спростовується порівнянням й зіставленням з іншими текстами автора або інших митців (на основі тематичної, жанрової тощо спорідненості). За такого підходу, читачем образ літературного персонажа декодується завдяки постійним «хочу» чи «повинен», тобто істинного, природного чи нав'язаного певною системою цінностей.

А скажімо, словосполучення типу «*можна вважати*», «*можна оцінити*», «*можна сказати*», «*можна вбачати*» тощо фіксують прагнення автора скеровувати сприйняття читача, спрямовувати його до бажаних комунікативних цілей, даючи певні дороговкази. Цілями такої комунікативної діяльності, де інструментом виступають відповідні дієслівні словосполучення, можуть бути бажані іміджеві ефекти само презентації, прагнення сформувати певні суспільні цінності чи навіть зреалізувати якусь власну роль місіонера вищих цінностей, підштовхнути до певних учинків тощо.

Аналіз дієслівних словосполучень такого типу, крім іншого, дає багатий емпіричний матеріал і для психіатричних узагальнень щодо специфіки авторського світосприйняття за шкалою *темний – світлий* текст (за Беляніним): Читаємо в О. Забужко: «...*ніхто вже не ризикне назвати нас культурною нацією*»; «*Якось я мала необережність обмовитися на пресконференції, що мої «Дівчатка» ведуть свій «літературний родовід» від одного епізоду з «Приязні» Лесі Українки*»; «*Мені ще пощастило застати її живі уламки — і не тільки ті, що їх розкидало кількома еміграційними хвилями «по чужих країнах»*; «*на мить забиває дух — доторком до якоїсь іншої, нетутешньої й недосяжної естетики, котра мимохіть і тебе змушує випростувати плечі й підносити голову....*»; «*Храмовою проституткою — от ким я мусила бути в попередньому житті...*»; «у власних творах раз у раз *продовжую* *наштовхуватись* на «підводні» від неї імпульси» тощо.

Читаємо в Л. Костенко: «*Я хотів би думати в хору сторону*»; «*наступне століття може піти під знаком культури смерті*»; «*рік Змії може піти під знаком Скаженої Корови*»; «*Я вже починаю боятись наступного дня, бо він може бути ще гірший. Або*

його може не бути взагалі»; «*вона... не може переварити цей інформаційний коктейль і просто кричить*» тощо.

До прикладів із прози О. Забужко додамо приклади з творів М. Матіос: про болючий спомин – «*хотілося вирвати жало з власними кістками й м'ясом*»; погляд – «*подивився так, наче хотів спаралізувати*»; «*Довгопол дивився так, ніби вона хотіла запалити сільраду*»; лікарів – «*Якось вони там уміли чимось закривати ту браму, звідки просилися на світ Божий діти*»; відчуття – «*можже розгорітися велика біда*»; «*Гризоти мало бути ціла мозила*»; про Юр'яну «*знає плодити — хай знає здихати*» тощо.

Приклади із «Записок українського самашедшого» Л. Костенко: «*кожен обіцяє розпочати справу з нуля*»; «*Ще б мені не вистачало крокувати під червоними прапорами*»; «*почали курсувати чутки про її арешт*», «*щомиті вас можуть підсмажити*», «*Її почали викликати в прокуратуру, інкримінувати ретроспективні гріхи*»; «*Я громовідвід, у який має вдаряти ця блискавка*»; «*Такий-то пан зволив віднести такого-то високодостойного пана до класу земноводних і виявив бажання відкоригувати ту частину його тіла, яка не відповідає Божому задуму*»; «*я можу говорити виключно мовою комп'ютерних програм*»; «...*всі гарні порядні люди у цій частині світу завжди мусили жити абияк, задурені черговою владою, черговим режимом*» тощо. Сам характер такого преосмислення також є підставою для наукових розвідок, спрямованих на вивчення ідіостилу.

З іншого боку, ці дієслівні словосполучення слугують важливим чинником комунікативної природи тексту й здатні вести за собою читача, керувати його увагою, маркувати ядерні смисли, рольові втілення, структурувати поверхневий і глибинний шари подіївості, творити хронотоп реального та уявного тощо.

Дієслівні словосполучення, в яких стрижневим словом є дієслово на означення певних модальностей (бажати, бути здатним на щось, бути ймовірним, мусити, просити тощо), частотно представлені в творчості кожної з письменниць і є важливим інструментом кожного ідіостилу. Нами були досліджені групи дієслівних словосполучень, які вказують на **бажання дії**, **реальну здатність її втілити**, **вірогідність здійснення** (умовність, бажаність) дії, **належність** (примус), **прохання** про дію.

Лінгвістичний аналіз оповідання М. Матіос «Юр'яна і Довгопол», навіть за поверхового статистичного опрацювання без комп'ютерних підрахунків, виявив такі приклади на означення **бажання**: «*хотілося вирвати жало з власними кістками й м'ясом*»; «*Я лиш хотів сказати*»; «*котрийсь із колядників хотів пирснути, але Граб люто подивився в його бік*»; «*ще й лобку хоче собі знайти*»; «*Довгопол щось хотів відповісти*»; «*Юр'яні самій забаглося послухати ті бесіди*»; «*Вона хотіла спасти її*»; «*Юр'яна хотіла передихнути*»; «*за поману хотіла зробити*»; «*хоче криком зробити*»; «*Але ви хотіли по правді знати*»; «*Вона хотіла спати... Боже, як вона хотіла спати*» тощо. Приклади показують, що дієслівні словосполучення зі стрижневим словом «хотіти» та його синонімами фіксують мотиваційні процеси, що усвідомлюються персонажем, незалежно від їхнього семанти-

чного втілення – загальноновживаного чи тропеїчного. Частотність цих словосполучень вказує, «на скільки жива» і «який рівень свободи має» внутрішня, природна людина кожного персонажа. Водночас вона маркує й пріоритетність задоволення «хотінь» та бажань і в авторській картині світу. Стає зрозумілим: це лише базовий рівень потреб виживання й фізіологічної функціональності, чи це потреби вищого порядку.

Читаємо в Л. Костенко: «**хотілося** якось незвичайно **зустріти Міленіум**»; «**Хотіли** **винайти** цілком безневинний **засіб проти мишей**, а з пробірки **височив смертоносний джін** і **вицирився на все людство**»; «**мріяв піти в науку**, але **інститут змізернів**»; «**Я хочу займатися наукою**, а **мишу обслуговувати чийсь бізнес**»; «**Колись ми хотіли мати двійко дітей**»; «**Терпіти не можу сварок**» тощо. Конфлікт між *хочу* і *є* цілком очевидний. Як ознаку ідіолекту Л. Костенко можна визначити внутрішню конфліктність, яка вербалізується контрастивними модальностями предикативних структур.

Проза О. Забужко дає такі приклади: «**Ось цю-то Україну, яку ми втратили**», **мені й праглося в цій книжці — коли не реставрувати** (це-бо завдання не на мізерні сили однієї людини!), **то бодай означити зачерком**, як на контурних мапах — **обриси затонулого материка**»; «**Набридло. Абияк жити я більше не хочу**»; «**щоразу вона поривалася щось йому випікнути, щось таки довести, щоб знав**»; «**хочу бути тою дівчиною з пісні — хочу, щоб то мене так любили, коли виросту!...**»; «**ніби власною слиною прагнув перелляти в дитину всю свою снагу**» тощо. Таке використання вказує на значну силу бажання й прагнення до чогось, на пристрасну вдачу. У цілому воно маркує високий рівень емотивності авторської манери письма.

Аналіз дієслівних словосполучень з семантикою **реальної дії чи здатності** дав змогу виявити їх значну повторюваність насамперед у прозі М. Матіос: «**інші чужі люди не могли перебити Святої Коляди**»; «**голос тазди скинувся занадто застережливо, щоб можна було його не послухати**»; «**Уласій ...не наважується спроводити її до худоби**»; «**довго збирається тут бути**»; «**Юр'яна навчилася якось не боятися Довгопола**»; «**Наразі ночами Юр'яна якось боялася брати губами Уласієве лице**»; «**сваритися не будемо**»; «**Що це зробили злі язика — також могла присягатися**»; «**Цього Юр'яна не знає й знати не буде, аби таки геть висох її мозок**»; «**З гарячості їй не дало дихати**»; «**коли я прийшла вам сказати «добраніч» і загасити каганець**»; «**Прийшла білити**»; «**сказав білити**»; «**боїться чути його... й говорити**

боїться»; «**нарадив їти до мене білити**»; «**сам сказав брати**»; «**Вона чула, що вже не може спинитися**»; «**Я прийшла просити за Уласія**»; «**Уласіха дуже робити вміє**»; «**Не можу дивитися на твою кров, Довгопол**»; «**Чому вони кажуть зупинитися. Зупинитися вбивати один одного**» тощо.

Вони надають авторській оповіді динамічності, реалізуються найчастіше двома сенсорними модальностями (аудіальною та кінестетичною), активно задіяні при характеристиках героїв і фіксують пріоритетність інформації про вчинки. Тому таку процесуальну насиченість можна вважати за ознаку ідіостилу М. Матіос. Це стосується й наведених нижче прикладів, з яких видно, що основне семантичне навантаження перебирає на себе модальне або фазисне дієслово.

Висновки. Дієслівні словосполучення як комунікативні універсалиї, що виокремлюються формально на лексикоцентричних засадах вивчення тексту, завдяки предикативній здатності й частотності використання формують ефекти семантичної надмірності. Вона слугує меті маркування й декодування важливих для авторської картини світу семантичних центрів. Дієслівні словосполучення обтяжуються різноманітними функціями в якості розрізнявальних ознак ідіостилу: забезпечують психологізм оповіді, подієвість, внутрішню конфліктність тощо. Так само й переосмислені дієслівні словосполучення-тропи, що виконують роль семантичних синонімів базових смислів, але урізноманітнюють авторську палітру модальними акцентами (приреченість, безвихідь, агресія тощо).

Дієслівні словосполучення обох типів також забезпечують текстову здатність керувати інтерпретаційною діяльністю читача, сприйняття якого скеровується у певному напрямі. Це дає змогу при аналізі виявляти авторські прагматичні цілі, що закладаються в текст.

Перспективи дослідження дієслівних словосполучень предикативного типу вбачаємо в різноаспектній параметризації та систематизації в словниках художнього мовлення сучасних українських поетів і прозаїків, зокрема інтегрованих словниках, які містять граматичну, лексико-семантичну, синтаксичну та стилістичну інформацію. Ця інформація є важливою для різновекторних досліджень лексичного фонду української поетичної мови в його статичній та динамічній, адже потреба в точних функціональних характеристиках мовних одиниць в різних стилях та жанрах гостро відчувалася в останні десятиліття фахівцями ряду галузей, що мають справу з комп'ютерним аналізом текстів, з укладанням навчальних словників, з теорією та практикою функціонування мови [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В.В. Виноградов. – М.: 1963.
2. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / АН України, Ін-т укр. мови; відп. ред. К. Городенська / І.Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1992. – 224 с.
3. Дарчук Н.П., Лангенбах М.О. Електронний словник як дослідницька база даних (на прикладі електронного словника мови Тараса Шевченка) / Н.П. Дарчук, М.О. Лангенбах // Мовні і концептуальні картини світу. Вип.50.Ч.1. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014 – С. 442-447.
4. Загнітко А.П. Український синтаксис: теоретико-практичний аспект. / А.П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2009. – 137 с.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – 4 изд. стереотип. – М.: УРСС, 2004. – 264 с.
6. Мельничук О.С. Словосполучення / О.С.Мельничук // Сучасна українська літературна мова. – К.: Наук. думка, 1972. – С. 51-117.
7. Мірченко М.В. Структура синтаксичних категорій. Монографія / М.В. Мірченко. – Луцьк: Вежа, 2004. – 393 с.

8. Піскун Г.О. Складний присудок і його структурні типи // Синтаксична будова української мови / Ред. кол. М.А. Жовтобрюх (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 5-29.
9. Удовиченко Г.М. Словосполучення в сучасній українській літературній мові : монографія / Г.М. Удовиченко. – К. : Наук. думка, 1968. – 288 с.
10. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови : підручник / К.Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.

REFERENCES

1. Vinogradov, V.V. Stylistics. The theory of poetic language. Poetics / V.V. Vinogradov. – M.: 1963.
2. Vykhovanets, I.R. Essays on functional syntax Ukrainian language / NAS of Ukraine, Inst. of Ukrainian language; K. Horodenska ed. / I.R. Vykhovanets. – K.: Scientific opinion, 1992. – 224 p.
3. Darchuk, N.P., Lanhenbah, N.A. Electronic Dictionary as a research database (for example, an electronic language dictionary Shevchenko) / N.P. Darchuk, M.O. Lanhenbah // Language and conceptual world view. Is. 50. Part. 1. – K.: CUP "Kyiv University", 2014. – P. 442-447.
4. Zahnitko, A.P. Ukrainian syntax: theoretical and practical aspects. / A.P. Zahnitko. – Donetsk: Donetsk National University, 2009. – 137 p.
5. Karaulov, J.N. English language and personality yazykovaya / J.N. Karaulov. – 4th ed. – M.: URSS, 2004. – 264 p.
6. Melnychuk, O.S. Phrases / O.S. Melnychuk // Modern Ukrainian literary language. – K.: Scientific opinion, 1972. – P. 51-117.
7. Mirchenko, M.V. The structure of syntactic categories. Monograph / M.V. Mirchenko. – Luck Tower, 2004. – 393 p.
8. Піскун Г.О. Складний присудок і його структурні типи // Синтаксична будова української мови / Ред. кол. М.А. Жовтобрюх (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 5-29.
8. Piskun, G.O. Compiled predicate and its structural types // syntactic structure of Ukrainian / ed. M.A. Zhovtobryukh et al. – K.: Scientific opinion, 1975. – P. 5-29.
9. Udovychenko, G.M. The phrase in modern Ukrainian literary language: monograph / G.M. Udovychenko. – K.: Scientific opinion, 1968. – 288 p.
10. Shulzhuk, K.F. Syntax Ukrainian language: textbook / K. Shulzhuk. – K: Publishing Center "Academy", 2004. – 408 p.

Lineation of verbal combinations of words as factor of creation of idiostyle (on works of Matios, Zabuzhko, Kostenko)

M.V. Yarmolinska

Abstract. Verbal combinations of words, which are encumbered with various functions in quality selected signs of idiostyle, are considered in the article, and also verbal combinations-tropes grounded. Verbal word-combinations are outlined as a factor of creation of idiostyle author. Linguistic working of works of O. Zabuzhko, L. Kostenko, M. Matios has selective nature that grounds to count the problem of complex analysis of lexicons of authoresses, in particular and creation of dictionaries of authorial language is open.

Keyword: verb phrase, verbal predicate constructions, linguistic universals, modalities, communicative universals

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu